

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

ROMANOSLAVICA

Vol. L, nr.2

Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

**UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE LIMBI ȘI LITERATURI STRĂINE
ASOCIAȚIA SLAVIȘTILOR DIN ROMÂNIA
Departamentul de filologie rusă și slavă**

ROMANOSLAVICA

Vol. L, nr.2

**Volumul cuprinde lucrările prezentate
la Conferința Internațională „slovaca ieri, azi și mâine
în contextul limbilor, literaturilor și culturilor slave”,
dedicată aniversării a 70 de ani de predare a limbii slovace
la Universitatea din București
București, 30-31 mai 2014**

editura universității din bucurești®

2014

Referenți științifici: prof. dr. Dagmar Maria Anoca (Universitatea din București)
lect. dr. Marilena Luță (Universitatea din București)

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Prof. dr. Constantin Geambașu, prof. dr. Mihai Mitu, conf. dr. Mariana Mangiulea
Prof. dr. Antoaneta Olteanu (redactor responsabil)

COMITETUL DE REDACȚIE:

Prof. dr. Virgil Șoptereanu, cercet. dr. Irina Sedakova (Institutul de Slavistică și Balcanistică, Moscova),
prof. dr. Mieczysław Dąbrowski (Universitatea din Varșovia), prof. dr. Panaiot Karaghiozov
(Universitatea „Kliment Ohridski”, Sofia), conf. dr. Antoni Moisei (Universitatea din Cernăuți),
conf. dr. Ewa Kocój (Universitatea Jagiellonă, Cracovia), prof. dr. Corneliu Barborică, prof. dr. Dorin
Gămulescu, prof. dr. Jiva Milin, prof. dr. Onufrie Vințeler

Volumul a fost coordonat de dr. Lenka Garančovská

Tehnoredactare: prof. dr. Antoaneta Olteanu

© Asociația Slaviștilor din România (Romanian Association of Slavic Studies)

kgeambasu@yahoo.com

mariana.slave@yahoo.fr

antoaneta_o@yahoo.com

IMPORTANT: Materialele nepublicate nu se înapoiază.

CUVÂNT DE DESCHIDERE

Liviu FRANGA

decanul Facultății de Limbi și Literaturi Străine

Excelența Voastră Domnule Ambasador al Republicii Slovacia, Ján Gábor,
Stimate Domnule Președinte al Uniunii Democratice a Slovacilor și Cehilor din România, deputat în Parlamentul României, Adrian Miroslav Merka,
Stimată Doamnă Director al Secției de colaborare internațională din Ministerul Învățământului, Științei, Cercetării și Sportului din Republica Slovacă, Dagmar Hupková,
Stimată Doamnă Inspector General în Ministerul Educației Naționale din România, Vierošlava Timárová,
Stimați oaspeți,
Dragi colegi și studenți,

este o bucurie cu totul deosebită pentru mine și, în același timp, consider că mi s-a încredințat o sarcină nu tocmai ușoară aceea de a deschide, în mijlocul Domniilor voastre și alături de Dumneavoastră, ca oaspete de onoare și, totodată, ca gazdă a întregii manifestări de astăzi și de mâine, Conferința Internațională *Slovaca ieri, azi și mâine, în contextul limbilor, literaturilor și culturilor slave*.

Desfășurată în cadrul ospitalier al Facultății noastre, de Limbi și Literaturi Străine – o instituție renumită, de peste cinci decenii, prin vocația sa multiculturală și apetența către multilingvism –, Conferința pe care o deschidem astăzi, în acest cadru simultan festiv și prietenesc, nu ar fi putut avea loc, la un înalt standard de calitate, fără sprijinul Uniunii Democratice a Slovacilor și Cehilor din România, fără suportul Ambasadei Republicii Slovace din București, al Societății SC Farmado SRL, fără colaborarea, deosebit de rodnică, între entități profesional-științifice și instituționale, precum Asociația Slaviștilor din România, Departamentul de Filologie Rusă și Slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, nu în ultimul rând Prodecanatul aceleiași Facultăți. Tuturor le aduc, în același timp, mulțumirile mele, în nume personal, dar și salutul colegial al Cadrelor didactice din

Facultate, împreună cu urarea tradițională de *Bun venit!* în Facultatea și în Universitatea noastră.

În anul în care Universitatea din București, *Alma Mater* a noastră, își cinstește cei 150 de ani trecuți de la întemeierea sa, datând din 16 iulie 1864, datorată, cum știm, voinței oamenilor politici din Principatele Unite, aflate sub conducerea domnitorului Al. I. Cuza, printr-o coincidență semnificativă, Facultatea noastră sărbătorește și ea, iată, astăzi, împlinirea a 70 de ani de prezență a limbii și culturii slovace la Universitatea din București.

Astfel, prin intermediul colegelor noastre de la secția de slovacă a Departamentului de Filologie Rusă și Slavă, amintit puțin mai înainte, așadar cu ajutorul neprețuit al Doamnelor Profesoare Dagmar Maria Anoca, Marilena Felicia Luță și Lenka Garančovská, generația contemporană, actuală, a slovacisticii românești de la București își aduce omagiul generației fondatoare a slovacisticii din România în general și de la Universitatea din București în special – aici un loc central revenindu-i Profesorului Pandele Olteanu. La rândul ei, așa cum am observat parcurgând titlurile comunicărilor menționate în program, prin vârful ei de lance, reprezentat de opera și activitatea Doamnei Profesoare Dagmar Maria Anoca, și generația actuală a slovacisticii din România este omagiată de specialiștii contemporani (mă refer explicit la lucrarea doamnei Zuzana Čížiková, care aduce în analiză receptarea creației D-nei Anoca în „contextul slovac din Voivodina”).

Studentii noștri – de ieri, de azi, de mâine –, indiferent de epoci și de generații, fie că au aparținut secolului numit (când eram și eu student și tânăr profesor) *secolul vitezei*, fie că s-au născut de-a dreptul în *era informaticii*, precum tinerii studenți din zilele noastre, studenții noștri, așadar, iau cunoștință cu una dintre componentele esențiale ale lumii slave, ea însăși parte integrantă a civilizației europene din toate timpurile. În creuzetul Europei moderne și contemporane, studenții români intră în contact aici, în Facultate, cu legende, istoria, geografia naturală și economică a Slovaciei, cu elementele culturii populare slovace (materiale și spirituale), cu îndeletnicirile tradiționale, cu valorile mentale și morale fundamentale, din acest spațiu al culturii slovace, precum și, desigur, cu literatura – orală și cultă –, cu limba slovacă de-a lungul timpului, cu formele și formulele vieții religioase, ale obiceiurilor tradiționale, ale dansului și portului popular, dar și cu liniile principale de activitate ale marilor personalități din vastul domeniu cultural, în cadrul căruia raporturile istorice slovaco-române și româno-slovace (inclusiv pe palierul literaturii de expresie slovacă din România) ocupă un binemeritat loc central.

În 2015, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine va sărbători 65 de ani de la înființarea Catedrei de Limbi și Literaturi Slave Moderne, ocazie cu care se va organiza, prin eforturile Departamentului actual, o remarcabilă sesiune internațională cu caracter de bilanț. Conferința Internațională dedicată slovacisticii de ieri, de azi, și de mâine o putem vedea și ca pe un preambul al viitoarei aniversări

a slavisticii românești și, totodată, ca pe o dovadă concretă, vie, că, dincolo de vicisitudinile și meandrele Istoriei, comunitatea și convergența culturală slavo-română reprezintă o realitate inalienabilă nu doar a trecutului, ci și a viitorului nostru comun.

Prof. dr. Liviu Franga

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

CUVÂNT DE SALUT

Ján GÁBOR

Ambasadorul Republicii Slovacie la București

Vážený pán dekan, milí přítomní a vzácní hostia,

dovoľte mi v súvislosti s okrúhlym a krásnym výročím vyučovania slovenského jazyka na Univerzite v Bukurešti zablahoželať tým, ktorí pred mnohými rokmi prišli s touto myšlienkou a aj ju dokázali v neľahkých podmienkach uskutočniť. Súčasne vysoko oceňujem všetkých tých, ktorý po celý ten dlhý čas zabezpečovali chod lektorátu a pričínili sa tak o to, že aj dnes sa môžu rumunskí študenti oboznamovať s krásami slovenského jazyka.

Fakt, že po mnoho desaťročí je počuť slovenčinu v priestoroch tejto univerzity, je aj ďalším dôkazom veľmi dobrých vzťahov medzi našimi národmi a štátmi. Slovenčina je jazykom nielen slovenského národa v našom štáte, ale rovnako tak je aj jazykom slovenskej národnostnej menšiny žijúcej na rumunskom území viac ako dve storočia. A v oboch prípadoch sa potvrdilo, že národ, prípadne aj národnostná menšina nachádzajúca sa v zahraničí žije len potiaľ, pokiaľ žije jeho/jej jazyk.

Jeden z najznámejších obhajcov práv slovenského národa v ťažkých časoch Bjornstorne Bjornson – nórsky nositeľ Nobelovej ceny – pred sto rokmi povedal, že pokladnica európskej kultúry by bez vkladu slovenčiny bola chudobnejšia. Aj po mnohých rokoch je zrejmé, že mal pravdu a náš materinský jazyk je jednou z mála trvalých hodnôt, ktoré nás sprevádzajú po celý život.

JUDr. Ján Gábor

CUVÂNT DE SALUT

Adrian Miroslav MERKA

Președintele Uniunii Democratice a Slovacilor și Cehilor din România

Stimați colegi, doamnelor și domnilor,

ne bucurăm că Uniunea Democratică a Slovacilor și Cehilor din România are ocazia să sprijine organizarea unui eveniment atât de important pentru noi, dedicat aniversării a 70 de ani de predare a limbii slovace la Universitatea din București, eveniment ce are ca temă „SLOVACIA IERI, AZI ȘI MÂINE în contextul limbilor, literaturilor și culturilor slave”.

Minoritatea noastră a parcurs un drum lung și de multe ori anevoios în toți acești ani, alături de frații români. Am reușit totuși să păstrăm în comunitatea noastră spiritul cel mai important, care ne-a unit încă de la început: cel de familie puternică, în care toți membri ei sunt aproape și luptă pentru binele comun.

Noi, slovacii, am fost conștienți încă de la început de necesitatea unei educații școlare în limba maternă, astfel am ridicat, paralel cu clădirile bisericilor, și edificii ale școlilor confesionale.

Începuturile Secției de Limbă și Literatură Slovacă din cadrul Universității din București datează din anii '40. De-a lungul timpului secția s-a dezvoltat, s-a constituit în departament, devenind specializare principală pentru studenții ciclului de licență.

Dezvoltarea de care a avut parte această secție nu ar fi putut avea loc fără eforturile cadrelor didactice de prestigiu din cadrul Universității din București, care și-au făcut meseria cu dedicație și mult suflet. Lor aș dori să le mulțumesc, în primul rând, deoarece sunt cei care au reușit să se transforme într-un motor de dezvoltare a celor două componente din cadrul secției – metodico-didactică și cercetare științifică. Profesori de renume ai Secției de Limbă și Literatură Slovacă sunt autorii unor cursuri de specialitate, ai unor monografii importante, manuale, dicționare destinate școlilor cu predare în limba slovacă din România. O activitate deloc de neglijat o constituie traducerile. Mai mulți membri ai Secției de Limbă și Literatură Slovacă au tradus în limba română opere importante și relevante pentru literatura

slovacă. Tot acest efort a dus la dezvoltarea și intensificarea activității educaționale pentru cei interesați de studiul culturii și limbii slovace.

Aș dori mai apoi să salut existența parteneriatului româno-slovac care ne-a dat oportunitatea de a avea printre noi cadre didactice de renume din Slovacia, beneficiind astfel de un schimb de experiență care ne-a ajutat să ridicăm numărul studenților interesați să studieze limba și cultura slovacă, nu de puține ori printre cei care se înscriu la această secție fiind tineri români. Și tinerilor români aș dori să le mulțumesc pe această cale, deoarece au ales să studieze și să promoveze limba slovacă, transformându-se astfel în reali ambasadori ai acesteia.

Studenții înscriși aici au avut apoi oportunitatea de a obține burse de studiu în Slovacia în baza acordurilor bilaterale încheiate între Universitatea din București și diferite universități slovace.

Toate acestea ne-au ajutat să ne dezvoltăm, să intensificăm activitatea pe toate planurile, astfel încât slovacii din România să reprezinte o poartă deschisă către alte etnii și comunități, cât și pentru majoritatea românească.

Mulțumim pentru șansa pe care statul român ne-a acordat-o, din punct de vedere educațional, de a crea posibilitatea familiilor noastre să-și îndrume copiii să urmeze școala în limba maternă. Această dezvoltare nu ar fi fost posibilă fără un efort susținut din partea Ministerului Educației Naționale, care alături de Uniunea Democratică a Slovacilor și Cehilor din România, a asigurat dăinuirea comunităților slovace și contribuția lor la construirea unei diversități culturale comune într-o Europa unită.

Mulțumim Ministerului Educației Naționale că ne oferă posibilitatea să menținem această secție în cadrul Universității, deoarece pentru noi este extrem de important ca limba pe care o vorbim să fie promovată și păstrată în mod nealterat și să o putem transmite generațiilor care vin.

Mulțumim Ambasadei Republicii Slovace la București care a fost tot timpul aproape, a reacționat pozitiv și a susținut soluționarea problemelor specifice comunității slovace din România.

În încheiere aș dori să vă urez să aveți o sesiune de lucrări extrem de fructuoasă, care să se transforme într-un schimb real de idei și inițiative pentru viitor.

Vă mulțumesc.

Adrian Miroslav Merka

CUVÂNT DE SALUT

Dagmar HUPKOVÁ

Director Direcția burse guvernamentale, mobilități academice și conaționali, secția
colaborare internațională, relații europene și educație permanentă a Ministerului
Învățământului Științei, Cercetării și Sportului Republicii Slovace

Vážené dámy, vážení páni, milí slovákisti a Slováci žijící v zahraničí, ctení
hostia,

dovoľte, aby som Vás v mene Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu
Slovenskej republiky pozdravila pri príležitosti 70. výročia výučby slovenského
jazyka na Univerzite v Bukurešti.

Chcela by som touto cestou poďakovať za pozvanie a pozdraviť účastníkov
medzinárodnej vedeckej konferencie, ktorá sa koná pri tejto významnej príležitosti
a prejaviť úctu ich spoločenskému a najmä ľudskému príspevku pri zachovávaní
slovenského jazyka, ktorý dnes tvorí základ spoločne sa rozvíjajúcich kultúrnych
a vedeckých projektov. Svedčí o tom aj účasť samotných zakladateľov slovenského
jazyka na univerzite v Bukurešti, ako aj ich študentov, ktorí sa dokázali so
slovenským jazykom uplatniť v praxi. Som presvedčená o veľkom význame
zachovávania tradície prítomnosti slovenčiny za hranicami našej krajiny. Katedry
slovenskej filológie ako hostiteľské pracoviská lektorátov slovenského jazyka a
kultúry vytvárajú bašty nášho spoločného snaženia.

Vážení přítomní, dovol'te mi, aby som Vám zaželala úspešný priebeh
a príjemnú pracovnú atmosféru medzinárodnej vedeckej konferencie SLOVENČINA
VČERA, DNES A ZAJTRA, ktorá bude prostredníctvom Vašich príspevkov
prezentovať a hodnotiť aspekty týkajúce sa spoločensko-politického, vedeckého,
ako aj kultúrneho života nielen Slovákov žijúcich tu v Rumunsku.

Som presvedčená, že podujatie prispeje k posilneniu pocitu spolupatričnosti,
umocní národného ducha a presvedčí Vás o význame tieto hodnoty uchovávať aj pre
nasledujúce generácie.

Na záver by som chcela poďakovať celej Sekcii slovenského jazyka
a literatúry za prejavené úsilie pri prehľbovaní vzájomných vzťahov a spolupráce,
ako aj vedeniu univerzity za vytváranie podmienok na rozvoj slovenského jazyka a
popriať Vám všetkým veľa úspechov do ďalšej práce.

Dagmar Hupková,

riaditeľka odboru vládnych štipendií, akademických mobilít a krajanov
Sekcie medzinárodnej spolupráce, európskych záležitostí a celoživotného vzdelá-
vania MŠVVaŠ SR

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

CUVÂNT DE SALUT

Vieroslava Elisabeta TIMAR

inspector Direcția Generală Învățământ în Limba Minorităților Naționale
Ministerul Educației Naționale, România

Excelență! Domnule Decan! Doamnelor și domnilor! Onorat auditoriu!

Mă bucur, că pot fi astăzi aici, cu dumneavoastră, la sărbătoarea limbii slovace. Și eu mă număr printre absolvenții acestei secții. Trebuie să vă mărturisesc că am emoții. De fapt, de fiecare dată când vin la facultate, am emoții. De fiecare dată mă simt ca o studentă care încearcă să învețe bine lecția și care are emoții în fața profesorilor.

În calitate de inspector de specialitate care răspunde de învățământul organizat pentru slovaci, sârbi, cehi, bulgari, colaborez cu Departamentul pentru limbi slave că e vorba despre examenele de definitivare în învățământ, titularizare sau faza națională a olimpiadelor. Întotdeauna am avut înțelegere de la domnii profesori, care au înțeles importanța studiului limbilor materne în școli. Pentru mine este o mândrie că reprezint minoritatea slovacă la nivel de minister. Încerc să fac față tuturor problemelor legate de învățământ nu numai pentru minoritatea slovacă dar și pentru celelalte minorități de care răspund, respectiv bulgari, cehi și sârbi. Nu știu dacă tot ce fac, fac bine. O vor spune cei care vor veni după mine.

Revenind la ziua de astăzi, subliniez faptul că am un respect profund pentru cei care au înființat această secție, mă-nclin în fața celor care au contribuit la dezvoltarea și asigurarea calității studiului limbii slovace în cadrul Facultății de Limbi și Literaturi Străine și mulțumesc anticipat celor care vor continua tradiția studiului limbii slovace. Am speranța că, viitorul va dovedi, că tot ceea ce s-a construit până acum nu a fost degeaba.

Mulțumesc.

*

Vážené dámy, vážení páni,

mám trému. V prvom rade preto, že oslavujeme slovenčinu, môj materinský jazyk, ktorému vd'ačím za všetko a v druhom rade, lebo predou mnou sedia moje bývalé lektorky slovenského jazyka zo Slovenska, ktoré ma iste budú opravovať.

Ako som už povedala, mám to šťastie, že aj po skončení fakulty spolupracujem s profesormi z fakulty, či už v rámci celoštátnych kôl súťaží z materinského jazyka alebo celoštátnych skúšok organizovaných pre učiteľov. Vždy keď sem prídem, cítim sa ako študent, ktorý má dojem, že sa nepripravil dobre. Som rada, že štúdium slovenského jazyka pokračuje aj dnes a dúfam, že generácie, ktoré sa vystriedajú, budú zachovávať a zviditeľňovať slovenský jazyk nielen v tabuľke materinských jazykov, ale aj v tabuľke európskych jazykov.

Želám všetkým účastníkom úspech pri rokovaníach a príjemný pobyt v Bukurešti.

Ďakujem.

Vieroslava Elisabeta Timar

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

MESAJE DE SALUT

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

SAS A SASISTI POZDRAVUJÚ RUMUNSKÝCH SLOVAKISTOV

Letná škola slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca (SAS) završuje týmto jubilejným ročníkom piate decénium svojho úspešného pôsobenia na medzinárodnej akademickej scéne. Vďaka predvídavým zakladateľom myšlienky SAS i jej oddaným pokračovateľom, ktorí bohatou, tematicky a žánrovo pestrou skladbou programu každoročne pritiahli stovky zahraničných záujemcov o slovenský jazyk a slovenskú kultúru, Studia Academica Slovaca dodnes účinkuje a stala sa uznávanou letnou univerzitou doma i vo svete. V duchu pôvodného zámeru ponúkajú zahraničným slovakistom možnosť absolvovať vzdelávací pobyt v krajine, ktorej jazyk si osvojujú, sprístupňujú autentické poznávanie slovenských reálií, umožňujú stať sa členom veľkej medzinárodnej rodiny sasistov. Za uplynulých 50 rokov existencie letnej školy sa rozrástla skupina priamych účastníkov a priaznivcov SAS z radov domácich organizátorov, lektorov a prednášateľov i zahraničných frekventantov.

Do tejto skupiny neodmysliteľne patrí aj skupina 211 rumunských slovakistov, ktorí doteraz absolvovali letnú školu SAS v Bratislave, niektorí z nich najprv ako študenti, neskôr ako pracovníci katedry slavistiky. Medzi nich patria zakladatelia bukureštskej slovakistiky, ktorí sa starali o jej rozvoj a vychovali generáciu vynikajúcich odborníkov v lingvistike, histórii či literárnej vede. Práve zásluhou neúnavných vedeckých osobností a obetavých učiteľov si dnes spolu s vami pripomína celý slavistický a slovakistický svet i veľká medzinárodná sasistická rodina už neuveriteľnú sedemdesiatku existencie slovakistiky na Univerzite v Bukurešti, čím sa radíte k najstarším univerzitným slovakistickým pracoviskám vo svete. Mnohí vaši spolupracovníci zanechali výraznú stopu a roky formovali a dodnes formujú program rumunskej slovakistiky, sú autormi študijných materiálov, novátormi študijného obsahu i metodiky. Aby oslovili svojich študentov, umocnili ich záujem a rozšírili vedomosti o Slovensku, jeho krajine a kultúre, vysielali ich každoročne na letnú školu či na študijný pobyt na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

S potešením vnímame starostlivosť o rozvoj slovakistiky a podporu lektorátu slovenského jazyka a kultúry zo strany vedenia fakulty a inštitútu i plodnú spoluprácu s vyslaným lektorom, ktorá sa prejavuje nielen v bežnej lektorskej práci, ale aj v širšej kultúrno-spoločenskej prezentácii slovacík a zapojení domácich študentov, ale aj ostatných kolegov z iných lektorátov pôsobiach na univerzitách v zahraničí. Uvedomujeme si, že pozitívne koncepcné zmeny v duchu dnešnej doby,

ktorá nie je žičlivá malým filologickým odborom, si vyžadujú pôsobivú lingvokultúrnu stratégiu a pedagogické majstrovstvo, a preto oceňujeme výstupy rumunskej slovakistiky, ktorá by bez osobnej angažovanosti bývalých i súčasných členov katedry slovanských filológií určite nedosiahla dnešnú úroveň a konkurencieschopnosť v bohatej ponuke filologických odborov.

Do tejto skupiny patrí celý rad významných osobností rumunskej slovakistiky, ako sú profesori Corneliu Barborica, Anton Tanasescu (šestnásobný absolvent SASu), Gheorghe Călin (trojnásobný absolvent SASu), Silvia Armas (trojnásobná absolventka SASu), no predovšetkým docentka Dagmar Maria Anoca, ktorá ako učiteľka, literárna vedkyňa i spisovateľka otvorila cestu k slovenčine mnohým rumunským študentom. A jednou z nich je aj naša absolventka slovakistiky na Filozofickej fakulte UK, moja diplomantka, Lect. dr. Marilena Felicia Luță, ktorá dnes vo svojich kurzoch úspešne prepája lingvistickú teóriu a komunikačnú prax.

Pri tejto slávnostnej príležitosti chceme vyjadriť poďakovanie vedeniu Univerzity v Bukurešti, dekanátu Fakulty cudzích jazykov a literatúr i vedeniu Katedry ruskej filológie a slovanských jazykov, kde pôsobí Sekcia slovenského jazyka a literatúry za dlhoročnú spoluprácu pri rozvíjaní zahraničnej slovakistiky a podporovanie aktivít lektorátu slovenského jazyka a kultúry i vysielanie študentov na letnú školu SAS, za poskytovanie priestoru pre vedecký výskum a s tým spojenú organizačnú a publikačnú činnosť. A samozrejme osobitná vďaka a uznanie patrí celej generácii významných osobností z radov učiteľov, lingvistov, literárnych vedcov, kultúrnych pracovníkov so slovenskými koreňmi i domácim pracovníkom, ktorí sa podieľali na tom, že dnes rumunská slovakistika žije, že má nasledovníkov z radov filológov i študentov.

Mulțumesc. Ad multos annos, drahí rumunskí priatelia!

Jana Pekarovičová,
riaditeľka Studia Academica Slovaca

POZDRAV OD SLOVAKISTOV Z UNIVERZITY KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE

Vážená pani profesorka Antoaneta Olteanu, vedúca Katedry ruskej filológie a slovanských jazykov Univerzity v Bukurešti, vážená Doc. Dr. Dagmar Mária Anoca, vysokoškolská pedagogička a slovenská spisovateľka, vážená Mgr. Lenka Garančovská, PhD., lektorka slovenského jazyka a kultúry v Bukurešti,

akademický rok 2013/2014 je mimoriadne významný pre Univerzitu v Bukurešti, ktorá oslavuje svoje 150. výročie vzniku. Jeden a pol storočia vychováva mladú inteligenciu a za ten čas si vybudovala nielen úctyhodnú tradíciu, ale aj všeobecnú autoritu.

Rovnako úctyhodných a pozoruhodných je aj sedemdesiat rokov účinkovania Sekcie slovenského jazyka a literatúry Katedry ruskej filológie a slovanských jazykov. Lektorát slovenského jazyka a kultúry v Bukurešti je jedným z celkového počtu 21 lektorátov slovenského jazyka a kultúry, ktoré podporuje Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu SR a čo je osobitne hodné zreteľa, je to spomedzi všetkých lektorát s najdlhšou tradíciou.

Pri tejto príležitosti chcem v mene Katedry slovenského jazyka UKF v Nitre a v mene Katedry slovenskej literatúry UKF v Nitre srdečne zablahoželať akademickým funkcionárom Univerzity v Bukurešti a osobitne Antoanete Olteanu ako vedúcej Katedry ruskej filológie a slovanských jazykov tejto univerzity k významnému jubileu, ktoré si v tomto roku pripomínajú. Chcem podotknúť, že nejde len o výročie inštitúcií, ale že za týmto časovým medzníkom treba vidieť vždy konkrétnych ľudí, ktorí sa angažujú pre spoločenstvo, kultúru a tradície. V mene našich dvoch nitrianskych katedier, ale aj v mene svojom chcem poďakovať všetkým zainteresovaným za spoluprácu v uplynulých rokoch a vysloviť nádej, že sa naše kontakty budú k spokojnosti všetkých rozvíjať aj naďalej, že budú prinášať úžitok najmä študentom a všetkým priaznivcom našich národných kultúr.

S veľkým rešpektom a obdivom poznávame a interpretujeme diela slovenských spisovateľov, ktorí žijú v Rumunsku a poznajúc zákonitosti prežívania a rozvíjania jazyka a národnej literárnej tvorby, uvedomujeme si, že tento rozmach by nebol možný bez dobrého podhubia, ktoré vidíme v pôsobení Katedry ruskej filológie a slovanských jazykov a v sedemdesiatročnom systematickom vytrvalom aktivizovaní sa lektorátu slovenského jazyka a kultúry na akademickej pôde Univerzity v Bukurešti. Medzinárodná vedecká konferencia, ktorá sa uskutočnila 30. a 31. mája 2014 na akademickej pôde Univerzity v Bukurešti bola sviatkom vedy a jazyka, prejavom angažovanosti vedúcej a všetkých členov Katedry ruskej filológie a slovanských jazykov, ale najmä docentky – vysokoškolskej učiteľky a spisovateľky – Dagmar Maria Anocovej a súčasnej lektorky slovenského jazyka Lenky Garančovskej.

S obdivom sledujeme zápal a nadšenie, ktoré sa v mene slovenského jazyka a národnej slovenskej kultúry v rumunskom kontexte dejú, s radosťou prijímame všetky pôvodné literárne diela slovenských autorov žijúcich v Rumunsku a mimoriadne si vážime každú príležitosť rozvíjať vzájomné kontakty a spoluprácu. Prajeme veľa zdravia a entuziazmu do ďalších desaťročí takéhoto plodného úsilia všetkým, ktorí sa o spomenuté výsledky pričínili a veľa zdaru aj samotnej Univerzite v Bukurešti, ktorá umožňuje rozvoj slovanských jazykov na akademickej úrovni.

Milí kolegovia, prijmite toto blahoželanie, ktoré vyslovujem v mene vyššie uvedených dvoch pracovísk Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, v mene svojom a v mene Nitrianskej pobočky Spolku slovenských spisovateľov.

V Nitre 9. júna 2014

Doc. PaedDr. Zuzana Kováčová, PhD.
členka Katedry slovenského jazyka FF

Prof. PhDr. Eva Tučná, CSc.
tajomníčka Nitrianskej pobočky Spolku slovenských spisovateľov

POZDRAV OD SLOVAKISTOV Z BELEHRADSKEJ UNIVERZITY

Vážené kolegyně, vážení kolegovia,

dovoľte nám, aby sme Vám v mene Katedry slavistiky Belehradskej univerzity a najmä v mene oddelenia slovakistiky a Lektorátu slovenského jazyka a kultúry MŠVVaŠ v Belehrade čo najsrdečnejšie poblahoželali ku krásnemu jubileu, ktoré oslavuje slovakistika na Univerzite v Bukurešti.

Želáme Vám, aby šťastné číslo, ktoré korunuje počet rokov oslávenkyne slovenčiny, prinieslo všetkým pracovníkom veľa pracovných úspechov, mnoho radosti pri poslaní učiteľa, čo najviac inšpirácií v úlohe vedeckého pracovníka a bohatú úrodu úspešných mladých absolventov – slovakistov.

Srdačno

Dr. Ljudmila Popović,
Vedúca katedry

ROZPAMÄTÁVANIA VIERY ŠTUPÁKOVEJ NA DRUHÚ DOMOVINU

Vážené dámy, vážení páni, milí priatelia,

súčasný svet je iný ako ten predchádzajúci. Minulosť je však v nás, je neodmysliteľnou súčasťou našej prítomnosti i prichádzajúceho času. Ako lektorka som na Katedre slovenčiny Sekcie slovanských jazykov na Fakulte cudzích jazykov Univerzity v Bukurešti začala pôsobiť približne v polovici dnešných 70. „narodenín“ výučby slovenčiny. Už viac než dve desaťročia sa pedagogike a jazykovede nevenujem, preto mi dovoľte, prosím, ponúknuť vám nie jazykovednú vedeckú prácu, ale niekoľko „zrníček“ nezabudnuteľných a povznášajúcich spomienok na začiatky mojej pracovnej i osobnej životnej cesty.

Ako som „stretla Rumunsko“ už v Bratislave

V tú krásnu slnečnú jeseň som prvýkrát v živote cestovala do „Paríža Východu“. Vtedy sa ešte do Bukurešti lietalo z Bratislavy pravidelne a priamo. Na letisku sa pani pri batožine nie práve najzdvorilejšie spýtala cestujúceho predo mnou na meno. Odpoveď znela: Barboricä. Dobre som počula? Nechcela som veriť vlastným ušiam. Po odovzdaní batožiny som sa zdvorilo pána spýtala, či nie je vedúcim katedry slovenčiny. So širokým úsmevom ihneď zareagoval: som, a vy ste naša nová lektorka. Náhoda ako z lacného romantického filmu. V lietadle sme nemali presne určené miesta, a tak sme si sadli vedľa seba. Zotrvali sme v družnom rozhovore ako dvaja rodení Slováci. Keď sa ma pred pristátím v Bukurešti môj šarmantný, úctu vzbudzujúci „šéf“ spýtal, či verím, že ma na letisku bude niekto z rektorátu čakať, považovala som to za snahu o vtip. Bolo neskoré piatkové popoludnie. Na univerzite však na mňa skutočne „zabudli“. Môj vzácny „spolucestujúci“ strávil hodnú chvíľu telefonovaním, až kým neminul všetky drobné hádzaním do telefónu voľne visiaceho na stene. Napokon jednoznačne rozhodol – nedá sa nič robiť, idete so mnou domov a v pondelok pôjdeme spolu na univerzitu, na oddelenie zahraničných vzťahov. Jeho pani manželku správa, že u nich zostanem cez víkend, vôbec neprekvapila. Milo ma prijala – komunikovali sme spolu po francúzsky. O takomto prvom dni mojej novej trojročnej slovenčinárskej „misie“ sa mi nesnívalo ani v najfantastickejšom sne.

Recenzia

Spisovateľ a prekladateľ Cornel Barboricã redigoval rumunským Slovákom zborník slovenskej poézie a prózy – Variácie. Raz ma požiadal, aby som napísala recenziu na jedno z vydaní do ústredného rumunského denníka Scînteia. Neskúsená, „spravodlivá“ a s túžbou po náročnosti som žiadnemu autorovi nič „nedarovala“. Profesor Barboricã prišiel za mnou osobne, sadol si a začal vysvetľovať, že je to z môjho pohľadu v porovnaní so súčasnou slovenskou literatúrou na Slovensku určite iná literatúra, ale keby si po slovensky píšuci autori v Rumunsku prečítali moju zdrvivú recenziu, nikdy viac by už nenapísali ani riadok. Argumentovala som tým, že falošná podpora nie je riešením, že by im možno otvorená kritika pomohla. Napokon sa podarila recenzia, po ktorej bol „vlk sýty, aj baran celý“.

„Rodina“

V nedeľu môjho prvého rumunského víkendu ma dobrosrdečný hostiteľ zoznámil so svojou kolegyňou, vynikajúcou lingvistkou, profesorkou Silviou Armašovou. A tak som v príjemnej dvojďňovej skúsenosti pokračovala aj na nedeľnom obede u Armašovcov. Od prvej chvíle som sa tam cítila ako doma. Silvia bola pre mňa – tak ako pre všetkých študentov slovenčiny – „mama Leone“. Bola mi zároveň výbornou kolegyňou a priateľkou. Radila som sa s ňou o pedagogických a lingvistických otázkach, zasvätila ma však nielen do pracovných, ale aj praktických potrieb každodenného života. Nádherné mohutné stromy parku Herestrău si iste pamätajú naše nekonečné debaty o vážnych i menej vážnych témach. Pán Armaš – starostlivá hlava rodiny, chodiaca encyklopédia, rozvážny, vtipný pán – rada som na pamätných tradičných rumunských obedoch počúvala jeho rozprávania o pracovných cestách špičkového geológa z východu do západného aj exotického zahraničia, ale tiež jeho nezabudnuteľné filozofické úvahy o spoločnosti, politike a ľuďoch. Dcéra Oana, moja „mladšia sestra“ – dnes pani dekan, doktorka vied – nadmieru inteligentná, sčítaná, rozhladená, pracovitá, empatická. „Príslušnosť“ do rodiny som si uvedomila aj v takých chvíľach, keď som sa mala sťahovať z môjho prvého jednoizbového bytu s dierami v múroch po zemetrasení do o čosi lepšieho v blízkosti východného nádražia, ale mimoriadne hlučného prízemného bytu nad kinom Luceafărul. Pán Armaš nielenže zorganizoval celé sťahovanie, ale ani mi nedovolil sťahovacie auto uhradiť.

Kolegovia

V mozaike pozitívnych a podnetných spomienok sa vyníma aj jedinečná postava katedry – kolega Toni Tănăsescu. Svojský, kritický, inteligentný, dobráčisko od kosti so zmyslom pre humor, kamarátsky, obetavý. Keď som prijala pozvanie jednej mojej študentky – Slovenky z Bihoru – na jej svadbu (rozprávanie o nej by vystačilo hádam aj na poviedku), bola som pripravená stráviť na ceste a na svadbe víkend a v pondelok byť v práci. Toni však tvrdil, že taká svadba trvá najmenej tri

dni, vzácny hosť nemôže odísť po prvom dni, a tak sa ponúkol, že ma zastúpi na mojich pondelkových seminároch. Bola som si istá, že takýto scenár nenastane. V nedeľu popoludní som mu však musela telefonicky, chtiac-nechtiac, jeho odhad či skúsenosť potvrdiť.

Mojím milým kolegom – literátom, ktorý už, žiaľ, nie je medzi nami, bol Gigi Čálin. Pôsobil na mňa priam bojazlivo, nesmelo a uzavreto. Nedovolila som si „rušiť jeho kruhy“, a tak sa naše kontakty zužovali na veľmi korektné kolegiálne vzťahy.

Výučba slovenčiny

Katedra slovakistiky, ako aj celá Sekcia slovanských jazykov na čele s profesorom Žifkovičom, bola pre mňa oázou nielen vynikajúcej pracovnej, ale priam rodinnej atmosféry, kamarátstva, družnosti, dôvery i pohody (pohoda je dnes veľmi frekventované slovo akiste preto, že jej akosi ubúda). Keď mi hneď po mojom príchode prišiel pán profesor Žifkovič, stelesnenie prirodzenej autority, na hospitáciu, necítila som strach, ale obrovský rešpekt a zodpovednosť. Po hodine lektorských cvičení svoje postrehy zhodnotil jednoducho: „Nebojím sa o teba, som pokojný, už ti na hodinu neprídem“. Bolo to viac než vyznamenanie.

Priatelia

S Tibim Pleterom, vedúcim katedry češtiny alebo s vynikajúcim poľštinárom Costicom Džambašu sa nedalo stretnúť bez toho, aby mi nepovedali nejaký nový vtip. Nemôžem si, žiaľ, dovoliť menovať všetkých, vďaka ktorým bolo moje pôsobenie v Bukurešti viac než pohodové (aby som bola „in“).

Oscilácia medzi Bukurešťou a Bratislavou

Cez živé obrazy spomienok si uvedomujem, že post lektorky slovenčiny bol mojou prvou a jedinečnou skúsenosťou s prácou v zahraničí, s výučbou slovenčiny ako cudzieho jazyka, ale tiež prvým kontaktom s naším veľvyslanectvom. Túto „prvú kapitolu nažitého“ som – dúfam, že úspešne – zúročila vo svojej druhej profesii – v diplomacii. Do Bukurešti som sa ešte – a veľmi rada – znova na tri roky vrátila roku 1987 (tlmočila som vtedy na obchodnom oddelení česko-slovenského veľvyslanectva z rumunčiny, ktorú som sa na lektoráte priam nechtiac naučila). Pravdepodobne preto, že nemožno vstúpiť dvakrát do tej istej rieky, bol môj druhý pobyt neporovnateľný s lektorským pôsobením. Jeho ponurosť až dramatickosť určite silno ovplyvnila aj predkolapsová spoločensko-politická situácia, keď bolo potrebné sústrediť sa predovšetkým na „prežitie“. Na treťom – pracovne poslednom pobyte v Bukurešti roku 2004 som bola zástupkyňou veľvyslanca Slovenskej republiky len necelý rok, pretože po návrate na Slovensko ma prezident republiky vymenoval za veľvyslankyňu vo Fínsku.

Pod'akovanie

Za príležitosť byť v Bukurešti znova aspoň na chvíľu súčasťou veľkej slovakistickej rodiny sa chcem poďakovať ľudsky vzácnemu človeku, múdrej dáme, talentovanej spisovateľke, literátke, pracovitej, skromnej a obetavej udržiavateľke slovenskosti v Rumunsku, mojej priateľke profesorky Dagmarke Anocovej. Môj obdiv a vďaka patrí tiež mladej pokračovateľke lektorskej štafety slovenčiny magisterke, doktorke filozofie Lenke Garančovej, odbornej asistentke Marilene Felicii Luțăovej a nádejnej členke kolektívu slovakistiky doktorandke Ramone Petroviciovej. Osobitne sa chcem poďakovať môjmu bývalému kolegovi a kamarátovi, veľvyslancovi Slovenskej republiky v Rumunsku, pánovi Jánovi Gáborovi.

Patrím aj Rumunsku

Celé Rumunsko, Bukurešť osobitne, kolegovia i priatelia, ktorým aj touto spomienkovou mozaikou vzdávam hold, zanechali vo mne výraznú, nezmazateľnú pracovnú i ľudskú stopu, za ktorú som im vďačná. Obohatili ma o človečeský rozmer ľudského života. Preto sa mi vidí, že som si iba na chvíľu „odskočila“ na rodné Slovensko, že patrím aj vám, ľuďom, ktorých obdivujem a milujem. Stali ste sa súčasťou môjho ja.

Vivat, crescat, floreat slovakistika na Univerzite v Bukurešti

Slovenčine v Rumunsku prajem kvalitných „živiteľov“ a „živiteľom“ slovenčiny v Rumunsku želim, aby práca so slovenčinou bola pre nich zdrojom povznášajúcich pocitov a naplnením ich pracovných i osobných ambícií.

V Bratislave 27. apríla 2014

Viera Štupáková

Dragi Colege și Colegi de la Secția de limbă slovacă,

cu regret mă văd nevoită să lipsesc de la aniversarea voastră, dar vă felicit cu admirație și căldură pentru tot ce ați realizat până acum și vă urez încă mulți, mulți ani de împliniri și satisfacții de-acum înainte. Cu cele mai bune gânduri,

Rodica Mihăilă

Ph.D.Executive Director Romanian-U.S. Fulbright Commission

VIVAT, CRESCAT, FLOREAT limba slovacă!

Corneliu Barborică

Úspešný priebeh medzinárodnej konferencie *Slovenčina včera, dnes a zajtra v kontexte slovanských jazykov, literatúr a kultúr* v rámci bukureštskej univerzity uskutočnenej pri príležitosti jubilejného 70. výročia existencie slovakistiky, jej šťastnú cestu k okrúhlej stovke a bývalým aj súčasným profesorom všetko najlepšie želá P. Molnár z Bratislavy.

Pavel Molnár
Absolvent al secției

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

TABULA GRATULATORIA

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

Mihai ALEXANDRESCU
redactor TVR, Conviețuiri
București

Constanța AMBROZIE
absolventă a secției
București

Ivan Miroslav AMBRUŠ
președintele Societății Culturale și
Științifice „Ivan Krasko”
Nădlac

Dr. Ing. Ioana ARMAȘ
prof. universitar
București

Emeline-Daniela AVRAM
redactor Editura Universității din
București

Dr. Andrei BARBORICĂ
prof. universitar
București

Pavel BUJTÁR
profesor, absolvent al secției
Nădlac

Mariana CĂLIN
profesor
București

Dr. Axinia CRASOVSCI
conf.dr., prodecan FLLS
București

Ion CODREANU
traducător, absolvent al secției
București

Ing. Ana Carolina DOVALY HRDLICKA
profesor Liceul „Jozef Gregor Tajovský”
Nădlac

Drd. Jozefina FURIK
Universitatea Babes-Bolyai
Cluj-Napoca

Aurelia GHEORGHIU
absolventă a secției
București

Mgr. Věra GUTHOVÁ
Ministerul Învățământului, Științei,
Cercetării și Sportului
Bratislava, Republica Slovacă

Mgr. Marina HRIB
Institutul de Slavistică „Ján Stanislav”
Academia Slovacă de Științe
Bratislava, Republica Slovacă

Dr. Pavel HUSZÁRIK
directorul Liceului „Jozef Gregor
Tajovský”
Nădlac

Dr. Elena Darina KMETY
absolventă a secției de slovacă
șefa Catedrei de limba slovacă Liceul
Nădlac

Vlasta LAZU
redactor Radio Timișoara

Miruna MANU
traducător, absolventă a secției
București

PhDr. Katalin MARUZNÉ SEBO, PhD.
profesor limba slovacă
Universitatea din Szeged

Dr. Radu MÂRZA
Lector dr., Facultatea de Istorie și
Filozofie
Cluj-Napoca

Virginia MEHEDINȚEANU

traducător, absolventă a secției
București

Pavel MOLNÁR

profesor, absolvent al secției
Bratislava

Dr. Ana MOTYOVSKY

bibliotecară, Liceul Nădlac
absolventă a secției

Ana MUND

traducător, absolventă a secției
Deva

Prof. Dr. Antoaneta OLTEANU

director Departamentul de Filologie Rusă
și Slavă
București

Dr. Dan OLTEANU

medic
București

Dr. Octav OLTEANU

prof. universitar
București

Irina OLTEANU

București

Fănica SIMION

absolventă a secției de cehă
București

Mihaela STOICU

Editura Universității București

Ulmian ȘERIF

profesor, absolventă a secției
București

Mgr. Ludmila ŠOMRAK

profesor, metodist limba slovacă
Nădlac

Anton TĂNĂSESCU

membru al generației fondatoare
specializarea limba și literatura slovacă

Iulia TIMOFTE

asist.dr., Departamentul de Filologie rusă
și slavă
București

Alžbeta UHRINOVÁ

cercetător, slovacist
Institutul de Cercetare Slovak,
Békéšská Čaba, Ungaria

Luminița UNATINSZKY

traducător, absolventă a secției
București

Maria VĂCARU

redactor Emisiunea Conviețuiri
București

PhDr. Kristína VAVERČÁKOVÁ, PhD.

fost lector străin
Trnava

SLOVACISTICA LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI SLOVAKISTIKA NA UNIVERZITE V BUKUREŠTI

Dagmar Maria ANOCA

The author presents a brief history of the department of Slovak language and literature, founded in 1945, followed by the enumeration of the main areas of activity: the teaching and methodology area (mentoring both students and teachers of Slovak language teaching schools in Romania), the scientific and research activity in the field of Slovak and Slavic studies such as: Linguistics, Dialectology, Literature, Culturology, Romanian-Slavic cultural relations, mirrored in scientific or cultural publications in various forms of propagation of the Slovak culture and promoting intercultural dialogue between Romania and Slovakia (conferences, symposia, translations etc.), ending with portrait medallions of the „founding“ generation: Prof. dr. doc. Pandelescu (1908-1995), Lect. dr. Silvia Niță-Armaș (1931-2014), Prof. Dr. Corneliu Barborică (1931), Prof. Gheorghe Călin (1935-2011), teaching assistant Anton Tănăsescu (1933). The author also mentions the work of younger professors and Slovak assistant professors, as well.

Keywords: slovacistica, slavistica, University of Bucharest.

Bibliografie

70 de ani nu înseamnă prea mult *sub specie aeternitatis*. Dar dacă punem la socoteală fiecare zi, fiecare oră, fiecare lecție, toate momentele în care s-au depus eforturi de pregătire a studenților, de promovare a specializării, de obținere a mijloacelor, de dobândire a priceperii și a măiestriei profesionale – asistăm dintr-o dată la constituirea unei entități demne de a fi omagiată. Scopul acestui moment este tocmai acesta – omagiul. Omagiu vocației de întemeiere, de construire.... ambele nobile și înnobilitoare...

Slavistica bucureșteană datează mai bine de un secol (1891), Universitatea din București (1864), ea însăși împlinind anul acesta 160 de ani. În perioada interbelică a secolului trecut se va înființa o secție de cehă, în cadrul căreia se fac referiri la limba slovacă.¹ Totuși, adevăratul început al slovacisticii la Universitatea

¹ V. Tiberiu Pleter, *Istoricul studierii limbilor și literaturilor cehă și slovacă la Universitatea din București*, în vol. *Din istoricul slavisticii românești*, București, 1982, pp. 111-122.

din București¹ îl constituie momentul când Pandele Olteanu² pune bazele primului lectorat de limbă slovacă, în anul 1945. Astăzi, Universitatea din București este singura instituție de învățământ superior din România, în cadrul căreia se predă limba și literatura slovacă,³ planul de învățământ fiind fundamentat pe concepția instruirii de tip filologic.

Slovacistica a cunoscut o dezvoltare puternică din anul universitar 1949-1950, după reforma învățământului, în cadrul căreia s-a reorganizat învățământul filologic superior. Datorită intervențiilor profesorului Olteanu la minister, având și susținerea unor slavisti de marcă, a luat ființă o secție de sine stătătoare, în cadrul căreia limba și literatura slovacă a devenit disciplină principală (A), de licență. Pentru acoperirea nevoii de cadre, după terminarea studiilor superioare au rămas la facultate să predea Silvia Niță (ulterior, Silvia Niță-Armaș), Corneliu Barborică, Gheorghe Călin, Anton Tănăsescu.

Pentru o perioadă mai scurtă au funcționat, de asemenea, Maria Răzdolescu (între 1954-1956), Kergyo Ioan (între anii 1972-1974; ulterior și-a ortografiat numele Ján Kerďo). După 1989, au fost angajați pe bază de concurs și au funcționat la secție Dagmar Maria Anoca (1992), Ștefan Pavel Unatinský (2001-2008, colaborator extern în 2000), Marilena Felicia Luță (din 2009; colaborator extern 2004-2009).

La cumpăna anilor șaiszeci-șaptezeci s-a implementat practica de a fi invitat un lector străin, un specialist, în cazul nostru din Slovacia. Printre lectorii străini, care au funcționat la secția de limbă slovacă, provenind din diferite centre universitare din Slovacia, se numără: Jozef Muránsky (între anii 1967-1970), Eva Kováčiková (1970-1975, după căsătorie Kováčiková-Gheorghiová), Viera Štupáková (1978-1981), Mária Vajčíková (1981-1984), Mária Rosívalová (1984-1990; 1992-2000), Pavol Polák (2000-2004), Miroslav Hovančík (2004-2008), Kristína Vaverčáková (2008-2010), Lenka Garančovská (2011-).

Activitatea secției se desfășoară, de la bun început, pe două coordonate principale, și anume cea didactico-metodică pe de o parte (cursuri, seminarii, metodică, practica pedagogică; conducerea lucrărilor de diplomă și a lucrărilor în

¹ Un lectorat de limbă slovacă a funcționat pe o perioadă scurtă (1997-1999) la Universitatea din Oradea (cursuri de practica limbii ținute de către colaboratori externi (Michaela Chrapan, profesoară la Liceul din Nădlac, absolventă a secției de slovacistică din București, și Miroslava Stračinová, profesor invitat la Liceul teoretic „Jozef Kozáček” din Budoi).

² Pandele Olteanu, revenit în aprilie 1945 din Slovacia (unde funcționase pe post de lector străin la romanistică), urmare a numirii sale, de către ministerul învățământului, ca lector la Facultatea de Filologie de la Universitatea din București, secția de slavistică, a ținut lecții practice de limba slovacă până la plecarea sa în luna ianuarie 1946, pentru a-și relua activitatea la Bratislava.

³ Din punct de vedere administrativ, slovacistica a făcut parte din diferite unități (catedre, institute, facultăți), ultima reorganizare datând din 2011, când a intrat în componența nou înființatului Departament de Filologie Rusă și Slavă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine.

vederea obținerii gradului didactic I), iar, pe de altă parte, cea științifică și de cercetare.

De-a lungul timpului, planul și programa de învățământ au cunoscut modificări și variații, în esență însă mereu au fost prezente ca discipline fundamentale cele trei domenii: literatura, respectiv istoria literaturii slovace (curs și seminar; din 2008 numit cultură și literatură), limba (curs și seminar; azi, structura limbii) și cursul practic (din 2008 numit practica limbii). În anul I sau II a fost prevăzut cursul de civilizație. De asemenea, o perioadă s-a predat un curs de introducere în studiul filologiei slovace. Întrucât secția pregătește cadre didactice pentru ciclurile preuniversitare, se țin cursuri de metodică a predării disciplinei limba și literatura slovacă cu perspectivă specială asupra condițiilor din țara noastră (deci ca limbă maternă) și se efectuează practica continuă la școala-pilot din Nădlac (din 2008 modulul pedagogic este coordonat de Facultatea de Pedagogie).

Unul din aspectele de excelență al secției l-a constituit abordarea comparată, în literatură concretizată în cercetarea raporturilor literare slovaco-române și a celor româno-slave (Corneliu Barborică, Gheorghe Călin), în cadrul acestei arii un domeniu aparte constituindu-l cercetarea literaturii minorității slovace din România. În domeniul limbii, abordarea comparată și contrastivă, contactologia lingvistică a fost cultivată de Silvia Armaș-Niță și Pande Olteanu, în această arie de interes intrând și cercetarea graiurilor vorbite de minoritatea slovacă din România (Silvia Armaș, Anton Tănăsescu).

Cursurile de **literatură** au fost ținute, din 1956, de prof. dr. Corneliu Barborică, ele cuprinzând pentru început toate perioadele literare, de la literatura veche până la cea modernă și contemporană. Din anul 1972, cursurile despre perioada medievalității slave, latine, renaștere și baroc au fost ținute de prof.dr. Gh. Călin. După retragerea din activitate a profesorului Corneliu Barborică, literatura din perioada interbelică a fost predată de către prof.dr. Gheorghe Călin și conf.dr. Dagmar Maria Anoca, care a ținut, de asemenea, cursuri de literatură slovacă contemporană și literatura diasporei.

În sfera literară, membrii secției de literatură slovacă au adus contribuții în toate domeniile de cercetare literară. În ceea ce privește teoria literară, se poate aminti contribuția lui Corneliu Barborică la versologie, în special la problematica versului liber.

Istoria literară, cultivată deopotrivă de Corneliu Barborică și Gheorghe Călin, s-a îmbogățit, grație activității de cercetare și publicare a celor doi profesori, cu câteva volume importante destinate studenților, specialiștilor, dar și publicului mai larg, interesat de viața literară slovacă. Tema predilectă s-a circumscris mai ales perioadei literaturii premoderne, barocul, renașterea, iar din epoca modernă mai ales contactele din perioada de la finele secolului al XIX-lea – (realismul) cu punerea în evidență a luptei comune a slovacilor și românilor din Ardeal, cu susținerea lor reciprocă, rolul lui Vajanský și al lui Gustáv Augustíny în mișcarea de emancipare

națională. Din perioada simbolismului – modernismului slovac (Slovenská moderna) tema predilectă a constituit-o viața și opera lui Ivan Krasko, traducerile lui din poezia lui Eminescu.

Nu a fost neglijat nici compartimentul criticii literare, mai mulți membri ai secției reacționând la apariții editoriale sau publicistice cu recenzii și cronici.

Cât privește disciplina **limba** slovacă, constând de fapt din curs teoretic descriptiv, sincron (limba slovacă literară contemporană; curs și seminar), dar și cursuri speciale (în ultimii ani devenite cursuri opționale) de istorie a limbii, dialectologie, lexicologie sau stilistică, în programa universitară și planul de învățământ din anul 1949-1950 era prevăzută predarea pe compartimente, respectiv fonetică, morfologie, sintaxă, istoria limbii și dialectologia. Cursurile au fost ținute pentru început de prof. dr. doc. Pandele Olteanu, iar din 1954 de lect. dr. Silvia Niță Armaș. Din 1985 a ținut cursuri de limbă și dr. Maria Rosívalová, care a funcționat ca lector slovac în cadrul acordului cultural, iar din anul 1992 Dagmar Maria Anoca (1992-2001), precum și cadrele mai tinere, Ștefan Unatinsky (2000-2007), lect.dr. Marilena Felicia Luță (2008-). Seminarul era fost condus de titularii cursului sau de alți membri ai secției, printre care Anton Tănăsescu, Ján Kergyo, Maria Răzdolescu, Ștefan Unatinsky, Marilena Felicia Luță (Țiprigan).

Cadrele specializate pe lingvistică au fost preocupate, pe lângă munca de la catedră, și de probleme teoretice, precum a fost discuția în jurul unei noi categorii sintactice – elementul predicativ suplimentar (Silvia Niță Armaș), de structura limbii slovace din perspectivă sincronă, domeniu în care Marilena Felicia Luță a publicat o monografie privind *Aspectul verbal*,¹ dar și din cea diacronică. Istoria limbii slovace a constituit una din temele abordate de Silvia Armaș. În domeniul cercetării dialectologice s-au distins Silvia Niță Armaș și Anton Tănăsescu, culegând și consemnând material dialectal direct în teren, în rândurile populației slovace din zonele de vest ale țării, prelucrându-l apoi și valorificându-l în cadrul cursurilor de limbă, în publicații de specialitate, în monografii. De asemenea, au urmărit probleme didactice, respectiv metodice, implicate de predarea limbii la nivelul învățământului superior, dar și în cadrul învățământului preuniversitar.

Un domeniu important în care a excelat mai ales profesorul Pandele Olteanu, este cel al raporturilor lingvistice româno-slave (româno-slavone, româno-bulgare, româno-polone ș.a.), în spiritul tradiției instituite de către fondatorul slavisticii din București, reputatul slavist român Ioan Bogdan (1864-1919).²

Și alți membri ai secției (dintre care o amintim pe Silvia Niță Armaș), s-au implicat în studiul unor aspecte legate de contactele lingvistice, atât din trecut (cunoscutul fenomen al „colonizării valahe”), cât și în perioada contemporană (bilingvismul slovac-român al populației slovace din România).

¹ Marilena Felicia Luță, *Aspectul verbal. Retrospective și perspective*. Editura Universității din București, 2013.

² Pleter, *op.cit.*

Cursul practic (azi denumit practica limbii; incluzând comentarea textelor, conversație, exerciții, traducere, retroversiune) presupune: a) explicări de texte (literare, lingvistice, geografice, științele naturii, istorie, etc., cu unele noțiuni de gramatică, la anul I), cursuri ținute de la începutul până la sfârșitul carierei didactice de asist. Anton Tănăsescu, pe o perioadă scurtă Mariana Răzdolescu (1954-1956), între anii 2001-2007 – Ștefan Unatinsky și Marilena Felicia Luță; interpretări de texte (la anii II, III), cursuri ținute de prof. dr. Gh. Călin, asistent A. Tănăsescu, conf. dr. Dagmar Maria Anoca; b) traduceri din limba slovacă în română și din română în slovacă, ore ținute de prof. C. Barborică și prof. Gh. Călin, asist. Anton Tănăsescu, ulterior conf. Dagmar Maria Anoca, asist. Ștefan Unatinsky, lect. Marilena Felicia Luță; c) ore de exerciții și d) conversații pe anumite teme, ținute, de regulă, de lectorii slovaci.

Azi, predarea limbii în cadrul compartimentului „practica limbii” beneficiază de manualele elaborate în Slovacia, în conformitate cu cerințele europene referitoare la nivelurile de cunoaștere a limbii, în cadrul centrului de limbă slovacă ca limbă străină, sub conducerea conf. PhDr. Jana Pekarovičová, PhD.

Membrii colectivului de slovacă au desfășurat și o bogată activitate publicistică, colaborând cu revistele de specialitate și de cultură din țară sau din străinătate. De asemenea, un aspect deosebit de important îl constituie activitatea de elaborare a manualelor universitare¹, a celor destinate învățământului preuniversitar, a diferitelor materiale, culegeri, antologii pentru școlile cu limba de predare slovacă din țara noastră, contribuția la întocmirea dicționarelor bilingve slovac-român, român-slovac, ghidurilor de conversație (C. Barborică), ceh-român (Silvia Niță Armaș). În acest domeniu s-a evidențiat și lectorul de limbă slovacă, Lenka

¹ Principalele cursuri universitare și instrumente de muncă intelectuală publicate: C. Barborică, *Prednášky o slovenskej literatúre. Slovenská literatúra po roku 1918*, București, TUB, 1975; Gh. Călin, *Prelegeri de folclor slovac*, București, TUB, 1977; Gh. Călin, *Literatură slovacă. Comentarii în context comparat*, București, Ed. Universității, 1998; Gh., Călin, *Literatura slovacă medievală și Renașterea*, București, Ed. Universității, 1997; D.M. Anoca, *Slovenska literatura v medzivojnovom období*, E.U., 2009; Pandele Olteanu (coordonator), Silvia Niță-Armaș, Gheorghe Călin, Anton Tănăsescu, *Manual de limba slovacă*, București, CMUB, 1972; Silvia Niță-Armaș, Ján Kergyo, *Manual de conversație în limba slovacă*, TUB, 1974; Silvia Niță-Armaș, Maria Mária Vajčíková, *Manual de limbă slovacă*, TUB, 1985; C. Barborică, Monica Breazu, *Mic dicționar slovac-român*, Editura Sport Turism, 1978; C. Barborică, Monica Breazu, *Dicționar român-slovac*, Editura Sport Turism, 1979; C. Barborică, Monica Breazu, *Ghid de conversație slovac-român*, Editura Sport Turism, 1981; Barborică, Monica Breazu, *Ghid de conversație român-slovac*, Editura Sport Turism, 1982; Silvia Niță-Armaș, *Súčasný slovenský jazyk. Hlásoslovie a morfológia*, București, TUB, 1971; Idem, *Sintaxa propoziției în limba slovacă*, TUB, 1978; Idem, *Istoria limbii slovace – dialectologie*, TUB, 1978; Mária Rosívalová, *Cvičenia zo syntaxe*, București, Ed. Universitară, 1994; Dagmar, Mária-Anoca, *Fonetika a fonológia slovenčiny*, Nădlac, Ed. Ivan Krasko, 1998; Pandele Olteanu, Silvia Armaș, Gheorghe Călin, Anton Tănăsescu, *Antologie de texte. Istoria limbii slovace*, TUB, 1974; Marilena Felicia Luță (Țiprigan), *Aspectul verbal. Retrospective și perspective*, Editura Universității din București, 2013.

Garančovská, care a scos cu ocazia acestei conferințe un dicționar frazeologic¹ și lucrează la un ghid de conversație.² Totodată trebuie menționată participarea membrilor secției la diferite acțiuni cu caracter științific și cultural, sesiuni de comunicări științifice, simpozioane, congresele slaviștilor, aportul lor la organizarea unor evenimente de ordin științific sau aniversar (Simpozionul iugoslav-român, 1978; conferința despre bilingvism, București, 1997, 2000; 50 de ani de existență a secțiilor limbilor slave, respectiv cea de-a 60 aniversare, conferințele anuale pe facultate, în cadrul departamentului) ș.a.

În urma colaborării cu celelalte secții din cadrul catedrei,³ cu diferite instituții de cultură (diferite edituri, radiodifuziunea etc.) și de învățământ,⁴ de asemenea, activitatea lor s-a soldat cu rezultate deosebite.

Remarcabilă este activitatea depusă de membrii colectivului de slovacă în domeniul traducerii. Astfel au fost traduse atât texte literare (proză, poezie), apărute în volume sau în diverse periodice, cât și texte științifice (Gh. Călin; Corneliu Barborică; D.M. Anoca, Marilena Felicia Luță). Lui Corneliu Barborică i se datorează cele mai numeroase traduceri din literatura slovacă și cehă (Karel Čapek, Bohumil Hrabal), precum și din alte limbi slave (sârbă, croată, macedoneană) apărute în volume sau în antologii și reviste. C. Barborică a publicat o deosebit de valoroasă antologie de *Lirică slovacă. De la începuturi până azi*.⁵ Un adevărat eveniment a constituit apariția și lansarea celor două ediții ale antologiei de poezie slavă premodernă *Nu e zână mai frumoasă* (2003, 2008, în colaborare cu Octavia Nedelcu).⁶

În chip de omagiu prezentăm, în continuare, aspecte din activitatea profesorului Pandele Olteanu, profesor cu vocație de întemeietor, precum și a cadrelor didactice din prima generație – cea fondatoare, „de aur”, a slovacisticii de la Universitatea din București (lect.dr. Silvia Niță-Armaș, prof. dr. Corneliu Barborică, prof.dr. Gh. Călin și asist. Anton Tănăsescu).

¹ Lenka Garančovská, *Slovensko-rumunský frazeologický slovník. Dicționar frazeologic slovac-român*. Editura Universității din București, 2013.

² În momentul redactării acestui material, lucrarea *Ghid de conversație român-slovac* a și apărut la Editura Universității, 2014.

³ Anca Irina Ionescu, *Dicționar român-slovac, slovac-român*. Editura Universal Dalsi, 1999; redactor Ștefan Unatinsky.

⁴ Cadrele didactice de la secția slovacă sunt membri ai diferitelor organizații profesionale, de cultură, științifice (amintim Asociația slaviștilor din România; Uniunea Scriitorilor din România – Corneliu Barborică, Dagmar Maria Anoca).

⁵ *Lirica slovacă. De la începuturi până azi*, Editura Minerva, București 1987. ediția a II-a, Nădlac, 2002.

⁶ *Antologie de poezie slavă premodernă (Sec.IX-XVIII)*. (În colaborare cu Octavia Nedelcu), E.U.B., 2003; *Nu e zână mai frumoasă* Traduceri din poezii slavi premoderni. Întocmită de Corneliu Barborică în colaborare cu Octavia Nedelcu. Ed. a II-a, Editura Paideia, București, 2008.

Pandele Olteanu (5 septembrie 1908, comuna Bascov, județul Argeș –18 decembrie București 1995¹), întemeietorul slovacisticii la Universitatea din București, membru fondator al Asociației slaviștilor, doctor în filologie slavă și romanică la Universitatea J.A. Comenius din Bratislava, cursurile școlii elementare le-a absolvit la Pitești, cele medii în Curtea de Argeș cu examenul de bacalaureat în Pitești în anul 1930. În perioada 1930-1934 a urmat Facultatea de Litere și Filozofie din București, fiind licențiat „Magna cum laude”. A funcționat ca profesor de liceu la București (1935-1938) și Iași (1938-1942).

În 1942, ocupând prin concurs postul de lector în Slovacia la Universitatea „J. A. Komenský” (Comenius) din Bratislava, debutează cariera sa de cadru universitar, și durează până la pensionarea sa în anul 1974. În Slovacia a ocupat în două etape funcțiile de lector (1942-1945), respectiv profesor cu contract (1946-1949), iar după reîntoarcerea în țară, la Universitatea București cele de lector (1949-1963), conferențiar (1965-1968), profesor (1968-1974). Din 1968 este numit conducător științific al doctoranzilor în *Lingvistică slavă*, în 1969 desemnat șeful catedrei unificate de limbile și literaturile slovacă, cehă și ucraineană, iar după ieșirea la pensie, profesor consultant (1974, reconfirmat în 1991).

În timpul șederii la Bratislava, pe lângă activitatea didactică, Pandele Olteanu a contribuit la dezvoltarea relațiilor culturale româno-slovace, atât prin munca de cercetare și publicare a contribuțiilor științifice², cât și datorită unor strânse legături cu personalități din mediul universitar și cultural, printre care marele slavist Ján Stanislav, românista Jindra Hušková (de altfel, studenta lui Ovid Densusianu), profesoară titulară la catedra de romanistică din Bratislava, istoricul Milan Ďurica, scriitorul Ivan Horváth, poetul Ján Smrek ș. a.

Reîntors definitiv în România în 1949, prin stăruințele sale și grație înțelegerii găsite la prof. Emil Petrovici și la minister, limba și literatura slovacă a dobândit, alături de celelalte limbi slave, statut de specialitate principală (cu examen de licență) în cadrul Facultății de Filologie a Universității din București.

Activitatea profesorului Pandele Olteanu la Universitatea din București se circumscrie mai multor domenii: organizarea tinerei secții de limbi slave, creșterea de cadre noi, promovarea slavisticii, munca didactico-metodică de la catedră. A predat diferite cursuri și seminarii – slavă veche, gramatică descriptivă și curs practic de limba slovacă, curs de gramatică istorică a limbii cehe și slovace, istoria literaturii slovace, istoria limbii slovace și a dialectelor ei, istoria limbii literare

¹ Înhumat la 20 decembrie 1995 la Domnești.

² Printre altele, a contribuit, împreună cu un grup de membri ai Societății pentru relații culturale și economice româno-cehoslovace – Společnost pro kulturní a hospodářské styky s Rumunskem, la revista „Românoslavica”, cuprinzând materiale din domeniul relațiilor româno-cehoslovace și româno-slave. A apărut un singur număr în 1948: „Românoslavica, Revue des Études slavo-roumaine”, Numero 1, Prague, 1948. Comite de redaction: Vladimír Buben, rédacteur responsable; Tr. Ionescu-Nișcov, rédacteur en chef; P. Olteanu, corédacteur; B. Havránek, K. Krejčí, Gh. Stanca, J. Macůrek, Fr. Wollman, J. Kvapil, J. Stanislav, Damian Bogdan, I.C. Chițimia.

slovace, gramatica comparată a limbilor slave, introducerea în filologia slavă și slovacă, istoria culturii și civilizației slovace. A contribuit esențial la dezvoltarea raporturilor culturale româno-slovace, mai ales datorită lucrărilor sale de pionierat privind raporturile lingvistice româno-slovace, raporturile culturale cehoslovaco-române (cultura slavă în Marea Moravie, secolele al IX-lea – al XI-lea). Bogată și meritorie este activitatea sa de cercetare în domeniul slavisticii (studiul filologic și critica textelor slavo-române, literatura omiletico-parenetică slavo-română, raporturile culturale slavo-române), rezultatele acesteia fiind publicate în studii și monografii, atât în țară cât și în străinătate. De asemenea poate fi considerat pionier în alcătuirea manualelor pentru ciclurile preuniversitare¹ ale minorității slovace din România. Pentru activitatea sa a fost distins cu numeroase premii, medalii din partea organismelor de cultură din țară și din Slovacia.²

Silvia Niță-Armaș (1 iulie 1931 Plenița, județul Dolj³), după absolvirea școlii elementare din localitatea natală, a urmat cursurile Liceului „Regina Elisabeta” din Craiova, iar studiile superioare, între anii 1950-1954, la Facultatea de Filologie a Universității din București, secția slavistică. A fost angajată la facultate imediat după terminarea studiilor, pe post de asistent, avansată după două luni lector. La un an de la angajare beneficiază de un stagiu de specializare de două luni în Slovacia, cu această ocazie cunoscând reputați slovaciști prof.dr. Eugen Pauliny, membru corespondent al Academiei Slovace de Științe, prof.dr. Šimon Ondruš, de care o vor lega reciproce sentimente de stimă. În anul 1970 și-a susținut teza de doctorat *Graiul slovac din Nădlac, Semlac, jud. Arad, Butin, Vucova, Șemlacul Mare, jud. Timiș* (conducător științific acad. Al. Graur). În cadrul secției de limbi și literaturi slave a funcționat până în anul 1987, când a fost obligată să iasă la pensie. Autoare a mai multor cursuri universitare din domeniul lingvisticii (pentru disciplinele predate, cum sunt structura limbii, dialectologia, istoria limbii), coautor al manualelor pentru cursul practic, a contribuit și la întocmirea manualelor destinate școlilor cu limba predare slovacă, ajutând în calitate de lingvist, la elaborarea capitolelor dedicate limbii, devenind astfel colaborator extern al Editurii Didactice și Pedagogice.

¹ V. Pamătnica. *Memorial*. KVSİK, Nădlac, 1995.

² În iunie 1966 a fost premiat de Ministerul Învățământului pentru activitatea științifică desfășurată în anul 1965. Premiul II Ministerul Învățământului pentru monografia *Limba povestirilor slave despre Vlad Țepeș*. În 1966 a fost distins cu decorația Republicii Socialiste Cehoslovacia pentru merite deosebite în activitatea de strângere a legăturilor de prietenie cehoslovaco-române. Cu ocazia susținerii de comunicări științifice la Universitatea din Bratislava, Brno și Olomouc, la invitația Institutului de lingvistică de la Bratislava, în cadrul institutelor de limbă și literatură ale Academiei Cehoslovace din centrele universitare i-a fost decernată de Universitatea „J.A. Comenius” medalia de argint pentru activitatea științifică și didactică în domeniul slovacisticii. În anul 1993, în timpul celui de-al XIII-lea Congres al Slaviștilor i s-a decernat la Martin Medalia Maticей slovenska.

³ În momentul finalizării comunicărilor susținute la conferință ne revine trista îndatorire de a semna dispariția doamnei profesoare, pe data de 15 octombrie 2014 la București. V. necrologul nostru în revista „Romanoslavica” (De acum încolo în abrevierea Rsl).

Ca lingvist, Silvia Niță-Armaș a cercetat graiurile slovace din zonele populate de minoritatea slovacă din zona de vest a țării, cu vocația unui cercetător pedant și strict, cercetare fructificată în monografia *Slovenské nárečie v rumunskom Banáte* și selecția de texte înregistrate *Ukážky ľudového rozprávania*¹. S-a făcut remarcată prin lucrarea sa *Le „doplnok” et son correspondant en roumain*² pe o temă controversată în lingvistica românească de la acea vreme, elementul predicativ suplimentar (în limba slovacă denumit *doplnok*). Studiile sale privind elementul predicativ suplimentar au contribuit în mod esențial la clarificarea statutului acestei categorii gramaticale în lingvistica română, fiind citate în ambele ediții academice ale gramaticii limbii române. Relevante sunt și recenziile sale, publicate în revista de referate, recenzii și sinteze, „Lingvistică și filologie”. De asemenea, a colaborat la întocmirea dicționarului ceh-român, editat de Academia Română.

Ani la rând a condus lucrări de diplomă ale studenților, lucrări științifico-metodice ale profesorilor de limbă și literatură slovacă, s-a ocupat de pregătirea viitorilor profesori de limbă și literatură slovacă, fiind responsabilă cu predarea metodicii și prestarea practicii pedagogice, însoțind studenții la școala-pilot, liceul din Nădlac.

Lingvistă fiind, a urmărit nu numai limba comunității slovace din România, ci și producția sa literară, devenind colaborator extern al Editurii Kriterion, iar în anul 1988 membru în colegiul de redacție al antologiei *Variácie*, sporadic dedicându-se publicisticii.

Silvia Niță-Armaș a fost distinsă cu premii din partea Academiei Române și a Ministerului Învățământului.

Corneliu Barborică (Turnu Severin, 5 aprilie 1931), conform aprecierii unor specialiști, cel mai de seamă slovacist din afara Slovaciei, a urmat Liceul „Traian” din orașul natal (1941-1949), după care s-a înscris la Universitatea din București, Facultatea de Filologie, unde a frecventat cursurile anului I (1949-1950), avându-i printre profesori pe Tudor Vianu și Jan Byck. Din luna noiembrie a anului 1950 până în 1955 își continuă studiile de limba și literatura slovacă la Universitatea „Jan Amos Komenský” din Bratislava. Audiază cursurile unor personalități de seamă, cum a fost lingvistul Ján Stanislav, profesorul de literatură Milan Pišút și academicianul Andrei Mráz. Printre colegii săi de generație se numără Vladimír Petrík, Július Noge, Michal Gáfrik, Kornel Földvári, deveniți cercetători literari, personalități ale vieții culturale din Slovacia. În anul trei pleacă pentru un semestru să audieze cursurile Universității Caroline din Praga. După terminarea studiilor, în luna februarie, revine în țară și cum în acea perioadă a anului nu se făceau repartizări, i se aprobă cererea de a fi trimis din nou pentru un semestru la Praga.

¹ Silvia Niță-Armaș, *Slovenské nárečie v rumunskom Banáte*, Nădlac, Editura KVSİK, 1996; Idem, *Ukážky ľudového rozprávania*, în *Variácie* 6, 1984, pp. 135-139.

² Silvia Niță-Armaș, *Le „doplnok” et son correspondant en roumain*, în *Rsl*, I, 1958.

Revenind definitiv în țară, este numit la facultate pe post de asistent, în 1956, pe urmă avansat lector, iar din 1971 promovat conferențiar, în urma susținerii tezei de doctorat despre opera scriitorului ceh Karel Čapek, sub conducerea profesorului Alexandru Dima, teză publicată ulterior în volumul monografic *Karel Čapek*. Între anii 1971-1975 ocupă funcția de decan al Facultății de Limbi și Literaturi Slave. Profesor universitar din 1990, retras ulterior de la munca directă de la catedră, fiind suferind (1997), își continuă activitatea în calitate de profesor consultant, conduce lucrări de doctorat, dedicându-se în același timp muncii de cercetare, traduceri, publicisticii. Din anul 2012 i se atribuie titlul de profesor emerit al Universității din București.

A predat cu precădere disciplinele literare, specializându-se pe literatura modernă și contemporană, dar s-a afirmat cu succes și în domeniul literaturii comparate. Din motive lesne de înțeles, având în vedere numărul restrâns de specialiști din cadrul colectivului de slovacă, a ținut și cursuri practice, a fost conducător de lucrări de diplomă, a contribuit la buna desfășurare a cursurilor de perfecționare pentru profesorii de limbă și literatură slovacă, fiind, de asemenea, în repetate rânduri și conducător de lucrări metodico-științifice în vederea obținerii gradului didactic I. Ani la rând a condus teze de doctorat în domeniul literaturilor slave.

Pentru a facilita accesul studenților la materia predată, a elaborat sau a colaborat la întocmirea de cursuri, manuale și antologii pentru învățământul superior, dicționare, ghiduri de conversație, dar, totodată este autor de manuale și antologii pentru ciclurile preuniversitare destinate școlilor cu limba de predare slovacă, colaborator extern al E.D.P.

În mod firesc, activitatea didactică se împletește cu activitatea științifică, vocația sa, viziunea de ansamblu asupra fenomenului literar au condus la rezultate deosebite, în lucrările sale monografice *Karel Čapek* (1971), *Istoria literaturii slovace* (1976, 1999), în numeroase studii, articole, recenzii referitoare la literatura slovacă și cehă, fie în domeniul raporturilor literare și de literatură comparată (1987), colaborări la publicații și reviste de specialitate sau de cultură din țară și străinătate¹. Viziunea sa complexă asupra culturii în genere s-a manifestat în volumul *Utopie și antiutopie* (1998, 2014).

Dorința de a face cunoscute valorile culturale ale lumii slave, l-a îndemnat să se dedice traducerii de texte literare din diferite limbi slave, cu precădere, cum era de așteptat, din literatura slovacă în limba română, dar, fiind și un bun bohemist, și din literatura cehă (B. Hrabal, J. Mukařovský). A publicat numeroase volume, versiunile sale fiind, de asemenea, incluse în volume și culegeri reprezentative, apărute în edituri prestigioase.

¹ O selecție din studiile comparatiste a apărut în Slovacia, grație românilor Hildegard Bunčáková, fost demnitar înalt al legației slovace din București: Corneliu Barborică, *Akoby iný kontinent*, Vydavateľstvo Dilema, 1997.

De asemenea, trebuie să amintim de statutul său de creator, poet și prozator, prezent deopotrivă în două culturi, slovacă și română, dat fiind debutul său literar în limba slovacă, sub pseudonimul Andrej Severíni. Scriitorul Corneliu Barborică alias Andrej Severíni, este autor al mai multor romane, povestiri, poeme, volume de proză scurtă apărute în țară și în Slovacia. Capacitatea sa de a surprinde diferite aspecte ale vieții, l-a ajutat să abordeze publicistica, oferind cititorului texte pline de umor.¹

Disponând de calități organizatorice, a fost coordonator de volume, redactor. Vreme de peste un deceniu a contribuit substanțial la redactarea antologiei literare a slovacilor din România *Variácie*, precum și a mai multora dintre volumele publicate de scriitorii de expresie slovacă din țara noastră, colaborând cu Editura Kriterion.

Personalitate de marcă a culturii române și slovace, având la activ o prodigioasă activitate, profesorul, traducătorul, omul de cultură Corneliu Barborică este laureat al mai multor premii și distincții², decernate în țară și în Slovacia, precum și din partea Poloniei.

Gheorghe Călin (26 ianuarie 1935, Pitești – 28 august 2011 București) după absolvirea claselor elementare și a Școlii Medii Tehnice de Comerț din localitatea natală, se înscrie la Facultatea de Filologie a Universității din București, unde studiază între anii 1952-1957. În 1958 se angajează la facultate, la început ca preparator, din 1959 asistent, iar după susținerea cu succes a tezei de doctorat din domeniul folcloristicii (*Cântecele haiducești slovace, cu referințe comparative*; conducător prof.dr. Ion Chițimia) și a decernării titlului de doctor (1971), a fost avansat lector, în anul 1972. În 1992 devine conferențiar, statutul și titlul de profesor dobândindu-l în anul 1999. A continuat să lucreze la catedră și după pensionare, până în 2005. S-a stins din viață la București după o perioadă de grea suferință, fiind înhumat la Pitești.

S-a dedicat studiului literaturii, istoria literaturii slovace fiind disciplina care i-a revenit s-o predea la cursuri în cadrul secției. A condus lucrări de diplomă ale studenților, practica pedagogică continuă (1988), lucrări științifico-metodice ale cadrelor medii.

Pentru buna desfășurare a cursurilor și seminariilor, a scos mai multe volume de prelegeri, cursuri universitare, monografii despre folclorul slovac, istoria literaturii slovace vechi (perioada barocului și a iluminismului), evoluția genurilor și speciilor lirice și epice în creația poetică a secolului al XIX-lea, raporturile culturale.

¹ V. bibliografia personală întocmită de noi: Dagmar Mária Anoca, *Bibliografia lucrărilor profesorului dr.Corneliu Barborică*, Nădlac, 2006; Idem, *Bibliografia lucrărilor profesorului dr.Corneliu Barborică*, în Rsl, XLI, 2006, pp.268-276.

² Premiul „P.O. Hviezdoslav” – 1977 (Slovacia); Premiul Național – 1990 (Slovacia); Omagiul Ministrului Culturii al Republicii Slovace – 1996, 2003; Medalia de aur a Maticej slovenská – 2006, 2011, Dubla Cruce Albă – 2007.

Fiind colaborator extern al E.D.P., a recenzat manualele destinate școlilor cu limba de predare slovacă din România.

Unele volume, ca de altfel și monografia despre folclor sunt concepute în perspectivă comparativă. Studiul cântecelor de haiducie și cătănie, care constituie subiectul tezei sale, i-a permis unele concluzii privind trăsăturile contrastive ale folclorului slovac în raport cu cel românesc, subliniind faptul că, în ceea ce privește cântecele românești de tipul urmărit, ele se aseamănă mai mult cu poemele eroice ale slavilor de sud, iar cântecele haiducești slovace se aseamănă mai mult cu cele istorice. Propune și o clasificare a paralelismului ca mijloc artistic, pornind atât de la teoria versului din cultura română, cât și de la versologia slovacă.

Un alt domeniu de interes l-a constituit cel al raporturilor culturale româno-slave, în special cele româno-slovace. S-a axat pe contacte directe ale personalităților de seamă, precum și asupra problemelor de traducere, din literatura română în limba slovacă, cum ar fi studiul privind traducerea din Caragiale datorată româniei Jindra Hušková, profesor titular la Universitatea din Bratislava și traducătoare din limba română. De asemenea a tratat raportul Eminescu – Krasko¹.

A tradus atât texte științifice, cât și beletristice, dintre care se remarcă volumul de proză a scriitorului slovac Švantner *Ludská hra – Joc omenesc*².

Pentru întreaga sa activitate științifică și pedagogică, în anul 1992 i s-a decernat din partea ambasadei Cehoslovaciei Medalia Jubiliară „Jan Amos Komenský”, iar în august 2004 rectorul Universității „Comenius” din Bratislava i-a înmănat profesorului Gh. Călin Medalia „Jan Amos Comenius” și Diploma de Merit în semn de prețuire pentru propagarea limbii și culturii slovace peste hotare.

Anton Tănăsescu (10 octombrie 1933, Curtea de Argeș) primii ani de școală i-a urmat la liceul „Spiru Haret” din București, cursurile medii la liceul din Curtea de Argeș, cele superioare absolvindu-le în cadrul Facultății de Filologie de la Universitatea din București. A rămas să profeseze la facultate, unde și-a desfășurat activitatea didactică între anii 1959-1996 ca asistent, ținând lecții de practica limbii (comentarii de texte, traduceri), precum și cursuri și seminarii de limbă. Pe lângă activitatea didactică s-a dedicat cercetării dialectologice a graiurilor slovace din regiunea nord-vestică a României, zona bihoreană, localitățile Marca Huta, resp. Zăuan-Băi (în graiul local Bojovské, respectiv Zováň). Rezultatele cercetării sale le-a

¹ Menționăm unele lucrări ale profesorului Gheorghe Călin: *Janošík în folclorul slovac*, AUB, seria de literatură universală și comparată, XVIII, București, 1969; Idem, *Aspecte tipologice ale cântecelor de cătănie slovace și românești*, AUB, seria Filologie, XXV, București, 1976; *Aspekty slovenskej barokovej a osvietenскеj literatúry*, Ed. Ivan Krasko, Nădlac, 1997; *Poezia slovacă a secolului al XIX-lea*, Editura Grand, 1998; *Considerații asupra stilului poeziei lui Ivan Krasko în raport cu stilul poeziei lui Eminescu*, Rsl, XVII, București, 1970; *Valori expresive ale liricii baroce slovace*, Rsl, XXIX, București, 1992; *Avangarda în literatura slovacă*, Rsl, nr. 39, București, 2004. V. bibliografia personală a prof. Gh. Călin.

² V. bibliografia prof. Gh. Călin.

publicat atât în limba română cât și în slovacă, axându-se în studii pe aspectele fonetice și morfologice ale graiurilor respective¹.

De asemenea l-au preocupat problemele legate de fonetică și fonologie². A condus practica pedagogică a studenților de la secția slovacă, desfășurată la liceul din Nădlac. Între anii 1971-1975 a funcționat ca lector de limba română la Universitatea „Komenský” din Bratislava.

În semn de prețuire pentru activitatea sa în domeniul slovacisticii, i-a fost decernată, în 1992, Medalia Jubiliară „Jan Amos Komenský”³.

Azi, slovacistica își continuă activitatea pe cele două importante dimensiuni, dar pe lângă aceasta colaborează direct fie pe cale administrativă cu alte instituții de cultură (edituri, radiodifuziune, televiziune etc.), universități (Programul Erasmus, școala de vară, cursuri etc.), cu organizații neguvernamentale și uniuni (de scriitori, ale minorității naționale slovace din România), cu ambasada Republicii Slovace la București, cu muzee, Academia Română, asociații civice și culturale (Asociația Slaviștilor, Societatea Culturală și Științifică „Ivan Krasko” și a.). Organizează sau colaborează la organizarea acțiunilor cu caracter științific sau prilejuite de diferite evenimente (aniversări, comunicări, lansări de carte, întâlniri cu personalități din Slovacia, promovarea valorilor culturii slovace, acțiuni de anvergură de tip interactiv, cum a fost cea realizată de Marilena Felicia Luță – „Slovacia de catifea” etc.). Lectorii din Slovacia contribuie la buna și interactiva desfășurare a cursurilor și a celorlalte activități, sporind motivația studenților⁴.

În aceste momente solemne, la începutul conferinței dedicate aniversării a 70 de ani de prezență a limbii slovace la Universitatea din București, speranța noastră se îndreaptă spre viitor: VIVAT, CRESCAT, FLOREAT slovacistica din București!

¹ Anton Tănăsescu, *Caracteristicile declinării substantivului din graiul slovacilor de la Marca Huta și Zăuan Băi, județul Sălaj*, în Rsl, XIV (1967), pp.293-303; Idem, *Zo skloňovania podstatných mien, prídavných mien a zámen slovenských nárečí v Rumunsku – osady Marca Huta a Zăuan Băi*, în, *Variácie*, nr. 14 (1994), pp. 208-220.

² Anton Tănăsescu, *Mărimi fonostatice în lexicul standard al limbii slovace*, în Rsl, XIX (1980), pp. 126-130.

³ Menționăm aici decernarea, cu ocazia acestei conferințe, a Medaliei Memoriale tuturor membrilor generației fondatoare de la secția de slovacistică, precum și lui Ștefan Unatinsky.

⁴ Aspecte ale muncii, activităților și direcțiilor slovacisticii sunt prezentate de cadrele pedagogice tinere pe site-ul secției, precum și în alte medii, mai ales cele electronice. Dorim pe această cale să ne exprimăm gratitudinea pentru sprijinul acordat în vederea desfășurării acestei conferințe, celor două doamne lector (V. Ș. și K. V.), chiar dacă ne-au cerut discreție în această privință.

*
* *

Pod znamením večnosti – *sub specie aeternitatis* – čože znamená 70 rokov. Ved' už pomaly ani v živote človeka to tak mnoho nie je ako v minulosti. Ale keď si človek zráta počet dní, počet odpracovaných hodín, všetko to úsilie vynaložené pri vyučovaní, tú snahu o získavanie študentov, prostriedkov, snahy o nadobudnutie profesného majstrovstva a zručností – nuž, to je entita hodná uznania. Je to aj cieľom nášho podujatia – vzdať hold. Hold povolania byť zakladateľom, strojom... obe šľachetné a zušľachtujúce...

Ako **cudzí jazyk** sa slovenčina vyučovala v medzivojnovom období v rámci českého lektorátu v Bukurešti. Zásluhou profesora Pandeheho Olteana najprv vznikol lektorát (1945) a po školskej reforme r. 1949-1950 sa slovenčina vyučovala ako prvý (A) diplomový odbor slovenský jazyk a literatúra. Čoskoro sa zamestnala generácia vysokoškolských učiteľov, ktorú pre zásluhy zvykneme nazývať – zakladajúcou, či zlatou generáciou: Silvia Niță (neskoršie Silvia Niță-Armaș), Corneliu Barborică, Gheorghe Călin, Anton Tănăsescu. Za krátky čas pôsobili aj ďalší učitelia: Maria Răzdolescu (v rokoch 1954-1956), Kergyo Ioan (v rokoch 1972-1974; po presťahovaní na Slovensko Ján Kerďo). Až po r. 1989 sa zamestnali konkurzným konaním Dagmar Maria Anoca (1992), Štefan (Štefan) Pavel Unatinský (externý spolupracovník r. 2000, odb. as. 2001-2008), Marilena Felicia Luță (externá spolupracovníčka v rokoch 2004-2009, potom odb. as.). Od rokov šesťdesiatych pôsobili zahraniční lektori: Jozef Muránsky (v rokoch 1967-1970), Eva Kováčiková (po vydaji Kováčiková-Gheorghiová, v rokoch 1970-1975), Viera Štupáková (1978-1981), Mária Vajíčková (1981-1984), Mária Rosívalová (1984-1990; 1992-2000), Pavol Polák (2000-2004), Miroslav Hovančík (2004-2008), Kristína Vaverčáková (2008-2011), Lenka Garančovská (2011-).

V systéme univerzitného školstva v Rumunsku sa slovenčina študovala a študuje výlučne na Univerzite v Bukurešti¹. Pokus o zavedenie lektorátu v Oradei bol neúspešný².

Hoci celé vyučovanie je koncipované ako výuka cudzieho jazyka, prihliada sa i na potreby škôl s vyučovacím jazykom slovenským v Rumunsku, v tom zmysle, že sa vyučovala a vyučuje metodika/didaktika slovenčiny ako materinského jazyka a vykonávala sa súvislá pedagogická prax v cvičnej škole v Nadlaku,³ pokiaľ to

¹ Administratívne slovakistika patrila do rozmanitých jednotiek (katediér, inštitútov, fakúlt). Pri poslednej reorganizácii r. 2011 bola zaradená do Oddelenia ruskej a slovanskej filológie Fakulty cudzích jazykov a literatúr.

² P. pozn. 1, 2 *supra*.

³ Spomedzi príslušníkov slovenskej menšiny v Rumunsku, ktorí absolvovali slovakistiku v Bukurešti, niektorí sa uplatnili ako profesori na školách s vyučovacím jazykom slovenským v Rumunsku, ako

hmotné prostriedky univerzity umožnili, v posledných rokoch viac podporované sponzorom. Od r. 2008 pedagogický modul koordinuje Pedagogická fakulta Univerzity v Bukurešti (Facultatea de Pedagogie).

Činnosť sekcie sa od začiatku odvíjala po dvoch hlavných súradniciach, a to didakticko-metodickej (prednášky, semináre, pedagogická prax; usmerňovanie diplomových/ licenciátnych prác, dnes už aj masterských (magisterských) prác, ako aj kurzov a kvalifikačných prác na získanie tzv. učiteľských stupňov (doškolo'ovacieho systému pre pedagógov v Rumunsku) a na druhej strane – vedecká a výskumná aktivita. Pravdaže s tým súvisí aj publikačná činnosť.

Literatúra (od r. 2008 literatúra a kultúra) prednášal od r. 1956, prof. Dr. Corneliu Barboricä, sprvoti všetky obdobia, od najstaršej až po novodobú a súčasnú literatúru. Od r. 1972 prednášky zo slovanskej a latinskej stredovekej literatúry, z renesancie a baroka mal prof. Dr. Gheorghe Călin. Po odchode do dôchodku profesora Cornelia Barboricu, medzivojnovú literatúru prednášal prof. Gheorghe Călin a Dagmar Maria Anoca, ktorá mala aj prednášky zo súčasnej slovenskej literatúry a z literatúry slovenskej diaspóry.

Pokiaľ ide o literatúru, členovia sekcie prispeli svojimi prácami ku všetkým zložkám disciplíny literatúra. V teórii sa vyznačil Corneliu Barboricä, ktorý sa venoval verzológii, najmä voľnému veršu.

Literárnu históriu pestoval jednak Corneliu Barboricä, jednak Gheorghe Călin. Vypracovali viaceré zväzky pre potreby študentov, odborníkov, ale aj širokej verejnosti, čitateľov, ktorí sa zaujímajú o slovenské literárne dianie. Oblúbené témy spadajú do obdobia predmodernej literatúry, baroka, renesancie, z novodobej literatúry zaujali bádateľov najmä vzťahy v období z konca 19. storočia – (realizmus) s dôrazom na spoločný zápas Slovákov a Rumunov v Sedmohradsku, na vzájomnú podporu, na úlohu Vajanského a Gustáva Augustínyho v národno-emancipačnom hnutí. Z obdobia modernizmu (slovenská moderna) vybranou témou bol život a dielo Ivana Kraska, jeho preklady z poézie Eminesca.

Slovakisti neobišli ani oblasť literárnej kritiky, viacerí publikovali recenzie, posudky.

Disciplína slovenský **jazyk** (od r. 2008 štruktúra jazyka) má viaceré zložky: teoretické, deskriptívne, synchrónne prednášky (súčasný slovenský spisovný jazyk; prednášky a seminár), špeciálne kurzy (v posledných rokoch sú to voliteľné prednášky) z dejín jazyka, dialektológie, lexikológie, štylistiky, buď sa venujú určitej gramatickej kategórii, ako je slovesný vid a pod. V osnovách a učebnom pláne už od

autori učebníc, spisovatelia, prekladatelia, pracovníci v dôležitých inštitúciách: Pavol Bujtár, Anna Dovál'ová (Mund), Štefan Dovál', Matej Heckel, Zuzana Jančíková (Koleniaková), Elena Darina Kmet'ová, Alžbeta Kutlákova (Chereji), Ivan Molnár, Pavel Molnár, Anna Mót'ovská, Ján Nad Juhás, Juraj Rohárik, Jarmila Sekáčová (Hecklová), Vieroslava Alžbeta Tímárová. Po revolúcii už bolo menej absolventov, keďže sa objavila možnosť štúdia na Slovensku. Sú to: Jana Ďurianová, Michaela Chrapanová, Mária Paulíková, Štefánia Zimová.

r. 1949-1950 boli zahrnuté zložky ako: fonetika, morfológia, syntax, dejiny jazyka a dialektológia. Prednášky viedol spočiatku prof. Dr. doc. Pandeale Olteanu, od r. 1954 odb. as. Dr. Silvia Niță-Armaș. Od r. 1985 mala prednášky z jazyka aj Dr. Maria Rosívalová, slovenská lektorka. Po nástupe na univerzitu r. 1992 učila jazyk Dr. Dagmar Maria Anoca (1992-2001), neskoršie mladšie kádre: Ștefan Unatinsky (2000-2007), Dr. Marilena Felicia Luță (2008-). Seminár viedli buď prednášatelia, buď iní členovia sekcie: as. Anton Tănăsescu, Ján Kergyo, Maria Răzdolescu, Ștefan Unatinsky, Marilena Felicia Luță (Țiprigan).

Vysokoškolskí pedagógovia, ktorí sa zamerali na lingvistiku, vyvíjali popri didaktických aktivitách aj vedeckú prácu. Zaujali ich teoretické otázky, ako napríklad doplnok (Silvia Niță Armaș), ktorými zasiahli do celonárodnej diskusie o tejto syntaktickej kategórii, alebo synchrónne štúdium štruktúry jazyka, v tejto oblasti sa uplatnila Marilena Felicia Luță, ktorá vydala podnetnú monografiu o slovesnom vide (*Aspectul verbal*),¹ ale aj z diachrónej perspektívy (z dejín jazyka napísala skriptá Silvia Armaș). V dialektológii sa vyznamenali Silvia Niță Armaș a Anton Tănăsescu, zozbieraním a zapisovaním nárečového materiálu priamo v teréne medzi slovenským obyvateľstvom na západe krajiny, potom ho spracovali a využili na hodinách, v odborných publikáciách, monografiách. Pozornosti sa tešila aj problematika metodická, pokiaľ ide o výuku na vysokej škole, ale aj v preduniverzitnom školstve. Didaktické a metodické otázky vyučovania jazyka na vysokej škole, ale aj na cykloch preduniverzitného školstva boli tak isto predmetom záujmu slovakistov bukureštskej univerzity. Tu sa vyznamenala Marilena Felicia Luță.

Dôležitá oblasť, v ktorej exceloval najmä profesor Pandeale Olteanu, je oblasť jazykových vzťahov rumunsko-slovanských (rumunsko-staroslovienskych, rumunsko-bulharských, rumunsko-poľských a pod.), v duchu tradície zavedenej zakladateľom slavistiky v Bukurešti, známym rumunským slavistom Ioanom Bogdanom (1864-1919)².

Jednou z oblastí, kde sekcia dosiahla vynikajúce výkony, bola komparatistika, kontaktológia a kulturológia. V centre záujmu stáli slovensko-rumunské, rumunsko-slovenské literárne vzťahy (Corneliu Barborică, Gheorghe Călin) a jazykové vzťahy (známy fenomén „valašskej kolonizácie“, jazykové kontakty, o ktoré sa najviac zaujímala Silvia Armaș). V tomto smere osobitnou oblasťou boli aj jazyk a literatúra slovenskej menšiny v Rumunsku (slovensko-rumunský bilingvizmus, literárne publikácie a pod.).

Lektorské cvičenia (praktický jazyk, od r. 2008 jazyková prax) predvídali komentovanie textov, konverzáciu, cvičenia, preklad (t.j. zo slovenčiny do rumunčiny) a retroverziu (t.j. z rumunčiny do slovenčiny): a) rozbor a vysvetľovanie

¹ Marilena Felicia Luță: *Aspectul verbal. Retrospective și perspective*. Editura Universității din București 2013.

² Pleter, *op.cit.*

textov (literárnych, lingvistických, geografických, prírodovedných, historických atď. aj s istými pojmami z gramatiky v I. ročníku) po celú dobu svojej kariéry viedol asist. Anton Tănăsescu, za krátky čas Mariana Răzdolescu (1954-1956), v rokoch 2001-2007 Ștefan Unatinsky a Marilena Felicia Luță; Interpretáciu textu (ročníky II., III.) viedol Gh. Călin, A. Tănăsescu, Dagmar Maria Anoca; b) preklady a retroverzie viedol C. Barborică a Gh. Călin, Anton Tănăsescu, neskôr Dagmar Maria Anoca, Ștefan Unatinsky, Marilena Felicia Luță; c) cvičenia a d) konverzáciu na isté predpísané témy viedli spravidla slovenskí lektori.

Lektorské cvičenia sa dnes zakladajú na európskej koncepcii o úrovniach jazykovej zdatnosti. Používajú sa učebnice vypracované na Slovensku v rámci ústredia pre slovenčinu ako cudzí jazyk kolektívom pod vedením pani docentky PhDr. Jany Pekarovičovej, PhD.

Členovia slovenského kolektívu vyvíjali bohatú publicistickú činnosť, spolupracovali s kultúrnymi a odbornými domácimi i zahraničnými časopismi. Zostavovali univerzitné učebnice¹, učebnice a pomôcky, zbierky, antológie pre preduniverzitné stupne škôl s vyučovacím jazykom slovenským v Rumunsku. Prispeli k zostavovaniu prekladových slovníkov a konverzačných príručiek slovensko-rumunských, rumunsko-slovenských (C. Barborică), česko-rumunských (Silvia Niță Armaș). V tejto oblasti sa vyznamenala zahraničná lektorka slovenčiny, ktorá k tejto konferencii vydala frazeologický slovník a pracuje na konverzačnej príručke². Treba pripomenúť aj účasť členov na rôznych vedeckých a kultúrnych podujatiach, prednáškach, sympóziách, zjazdoch slavistov, účasť na organizovaní udalostí vedeckého rázu alebo príležitostných (Juhoslovansko-rumunské sympóziu r. 1978; Konferencia o bilingvizme v Bukurešti 1997, 2000; 50 rokov existencie sekcií slovanských jazykov – 1999, respektíve 60. výročie sekcií slovanských jazykov – 2009, výročné konferencie fakulty alebo oddelenia) a i.

Úspešne sa ich činnosť rozvinula aj čo do spolupráce s ostatnými sekciami v rámci katedry,³ s rôznymi kultúrnymi či školskými inštitúciami (vydavateľstvá, rozhlas atď.⁴).

Pozoruhodná bola činnosť členov kolektívu v oblasti prekladu. Prekladali tak literárne texty (próza, poézia), publikované vo zväzkoch alebo rôznych periodikách, ako aj vedecké (Gh. Călin; Corneliu Barborică; D.M. Anoca, Marilena Felicia Luță). Corneliu Barboricovi vd'acíme za najpočetnejšie preklady zo slovenskej literatúry, i z českej (Karel Čapek, Bohumil Hrabal), ale aj iných slovanských jazykov (srbčina,

¹ Najdôležitejšie univerzitné učebnice a nástroje intelektuálnej práce p. pozn. 7 *supra*.

² Lenka Garančovská: *Slovensko-rumunský frazeologický slovník. Dicționar frazeologic slovac-român*. Editura București 2014. V čase redigovania tohto materiálu už vyšla aj konverzačná príručka *Ghid de conversație român-slovac* (v spolupráci s Ramonou Petrovici-Zăvoianu).

³ Anca Irina Ionescu: *Dicționar român-slovac, slovac-român*. Editura Universal Dalsi 1999; redaktorom bol Ștefan Unatinsky.

⁴ Slovakisti sú členmi profesných, kultúrnych a vedeckých organizácií ako Asociácia slavistov v Rumunsku; Zväz spisovateľov Rumunska (C. Barborică, D.M. Anoca) a pod.

chorvátčina, macedónčina) odtlačené vo zväzkoch alebo v antológii či časopisoch. C. Barborică vydal osobitne vzácnu antológiu *Lirică slovacă. De la începuturi până azi*.¹ Skutočnou udalosťou bolo vydanie a prezentácia oboch vydaní antológie slovanskej predmodernej poézie (2003, 2008, v spolupráci s Octaviou Nedelcu.)²

Ako poctu predložíme čitateľom aspekty činnosti profesora Pandealeho Olteanu, profesora oplývajúceho povolaním zakladateľa, ako aj vysokoškolských učiteľov prvej generácie (lect. Dr. Silvia Niță-Armaș, prof. Dr. Corneliu Barborică, prof. dr. Gh. Călin a as. Anton Tănăsescu).

Pandele Olteanu (5. september 1908 obec Bascov, župa Argeș – 18. december București 1995³), zakladateľ slovistiky na Univerzite Bukurești, zakladajúci člen Asociácie slavistov, doktor slovanskej a románskej filológie Univerzity J.A. Komenského v Bratislave, absolvoval základnú školu v Pitești, stredoškolské štúdiá v Curtea de Argeș a zmaturoval v Pitești r. 1930. V období 1930-1934 chodil na Filologickú a filozofickú fakultu v Bukurești, pričom licenciátnu skúšku zložil s pochvalou "Magna cum laude". Pôsobil ako lyceálny profesor v Bukurești (1935-1938) a Iași (1938-1942).

V r.1942, keď obsadil konkurzom post lektora rumunčiny na Univerzite J. A. Komenského v Bratislave, začína sa jeho kariéra univerzitného učiteľa trvajúca až do odchodu do dôchodku r. 1974. Na Slovensku pôsobil vo funkcii lektora (1942-1945), respektíve zmluvného profesora (1946-1949) a po návrate domov na Univerzite v Bukurești pôsobil ako odb. as. (1949-1963), docent (1965-1968), profesor (1968-1974). Od r. 1968 bol vedeckým vedúcim doktorandov v oblasti *Slovanská lingvistika*, r. 1969 vedúci katedry spojených odborov slovenčiny, češtiny a ukrajinčiny, po odchode do dôchodku konzultujúci profesor (1974, znovu potvrdený v tejto funkcii r. 1991).

Počas pobytu v Bratislave Pandele Olteanu popri didaktickej činnosti prispel k rozvoju kultúrnych rumunsko-slovenských vzťahov tak výskumom a publikovaním vedeckých prác⁴, ako aj pevnými vzťahmi s osobnosťami z univerzitného a kultúrneho prostredia, medzi ktoré patrili renomovaný slavista Ján Stanislav, rumunistka Jindra Hušková (študentka vynikajúceho rumunského lingvistu Ovida Densusianu), profesorka rumunčiny na romanistike v Bratislave, historik Milan Ďurica, slovenský spisovateľ Ivan Horváth, básnik Ján Smrek a i.

Po definitívnom návrate do Rumunska r. 1949 vďaka jeho snahám a pochopeniu zo strany profesora Emila Petrovicia i ministerstva školstva sa slovenčina stala popri ostatných slovanských jazykoch hlavným študijným odborom (diplomovým) v rámci Filologickej fakulty Univerzity v Bukurești.

¹ *Lirică slovacă. De la începuturi până azi*. Editura Minerva, București 1987. Druhé vydanie Nadlak 2002.

² P. pozn. *supra*.

³ Pochovaný bol 20. decembra 1995 v Domnești.

⁴ P. pozn. *supra*.

Aktivity profesora Pandleho Olteana na Univerzite v Bukurešti sa dotýkajú viacerých oblastí: organizácia mladej sekcie slovanských jazykov, príprava nových kádrov, presadzovanie slovakistiky, didakticko-metodická práca za katedrou. Viedol prednášky a semináre zo staroslovienčiny, slovenskej deskriptívnej gramatiky a praktického jazyka, prednášky z historickej gramatiky češtiny a slovenčiny, histórie slovenskej literatúry, učil dejiny slovenského jazyka a jeho dialektov, dejiny spisovnej slovenčiny, porovnávaciu gramatiku slovanských jazykov, úvod do slovanskej i slovenskej filológie, dejiny slovenskej kultúry a civilizácie (tzv. reálie). Podstatne prispel k rozvoju kultúrnych rumunsko-slovenských vzťahov, najmä vďaka svojim provoboreckým prácam o jazykových kontaktoch rumunsko-slovenských vzťahoch, o kultúrnych československo-rumunských vzťahoch (slovanská kultúra vo Veľkej Morave, 9.-11.stor.). Bohatá a záslužná je jeho bádateľská činnosť v oblasti slavistiky (filologické štúdium a kritika textov slovansko-rumunských, homileticko-parenetická slovansko-rumunská literatúra, kultúrne slovansko-rumunské vzťahy). Výsledky tejto činnosti publikoval v štúdiách a monografiách doma a v zahraničí. Taktiež možno pokladať za pioniersku činnosť zostavovanie učebníc pre preduniverzitné školské stupne slovenskej menšiny v Rumunsku¹. Za svoju činnosť bol ocenený viacerými cenami, medailami kultúrnych ustanovizní doma a na Slovensku.²

Silvia Niță-Armaș (1. júla 1931 Plenița, župa Dolj³) po ukončení ľudovej školy v rodisku pokračovala na Lýceu „Regina Elisabeta“ v Craiove a vysokoškolské štúdiá v rokoch 1950-1954 absolvovala na sekcii slavistiky v rámci Filologickej fakulty Univerzity v Bukurešti. Zamestnali ju potom na fakulte na poste asistentky a po dvoch mesiacoch postúpila na post odbornej asistentky. Po roku sa dostala na dvojmesačnú odbornú stáž na Slovensko, kde spoznáva renomovaných slovakistov, ako boli prof. Dr. Eugen Paulíny, člen a korešpondent Slovenskej akadémie vied, prof. Dr. Šimon Ondruš, s ktorým ju potom spájali vzájomná úcta a odborné záujmy. R. 1970 obhájila doktorskú dizertáciu *Graiul slovac din Nădlac, Semlac, jud. Arad, Butin, Vucova, Șemlacul Mare, jud. Timiș* (Slovenské nárečie v Nadlaku, Semlaku, v župe Aradskej, v Butíne, Vukove, Veľkom Semlaku v župe Temešskej, vedúci práce akademik Al. Graur). V rámci katedry slovanských jazykov a literatúr pôsobila až do r. 1987, keď ju poslali do dôchodku. Je autorkou viacerých univerzitných skrípt z oblasti lingvistiky (z disciplín, ktoré učila, štruktúra jazyka, dialektológia, dejiny jazyka), je spoluautorkou učebníc praktického jazyka. Spolupracovala pri zostavovaní učebníc pre školy s vyučovacím jazykom slovenským, ako lingvistka

¹ P. Pamătnica. Memorial. KVSİK, Nădlac 1995.

² P. supra.

³ Prichodí nám v čase, keď dovršujeme redigovanie príspevkov z konferencie, zaznamenať zarmucujúcu zvesť o odchode spomedzi nás pani prof. Dr. Olteanu. P. náš nekrológ v časopise *Romanoslavica*. (Ďalej Rsl).

vypracovala kapitoly z gramatiky, a tak sa stala aj externou spolupracovníčkou Didaktického a pedagogického vydavateľstva v Bukurešti.

Ako jazykovedkyňa sa Silvia Niță-Armaș podobrala preskúmať slovenské nárečia v oblastiach obývaných slovenským obyvateľstvom na západe Rumunska so svojou známou pedantnosťou a prísnosťou, výsledok tejto práce zúročiac v monografii *Slovenské nárečie v rumunskom Banáte* a výber z nahraných textov *Ukážky ľudového rozprávania*¹. Zviditeľnila sa prácou *Le „doplnok” et son correspondant en roumain*² na tému doplnku, ktorá svojho času bola v centre kontroverzií v rumunskej jazykovede (po rum. elementul predicativ suplimentar, doslovne predikatívny dodatkový prvok). Štúdie o doplnku podstatne prispeli k vyjasneniu štatútu tejto gramatickej kategórie v rumunskej jazykovede, ktoré sú citované v oboch akademických vydaniach gramatiky rumunského jazyka. Relevantné sú aj jej texty vychádzajúce v časopise pre referáty, recenzie a syntézy *Lingvistică și Filologie* (Lingvistika a filológia). Okrem toho spolupracovala na zostavovaní česko-rumunského slovníka, ktorý vydala Rumunská akadémia.

Celé roky viedla diplomové práce študentov, vedecko-metodické práce profesorov slovenčiny, mala na starosti budúcich profesorov slovenčiny, vyučovanie metodiky a pedagogickú prax v cvičnom lýceu v Nadlaku.

Prejavila záujem o jazyk slovenskej komunity v Rumunsku, ako aj o literárnu produkciu tejto komunity, stala sa externou spolupracovníčkou Vydavateľstva Editura Kriterion a r. 1988 aj členkou redakčného kolektívu antológie *Variácie*. Venovala sa aj publicistike.

Silvia Niță-Armaș bola vyznamenaná cenami Rumunskej akadémie a Ministerstva školstva.

Corneliu Barborică (Turnu Severin 5. apríl 1931), podľa hodnotenia niektorých odborníkov najvýznačnejší slovakista mimo hraníc Slovenska absolvoval Lýceum Traiana v rodisku (1941-1949) a zapísal sa potom na Filologickú fakultu Univerzity v Bukurešti, kde pobudol v prvom ročníku (1949-1950), pričom mal profesorov ako Tudor Vianu a Jan Byck. Od novembra r. 1950 až do r. 1955 pokračuje v štúdiách slovenského jazyka a literatúry na Univerzite Jana Amosa Komenského v Bratislave. Počúva prednášky osobností ako bol lingvista Ján Stanislav, profesor literatúry Milan Pišút a akademik Andrej Mráz. Medzi jeho kolegami boli Vladimír Petřík, Július Noge, Michal Gáfrik, Kornel Földvári, ktorí sa vypracovali na literárnych vedcov, osobnosti kultúrneho života na Slovensku. V treťom ročníku odchádza na semester počúvať prednášky na Karlovu univerzitu v Prahe. Po skončení štúdií sa vo februári vracia domov, ale keďže v tom období roka ministerstvo neudelovalo menovania na pracovisko, schválili mu ešte jeden semester v Prahe.

¹ Silvia Niță-Armaș: *Slovenské nárečie v rumunskom Banáte*. Nadlak, Vydavateľstvo KVSÍK 1996; Idem: *Ukážky ľudového rozprávania*. In: *Variácie* 6, 1984, s. 135-139.

² Silvia Niță-Armaș: *Le „doplnok” et son correspondant en roumain*. In: *Rsl*, I, 1958.

Po definitívnom návrate domov je vymenovaný na post asistenta na fakulte r. 1956, potom postúpil na lektora, v roku 1971 je povýšený do pozície docenta po obhájení doktorskej práce (pod vedením profesora Alexandra Dimu) o diele českého spisovateľa Karla Čapka, ktorú neskoršie publikoval v monografii *Karel Čapek*. V rokoch 1971-1975 pôsobí ako dekan Fakulty slovanských jazykov a literatúr. Od r. 1990 je univerzitným profesorom, neskoršie však pre chorobu odstúpi od bezprostrednej práce s poslucháčmi (1997), ale pokračuje v činnosti konzultujúceho profesora, vedie dizertačné práce, prekladá, publikuje. Od roku 2012 je zaslúžilým profesorom Univerzity v Bukurešti.

Vyučoval predovšetkým literárne disciplíny a špecializoval sa na modernú a súčasnú literatúru, no úspechy zožal i v oblasti literárnej komparatistiky. Z ľahko pochopiteľných dôvodov – málopočetnosť kolektívu slovenčinárov, mal aj hodiny praktického jazyka, viedol diplomové práce, prispel k doškološovaniu profesorov slovenčinárov a viedol vedecko-metodické práce na získanie prvého kvalifikačného stupňa učiteľských kádrov pre slovenské školy v Rumunsku. Po dlhšiu dobu viedol dizertačné práce v oblasti slovanských literatúr.

Na pomoc poslucháčom vypracoval alebo spolupracoval na zostavovaní skrípt, učebníc a antológií pre vysokoškolské potreby,¹ slovníky, konverzačné príručky, ale je aj autorom učebníc a antológií pre školy s vyučovacím jazykom slovenským, externý spolupracovník Didaktického a pedagogického vydavateľstva.

Didaktická činnosť sa splotala s vedeckou aktivitou, jeho nadanie a rozhľad v literárnom fenoméne viedli k osobitným výsledkom v monografických prácach *Karel Čapek* (1971), *Istoria literaturii slovae* – Dejiny slovenskej literatúry (1978, 1999), početných štúdiách, článkoch, recenziách týkajúcich sa slovenskej a českej literatúry, či v oblasti literárnych vzťahov a komparatistiky (1987), v príspevkoch pre vedecké a kultúrne časopisy doma i v zahraničí². Jeho komplexný pohľad na kultúru všeobecne sa prejavil vo zväzku *Utópia a antiutópia* (1998, 2014).

Pretože chcel sprostredkovať kultúrne hodnoty slovanského sveta, venoval sa umeleckému prekladu z rôznych slovanských jazykov, predovšetkým, ako sa dalo očakávať, zo slovenčiny do rumunčiny, ale súc aj zdatným bohemistom, i z češtiny (B. Hrabal, J. Mukařovský). Publikoval viaceré knihy prekladov, jeho verzie sa však dostali aj do rôznych reprezentatívnych zväzkov, zbierok uverejnených v prestížnych vydavateľstvách.

Tak isto treba pripomenúť aj inú stránku jeho osobnosti, a to básnika, prozaika, tvorcu prítomného v dvoch kultúrach – slovenskej a rumunskej, keďže ako spisovateľ debutoval po slovensky pod pseudonymom Andrej Severíni. Spisovateľ Corneliu Barborică alias Andrej Severíni je autorom viacerých románov, poviedok,

¹ P. pozn. *supra*.

² Výber z komparatistických štúdií mu vyšiel na Slovensku v preklade rumunistky Hildegard Bunčákovej, bývalej vysokej zamestnankyne veľvyslanectva v Bukurešti: Corneliu Barborică: *Akoby iný kontinent*. Vydavateľstvo Dilema 1997.

poém, zbierok krátkej prózy uverejnených vo vlasti a na Slovensku. Jeho schopnosť zachytiť rôzne aspekty života ho viedla k úspešnému praktizovaniu publicistiky, ponúkajúc čitateľovi humorné texty.¹

Ako dobrý organizátor koordinoval a redigoval zborníky. Vyše decénia podstatne prispieval k redigovaniu literárnej antológie Slovákov v Rumunsku *Variácie*, ako aj viacerých zväzkov publikovaných slovenskými autormi žijúcimi v Rumunsku, spolupracoval s vydavateľstvom Editura Kriterion.

Význačná osobnosť rumunskej a slovenskej kultúry s bohatou činnosťou, profesor, prekladateľ, vzdelanec Corneliu Barborică je laureátom viacerých ocenení a vyznamenaní,² udelených doma a na Slovensku, ako i zo strany Poľska.

Gheorghe Călin (26.1.1935 Pitești – 28.8.2011 Bukurešť) po absolvovaní ľudovej školy a Strednej technickej obchodnej školy v rodisku sa zapísal na Filologickú fakultu Univerzity v Bukurešti, kde študoval v rokoch 1952-1957. R. 1958 ho zamestnajú na fakulte najprv ako preparátora. Od r. 1959 pôsobil ako asistent a po úspešnom obhájení dizertačnej práce z folkloristiky *Cântecele haiducești slovece, cu referințe comparative* (Slovenské zbojnícke piesne s komparatistickými odkazmi, vedúci práce prof. Dr. Ion Chițimia) a získaní titulu doktora (1971), postúpil na post odborného asistenta r. 1972. V r. 1992 sa stal docentom, titul a postavenie profesora získal r. 1999. Na fakulte pôsobil aj po penzionovaní, až do r. 2005. Zomrel po vážnej chorobe v Bukurešti, pochovaný je v rodisku.

Venoval sa štúdiu literatúry, dejiny literatúry boli disciplínou, ktorú prednášal v rámci sekcie. Viedol diplomové práce, súvislú pedagogickú prax (1988), vedecko-metodické práce stredoškolských profesorov.

V záujme lepšieho vyučovania vydal viaceré zväzky prednášok, skript, monografií o slovenskom folklóre, z dejín slovenskej staršej literatúry (barok, klasicizmus), vývin lyrických a epických druhov a žánrov 19. storočia, kultúrne vzťahy. Ako externý spolupracovník Didaktického a pedagogického vydavateľstva posudzoval učebnice pre školy s vyučovacím jazykom slovenským v Rumunsku.

Niektoré práce, ako aj folkloristická monografia sú koncipované z komparatistickej perspektívy. Prieskum zbojníckych a vojenských piesní, ktoré sú predmetom doktorskej dizertácie, mu umožnil závery o kontrastívnych črtách slovenského folklóru v pomere s rumunským. Zdôraznil, že pokiaľ ide o rumunské piesne daného druhu, viac sa podobajú hrdinským básňam južných Slovanov a slovenské zbojnícke piesne sa viac podobajú historickým. Navrhol aj klasifikáciu paralelizmu ako umeleckého prostriedku, vychádzajúc z teórie verša v rumunskej kultúre, ako aj zo slovenskej verzológie.

Ďalšou oblasťou jeho záujmu boli kultúrne vzťahy rumunsko-slovanské, najmä rumunsko-slovenské. Zameral sa na priame osobné styky dôležitých

¹ P. pozn. *supra*.

² P. pozn. *supra*.

osobností, ako aj na otázky prekladu z rumunskej literatúry do slovenčiny, ako je štúdia o preklade rumunistky, profesorky na Univerzite v Bratislave a prekladateľky Jindry Huškovej. Venoval sa aj vzťahu Eminescu – Krasko.¹

Preložil vedecké i beletristické texty, pozoruhodný je preklad zo Švantnera *Ludská hra – Joc omenesc*.²

Za svoju činnosť vedeckú a pedagogickú mu bola r. 1992 udelená zo strany československého veľvyslanectva Jubilejná medaila Jana Amosa Komenského a v auguste r. 2004 rektor Univerzity Komenského v Bratislave odovzdal profesorovi Gh. Călinovi Medailu Jana Amosa Komenského a Diplom za zásluhy na znak uznania jeho činnosti v záujme propagácie slovenského jazyka a kultúry v zahraničí.

Anton Tănăsescu (10. október 1933, Curtea de Argeș) prvé školské ročníky vychodil na Lýceu Spiru Hareta v Bukurešti, strednú školu absolvoval na Lýceu v Curtea de Argeș, vysokoškolské štúdiá na Filologickej fakulte Univerzity v Bukurešti. Po skončení fakulty tam zostal pracovať na poste asistenta. Na vysokoškolskej dráhe pôsobil v rokoch 1959-1996, pričom viedol hodiny praktického jazyka (komentáre textov, preklady), ako aj prednášky a semináre z jazyka. Popri didaktickej práci sa venoval dialektologickému výskumu slovenských nárečí na severozápade Rumunska, v bihorskej oblasti, v lokalitách Marca Huta, resp. Zăuan-Băi (v miestnom slov. nárečí „Bojovské“, respektíve „Zováň“). Výsledky výskumu zverejnil v článkoch po rumunsky i po slovensky. Zamerail sa na fonetické a morfológické aspekty týchto nárečí.³

Záujem prejavil o otázky týkajúce sa fonetiky a fonológie.⁴ Viedol pedagogickú prax poslucháčov slovenčiny na nadlacker škole. V rokoch 1971-1975 pôsobil ako zahraničný lektor rumunčiny na rumunistike v rámci Univerzity Komenského v Bratislave.

Na znak ocenenia činnosti v oblasti slovakistiky mu bola udelená r. 1992 Jubilejná medaila Jana Amosa Komenského.⁵

Dnes slovakistika pokračuje v činnosti na oboch dimenziách a popri tom rozvíja spoluprácu priamo alebo administratívnu cestou s inými kultúrnymi inštitúciami (vydavateľstvá, rozhlas, televízia atď.), univerzitami (Program Erasmus, letná škola, kurzy atď.), s mimovládnyimi organizáciami a zväzmi (spisovateľskými, národnostných menšín v Rumunsku), s Veľvyslanectvom Slovenskej republiky v Bukurešti, s múzeami, Rumunskou akadémiou, občianskymi a kultúrnymi asociáciami (Asociácia slavistov, Kultúrna a vedecká spoločnosť Ivana Kraska a i.). Organizuje alebo spolupracuje pri organizovaní vedeckých podujatí alebo pri

¹ P. pozn. *supra*.

² P. bibliografiu.

³ P. pozn. *supra*.

⁴ P. pozn. *supra*.

⁵ Pripomínáme, že pri príležitosti konferencie boli udelené pamätné medaily všetkým členom zakladajúcej generácie slovakistov, ako aj Štefanovi Unatinskému.

príležitosti rôznych udalostí (výročia, prednášky, prezentácie kníh, stretnutia s osobnosťami zo Slovenska, rozširovanie slovenských kultúrnych hodnôt, usporadúva širšie interaktívne podujatia, ako iniciovala a viedla Marilena Felicia Luță „Zamatové Slovensko“ atď.). Lektori zo Slovenska prispievajú k dobrému a interaktívnemu priebehu prednášok a iných aktivít, umocňujú motiváciu poslucháčov.¹

V týchto slávnostných chvíľach na začiatku konferencie venovanej výročiu 70 rokov prítomnosti slovenčiny na Univerzite v Bukurešti sa naša nádej upriamuje do budúcnosti: VIVAT, CRESCAT, FLOREAT – slovakistika v Bukurešti!

Literatúra

- ANOCA, Dagmar Mária, *Doslov*, in vol. Armaș, Silvia, *Slovenské nárečie v rumunskom Banáte*. Nadlak, 1996.
- ANOCA, Dagmar Mária, *Sviatok našich slovakistov*, in „Rovnobežné zrkadlá. Oglinzi paralele“, I, nr. 3, p. 237.
- ANOCA, Dagmar Maria, *Slovakistika v Rumunsku*, in „*Slavica Szegediensia*“, Szeged, 2003, p. 281-289.
- ANOCA, Dagmar Mária – UNATINSKÝ, Štefan, *Úvod do slovenskej filológie* (Introducere în filologia slovacă), Editura Universității din București, 2002.
- ANOCOVÁ, Dagmar Mária, *Slovakistika v Rumunsku*, in „Slovenská reč“, 2001, p. 218-225.
- ARMAȘ, Silvia Niță-, *Profesorul Pandele Olteanu la a 75-a aniversare*, in „*Romanoslavica*“, XXII (1984), p. 441-448.
- ARMAȘ, Silvia Niță-, *Pandele Olteanu*, in „*Romanoslavica*“, XXXIII (1995), p. 183-184.
- ARMAȘ, Silvia Niță-, *Lista lucrărilor profesorului Pandele Olteanu*. (Bibliografie selectivă), in „*Romanoslavica*“, XXII, p. 444-448.
- CĂLIN, Gheorghe, *Slovakistika v Bukurești*, in „*Literárny týždenník*“, XIV (2001), nr. 15, p. 5.
- CĂLIN, Gheorghe, *Limba și literatura slovacă la Universitatea din București*, in „*Romanoslavica*“, XXXVI, p. 198-200.
- GÁFRIK, Michal, *Profesor Corneliu Barborica 70-ročný*, in „Slovenská literatúra“, 2002, nr. 1, p. 59-62.
- GÁFRIK, Michal, *Jubileum rumunského priateľa*, in „*Tvorba*“, 2006, nr. 1, p. 35.
- MIHĂILĂ, Gheorghe, *Etapele principale ale istoriei slavisticii bucureștene*, in vol. „*Momente din istoria învățământului limbilor străine la Universitatea din București*“, București, 1980, p. 245 și urm.
- OLTEANU, Pandele, *Slovakistika a bohemistika v Rumunsku*, in „*Slavica slovacă*“, 3, Bratislava, 1969.
- PLETER, Tiberiu, *Istoricul studierii limbilor și literaturilor cehă și slovacă la Universitatea din București*, in volumul „*Din istoricul slavisticii românești*“, București 1982, p. 111-122.
- ŠTEFANKO, Ondrej, *Bibliografia diela Dr. Silvie Niță-Armașovej*, in vol. Armaș, Silvia Niță-: *Slovenské nárečie v Rumunskom Banáte*. Nadlak, 1996, p. 117-119.

¹ Aspekty práce, činností, trendov bukureštskej slovakistiky mladé učiteľské kádre prezentujú buď na patričnej internetovej stránke, alebo v iných, najmä elektronických médiách. Pri tejto príležitosti sa chceme poďakovať za podporu tejto konferencie dvom lektorkám (V. Š. a K. V.), napriek ich prosbe o diskretnosť.

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

LINGVISTICĂ

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

ŠAFAŘIK, NU MIKLOSICH

Anca Irina IONESCU

The papers corrects the generally accepted opinion in the Romanian history of Slavic-Romanian linguistic relationship according to which the first to lay the foundations of these studies were the Slovene Franz Miklosich and demonstrates that the Czechoslovak historian and linguist Jozef Šafařík preceded Miklosich's study by 24 years and his book was well known in the scientific circles. Also, the Czechoslovak scholar previously had shown particular interest in the study of the old Romanian language and made notes on several mediaeval Romanian manuscripts in this own library.

Keywords: Slavic etymologies, Old Slavonic, Czech linguists, Dacia.

De foarte multă vreme se consideră că primul cercetător care a atras atenția asupra împrumuturilor slave vechi în limba română ar fi slovenul Franz Miklosich, prin cunoscuta sa lucrare, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, prezentată în 1860 în două ședințe (18 iulie și 17 octombrie) în cadrul Secției de Filozofie și Istorie la Academia de Științe din Viena și publicată un an mai târziu¹.

Din acel moment, toți slaviștii români l-au numit pe Miklosich întemeietorul studiilor româno-slave, primul cărturar care a studiat cuvintele de origine slavă veche din limba română. Astfel, Ovid Densusianu (1873-1938) acreditează pe plan internațional această idee în 1901² și vom întâlni aceeași părere și la întemeietorul slavisticii românești, lingvistul și filologul Ioan Bogdan (1864-1919)³, lucrarea lui

¹ „Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften, Phil.hist Classe”, XII, Viena, 1861, pp.1-70 (extras).

² „En dehors de Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Vienne, 1861, et Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfort, 1873, personne n'a étudié ce sujet, l'un des plus importants pourtant de l'histoire de la langue roumaine. On est donc obligé a recourir toujours à ces travaux, bien qu'ils ne correspondent plus à l'état actuel de la science. Bon nombre des étymologies données par ces savants sont à rejeter.” Ovid Densusianu, *Histoire de la Langue Roumaine. Tome premier. Les origines*, Ernest Leroux, Paris, 1901, p. 255.

³ „Aceasta este prima scriere serioasă asupra unor elemente străine în limba noastră. Ea conține un glosar alfabetic aproape complet al acestor elemente, înșirate sub prototipurile lor slavone.” Ioan Bogdan, *Franz Miklosich*, în vol. *Scrieri alese*. Cu o prefață de Emil Petrovici. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă. Editura Academiei R.P.R., București, 1968, p. 586.

Miklosich continuând să fie în mod unanim considerată începutul studiilor slavo-române, inclusiv de G. Mihăilă¹.

Dar înainte de toți acești lingviști și filologi, *influența slavă în limba română a fost semnalată încă în anul 1837 de un mare savant cehoslovac, Pavel Josef Šafařík*.

Este foarte ciudat că nici unul dintre filologii români preocupați de istoria studiilor slavo-române nu-l menționează pe Šafařík, deși Miklosich îl citase foarte corect de nu mai puțin de trei ori în prefața la lucrarea sa, atât de des amintită de lingviștii români:

Das ch is nicht, wie Šafařík Starož. 198, meint, aus dem Slavischen zu erklären" (p.1); „Eine zwischen Dalmatien Croatien und Bosnien gelegene Gegend hiess ehemals Vlachia, was Šafařík Starož. 199 daraus erklärt; [...] Celten seien, Starož. 49, auch jene Wlachen, welche nach Nestor XIX. [...] vertrieben wurden" (p. 2). „Ungegründet ist die Ansicht Šafařík's, der die Rumunen erst im fünften oder sechsten Jahrhunderte aus einem Gemenge von Geten, Römern und Slaven entstehen lässt." (p.4)²

Cea mai importantă dintre lucrările științifice ale lui Pavel Josef Šafařík (1795-1861) este *Slovanské starožitnosti* (Antichitățile slave), 1-2, Praga, 1836-1837³. Este, în esență, o lucrare de istorie și prezintă o importanță deosebită pentru istoria relațiilor ceho-române⁴, căci dedică un capitol întreg slavilor din Dacia: 2. *O Slovanech bulharských v Dacii* (Despre slavii bulgari din Dacia, pp. 215-223)⁵. În afară de considerațiile de ordin istoric, autorul prezintă și o analiză a limbii române, menționând împrumuturile vechi sud-slave, ceea ce îl face inițiatorul studiilor sistematice slavo-române în lingvistică.

Studiul lui Šafařík nu este o simplă cercetare empirică sau o înșiruire de cuvinte de origine slavă, așa cum întâlnim la predecesorii lui, citați de I. Bogdan, G. Mihăilă ș.a., ci o dovadă convingătoare a faptului că autorul lui studiasse limba română și era familiarizat cu textele vechi.

¹ Autorul trece în revistă contribuțiile anterioare, pornind de la observațiile empirice ale cronicarului moldovean Grigore Ureche (secolul al XVII-lea) sau ale filologului Johann Christoph Adelung (secolul al XIX-lea), menționat de Lazăr Șăineanu. Printre predecesorii lui Miklosich sunt enumerați, în ordinea cronologică a contribuțiilor, învățatul rus Iakov Hinkulov, cărturarul sârb Jovan Sterija Popovici, I. Heliade-Rădulescu, a cărui listă de cuvinte străine fusese elaborată cu scopul eliminării lor din limba română, și Stephan, citat de L. Șăineanu. G. Mihăilă adaugă la lista celor de mai sus pe B. Kopitar, căruia și Ioan Bogdan îi consacrase un articol elogios, numindu-l „învățat simpatic", autor al câtorva lucrări despre limba română. G. Mihăilă, *Locul lui Franz Miklosich în studierea elementelor slave din limba română. (O sută de ani de la apariția lucrării Die slavischen Elemente im Rumunischen, Viena, 1861)*, în „Romanoslavica", VI, Filologie, București, 1962, p. 209 ș.u.

² Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, op.cit.

³ L. Machala, E. Petrů, *Panorama české literatury*, Olomouc, 1994, p. 101; *Slovník českých spisovatelů*, Nakl. Libri, Praga, 2000, p. 618; J. Lehár, A. Stich, J. Janáčková, J. Holý, *Česká literatura od počátků k dnešku*, Nakladatelství Lidové Noviny, Praga, 2008, p. 187.

⁴ Paul, op.cit. În capitolul IV. *Vědecká činnost v Praze*. 1. *Slovanské starožitnosti* (pp.177-201) nu amintește deloc de capitolul despre slavi în Dacia.

⁵ Op. cit., varianta digitalizată online.

De altfel, interesul lui Șafařík pentru textele vechi românești este atestat și de arhiva lui personală în care găsim mai multe manuscrise și cărți vechi românești, dintre care cităm: *Sintagma lui Matei Vlastaris* (1390-1408, cu însemnările lui Șafařík din 18 iunie 1830; o *Pravilă* din Țara Românească în limba slavonă (ms. 22 din colecția Șafařík); un *Slujebnic* din Moldova, secolul al XVI-lea (colecția Șafařík VII); un *Tetraevanghel* din Moldova, sfârșitul secolului al XVI-lea, în limba slavonă cu o însemnare a lui Șafařík (col. Șafařík ms. II); un *Miscelaneu* din 1646, incluzând și textul: *Despre cucerirea orașelor de la Dunăre de către turci* (Ms. Șafařík 19); *Miscelaneu* de la mănăstirea Studenița, 1619, provenind din colecția Șafařík ms. 10 ș.a.¹

Faptul că cele mai multe dintre aceste manuscrise au însemnări făcute de mâna lui Șafařík confirmă o dată în plus acribia științifică cu care autorul s-a aplecat asupra limbii române. În analiza sa, Șafařík afirmă de la bun început că împrumuturile slave din limba română sunt de origine sud-slavă: „Slova nalezajíci se ve valaštině, jež, jak vědomo slovančinou hojně napuštěna jest, pronášejí na sobě patrné známky jazyka Slovanův zadunajských. Všecko, cožkoli jest vlastností nářečí bulharského, i v těchto slovech se pozoruje”².

Șafařík prezintă mai întâi trăsăturile fonetice specifice ale limbilor slave de sud și corespondentele lor în celelalte limbi slave, așa cum sunt ele recunoscute în cea mai mare parte și în zilele noastre: „Sunetele nazale ɤ și ʌ (q și e), reflexele št și žd în locul srb. ć , d' , rus. č , $ž$, ceh. c , z , transformarea sunetului ja , a în je , e și invers, je în ja , a , a sunetului o în u , transformarea consoanei l în j sau în ji , înlocuirea lui g cu v , folosirea inversă a consoanelor medii și moi, prezența unor cuvinte necunoscute în alte dialecte etc.”³.

În continuare, se dă o listă de aprox. 100 de cuvinte, dintre care circa 20 nume proprii (toponime), grupate în funcție de caracteristicile fonetice care justifică încadrarea lor în împrumuturile sud-slave.

- după reflexul vocalelor nazale:

Dumbovica (Dâmbovița), *Dumbov* (Dâmbov), *Lunkavec* (Luncavăț), *Dumbrovník* (Dâmbovnic), *Dumbrova* (Dâmbova), *Lunka* (Lunca), *Porumbeni*, *Strunga*, *Mundrești* (Mândrești) etc. Aceleași reflexe sunt ilustrate printr-o altă listă de substantive comune: *zimbru* (*zubr*, *urus*), *porunke* „*poruncă*” (*poručení*), *porunčesku* „*poruncesc*” (*poroučím*), *dumbravě* „*dumbravă*” (*doubrava*, *sylva*, *quercetum*), *gěnskè* „*gâscă*” (*husa*), *gěngavu* „*gângav*”, „*grindă*” (*huhnivý*), *grindě* (*hřada*), *kolindě* „*colindă*” (*koleda*), *oglindě* „*oglindă*” (*zrcadlo*, *slc.* *hledidlo*, *srb.* *ogledalo*), *munke* „*muncă*” (*muka*), *munčesku* „*muncesc*” (*mučitel*) *munčitorju* „*muncitor*” (*mučitel*), *opinkě* „*opincă*” (*krpec*, *bačkor*) *osěndě* „*osândă*” (*odsouzení*), *pěndarju* „*pândar*” (*pudič*, *custos vineae*, *bul.* *padar*), *prundu* (*arena*, *sabulum*), *rěndu* „*rând*” (*řád*), *pe rěndu* (*po řádu*, *ordine*), *sfěntu* „*sfânt*” etc.

¹ Virgil Cândea, *Mărturii românești peste hotare. Creații românești și izvoare despre români în colecții din străinătate*. Serie nouă. I. Albania–Etiopia, Editura Biblioteca Bucureștilor, 2010, pp. 438-440.

² Șafařík, *Sebrané spisy* ..., p. 216.

³ *Ibidem*.

- prezența grupurilor *št, žd* în toponime: *Vladimirešt (Vladimirești), Dragomirešt (Dragomirești), Dragoješt (Drăgoiești), Popešt (Popești), Bogdanešt (Bogdănești), Mundrești (Mândrești)* și multe altele; și în nume comune: *nèdežde „nădejde” (naděje)*;
- transformarea sunetului *ja, a* în *e*: *brézda „brazdă” (brazda), krěčun „crăciun” (kračun, vánoce), žěle „jale” (žal), nèpaste „năpastă” (napast), zèloh „zălog” (záloh)* etc.
- transformarea sunetului *je, e* în *ja, a*: *Njamcu „neamț” (Němec), jazu „iaz” (jez), jazeru „iezer” (jezero) nevastè „nevastă” (nevěsta)* etc.
- transformarea sunetului *o* în *u*: *Muskalu „muscal” (Moskvanin), rudenie (rodina)* etc.
- metateza *l, r*: *baltè „baltă” (blato), gardu „gard2 (hrad)* etc.
- transformarea consoanei *l* în *j* sau *ji*: *ibovnik „ibovnic” (bul. ubovnik, srb. ljubovnik), jubesku „iubesc” (ljubiti), jute „iute” (ljut)*;
- transformarea lui *g* în *v*: *movilè „movilă” (mogila, mohyla), pèstravu „păstrăv” (pestrā, pstruh)* etc.

Ca un adevărat filolog meticolos și atent, Šafařík arată că trebuie să se deosebească terminația *-ište* din cuvinte ca *Târgoviște, Pepeliște* etc. de formele patronimice care au dat naștere numelor de sate de tipul *Vladimirești, Dragomirești* etc.¹.

Šafařík delimitează apoi o categorie de cuvinte care „*fie nu sunt curente în alte dialecte, fie au mărci clare bulgare vechi*”. Alte cuvinte din această categorie sunt, după părerea lui Šafařík: *blidu „blid” (patina, bljudo), kipu „chip” (imago, idolum)*, de unde și *kapiště „capiște”, kobè „cobe” (omen), krak „crac” (bul. kraka), gradinè „grădină” (bul. gradina, uahrada), lebede (cygnus), teslè „teslă” (ascia), mréže „mreață” (rete), tizu „tiz” (homonymus), mile „milă” (misericordia), miluesku „miluiesc” (misereri)* etc. Mai ciudat este că introduce aici și cuvântul „apă”: *apè (aqua)* și îl compară cu „vap”².

Concluzia lui Šafařík este clară și identică cu cea susținută de slaviștii zilelor noastre: „*Z těchto a těm podobných ostatkův jasně vysvítá, že jazyk těchto Slovanův předdunajských, pomichavších se s Valachy, nejen stejné byl povahy s jazykem Slovanův v zadunajské Moesii a Macedonii, nýbrž i ve prodlení času stejných s nim proměn zakušoval*”³.

În ambele principate române, afirmă Šafařík, după popularea lor de către valahi, rânduielile și obiceiurile slavilor au continuat să fie păstrate. Limba slavă a fost folosită până în secolul al XVII-lea nu numai ca limbă bisericească, ci și în administrație, în justiție, în cancelaria domnească, așa cum o dovedesc documentele emise în ambele țări în acea perioadă. Šafařík atrage atenția: „*Téměř všickni úřadové*

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*, p. 217.

³ *Ibidem*.

zemští a dvořští měli a mají až do dnes slovanské názvy.”¹ *Veliký Ban „Marele ban”* (mare dregător, guvernator), *Dvornik „Vornic”* (mare dregător la curtea domnească, însărcinat cu supravegherea curții, cu conducerea treburilor interne ale țării, având și atribuții judecătorești); *Ključar „Clucer”* (dregător care se ocupa cu aprovizionarea curții domnești), *Komornik „Comornic”* (chelar, cămăraș), *Postelnik „Postelnic”* (mare boier, care avea în grijă camera de dormit a domnului și organiza audiențele la domn; mai târziu Ministru al Afacerilor Externe), *Pehrník „Paharnic”* (boierul care avea grijă de băutura domnului, iar în împrejurări deosebite sau la sărbători îl servea personal pe domn, gustând băutura înaintea acestuia pentru a se convinge că nu este otrăvită).

Concluzia lui Šafařík este următoarea: „Z toho, co zde o předmětu tomto podotknuto, dosti patrno jest, že jazyk i historie Valachův s dějinami Slovanstva v těsném jsou spojení, a že skoumateli starožitnosti našich, zvláště pak dějepisci bulharských Slovanův, jedno i druhé bedlivěji na zřeteli míti sluší, nežli posavad se stalo”².

Din cele expuse mai sus se desprind clar câteva concluzii:

1. Prima *analiză științifică* a împrumuturilor de origine slavă din limba română se găsește în lucrarea savantului ceh Pavel Josef Šafařík, intitulată *Slovanské starožitnosti*, publicată la Praga în 1837, cu 24 de ani înainte de apariția lucrării lui Franz Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*.

2. Lucrarea lui Šafařík a fost tradusă în germană (Leipzig, 1843-1844), polonă (Poznan, 1844) și rusă (1848), astfel încât era foarte cunoscută în lumea științifică a vremii.

3. Însuși Fr. Miklosich a consultat-o și o citează (deși nu întotdeauna de acord cu ea) de trei ori în prefața lucrării sale.

4. Pavel Josef Šafařík era familiarizat cu studiul limbii române, dovadă fiind manuscrisele românești din arhiva sa care poartă însemnări de mâna autorului, precum și notele de subsol din lucrarea sa, după cum se poate vedea în anexă.

5. Etimologiile lui Šafařík nu reprezintă o simplă înșiruire de cuvinte, ci studii bazate pe argumente fonetice și istorice.

Bibliografie

Ionescu, Anca Irina, *Literatura cehă veche. Renașterea Națională. Romanticismul*, București, Ed. Oscar Print, Colecția Inter-Verba, 2012. ISBN 978-973-668-310-7

Lehar, J., Stich, Al., J. Janáčková, J. Holý, *Česká literatura od počátků k dnešku*, Nakladatelství Lidové noviny, Praga, 2008

Machala, L., Petrů, E. ș.a., *Panorama české literatury. Literární dějiny od počátků do současnosti*, Praga, 1994

¹ *Ibidem*, p. 222.

² *Ibidem*, p. 223.

- Menclová, Věra and col., *Slovník českých spisovatelů*, Praga, 2000
- Novák, Arne, *Zvony domova a Myšlenky a spisovatelé*, Praga, 1940. Capitolul despre Pavel Josef Šafařík, pp. 269-276 (accesibil online)
- Novák, Arne, *Czech Literature*. Translated from the Czech by Peter Kussi. Edited with a Supplement by William E. Harkins. Published under the auspices of the Joint Committee on Eastern Europe, American Council of Learned Societies, by Michigan Slavic Publications, Ann Arbor, 1976
- Paul, K., *P. J. Šafařík, život a dílo*, Praga, 1961
- Pavla Josefa Šafaříka Sebrané spisy*. K vydání upravil Josef Jireček, díl II. *Starožitnosti slovanské okresu druhého*, v Praze, nákl. knihkupce Bedřicha Tempského, 1863
- Vodička, F. (coord.), *Dějiny české literatury. II. Literatura Národního obrození*, Praga, 1960

Surse electronice

http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1246/Safarik_Slovansky-narodopis/1.

<http://www.rasl.ru/science/Shafarik.php>.

http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowPageDoc.do?id=638483&mcp=17118&s=JPG&author=Nov%C3%A1k_Arne

ANEXĂ

Pavel Josef Šafařík (1795–1861), *Despre slavii bulgari în Dacia*.

Traducerea efectuată după *Slowanské starožitnosti*. Sepsal Pawel Josef Šafařík. Pomocí Českého muzeum. W Praze 1837. Tiskem Jana Spurného, pp. 215-223

Despre slavii bulgari din Dacia.

Din cuprinsul istoriei dat mai sus este clar că slavii care au sosit în Moesia¹, Tracia și Macedonia, la sfârșitul secolului al V-lea și în prima jumătate a secolului al VI-lea, s-au stabilit și în Valahia de astăzi, în Moldova și în Transilvania. După sosirea lor în regiunile menționate, restul populației slave, pe de o parte împuținată datorită acestei emigrației, pe de altă parte împrăștiată neconținut din cauza atacurilor triburilor uralo-ciudice, bulgari, ugi, pecenegi, cumani ș.a. s-a amestecat cu populația locală în zonele muntoase ale Daciei, adică cu românii. Nu există nici o îndoială că acești slavi nord-dunăreni, resturile populației slave din Moldova și din Valahia care s-au pierdut abia în secolul al XIII-lea erau înrudiți cu slavii sud-dunăreni, adică cu cei din Moesia și Macedonia. În primul rând este sigur că aceștia din urmă au ajuns în Bizanț de aici, nu din Panonia sau din Tatra. Relatarea evenimentelor istorice anterioare confirmă pe deplin acest lucru. Și autorii antici îi denumesc cu același nume și le spun slavi în sensul restrâns al acestui cuvânt. Cuvintele care se găsesc în limba valahă, care, după cum se știe, este bogată în elemente slave, poartă caracteristicile limbii slavilor de sud. Tot ceea ce reprezintă caracteristica specifică a limbii bulgare se regăsește și în aceste cuvinte: sunetele nazale *q* și *ę*, grupurile de sunete *št* și *žd* în locul scr. *č*, *d*, rus. *č*, *ž*, ceh. *c*, *z*, transformarea sunetelor *ja*, *a* în *je*, *e* și invers, *je* în *ja*, *a*, sunetul *o* în *u*, metateza lichidelor *l*, *r*, cu o vocală înainte de *a*, *e*, transformarea sunetului *l* în *j*, sau *ji*, înlocuirea lui *g* cu *v*, utilizarea alternativă a consoanelor medii și slabe, cuvinte necunoscute în alte limbi slave etc. Iată în continuare numai câteva exemple: Sunete nazale în toponime: *Dâmbovița*², *Dâmbov*, *Luncavăț*, *Dâmbrovnice*, *Dâmbrova*, *Lunca*, *Porumbeni*, *Strunga*, *Mândrești* etc.; nume comune: *zimbru*, *poruncă*, *poruncesc*, *dumbravă*, *gâscă*, *gângav*, *grindă*, *colindă*, *oglină*, *muncă*, *muncesc*, *muncitor*, *opincă*, *osândă*, *pândar*, *prund*, *rând*, *pe rând*, *sfânt* etc. Grupurile consonantice *št* [st] și *žd* [jd] în denumirile de localități *Vladimirești*, *Dragomirești*, *Dărgoiești*, *Popești*, *Sârbești*, *Jupânești*, *Bogdănești*, *Prodănești*, *Mândrești* și multe altele terminate în *-ești*, care corespund cu rus. *ič*, *iči*, ceh. și pol. *ic*, *ici*, scr. *ič*, *iči*³. Schimbarea sunetelor *ja*, *a* în *je*, *e*: *breazdă*, *ceas*, *hreast*, *crăciun*, *jale*, *nădejde*, *năpaste*, *năprasnă*, *năsâlnic*, *zălog* și invers, *je*, *e* în *ja*, *a*: *Neagomir*, *Neamț*, *iaz*, *iazar*, *neastă* etc. Transformarea sunetului *o* în *u*: *muscal*, *brudină*, *rudenie*, etc. Metateza consoanelor *l*, *r* înainte de vocală: *baltă*, *bârnă*, *gard*, *grădină* etc. Transformarea consoanei *l* în *i* sau epenteza lui *ii*: *ibovnic*, *iubesc*, *iubire*, *iubit*, *iute*, *iuteșc*, *boier* etc. Înlocuirea lui *g* cu *v*: *movilă*, *păstrăv* etc. Folosirea

¹ Denumirea provinciei romane cuprinsă între Marea Neagră la est, Munții Balcani la sud, râul Drina la vest și fluviul Dunărea la nord.

² Pentru toate exemplele citate de P.J. Šafařík am folosit ortografia actuală a limbii române. Autorul a ortografiat exemplele conform regulilor de pronunție ale limbii cehe (n. trad.).

³ Trebuie să facem distincție între terminația *-iște*, de ex., *Târgoviște*, *Târgoviș*, *Pepeliște*, *Pepeliș* etc. și *eșt*, *ești*. În primul caz, grupul *št* este primar, existent în toate limbile actuale; în cel de-al doilea caz, *št* este reflexul sunetului mai vechi *ť*. Că valah. *-ešt*, *-ești* corespunde cu bg. *-išt*, *-šti*, rus. *-ič*, *-iči* nu mai este nevoie să demonstrăm pentru cunoscători. Este o formă patronimică derivată pentru numele de localități de la numele capului familiei respective: *Vladimirești*, *Dragomirești* etc.; Cf. *Časopis Mus. Česk.*, 1835, p. 391 ș.u.

alternativă a consoanelor dure și moi: *dihor* (*tchoř*), comp. val. *varde* cu germ. *varte*, bg. *porvad* cu rus. *provat*, *provatovo* etc. Cuvinte care nu sunt cunoscute în alte limbi sau care poartă amprenta clară a dialectelor sud-slave: *apă* (*acqua*), slavons. *vap*, *blid*, slavons. *bljudo*, *chip* (*imago*, *idolum*); slavons. *kap*, de unde *capiste*; *cobe* (*omen*) slavons *kob'* (*praestigia*); *crac*, bg. *krak*; *grădină* bg. *gardina*; *lebedă* (*cygnus*) slavons. *lebed'*; *prund* slavons. *prqd*; *teslă* (*ascia*); *mreață* (*rete*); *tiz* (*homonymus*), slavons. *tez*, *t'z*; *vârtop* (*locus paluster*); *milă* (*miser cordia*); *miluesc* (*misereri*) slavons. *mil* (*miseri cors*) etc. Din aceste cuvinte și din altele asemănătoare reiese clar că limba acestor slavi nord-dunăreni, care s-au amestecat cu valahii, nu numai că era de același fel cu limba slavilor sud-dunăreni din Moesia și din Macedonia, dar o dată cu trecerea timpului a cunoscut aceleași modificări. Am văzut că, după sosirea bulgarilor din Urali în Moesia (678), o perioadă destul de lungă de timp, cred eu cam până la apariția ungarilor și a pecenegilor, ambele ținuturi, Moesia și Valahia, au aparținut aceluiași imperiu. La începutul secolului al IX-lea și Ungaria de răsărit a ajuns sub puterea bulgarilor. În anul 807 bulgarii, luptându-se cu avarii, care fuseseră învinși mai înainte de fiul lui Carol cel Mare, au reușit să-i împrăstie definitiv și au ocupat întreaga vale a Tisei, întinzându-și granițele imperiului lor până la orașul Pesta și de aici, de-a lungul munților Tatra până la izvoarele Tisei¹. Această parte nord-dunăreană a imperiului bulgar este numită de bizantini Bulgaria transdunăreană². Aici, în aceste ținuturi mănoase dar pe atunci pe jumătate pustii ale patriei lor, au adus stăpânitorii bulgari oamenii făcuți prizonieri în Tracia și în Macedonia, mai ales slavi, fie pentru ștergerea granițelor de nord cu ajutorul lor, fie, mai degrabă, pentru prelucrarea câmpurilor roditoare despre care se pomenește în însemnările pe anii 774 și 818.³ O parte din acești prizonieri au fost mai târziu eliberați: fără îndoială însă că ca mai mare parte a lor a rămas să trăiască împreună cu locuitorii de aici, adică cu slavii și valahii. Maghiarii care au venit în ținutul numit acum Ungaria, au găsit aici slavi supuși bulgarilor și nimicindu-i pe aceștia sau alungându-i în munți le-au preluat așezările.⁴ Din așezările slave au luat naștere ținuturile maghiare, multe dintre ele păstrând până astăzi denumirile slave de odinioară, de exemplu Zemplin, Csongrad, Szolnok, Bodrock ș.a. Slovaci și rutenii subcarpatici, la fel ca și moravii, carintienii, croații și sârbii, au rezistat furtunii și și-au păstrat naționalitatea; dar frații lor din Transilvania și din Valahia, ruși de ceilalți, fără îndoială fiind și în număr mult mai mic, s-au topit treptat în mama valahilor. Despre bodricei și alți slavi din Ungaria vom discuta mai jos; aici ne vom ocupa de ramurile care au dispărut în Dacia. Izvoarele vechi nu ne oferă nici un fel de informații cu privire la aceste ramuri; nu se pot găsi nici numele lor nicăieri și putem deduce câte ceva numai din denumirile de localități, care ne arată unde a fost poporul Miloșilor sau al Milcilor, Milceanilor și Severenilor. În însemnările geografice des citate de la München citim printre altele, după enumerarea popoarelor slave, și următoarele cuvinte: Aceștia locuiesc alături de ținuturile celor care se numesc osterabtrezi, aceștia au peste o sută de așezări, miloxi, care au șazece și șapte de așezări, *fesnuzii* numără șaptezeci de așezări etc.⁵, judecând după poziția cunoscută a *bodriceilor* de răsărit și a vecinilor lor, *branicevții* de la confluența Tisei cu Morava sârbă și cu Dunărea și după ordinea enumerării slavilor nordici sau ruși, consider că *miloxii* trebuie căutați cel mai probabil

¹ Ocnele de sare din Maramureș erau în anul 892 în mâinile bulgarilor, așa cum reiese din Annal. Fuld. pe anul 892. Ediția Pertz. Regele german a trimis o solie la prințul bulgar, dorind să-i strice prietenia cu moravii și să-l convingă să nu le mai vândă sare.

² „Bulgaria trans Danubium”, Bulgaria trans Istrum fluvium” (*Georg. Mon. et Leo Gramm*, ap. *Stritter*, II, 553, 558.

³ *Milites expedire ad Berzetiae* (ținuturile slave, vezi. nr. 4) incolas captivos abigendes eoque in Bulgariam transferendos. Theophan a 774 ap. *Stritter*, II, 529.

⁴ Anon. *Belae Reg. Notar.* (cca 1173-1196) cel puțin în această privință merită toată încrederea, căci are de partea lui un martor demn de încredere, pe împăratul Constantin Porfirogenet. De Adm. Imp. c. 13, 38, 40, 41. Comp. *Stritter*, II, 419-420. Descrierea mai amănunțită a acestei stăpâniri, a așezărilor slavilor bulgari și ale valahilor, numele cnezatelor lor etc. care trebuie luate însă cu rezervă, vezi Anonym. *Belae Reg. Notar De gest. Hungar.* ed. Endlicher, Vindobonae, 1827, 8°.

⁵ Isti sunt, qui juxta istorum fines resident. Osterabtrezi, in qua civitates plus quam C sunt. Miloxi, qua civitates LXVII. Phesnuzi habent civitates LXX. Vezi Anexele n. XIX.

în Valahia. Iar *fesnuzii*, așezați dincolo de ei, mi se pare că sunt pecenegii. *Miloxii*, dacă nu mă înșel, sunt *milcovții*, *milții*, *milceanii*, locuitorii de altă dată din episcopia Milcovului, de pe râul care se numește și astăzi tot Milcov, în sudul Moldovei, la granița cu Transilvania și cu Valahia sau în așa-numitul ținut (isprăvnicie) Putna. Episcopatul Milcovului este amintit în istoria acestei țări de abia mai târziu, între 1370–1462.¹ Ceva mai departe de aici, spre nord-est, în Basarabia de astăzi, între Telenești și Călărași se află satul Milcenii, care atestă faptul că aici a locuit cândva o populație cu același nume. Rude de-ale lor cu același nume se găsesc în Pelopones și în zona Elbei. Numai puțin probabilă mi se pare că este prezența în așa-numitul Banat al Severinului, în colțul de sud-vest al Ungrovlahiei, a unei populații slave numite severenii, de la care a rămas și această denumire. În izvoarele istorice din secolele al XIII-lea și al XIV-lea referitoare la acest Banat, sau la ținutul aflat sub stăpânirea unui domnitor special (ban) supus cândva conducătorului bulgar, apoi ungar, găsim adesea mențiuni cu privire la locuitorii de aici.

Încă de la Nestor știm că slavii ruși au locuit din vechime pe Nistru până la Mare și către Dunăre și că aveau o mulțime de orașe, adică cetăți; din mărturiile de mai sus aflăm că și în Valahia se mai găseau slavi în secolele al IX-lea – al XII-lea. În secolul al XII-lea, cnejii din Halici stăpâneau o parte din Basarabia și din Moldova, în timp ce pe atunci valahii sau românii, adică cei proveniți din amestecul dintre vechii geți și romani², locuiau împreună cu slavii și câteva triburi de pecenegi și plaveți. În letopisețele rusești cetățile și orașele Belgrad (sau Akerman) Romanov, Suceava, Siret, Hotin, se enumără printre cele rusești. După căderea cnezatului Haliciului, Moldova a devenit victimă înșăngerată a tătarilor; această țară, administrată de ruși, s-a transformat din nou într-un pustiul trist, orașele și satele s-au pustiit. Când apoi mongolii, speriați de arma fericită a lui Ludovic, regele ungar, pe la jumătatea secolului al XIV-lea s-au îndepărtat de Dunăre, atunci valahii, pornind sub conducerea lui Bogdan sau Dragoș din munții Maramureșului și ai Transilvaniei, unde duseseră până atunci în liniște o viață de păstori, au apărut pe râul Prut și găsind acolo mulți ruși s-au așezat printre ei, pe râul Moldova. Acești nu veniți le-au plăcut de la început locuitorilor de aici, căci nu prezentau nici o primejdie și au învățat de la ei obiceiurile și rânduielile cetățenești; în cele din urmă însă oaspeții aceștia s-au înmulțit foarte mult, i-au împins pe vechii gospodari și au întemeiat așezări noi, apoi au întemeiat un stat nou cu numele de Multan³ sau Moldova, pe care l-au administrat urmașii lui Bogdan primind titlul de voievod.⁴ În același fel a luat naștere ceva mai devreme și cnezatul valah. Se pare că stăpânirea bulgarilor în această țară și, odată cu aceasta, șederea aici a slavilor presați deja de unguri și apoi de pecenegi,

¹ Engel *Gesch. d. Mold. u. Walach.*, p. 155.

² Engel a demonstrat de nenumărate ori în lucrările lui că acești valahi dunăreni sunt strămutați din Tracia și din Macedonia și au fost aduși abia în secolele al VII-lea – al X-lea. Această afirmație greșită nu are nici o bază istorică. Ambele ramuri ale valahilor, nord- și sud-dunăreană, au aceeași origine și au apărut în același timp din amestecul dintre traco-geți și romani și s-au păstrat în secolele VII-X în munții din Dacia, Hemus, Macedonia, Tesalia etc. apoi în vremuri mai pașnice, s-au răspândit în lung și în lat peste tot, la câmpie. Cu privire la apariția limbii valahe vorbesc Kopitar în *Wien. Jahrb. d. Lit.* 1829, Bd. 60, pp. 59-106; J.C. Schuller, *Argumetnor, pro lat. l. valach. epicrisis*, Cibin, 1831. 8°. J.M. Heilmaier, *Ueber d. Entsteh. der Romanisch. Sprache. Aschaffenh.* 1834, 8°, p.84; F. Diez, *Gramm d. Roman. Sprachen*, Bonn, 1836, 8°, d.1. Pentru istorie vezi Thunmann, *Unters. über östl. Völk.* 1774, 8°; Engel *Gesch. d. Mold. u. Wal.* Halle 1804, 4°; M. Leake, *Researches n Greece*, London, 1814, 4°.

³ Cuvântul polonez *Multany* a apărut din cuvântul valah *Munteni*, iar acesta din lat. *Montani*, adică „locuitori ai muntelui”, denumire care apare deseori în manuscrisele vechi sârbești. Denumirile rusă și germană *Moldava*, *Moldau* se pare că provine de la râul Moldova, în cehă *Mulda*.

⁴ Importantă în legătură cu aceasta este mărturia lui Długosz din *Hist. pol.* II IX, p. 1122. Stephano Moldaviae Vojevoda apud Valachos mortuo, quorum majore set aboriginarii de Italiae regno pulsi (genus et natio Volsorum esse fuisseque creduntur) veteribus domini set colonis Ruthenis primul subdole, deinde adundante indies multitudine per ciolentiam expulsis, illam occuparunt, in Ruthenorumque ritus et mores, quo facillior proveniret occupatio, a propriis degenrantes transmigrarunt.

plaveți, cumani etc. în cele din urmă a scăzut. În secolul al XII-lea sau al XIII-lea un anume voievod Negru a pornit cu slujitorii săi valahi din Transilvania, a ocupat și a reconstruit Târgoviște, București și alte așezări, iar apoi a domnit aici până la sfârșitul vieții sale. Urmașii lui au fost alți voievozi aleși de popor, care după aceea au depins de puternicii domnitori unguri.¹ În ambele ținuturi și după popularea lor de către valahi, rânduielile și ordinea preluate de la slavi s-au păstrat. Limba slavă a fost până în secolul al XVII-lea nu numai limba bisericii, ci a justiției, așa cum dovedesc documentele originale ale cancelariilor domnilor valahi și munteni. Aproape toate dregătoriile funciare și de la curte aveau și au și până în ziua de astăzi denumiri slave², de exemplu Mare Ban, Mare Vornic, Mare Clucer, Mare Stolnic, Mare Comornic, Mare Paharnic, Mare Postelnic, Mare Medelnicer, Mare Sluger, Mare Șătrar, boieri, jupâni, ispravnici, namesniți etc.³

Din cele spuse până aici despre această chestiune, este cât se poate de clar că limba și istoria valahilor sunt strâns legate de istoria slavilor și că cercetătorii antichităților noastre, mai ales istoricii slavilor bulgari, trebuie să țină seama cu mai multă grijă de acest lucru decât s-a făcut până acum.

¹ Slavii au fost împinși afară din Valahia; despre alte împrejurări, așa cum susțin acum Thunmann, Ossoliński, Kacenovski, Grammatin și alți ruși mai recent, inventând acolo unde nu au înțeles semnificația cuvintelor lui Nestor, istoria adevărată nu știe nimic. Cf. și § 11, nr. 5, nota 29. De ce slavii au transferat asupra românilor denumirea Vlah, inițial specifică celților s-a explicat mai sus (§ 11, nr. 5, nota 29). Cuvântul *valah* este cu siguranță o pronunție străină a cuvântului nostru *Vlach*.

² Karamzin, *Ist. gosud. ros.*, I, 293–294; B. 241–246; notele 387–390. (n. aut.).

³ Extrase din documentele slave și valahe originale. Conf. Engel, *Gesch. d. Mold. u. Wal.*, 109 ș.u.

KODIFIKÁCIA ANTONA BERNOLÁKA A SPISOVNÁ BERNOLÁKOVČINA

Konstantin V. LIFANOV

The article discusses the language base codification of Slovak literary language, codified by A. Bernolák, and its real functioning. Studying of writing before A. Bernolák and A. Bernolák's assertion testify that the idiom, created in South-Western Slovakia and then spread across all Slovak territory, was a codification basis really. However, it was not in classical Trnavian form, but in a peripheral Northern Central Slovak one. Consequently, it is quite a large number of the Central Slovak elements, the use of which was along with the typical West Slovak ones. In the Bernolák's literary language these elements start being lost quickly, more and more increasing the West Slovak character of this literary language.

Keywords: codification, base, functioning, elements, character.

Napriek tomu, že štúdiu spisovnej bernolákovčiny sa venovalo veľa úsilia jazykovedcov, doteraz ostávajú dôležité otázky, ktoré ešte čakajú na vyriešenie. Príčinou je to, že sa veľmi málo skúmali samotné bernolákovské texty vo vzájomnej konfrontácii a v konfrontácii s kodifikáciou. Vychádzajúc zo súčasného chápania spisovného jazyka považujú jazykovedci kodifikáciu zároveň aj za fixáciu noriem spisovnej bernolákovčiny a v prípadoch, keď zistia rozdiely medzi kodifikáciou a skutočným používaním bernolákovčiny, hodnotia to ako porušenie v textoch noriem tohto spisovného jazyka. Stotožňovanie kodifikácie a normy bernolákovčiny názorne vidieť napríklad v Kotuličovej štúdii, keď autor píše toto: Tieto najzákladnejšie i najkonkrétnejšie znaky spisovnosti spĺňal v potrebnej miere až široko osnovaný a odborne pripravený bernolákovský normatívny a kodifikačný akt z roku 1787 (Kotulič, 1992, s. 81). O kodifikačnej činnosti A. Bernoláka žiadne pochybnosti nie sú. Nemožno však súhlasiť s chápaním normovania ako jednorazového činu, lebo „norma je súhrnom uvedomelých a živelných procesov voľby normatívnych realizácií a môže a musí brať ako nepretržitý historický proces, ktorý vedie k formovaniu a zmene spisovných noriem“ (Semeňuk, 1970, s. 580). A z tohto hľadiska Bernoláková kodifikácia naozaj bola článkom v rámci historického procesu formovania noriem slovenskej písomnosti, lebo sa zakladala na predošlej tradícii, ktorú v prvom rade reprezentoval idiom, vzniknutý na území juhozápadného Slovenska vzájomným pôsobením českých a celoslovenských

a západoslovenských prvkov¹. Neskoršie sa rozšíril po celom území Slovenska² a nadobudol regionálne varianty. Je veľmi dôležité určiť, aký variant tohto idiómu zvolil A. Bernolák za základ svojho spisovného jazyka, lebo bude pochopiteľný jazykový charakter kodifikácie.

Problém základu Bernolákovej kodifikácie bol stredobodom pozornosti jazykovedcov až do polovice 60. rokov 20. storočia. Príčinou toho bol zrejmý rozpor medzi jazykovým charakterom kodifikácie a tvrdením samotného A. Bernoláka. Bádatelia dávno zistili, že Bernolákova kodifikácia tak či onak inklinuje k západnému Slovensku, lebo v zásade západoslovenský charakter má základ kodifikácie. Jeho podstata sa však určovala rôzne: trnavské nárečie, úzus trnavskej univerzity, úzus vzdelaných ľudí na západnom Slovensku, neskoršie kultúrna západoslovenčina. Samotný A. Bernolák píše, že „pravidlá písania a tlače treba odvodzovať z výslovnosti a jednotlivé slová písať tak, ako sa počúvajú v správnej výslovnosti“ (Bernolák, 1964, s. 95). A ďalej: „Ale spytuješ sa, ktorá je tá správna výslovnosť, keďže temer v každej župe Uhorska, v ktorej sa používa slovenský jazyk, je rozdielna. – Tá, vravíme, ktorá sa používa na miestach najviac vzdialených od Čechov, Moravanov, Poliakov a Maďarov. Tí, ktorí susedia s Čechmi a Moravou, pribierajú čosi z tohto nárečia, tak ako temer prechodia do poľského tí, ktorí žijú na jeho hraniciach; zo všetkých však najdrsnejšie hovoria tí, ktorí bývajú zmiešaní s Maďarmi ... (ibid., s. 95, 97). Vychádzajúc z toho, že k Morave primkyna západné Slovensko, viaceré spoločné znaky s poľštinou má východoslovenské nárečie a miešané slovensko-maďarské obyvateľstvo je najmä na juhu Slovenska, môžeme vyvodiť záver, že za najsprávnejšiu považuje Bernolák severnú strednú slovenčinu. Presne tak to pochopili aj jazykovedci 20. storočia, ktorí nedokázali vysvetliť prevahu³ západoslovenských prvkov v Bernolákovej kodifikácii. Toto protirečenie sa neskôr vysvetlilo tak, že z citátu „nijako nenasleduje, (...) že A. Bernolák pokladá za najvhodnejšiu strednú slovenčinu. Hneď totiž výslovne uvádza, že prameň, z ktorého pri kodifikácii vychádza, je mu úzus vzdelancov... V spoločenských podmienkach, v ktorých bernolákovský pohyb vznikol, je potom celkom pochopiteľné, že za východisko sa vzala kultúrna západoslovenčina, a to najmä v tej podobe, v akej sa formovala v trnavskom centre a v tlačenej katolíckej literatúre“ (Pauliny, 1964, s. 7). Ale aj tento predpoklad má slabú stránku, lebo v Bernolákovej kodifikácii nachádzame veľké množstvo prvkov neznámych trnavskému centru a

¹ V slovenskej jazykovednej literatúre sa bežne od polovice 50. rokov na označenie tohto idiómu používa Paulinym navrhnutý termín kultúrna západoslovenčina. My však tento termín nepoužívame.

² O tom píše aj I. Kotulič (1992, s. 81): Pravda, niektorými základnými „znakmi spisovnosti“ (*celospoločenská platnosť*, bohatá štruktúrna rozvinutosť a štylistická diferencovanosť) sa vyznačovala už aj predpisovná kultúrna západoslovenčina, (...) ktorá sa v tom čase vyučovala nielen na základných a stredných školách (gymnáziách) na Slovensku, ale aj na univerzitách v Trnave a v Košiciach, kde sa stala aj oficiálnym jazykom slovenských tlačí vychádzajúcich z tamojších univerzitných tlačiarní.

³ Zároveň však zistili, že Bernolákova kodifikácia je štrukturálne zložitejšia, lebo obsahuje aj nezápadoslovenské (netrnavské) prvky (Mihál, 1941, s. 386).

rozšírených hlavne na strednom Slovensku. K. Habovštiaková (1968, s. 313, 326) sa to snažila vysvetliť vplyvom Bernolákovho rodného hornooravského nárečia, hoci je to tiež v rozpore s ďalším citátom z Bernolákovho diela (1964, s. 97): „Ale aj na uvedených miestach treba brať za normu nie tak výslovnosť ľudu, ako výslovnosť vzdelaných a učených a najmenej horliacich za bohemizmy“. A. Bernolák sa totiž zásadne nemohol obrátiť v časoch osvietenstva na nárečie, teda reč poddaného ľudu (Pauliny, *ibid.*). Terajšie naše poznatky o jazyku z predberňolákovského obdobia umožňujú vysvetliť tieto protirečenia. A. Bernolák skutočne vzal za základ svojej kodifikácie ten jazykový útvar, ktorý sa v slovakistike už tradične nazýva kultúrna západoslovenčina, ale nie jej hlavnú podobu fungujúcu predovšetkým v trnavskom centre, ale jej severný stredoslovenský variant, ktorý síce zachovával celkový charakter tohto idiómu, ale v ňom sa pripúšťali aj prvky miestnych nárečí, ktoré sa však používali popri západoslovenských prvkoch (pozri bližšie Lifanov, 2013). Z toho vyplýva, že Bernolákova kodifikácia sa zakladala na periférnom variante idiómu, ktorého epicentrom vzniku bolo juhozápadné Slovensko, kde tento idióm fungoval v „klasickej“ invariantnej podobe. Nečudo, že keď sa kodifikovaný jazyk začal používať v praxi, začal sa podstatne meniť čoraz viac nadobúdajúc typický západoslovenský ráz tak, že strácal prvky nejuhozápadoslovenského (stredoslovenského) pôvodu.

O skutočnom vzniku spisovného jazyka môžeme hovoriť len vtedy, keď sa začína používať v praxi, čím presahuje podobu iba návrhu. Je príznačné, že celá skupina takýchto javov sa vôbec nedostala do textov. Tým pádom vychádza najavo, že spisovná bernolákovčina sa nezhoduje s Bernolákovou kodifikáciou, lebo nikdy nemala presne takú podobu, ktorá bola kodifikovaná, pričom norma, ktorá sa začala vytvárať v procese používania bernolákovčiny, bola užšia ako samotná kodifikácia. Medzi javy, ktoré sa nikdy nepoužívali v bernolákovských textoch¹, ale boli kodifikované A. Bernolákom, patrí stredoslovenská stúpavá dvojhĺska *ie*, koncovka *-ou* v tvaroch inštr. sg. podstatných mien ženského rodu, tvary N. a A. sg. podstatných mien vzoru *stawaňi/ stawaňa* s koncovkou *-a*, tvary L. sg. prídavných mien mužského a stredného rodu s koncovkou *-om* a iné.

Bernolákova kodifikácia obsahuje tvary a podoby slov s dvojhĺskou *ie* (graficky *ge*), i keď vo veľmi obmedzenom množstve. Predovšetkým ju nachádzame v prítomných tvaroch slovies *wed'et'* a *powed'et'*, pričom v základných tvaroch: *wgem* (wím) a *powgem* (powím) (Bernolák, 1966, s. 221). Pripúšťa sa aj v prítomných tvaroch slovies, ktorých neurčitkový kmeň je zakončený na spoluhlásku, popri základných tvaroch s krátkou samohláskou: *réct'* – rečem (*rečgem*), *hrizt'* – hrizem

¹ Preštudovali sme diela rôznych žánrov 16 bernolákovcov od najdôležitejších bernolákovských textov, akými sú Palkovičov preklad Svätého Písma, Hollého preklad Vergiliovej Eneidy, Zelinkár od Juraja Fándlyho, cez početnú katolícku spisbu (kázne, náboženské traktáty) a umeleckú literatúru (Klimkova hra Križant a Daria, smútočné verše od Adalberta Šimku) až po príručky pestovania vinnej révy od Andreja Brestanského a Jána Bortnického.

(*hrizgem*), *hust'* – *hud'em* (*hud'gem*), *klast'* – *klad'em* (*klad'gem*), *mést'* – *meťem* (*meťgem*), *prást'* – *prad'em* (*prad'gem*), *wést'* – *wed'em* (*wed'gem*) (ibid., s. 219, 221). Dvojhláska sa pripúšťala aj v jednotlivých slovách: *d'íta* / *d'éta* / *d'get'a*; *d'íwča* / *d'éwča* / *d'gewča*. V preštudovaných bernolákovských textoch sa nevyskytli tvary s dvojhláskou *ie* ani raz. Uvedieme príklady s prítomným tvarom slovesa *wed'et'*: *múdrí Lekár wí gích pod istú, potrebnú Meru dáwať Nemocnému* (Fándly); *Wíte, kam id'em* (Klimko); *To wíme, že mnozí sú ščedrí* (Gazda); *Čo Boh zgawil, to wíme s Částki spisaného* (Habel); *Smutnegšá, a w Očách prekrásních Slzmi zalátá, Wénuš takto powí* (Ján Hollý, s. 10); *I rekel k němu Bóh: i ga wím, že si uprimním Srdcom to učinil* (Palkovič, s. 28).

To isté sa dá povedať o tvaroch inštr. sg. podstatných mien ženského rodu s koncovkou *-ou*, ktoré sa pripúšťajú popri základných tvaroch s koncovkou *-ú*. V textoch sme však nezaznamenali ani jeden prípad ich použitia: *A Člowek kdiž obrostne s Tráwu, kde gest?* (Fiala); *uťekagú, l'en gehu Wónú odrazené* (Fándly); *winahradí zaiste on tuto Ščedrost' našu, ze swogú Dobroťiwost'ú, ze swogú Láskú* (Gazda); *s Pokorú nesmírnég teg Moci bozkég klaňáme* (Rudnay); *abi aš gu chce z rozličnú Fagtú wisád'at* (Bortnický); *s Truhlú Nápsi i Swetlom rozmnožugú ti Bolest'* (Šimko 3); *strašl'iwú Búrkú na libickí Breh sa priháňá* (Ján Hollý); *že bud'e napáganí Žlcú, a Octom* (Huliak); *I padel Abram sklonenú Twáru* (Palkovič); *Tímato Ciťedlnostmi pregatí... w prostred wás z duchownú Póťechú wstupugem* (Radlinský).

Obidva prvky, ktoré sa nedostali do spisovnej bernolákovčiny majú zrejmy stredoslovenský pôvod. Ďalším potvrdením toho, že práve stredoslovenské prvky kodifikácie nerešpektujú autori bernolákovci, je to, že z dvoch kodifikovaných tvarov *N. a A. sg. podstatných mien* vzoru *stawańi/ stawaňa* sa ujal genitický bohemizmus *stawańi*, zatiaľ čo geniticky stredoslovenský tvar *stawaňa*¹ sa takmer nepoužíval. Pozri príklady: *že tam Wskříšeńi sa wiďet'i da'lo podľa Prislúbeňá wskříšeného* (Fiala); *a tak ně predešlé Zdrawí, aľe radšeg Smrt' približuge sebe* (Fándly); *tam hned' nowu Školu, nowé Učeńi začal rušiť Ďábel škaredí* (Gazda); *a odtad'to pochádzala ta Lutost', to Trud'eńi, to žalostné Wzdicháńi našého Gána Krstítela* (Mészáros); *ai na tom záleží Ufáńi naše naproti Otcí nebeskému* (Rudnay); *Warení sa odbawuge w čistich, s Cinem něobťachnutich Kotloch* (Brestanský, s. 6); *pre Položeńi Hrozna lepšég dozragú* (Bortnický); *Ništ tak k spasitedelnég Bázńi Srdce naše naklońit' nemóže, gako Wiobrazeńi posledného Súdu* (Huliak); *A nazwal Bóh Suchú, Zem; a Zhromážďeni Wód nazwal More* (Palkovič).

Iba A. Radlinský v zásade používal tieto tvary v súlade s Bernolákovou kodifikáciou, hoci v geniticky slovenskom tvare má dlhú koncovku: *Takéto Putowáńi nábožné, uš u tich nagdáwnegších pohanskích Narodow w Običagi bíwalo* (s. 14-15); *zhledńi na toto ťažké naše Putowáńi!*

¹ Napriek tomu, že v tomto tvare chýba dvojhláska, má stredoslovenský pôvod, pretože pochádza z genitivného tvaru, ktorý sa v strednej slovenčine začal používať vo funkcii *N. a A.*

Autori bernolákovci doslova ignorujú Bernolákovo odporúčanie používať tvary L. sg. prídavných mien mužského a stredného rodu s koncovkou *-om*. Pripúšťa síce používanie aj tvarov s koncovkou *-ém*, ale považuje ich za neslovenské (Bernolák, 1964, s. 179, 181). Zdôrazníme, že aj tvary s koncovkou *-om* sú stredoslovenské. Pozri príklady: na Plechu *olowenném*, nebo Dlátkem wirezené na Kremeňi (Fiala); Našel Kohút w *domácém* Smetlísku drahu Perlu (Fándly); Že po tomto *časném* Žiwote, máme očekáwať wečné, a někoňečné Rozkoše (Klimko); Múdrost' tato záleží w *krátkém* Učení, a w krátkých Slowách tíchtu (Gazda); kteří ge po *celém* Swete od dwanást' Apoštolow ohlasowaní (Mészáros); Prozretdelnost' bozká we *swetském* Stawe zadržala (Rudnay); Nebo Istota a Ğrunt Wíri záleží na Slowe, a Zgeweňi *bozkém*, nám skrz Cirkew *predloženém* (Habel); že sú Wiňice, které w *suchém* Léte poléwať sa mosa (Bortnický); Radca potom wzňešenú mal Hodnost' pri Stawe *tagném* (Šimko); Takto si rozwažugic na *plamenném* Bohiňa Srdci Spíchala hwižd'ícég do Eólie, Místa Fugákow (Ján Hollý); Wiplní sa to všetko, čo o *budúcém* Súdu predpowedal Kristus Géžiš (Huliak); Howorá: že Púti l'en w *d'ewátém*, w *d'esátém* Stoletě od nekterích Kňazow pre vlastní gegích Zisk sú wimislené (Radlinský).

Proces vytlačania tvarov rozšírených najmä na strednom Slovensku pokračoval aj neskoršie vo vývine spisovnej bernolákovčiny. Príkladom môže byť ústup l-ových prídavných mien mužského rodu s vkladnou hláskou *o*. Boli kodifikované ako jediné možné a používali sa v najstarších bernolákovských textoch. Neskôr však začali prevažovať nekodifikované tvary s vkladným *e*: abi s tímto *móhol* biť ai swému Bližnému na Pomoci (Fándly); Wiďel si, z gakú Boľest'ú sa od nás *odtrhol* (Klimko); anebo aš Lad (Krupi) Oči *stkol*, nowé Koreňe sa budowať magú (Bortnický); *Podwedel* Ďábel ponagrwe Ewu (Gazda); abi sem gá *mohel* osobitně Dúwodi tegto gehu Wernost' predkládať (Mészáros); že Boh *zhledel* na Poňiženost' Ďewki swég (Rudnay); Tuto tak znamenitu Prawdu w upľne Swetlo *uwedel* swatí Gakub Apoštol (Habel); Soft, ked predmenuwani Čas *ostidel*, gak Wino žlti, a dokonale gasni zостаňe (Brestanský); *Mohel* bich toto dost' snadno preukázat' (Juraj Hollý); sám *navrhel* to i Král (Šimko); Wihlednúcí, premilé nad Wrch Wodi Usta *wiňesel* (Ján Hollý); a *rékel* gím: Poweďte Gánowi, čo s'te s'lišaľi, a wiďel'i (Huliak).

Modifikuje sa aj konsonantický systém spisovnej bernolákovčiny tak, že z neho postupne vypadáva *l'*. Už v Bernolákovej kodifikácii je dost' príkladov neoznačenia etymologického *l'*, ktoré v procese fungovania bernolákovčiny podstatne narastá a konečne v textoch niektorých autorov (A. Brestanský, J. Bortnický a niektorí iní) úplne chýba. Uvedieme veľmi frekventované hyperkorektné používanie *l'*, čo svedčí o jeho slabej pozícii vo fonetickom systéme spisovnej bernolákovčiny: nebo *ňeboľo* žádného, kteříbi gim Kameň z Hrobu *zwalil'* (Fiala); osip gu ze wšeckích Strán s *těplím* Popolom (Fándly); zahriwá *zastidl'* Žalúdek (Klimko); a tuto Moc magú Knaží z Bohom *spoľečnu*, gakšto od neho samého s'ňú

ozdobení (Rudnay, 1804); Gako Krest'ani zanechal'i s'te *Modl'i* pohanské z Drewa, nebo z Kameňa wikresané (Huliak); Gest učiněn Kanonik; Spráwca swogého mal'i / Tí Kňazi, čo *Škol'i* swé už skončil'i, Rozkazi Wrchních... (Šimko); Eneáš tehdi do *Hml'i* od Matki zaobaľení, spolu z Uchátem do Kartági wstupuge (Ján Hollý).

O iných rozdieloch medzi Bernolákovou kodifikáciou a spisovnou bernolákovčinou pozri Lifanov (2012, 2013).

Z uvedeného vyplýva, že Bernoláková kodifikácia a spisovná bernolákovčina sa podstatne líšili. Kým Bernoláková kodifikácia mala značné množstvo prvkov stredoslovenského pôvodu, čo sa dá vysvetliť charakterom jej základu, spisovná bernolákovčina čoraz viac nadobúdala rýdzy západoslovenský charakter, približujúc sa k typickému juhozápadoslovenskému variantu jazyka predberňolákovskej písomnosti. Bernolákovci neprijali viaceré podstatné prvky kodifikácie a norma vzniknutého spisovného jazyka sa začala vytvárať na základe kodifikácie. Inak povedané, Bernoláková kodifikácia sa stala východiskom formovania spisovnej bernolákovčiny.

Literatúra

HABOVŠTIAKOVÁ, K.: Bernolákov jazykovedné dielo. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968. 445 s.

KOTULIČ, I.: Bernolákovčina a predberňolákovská kultúrna slovenčina. In: Pamätnica Antona Bernoláka. Zostavil Juraj Chovan. Matica Slovenská 1992, s. 79-90.

LIFANOV, K. V.: Metamorfozy kodifikacij A. Bernolaka. In: Zeitschrift für slavische Philologie, Band 69, 2012-13, Heft 2, S. 247-280.

LIFANOV, K.V.: Problema dialektnoj osnovy slovackogo literaturnogo jazyka, kodificirovannogo A. Bernolakom. In: Slavjanovedenie, 2013, č. 1, s. 83-90.

MIHÁL, J.: Bernolákov Slovár. In: Sborník Matice slovenskej, ročník 19, 1941, s. 356-388.

PAULINY, E.: Úvod. In: Gramatické dielo Antona Bernoláka. Na vydanie pripravil a preložil Juraj Pavelek. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964, s. 5-10.

SEMEŇUK, N. N.: Norma. In: Obščee jazykoznanie. Formy suščestvovanija, funkcii, istorija jazyka. Pod redakciej B. A. Serebrennikova. Moskva: Nauka 1970, s. 549-596.

STILISTICA – MIJLOC DE CULTIVARE A PRODUCȚIEI LINGVISTICE

Marilena Felicia LUȚĂ

From a pragmatic point of view, Stylistics is a synthesizing linguistic discipline closely related to meta-knowledge, involving three distinct levels: the cognitive level, the pragmatic level and the evaluative level. At the cognitive level, the speaker is endowed with epistemological knowledge, which they can combine and customize according to the context. At the paradigmatic level, the speaker chooses the optimal communication strategy using knowledge subsystems derived from the cognitive level. At the evaluative level, the speaker evaluates their linguistic and extra-linguistic potential and discovers compensatory communication strategies, by which, thanks to meta-knowledge, identifies their own alternative variant that is deeply conditioned by both their cognitive level and the pragmatic aspect of the message. From this perspective, Stylistics is a complex way of cultivating one's linguistic assets.

Keywords: Stylistics, potential text, real text, context, exponent, function.

Din perspectivă jungiană, limba se definește ca sistem de semne sau simboluri, care delimitează o felie de viață, un segment al realității sau eco-ul acesteia în sufletul omului¹. Limba este, așadar, depozitarul tuturor semnelor lingvistice interiorizate, convertite – prin experiență, trăire concretă, contextualizare – în vehicul (poli)semantic, capabil de infinite experimente combinatorii. Limba devine, astfel, matricea stilistică pre-existentă în raport cu actul stilizării, în care semnele lingvistice recuperate din variate contexte – interiorizate, asumate ontologic – se regăsesc față în față într-o drastică analiză a asemănărilor și deosebirilor dintre diferite texte concrete concurându-se reciproc, într-o dramatică și dinamică interogare a potențialului semantic al fiecărui semn pentru ca, în final, inconștientul lingvistic, în efortul său de rafinare a stilemelor până la esențializare, să coaguleze modele stilistice paradigmatiche, invariante ale textului real, concret, adică ceea ce,

¹ Carl Jung, *Psychology of the Unconscious*, New York, Ed. Dover Publications, 2002. Traducerea ne aparține. Pentru confruntare, prezentăm și versiunea originală: „Language is originally and essentially nothing but a system of signs or symbols, which denote real occurrences, or their echo in the human soul.”

ipotetic, rămâne neschimbat, imuabil în ciuda efortului de stilizare. Există, aşadar, o distincție fundamentală între textul potențial și textul real. În textul potențial, semnele lingvistice configurează potențiale modele stilistice paradigmatic, suspendate dincolo de orice context concret, dar bine ancorate în competența oricărui locutor în timp ce, în textul real (și în context), limba se transformă în limbaj și tot aici se confirmă semantica relativ stabilă și stilistica mijloacelor de expresie. Pe de altă parte, crearea unui text *in concreto* înseamnă concretizarea, în diverse variante, a invariantei; deși modelul paradigmatic se retrage, în forma sa inițială sau individual modificată, în inconștient, textul potențial rămâne punctul de pornire care permite structurarea stilemelor ce constituie modelul paradigmatic. Astfel, textul real, concret devine rezultat al contaminării dintre invarianta imuabilă, pre-existentă, și varianta individuală, proprie, singulară. Din această perspectivă, stilistica nu este decât metamorfoza *sui generis* a matricei stilistice preexistente.

Între aceste coordonate se înscrie și concepția lingvistului slovac Ján Findra, pentru care

Zásadné je rozlíšenie potenciálneho a aktuálneho (konkrétneho) textu. Práve v aktuálnom texte (a kontexte) sa jazyk prezentuje vo svojej materiálnej, fyzickej podobe. Text je aj priestorom, v ktorom sa synchronne potvrdzuje relatívne stabilná sémantika a štylistika výrazových prostriedkov a na diachronickej osi v aktuálnom texte dochádza aj k ich modifikácii alebo aj výraznejším posunom a presunom. (...) Analýzou aktuálnych textov, na základe podobnosti a odlišnosti príbuzných súborov textov, možno vymedziť aj invariantný pôdorys potenciálnych textov. Tie sú ako textové modely ukotvené v komunikačnej kompetencii nositeľov a používateľov jazyka. V čase tvorby konkrétneho textu sa v jazykovom povedomí expedienta tieto invariantné modely variantne aktualizujú. V aktuálnom texte sa potom model odtláča vo svojej identickej a zároveň individuálne modifikovanej podobe. Potenciálny text je východisková báza, ktorej hranice sú síce funkčne vymedzené, no v ich rámci možno jedinečne štruktúrovať prvky a zložky textového modelu. V tomto zmysle je aktuálny text individuálnou kontamináciou invariantu a variantu¹.

Lingvistul slovac Ján Findra opinează că există o distincție fundamentală între textul potențial și textul real. În textul real, limba se materializează, se concretizează în formă. Textul este, de asemenea, locul unde, în sincronie, se confirmă semantica relativ stabilă și stilistică mijloacelor de expresie, iar din perspectiva diacroniei se ajunge la modificarea lor, la derapaje și mutații semantice. Prin analiza textelor existente, pe baza asemănărilor și deosebiriilor dintre ele, se delimitează invarianta textelor potențiale. Este vorba de modele de text ancorate în competența comunicativă a locutorilor. În momentul zămislirii unui text concret, în subconștientul lingvistic al expeditorului, aceste modele invariante se actualizează în variante alternative. În textul real, concret, modelul se depărtează treptat de

¹ Ján Findra, *Štylistika slovenčiny v cvičeniach*. Martin, Ed. Osveta, 2005, p. 7.

forma sa identică și în același timp modificată în variante individuale. Textul potențial este punctul de pornire, între ale cărui granițe, deși bine definite din punct de vedere funcțional, se pot structura elementele unui model unic de text. În acest sens, textul real, concret, reprezintă contaminarea, în plan individual, a invariantei și variantei. Altfel spus, fiecare individ dispune *a priori* de propriul potențial stilistic, de modele paradigmatic invariante, latente în inconștientul lingvistic, modele pe care, prin actul creației, conștientul le reordonează, le reconfigurează, le restructurează în variante alternative, recidive ale unui model unic.

În plan pragmatic, stilistica își revendică statutul de disciplină lingvistică de sinteză, fiind în strânsă legătură cu meta-cunoașterea, căci, în efortul de stilizare, locutorul suprapune invarianta, modelul paradigmatic, peste varietatea de experiențe ontologice, cunoștințe epistemologice și competențe lingvistice, conștientizând, astfel, propriul potențial demiurgic, dar și imanentele limitări. Metacunoașterea este, așadar, conștientizarea cunoașterii, înseamnă a ști ceea ce știi, dar și ceea ce nu știi, iar această revelație se produce, desigur, intuitiv, prin confruntarea paradigmei cu propriul complex cognitiv. La urma urmelor, stilistica atrage locutorul în această confruntare ori de câte ori acesta încearcă să manipuleze în mod adecvat limba în intenția de a o subordona obiectivelor comunicării, căci stilul presupune, așa cum spunea prestigiosul lingvist slovac Jozef Mistrík, selectarea, aranjarea și utilizarea mijloacelor lingvistice și extralingvistice cu privire la tema, situația, funcția, intenția autorului și la componentele conținutului mesajului¹. Așadar, metacunoașterea implică trei niveluri distincte: nivelul cognitiv, nivelul pragmatic și nivelul evaluativ. La nivel cognitiv, locutorul deține cunoștințe epistemologice, pe care le poate combina și particulariza în context. La nivel paradigmatic, acesta optează pentru strategia de comunicare optimă, în slujba căreia își pune subsistemele de cunoștințe epistemologice derivate și recuperate din planul cognitiv, iar la nivel evaluativ, locutorul își autoevaluează potențialul lingvistic și extralingvistic și descoperă strategii compensatorii de comunicare, prin care, grație meta-cunoașterii, identifică varianta alternativă proprie, profund condiționată atât de nivelul său cognitiv, cât și de aspectul pragmatic al mesajului.

Din punct de vedere didactic, în predarea stilisticii limbii slovace ca limbă străină, principiul funcțional se impune de la sine. Dat fiind faptul că programul de licență s-a contractat, iar cursul de structura limbii slovace acoperă doar primele niveluri ale piramidei lingvistice, adică fonetica, morfologia, sintaxa și lexicologia, am decis să predăm stilistica în cadrul unui curs opțional de limba slovacă, în anul III de studiu. Desigur, opțiunea noastră obligă la anumite constrângeri datorită numărului mic de ore alocate cursului opțional, dar și faptului că semestrul al II-lea din anul III este mult mai scurt. Prin urmare, am exclus de la bun început o abordare tradiționalistă a stilisticii și am optat pentru principiul funcțional, operând cu

¹ Jozef Mistrík, *Štylistika*. Ediția a II-a, Bratislava, Ed. SPN, 1989, p. 30.

termenii de bază: exponenți, funcție, context. Exponenții sunt textele prin care exprimăm funcțiile. Un exponent poate exprima multiple funcții conform contextului în care ne situăm. De pildă, exponentul *Som nevyspatá*. (Sunt nedormită) poate exprima, pe de o parte, o stare, un sentiment, dar, pe de altă parte, poate fi exponentul bolii, exprimând un simptom relevant în context medical. În același timp, o funcție se poate exprima prin diferiți exponenți conform contextului. Astfel, formularea unei reclamații, de exemplu, implică, în registrul lingvistic specific stilului administrativ, o varietate de exponenți. Pentru fiecare funcție, oferim studenților cel puțin un exponent. Exponenții devin modele paradigmatic pentru studenți, aceștia construind succesiv variante proprii, care corespund funcțiilor și, implicit, scopului comunicării. Această abordare se rezumă, schematic, la patru elemente interdependente:

Stil funcțional	Context	Exponent	Funcție
Stilul administrativ	Podat' sťažnosť	<i>Dolu podpísaný, XY, podávam sťažnosť na leteckú spoločnosť Blue Air, ktorá v dôsledku chybnnej manipulácie s kuframi na letisku mi údajne spôsobila finančnú škodu vo výške najmenej 300 eur.</i>	Vyvolať spätnú väzbu od Ochrany spotrebiteľa
		<i>Dolu podpísaný XY... podávam týmto sťažnosť podľa čl. 127 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky vo veci porušenia môjho základného práva (slobody) upraveného v čl. ... Ústavy Slovenskej republiky postupom súdu (iného orgánu verejnej moci) v konaní vedenom pod sp. zn. (rozhodnutím č. k. ...), týkajúcom sa/vo veci</i>	Posilniť rešpektovanie základných práv
	Podat' žiadosť	<i>Dolu podpísaný, XY, žiadam o vydanie potvrdenia o návšteve školy.</i>	Získať potrebné doklady
		<i>Dolu podpísaný, XY, Vás týmto žiadam o vrátenie poplatku za skúšku prevodom na bankový účet.</i>	Získať späť poplatok za skúšku

În exemplele de mai sus, pentru primul context, legat de reclamații, scopul era acela de a obține un feedback de la Protecția Consumatorului, respectiv, de a consolida respectarea drepturilor și libertăților cetățenești. Într-o astfel de abordare, de la funcție la sens, inevitabil, vom selecta cât mai mulți exponenți pentru cât mai multe funcții conectate la viața reală, astfel încât potențialul combinatoric să fie cât mai generos. Desigur, toți exponenții suportă un proces axiologic, prin care locutorul aplică funcția axiologică în baza testului substituției. Astfel, pe un anumit segment al comunicării, se impune o anumită trăsătură sau un complex de trăsături ca exponenți ai funcției vizate, iar în urma selecției, pornind de la propriul sistem

axiologic, locutorul optează pentru exponentul preferat, căruia îi asociază valoarea axiologică maximă¹.

În ceea ce privește stilul beletristic, pe lângă cele patru elemente interdependente (stil, context, exponent, funcție), intervin, în procesul axiologic, analogia și anomalia. Analogia corespunde unui înalt grad de metacogniție și cuprinde tot ceea ce influențează gândirea locutorului: de la cunoștințele cu caracter epistemologic până la experiențele și exercițiile stilistice abordate în calitate de cititor sau autor. Prin analogie, locutorul își asigură nu doar instrumentele stilistice și exponenții paradigmatici ai funcției poetice, dar, mai presus de toate, își activează propriul sistem axiologic. Pe de altă parte, anomalia este însăși rezultanta analogiilor supuse acestui sistem axiologic ca alternativă combinatorică la infinitele opțiuni de ordonare a instrumentelor lingvistice aspirând spre coerență și coeziune. Printr-un artificiu didactic, însă, putem experimenta un nou tip de exercițiu stilistic în două etape tocmai pentru a evidenția specificitatea stilului beletristic. Într-o primă etapă, fiecare student va scrie un text de o pagină pe tema *Rozprávka o stratenom dáždniku* (Povestire despre o umbrelă pierdută). Ca orice exercițiu individual de creație, anticipăm o atmosferă liniștită, în care studenții vor lucra pe cont propriu, în ritmul caracteristic fiecăruia dintre ei. În a doua etapă, vor conlucra pentru a scrie tot un text de o pagină pe aceeași temă, fiecare membru al echipei contribuind, pe rând, cu câte un paragraf. Acest exercițiu conturează un context comunicativ cu totul particular, în care membrii fiecărei echipe discută, schimbă idei, creează împreună un text, în care coerența și coeziunea nu se mai nasc dintr-un efort unitar de ordonare și raportare la un unic sistem axiologic, ci forțează reconcilierea tuturor sistemelor axiologice implicate într-un act artistic corupt de însăși volatilitatea abordărilor inevitabil eterogene, variabile, fluctuante, labile. Juxtapunerea celor două momente evidențiază tocmai particularitatea stilului beletristic în contrast cu toate celelalte stiluri.

În translatologie, asistăm la un dublu exercițiu stilistic. Pe de o parte, traducătorul se regăsește în fața unui text, al cărui cod transcende planul lingvistic, aspirând, simultan, la o multitudine de coduri subordonate toposului, etosului, eposului. Pe de altă parte, traducătorul știe că stilul traducerii sale va contribui la nuanțarea sensului. Prin urmare, traducătorul textului beletristic face un efort de decodare multiplă la nivel lingvistic și extralingvistic pentru a înțelege și pentru a reconstitui funcțiile estetice ale textului-sursă în limba-țintă, inventând un nou cod lingvistic și extralingvistic, profund contaminat atât de referențialul axiologic al autorului, cât și de referențialul axiologic al cititorului. În acest efort de stilizare, traducătorul mimează experimentul colectiv de creație descris mai sus, provocând reconcilierea sistemelor axiologice anticipate, ipotetice, care s-ar putea implica în actul decodării. În cazul traducerii literare, însă, rezultatul nu este un act artistic corupt, căci abordarea stilistică este unitară, monolitică, riguroasă, susținută de

¹ Ol'ga Orgoňová, Juraj Dolník, *Používanie jazyka*, Bratislava, Ed. Universității „Comenius”, 2010, p. 151.

simțul estetic al traducătorului. Așadar, arta traducerii literare nu se poate preda. Ceea ce putem face noi, profesorii, este să le oferim studenților o pregătire lingvistică solidă, abordări și strategii pe care aceștia le-ar putea valorifica în traducerea textelor literare.

Traducerile specializate sunt, aparent, mult mai ușor de abordat. Traducătorul manipulează cu precizie sensul noțional al lexemelor într-un demers strict cognitiv, utilizează termeni de specialitate caracteristici domeniului respectiv, uzează de sensul lor denotativ, folosește abrevieri, preferă părțile de vorbire nominale, construcțiile impersonale, formele de participiu, gerunziu, reflexiv pasiv, neologismele și construcțiile intercalate, abuzează de enumerații atent integrate într-un text condensat, riguros structurat în paragrafe delimitate grafic, în care cuvintele de legătură realizează coeziunea logică și formală dintre idei. Aparent, traducerea specializată nu are nimic spectaculos, identificându-se cu traducerea literală, astfel încât s-ar putea crede că nu presupune nici un efort de stilizare din partea traducătorului și nici nu se raportează la sistemul său axiologic. Această ipoteză s-ar dovedi a fi adevărată dacă traducerea specializată ar trece testul traducerii automate (*Machine Translation*), fiind într-un flagrant contrast cu traducerea literară. Tentația unui astfel de experiment ne-a condus la concluzii uluitoare. Și, pentru ca experimentul să fie concludent, ne-am axat doar pe studenții anului I ai secției de slovacă din cadrul Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, studenți care, fiind începători, nici nu ar fi fost capabili de variații stilistice impresionante.

Astfel, am selectat cinci texte din registre stilistice diferite (juridico-administrativ, tehnico-științific, colocvial, publicistic, beletristic) și le-am solicitat celor 15 studenți din anul I să le traducă în limba română cu ajutorul dicționarului. După o săptămână, spre surprinderea lor, le-am solicitat să traducă aceleași texte cu ajutorul traducătorului automat, consultând și dicționarul ori de câte ori este nevoie.

În ceea ce privește stilul juridico-administrativ, am propus următorul text-sursă:

1. Predávající vyhlasuje, že je oprávněný na převod vlastnictva vozidla na kupujícího, vyhlasuje, že vozidlo nie je predmetom záložného práva, že na vozidle neviaznu žiadne ťarchy, vecné bremená ani iné práva tretích osôb.
2. Dalej predávající vyhlasuje, že opotrebenie vozidla zodpovedá veku vozidla a počtu najazdených km, vyhlasuje, že nie sú mu známe žiadne vady vozidla, na ktoré je povinný kupujúceho upozorniť, okrem tých závad, ktoré sú uvedené v Preberacom protokole a ktoré nebránia riadnemu užívaniu vozidla.

Textul-țintă 1 tradus cu ajutorul dicționarului:

1. Vânzătorul declară că este autorizat să transfere cumpărătorului proprietatea asupra vehiculului, declară că vehiculul nu este obiectul unui gaj și că vehiculul este liber de sarcini, ipotecă și alte drepturi ale persoanelor terțe.

2. În continuare, vânzătorul declară că uzura vehiculului corespunde vârstei vehiculului și numărului de kilometri parcurși, declară că nu îi sunt cunoscute nici un fel de defecțiuni ale vehiculului asupra cărora ar trebui să-l atenționeze pe cumpărător, în afară de defecțiunile care sunt menționate în Procesul verbal de predare-primire și care nu împiedică utilizarea corespunzătoare a vehiculului.

Textul-țintă 2 tradus cu ajutorul traducătorului automat și al dicționarului:

1. Vânzătorul declară că este autorizat să transfere dreptul de proprietate asupra vehiculului către cumpărător, declară că vehiculul nu face obiectul unor garanții, este liber de sarcini, servituți și alte drepturi ale unor terți.
2. Mai mult, vânzătorul declară că deprecierea vehiculului corespunde uzurii vehiculului și numărului de kilometri parcurși, declară că nu îi sunt cunoscute defecțiuni, cu privire la care este obligat să-l atenționeze pe cumpărător, altele decât cele menționate în procesul-verbal de predare-primire și care nu împiedică utilizarea corectă a vehiculului.

Cele mai bune variante denunță ușoare derapaje semantice și o mai bună performanță stilistică în cazul textului-țintă 2, adică în cazul traducerii efectuate cu ajutorul traducătorului automat și al dicționarului.

În mod similar, am propus următorul text tehnico-științific:

Základná kvalitatívna analýza diamantu

- Identifikácia - overenie, či sa jedná o prírodný a neupravovaný diamant
- Zistenie hmotnosti diamantu pomocou analytickej váhy s presnosťou na stotinu karátu
- Zistenie základných proporcií diamantu
- Analýza čistoty – mikroskopická analýza inklúzií v diamante a vyhodnotenie stupňa čistoty
- Analýza farby – analýza miery sfarbenia diamantu a vyhodnotenie stupňa farby
- Vystavenie malého certifikátu

Textul-țintă 1 tradus cu ajutorul dicționarului:

Analiza calitativă de bază a diamantului

- Identificarea – verificarea dacă este vorba despre un diamant natural și nemodificat
- Determinarea greutății diamantului cu ajutorul cântarului analitic cu o precizie de o sutime de carat
- Determinarea proporțiilor de bază ale diamantului
- Analiza purității – analiza microscopică a incluziilor în diamant și evaluarea gradului de puritate
- Analiza culorii – analiza gradului de colorare a diamantului și evaluarea gradului de culoare
- Eliberarea certificatului mic

Textul-țintă 2 tradus cu ajutorul traducătorului automat și al dicționarului:

Analiza calitativă de bază a diamantului

- Identificarea – să verifice dacă acesta este un diamant natural și nemodificat
- Determinarea greutateii diamantului cu ajutorul cântarului analitic cu o precizie de o sutime de carat
- Determinarea proporțiilor de bază ale diamantului
- Analiza purității – analiza microscopică a incluziilor din diamant și evaluarea gradului de puritate
- Analiza culorii – analiza gradului de colorare a diamantului și evaluarea gradului de colorare
- Eliberarea certificatului mic

Se remarcă faptul că nici în cazul textelor tehnico-științifice nu apar derapaje semantice semnificative, iar performanța stilistică a studenților variază, în 99% din cazuri, în aceleași proporții în cadrul fiecărui tip de text, înclinând fragil în favoarea textului-țintă 2. Dat fiind faptul că un traducător începător are tendința de a se concentra mai mult pe terminologie și pe conținut în dorința sa de a traduce cât mai exact și mai corect, este firesc ca, în textului-țintă 1, să apară stângăcii de ordin stilistic ca urmare a crispării și a lipsei de exercițiu. Pe de altă parte, atunci când este asistat de traducătorul automat, studentul se „relaxează” mintal și reușește să stilizeze textul-țintă 2 cu mai multă naturalețe.

Textul colocvial selectat pentru acest studiu de caz reprezintă un scurt dialog:

Rozhovor s mamou:

– Mami? Vadilo by ti ak by som dostala zlú známku zo správania? Ale bolo by to, pretože by som zbila zasratého buzeranta z našej triedy.

– Áno, inak tu máš ten koláč.

– Ale ak by ma strašne otravoval?

– Neviem, mala si sa najesť.

Ďakujem, že všetci ma strašne počúvajú. (<https://www.facebook.com/nemame.radi.teplu.hudbu/posts/546142345472172>)

Textul-țintă 1 tradus cu ajutorul dicționarului:

– Mamă, te-ar deranja dacă aș lua o notă proastă la purtare? Asta pentru că aș bate un poponar ticălos din clasa noastră.

– Da, uite, ai aici prăjitura.

– Dar dacă m-ar enerva îngrozitor?

– Nu știu, trebuia să mănânci.

Mulțumesc tuturor că mă ascultați de nu mai puteți.

Textul-țintă 2 tradus cu ajutorul traducătorului automat și al dicționarului:

– Mamă, te-ar deranja dacă aș lua o notă proastă la purtare? Asta pentru că aș bate un poponar nenorocit din clasa noastră.

– Da, uite prăjitura.

– Dar dacă m-ar enerva teribil?

– Nu știu, trebuia să mănânci.

Mulțumesc tuturor că mă ascultați teribil.

Studiul nostru de caz continuă cu un text publicistic:

BRATISLAVA. Sociálni partneri sa ani vo štvrtok nedohodli na zvýšení minimálnej mzdy zo súčasných 352 eur na 380 eur, s ktorým prišlo Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny (MPSVR) SR.

„Zhodli sme sa v tom, že je zo všetkých sociálnych partnerov podpora na, nazvem to odvodovej reforme, ktorú otvoril a začal pán minister financií, ale s výškou zvýšenia minimálnej mzdy všetci sociálni partneri nesúhlasili,” povedal po rokovaní minister práce Ján Richter. (<http://ekonomika.sme.sk/c/7355957/socialni-partneri-sa-na-vyske-minimalnej-mzdy-nedohodli.html>)

Textul-țintă 1 tradus cu ajutorul dicționarului:

BRATISLAVA. Partenerii sociali nu au căzut de acord nici joi cu privire la creșterea salariului minim de la 352 €, cât reprezintă la ora actuală, la 380 €, cum propune Ministerul Muncii, Afacerilor Sociale și Familiei din Slovacia (MMASF).

„Ne-am pus de acord că avem sprijin în toți partenerii sociali în privința a ceea ce numesc eu reformă sectorială, aceasta fiind inițiată și începută de ministrul de finanțe. Însă cu suma reprezentând creșterea salariului minim nu toți partenerii sociali au fost de acord”, a declarat, după negocieri, ministrul Muncii, Ján Richter.

Textul-țintă 2 tradus cu ajutorul traducătorului automat și al dicționarului:

BRATISLAVA. Partenerii sociali nu au fost de acord nici joi cu creșterea salariului minim de la nivelul actual de 352 € la 380 €, așa cum propune Ministerul Muncii, Afacerilor Sociale și Familiei din Slovacia (MMASF).

„Suntem de acord că toți partenerii sociali sprijină ceea ce se numește reformă sectorială, inițiată și începută de ministrul de finanțe, dar nu toți partenerii sociali sunt de acord cu creșterea plafonului salariului minim”, a declarat, după întâlnire, ministrul Muncii, Ján Richter.

În textul-țintă 2 tradus cu ajutorul traducătorului automat și al dicționarului, apare, spre deosebire de prima variantă, termenul *plafon*. Refăcând scenariul de lucru al studenților, am constatat că traducătorul automat a propus, evident, o singură variantă pentru lexemul *výška* și anume *înălțime*, ceea ce i-a condus pe studenți direct la termenul *plafon* în timp ce, în textul-țintă 1 tradus exclusiv cu ajutorul dicționarului, studenții „s-au împotmolit” în multiplele sensuri ale lexemului *výška*, optând pentru traducerea literală, deficitară, aproape illogică a sintagmei-cheie.

În sfârșit, am propus următorul text beletristic:

Noc som mal nepokojnú. Autobus odchádzal včasráno, a tak som sa niekoľkokrát preventívne zobudil. Nadránom na dôvažok prišiel návratný sen (podotýkam, že nepripisujem snom nijaký význam; to však neznamená, že po nich nezostávajú na vedomí

cucfleky). Snívava sa mi, že za prvou Bratislavou je druhá, celkom iná. Po tej chodím. Nikdy sa mi tam nič neprihodí, nikoho nestretnem, len chodím a som šťastný. Za hradom a dómom je veľké námestie, potom stráň s mohutnými dubmi, cez ktoré presvitá slnko. Tam sa začína druhá Bratislava. Dá sa do nej vojsť aj cestou ku prístavu. Zrazu sa, akoby za cudzou bránou, otvorí mesto, po ktorom sme túžili, rušné a okrové. Je jednoduché byť šťastný, aspoň vo sne. (Vilikovský, Pavel, *Kôň na poschodí, slepec vo Vrábľoch*)

Textul-țintă 1 tradus cu ajutorul dicționarului:

Am avut o noapte neliniștită. Autobuzul pleca dis-de-dimineață, așa că, precaut, m-am trezit de mai multe ori. În plus, spre dimineață, am avut un vis care se tot repetă (menționez că nu atribui nici un sens visurilor; aceasta nu înseamnă că ele nu lasă urme de mușcături pe conștiință). Tot visez că, dincolo de prima Bratislava, există o a doua, destul de diferită. Pe acolo mă duc. Acolo, nu mi se întâmplă nimic, nu întâlnesc pe nimeni, merg, pur și simplu, și sunt fericit. Dincolo de castel și de casă, este o piață mare, apoi o zonă cu stejari masivi, printre care strălucește soarele. Acolo, începe a doua Bratislavă. Poți intra în ea și dinspre port. Dintr-odată, ca și când s-ar fi aflat după o poartă străină, se deschide orașul după care am tânjit, tumultuos și ocru. E ușor să fii fericit, măcar în vis.

Textul-țintă 2 tradus cu ajutorul traducătorului automat și al dicționarului:

Am avut o noapte agitată. Autobuzul pleacă în zori devreme, așa că, precaut, mă trezesc de mai multe ori. În plus, dimineața, visez același vis (rețineți că nu atribui vreun sens visurilor; aceasta nu înseamnă că ele nu rămân să-mi muște conștiința). Visez și tot visez că, pe lângă prima Bratislavă mai e una, destul de diferită. După aceea mă duc. Acolo, niciodată nu mi se întâmplă nimic, nu întâlnesc pe nimeni, mă duc, tot mă duc și sunt fericit. În spatele castelului, după casă, e o piață mare, apoi, un loc cu stejari masivi, printre care strălucește soarele. Acolo, începe a doua Bratislava. Intri dinspre drumul care duce la port. Dintr-odată, ca și când ar fi dincolo de o poartă străină, se deschide orașul după care tânjesc, tumultuos și ocru. E ușor să fii fericit, măcar în vis.

Diferența fundamentală constă, în textul-țintă 2, în utilizarea prezentului în locul timpului trecut din textul-sursă, un artificiu stilistic dictat de traducătorul automat. Astfel, experiența onirică rezolută interferează cu prezentul, îl forțează să o accepte ca reconfigurare a unei experiențe mult mai complexe, unde noaptea agitată a (ne)cunoașterii devine pretextul unei inițieri ontologice, la capătul căreia personajul, precaut, vigilent, treaz, sedus de visul recurent, părăsește- abandonând anostul vehicul, autobuzul – lumea reală, profană pentru a porni într-o călătorie aparent absurdă, căci „Acolo, niciodată nu mi se întâmplă nimic, nu întâlnesc pe nimeni” și, totuși, „mă duc, tot mă duc și sunt fericit.” În textul-țintă 1 tradus cu ajutorul dicționarului, studenții au optat pentru traducerea exactă a verbelor, trecutul rupe brutal puntea dintre experiența onirică din trecut ca seducție reiterată a cunoașterii și călătoria în cealaltă Bratislavă, pe care scriitorul o descrie cu atâta precizie, încât o transformă într-o experiență reală, cât se poate de credibilă, ruptă de scenariul oniric inițial, din care s-a născut. De aceea jocul timpurilor verbale în

textul-țintă 2 pare mult mai adecvat în acest fragment de proză postmodernă. Desigur, dincolo de aceste soluții stilistice surprinzătoare pe care le oferă traducătorul automat, transpare pregătirea cognitivă a traducătorului. Altfel spus, traducătorul automat ajută doar pe cei care cunosc foarte bine o limbă străină și sunt capabili să ajusteze traducerea automată din punct de vedere gramatical, lexical, stilistic.

În ceea ce privește stilul colocvial, stilistica animă două concepte importante: descentralizarea și comunicarea non-verbală. Descentralizarea în raport cu propriul sistem axiologic de referință se traduce prin capacitatea de a relativiza propriile opinii în scopul unei bune interacțiuni sociale, al comunicării. Pe de altă parte, comunicarea non-verbală își revendică propriul conținut tocmai în contextul interacțiunii sociale, în cadrul comunicării orale. Prin urmare, aceste două componente condiționează vădit funcția de comunicare în cazul discursului oral, iar arsenalul de cunoștințe teoretice se cere probat și valorificat prin exerciții stilistice suplimentare. Un astfel de exercițiu se poate transforma într-un joc didactic atractiv, în care profesorul desenează un cerc, îl împarte în patru părți egale, fiecare din ele reprezentând o descriere: trăsături fizice, trăsături de caracter pe care studentul le consideră problematice, hobby-uri, trăsăturile unui coleg sau ale unei colege. Într-o primă etapă, fiecare student își prezintă varianta în fața clasei, iar colegii îi evaluează discursul din perspectiva comunicării verbale și non-verbale. A doua etapă este un soi de „paradă a modei”, un film mut, în care fiecare student defilează în fața celorlalți, arătându-și „adevărata față”, căci în comunicarea non-verbală se concentrează, conform studiilor de specialitate, cea mai mare parte din conținut. La final, studenții comentează contrastul dintre prezentarea formală din prima etapă și cea informală, „mută”, din etapa secundă. Exercițiul este interesant din perspectiva ponderii pe care o reprezintă, în procesul comunicării orale, componenta non-lingvistică în raport cu cea lingvistică. Astfel, în componenta lingvistică, se reunesc două criterii esențiale: pe de o parte, capacitatea studenților de a combina competențele lingvistice și pragmatice și, pe de altă parte, capacitatea lor de adaptare la context și la obiectivul comunicării. Componenta non-lingvistică reprezintă o serie de coduri separate, care tind spre o iluzorie universalitate și care se definesc în funcție de parametrii culturali. Mai mult, evaluarea colegilor de către ceilalți colegi este pretext de validare a propriilor cunoștințe epistemologice, de identificare a propriilor puncte slabe, a propriei motivații în ceea ce privește învățarea limbii slovace, de obiectivare și autoevaluare, căci studentul conștientizează în ce măsură se realizează transferul achizițiilor lingvistice în viața reală.

Din această perspectivă, stilistica, imbold întru autoperfecționare, devine mijloc de cultivare a producției lingvistice, iar transpunerea cunoștințelor epistemologice în plan pragmatic și, implicit, în plan social devine obiectivul său ultim. Stilistica se redefinește, astfel, ca disciplină complexă în care coexistă

competențele de ordin intelectual (capacitatea de a aplica, pragmatic, cunoștințele cognitive, capacitatea de a emite judecăți de valoare, de a crea, de a soluționa probleme în diverse contexte comunicative etc.), competențele de ordin metodologic (capacitatea de a concepe o bună strategie de comunicare pentru a-și atinge obiectivele), personalitatea și competențele sociale (capacitatea de a-și actualiza propriul potențial în interacțiunea socială), competențele comunicative (capacitatea de a manipula adecvat limba). Stilistica descrie aceste competențe în funcție de contextul și obiectivul comunicării, evaluează textul actual în raport cu textul potențial ca model stilistic paradigmatic, invită la obiectivare, motivează și impulsionează autoreflexia.

Bibliografie

- Flindra, Ján, *Štylistika slovenčiny v cvičeniach*. Martin, Ed. Osveta, 2005
Jazyk a komunikácia v súvislostiach, Bratislava, Ed. Universității „Comenius”, 2005
 Jung, Carl, *Psychology of the Unconscious*, New York, Ed. Dover Publications, 2002
 Mistrík, Jozef, *Štylistika*, ediția a II-a, Bratislava, Ed. SPN, 1989
 Orgoňová, Oľga, Dolník, Juraj, *Používanie jazyka*, Bratislava, Ed. Universității „Comenius”,
 2010
 Popescu, Teodora, *Didactica predării limbii engleze în învățământul primar și gimnazial*,
 București, Ed. Matrix Rom, 2013
Slovenčina (nielen) ako cudzí jazyk v súvislostiach, Bratislava, Ed. Universității „Comenius”,
 2011
 Vilikovský, Pavel, *Kôň na poschodí, slepec vo Vrábl'och*, Bratislava, Ed. Smena, 1989
 Voiculescu, Florea și col., *Elaborarea programului de formare în domeniul „Didactica
 specialității”*, București, Ed. Matrix Rom, 2013

Surse electronice

- <https://www.facebook.com/nemame.radi.teplu.hudbu/posts/546142345472172>
<http://ekonomika.sme.sk/c/7355957/socialni-partneri-sa-na-vyske-minimalnej-mzdy-nedohodli.html>

GRAMATICKÁ PODOBA PRÍSUDKU A ÚROVEŇ JAZYKOVEJ ETIKETY V POĽŠTINE A SLOVENČINE

Wirginia MIROŚLAWSKA

Данная статья является попыткой представления в сопоставительном аспекте одной из проблем языкового этикета – специфики функционирования формы сказуемого в процессе языкового общения в официальной и неофициальной коммуникативной ситуации. Отправной точкой наблюдений послужили лингвистические и социолингвистические работы польских и словацких исследователей, посвященные данной проблематике. Статья отражает результаты сравнительного анализа грамматической формы сказуемого, в высказываниях, отражающих разный уровень вежливости в польском и словацком языке. Автор наблюдает параллельное употребление грамматических форм сказуемого в коммуникативной ситуации «на ты» в польском и словацком языке, а также различия между данными языками, когда общение имеет официальный характер.

Ключевые слова: языковой этикет, сказуемое, официальная/ неофициальная коммуникативная ситуация, уровень вежливости.

Jazyková etiketa nie je len záležitosť zdvorilého spoločenského správania, ale aj jazykovej a kultúrnej kompetencie. Tzv. honoratív, t. j. „spôsob vyjadrovania vzťahov medzi hovoriacim a jeho adresátom v procese rečovej komunikácie“ (Mistrík, 1997, s. 56), je predmetom záujmu jazykovedcov, „je záležitosť štylistiky, sociolingvistiky, pragmalingvistiky i krajinovedy“ (Mistrík, 1997, s. 61). Zo slovenských jazykovedcov sa otázkam rečovej etikety venovali J. Mistrík, O. Škvareninová a D. Slančová v osobitných kapitolách knižných monografií, okrem toho existujú len jednotlivé články z tejto oblasti (pozri literatúru k tomuto príspevku).

Poľská vedecká literatúra zaoberajúca sa otázkami jazykovej etikety je oveľa bohatšia. Existujú obširne spracovania venované ustáleným zdvorilostným frázam, honoratívu, osloveniam tak v súčasnej poľštine, ako aj na diachronickej úrovni a v konfrontácii s inými jazykmi (pozri uvedený zoznam literatúry).

Predmetom nášho záujmu je iba vnútrolingvistická stránka tejto problematiky, konkrétne – honoratívu. V tomto príspevku sa budeme venovať gramatickej podobe prísudku v kontexte jazykovej zdvorilosti. Sústredíme sa na

oznamovacie a opytovacie vety. Gramatická podoba prísudku v žiadacích vetách je obširná téma, ktorá si zaslúži osobitné spracovanie.

Slovenčina i poľština rozlišujú dve základné úrovne zdvorilosti – familiárnu, neoficiálnu, charakteristickú pre dôverné a expresívne prejavy, oproti oficiálnej, ktorá sa uplatňuje najmä v pracovných, úradných a iných rečových prejavoch s neznámym príjemcom.

V obidvoch jazykoch sa v neoficiálnom jazykovom styku uplatňuje tykanie. Tzv. T-konštrukcie (tento termín používame podľa J. Mistríka, 1997, s. 57) si vyžadujú prísudok v 2. osobe singuláru, prípadne plurálu (ak ide o skupinu adresátov) a v potenciálnej rodovej kongruencii. Tu treba podčiarknuť istý rozdiel medzi slovenčinou a poľštinou v tvare slovesa v pluráli préterita a kondicionálu. Poľština rozlišuje v I-ovom participii, ktoré je súčasťou týchto slovesných kategórií, v pluráli dva rody. Tvary s kongruenčnou morféomou *-i* po spoluhláske *l* sa vzťahujú iba na osobné maskulína (rodzaj męskoosobowy), ostatné majú morféomu *-y* po *ł* (rodzaj niemęskoosobowy). Je to však rozdiel medzi gramatickými systémami obidvoch jazykov, a nie v spôsobe tvorenia T-konštrukcií. Ako ilustráciu komunikačných prejavov na neoficiálnej úrovni uvádzame príklady z poľskej odbornej literatúry a ich preklad do slovenčiny.

Chcesz tu usiąść? (Huszcza, 2006, s. 61) – *Chceš si tu sadnúť?*, *Dlaczego nic nie mówisz?* (Huszcza, 2006, s. 59) – *Prečo nič nehovoríš?*, *Ciociu, zrobisz świetny deser.* (Łaziński, 2006, s. 17) – *Teta, urobila si vynikajúci deser.*, *Długo czekałeś?* (Huszcza, 2006, s. 164) – *Dlho si čakal?*, *Przyjemne macie mieszkanie.* (Marcjanik, 2007, s. 52) – *Máte príjemný bytík.*, *Bawiliście się w teatr?* (Marcjanik, 2007, s. 137) – *Hrali ste sa na divadlo?*, *Słyszeliście o tym w naszym serwisie.* (Marcjanik, 2007, s. 118) – *Počuli ste o tom v informačnom servise.*

Porovnajme tvary prísudku v komunikačných prejavoch na oficiálnej úrovni. V slovenčine, ako takmer vo všetkých slovanských jazykoch, sa v takomto spôsobe komunikácie vyskytuje vykanie. V tzv. V-konštrukciách (podľa J. Mistríka, 1997, s. 58) predikát vyjadrený slovesom má záväzne tvar 2. osoby plurálu bez ohľadu na to, či je jazykový prejav adresovaný jednej osobe alebo viacerým. Uvádzame príklady z internetovej jazykovej poradne JÚLŠ a portálu SME.sk: *Ďakujeme vám, že ste prišli, pán doktor.*, *Pán Majer, boli ste tam?* (<http://jazykovaporadna.sme.sk/q/2749/>, 1079/ a 484). Len oslovenie informuje o tom, či adresátom je jedna osoba, či viac príjemcov. Oproti tomu menná časť predikátu (prídavné meno, prídavné číslo, číslovka či zámeno) odzrkadľuje mimojazykovú konsituáciu a poukazuje na prirodzený rod i číslo adresátov: *Pani Smutná, boli ste spokojná s našou prácou?*, *Pôjdete tam sám.*, *Aké knihy máte rád?*, *...boli by ste taký láskavý...* oproti *...boli by ste takí láskaví...* (<http://jazykovaporadna.sme.sk/q/2749/>, 1079/ a 484).

V poľštine sa, oproti ostatným slovanským jazykom, komunikačný akt v oficiálnom styku uskutočňuje použitím predikátu v 3. osobe singuláru alebo plurálu, podľa počtu adresátov.

Zdvorilý a štylisticky neutrálny spôsob kontaktovania s jednou osobou si vyžaduje prísudok v tvare slovesa v 3. osobe singuláru a honoratívne zámeno *pan, pani* (termín *zaimiek honoryfikatywny* zaviedol R. Huszcza, 2006, s. 102 – 115), napr. *Co nowego planuje pan napisać?* (Marcjanik, 2007, s. 44) – *Co nowe planujecie napisać?*, *Świetnie pani wygląda.* (Marcjanik, 2007, s. 117) – *Výborne vyzeráte., Zapomniał pan o tym.* (Łaziński, 2006, s. 18) – *Zabudli ste na to., Jak pani zrobiła ten sweter?* (Zgółkowie, 1993, s. 58) – *Ako ste uplietli tento sveter?*

J. Mistrík (1997, s. 60) tvrdí, že tento jav, nazývaný onikanie, sa vyskytuje aj v slovenčine, a hodnotí ho ako staromódny a zriedkavý.

Ak je predikát vyjadrený slovesom v 2. osobe jednotného čísla, no so zámenom *pan, pani*, jazykový prejav ostáva na oficiálnej úrovni, ale jeho štylistická, prípadne emocionálna hodnota nie je neutrálna. Vety typu: *Co też mi pan tu czytasz!* (Huszcza, 2006, s. 171) – *Co mi tu czyta!*, *Pan tylko czytasz i czytasz, a mnie co to ma obchodzić?* (Huszcza, 2006, s. 171) – *Czytacie a czytacie a co to mňa má zająć?* sa vyskytujú v hovorovej poľštine nevzdelaných ľudí, často majú aj negatívny emocionálny odtienok.

M. Łaziński na základe údajov z Korpusu poľského jazyka Poľského vedeckého vydavateľstva (Polskie Wydawnictwo Naukowe) usudzuje, že konštrukcie so slovesom v 2. osobe singuláru a zámenom *pan, pani* sú charakteristické pre varšavskú subštandardnú varietu poľštiny polovice 20. storočia. Podčiarkuje, že takéto vety sa používajú častejšie v komunikácii s mužmi ako so ženami (Łaziński, 2006, s. 40, 41). Jeho závery potvrdzujú hypotézu Romualda Huszczy, že konštrukcie tohto druhu so zámenom *pani* nesú silnejší emocionálny negatívny odtienok ako konštrukcie s mužským zámenom (Huszcza, 2006, s. 171).

V poľštine existuje aj vykanie (po poľsky *dwojenie*), je to však ustupujúci jav. Je obmedzený na dialekty a hovorovú poľštinu na konzervatívnom vidieku. Vykanie uprednostňovala štátna administratíva v období socialistického zriadenia. Honoratívne zámená *pan, pani, państwo* ustupovali slovám *obywatel* (občan), *kolega, towarzysz* (súdrh): *Towarzyszko, zanieście to do sekretariatu., Kolego, macie już swoją legitymację?* (Huszcza, 2006, s. 120). Napriek tomu, že onikanie bolo kritizované oficiálnymi činiteľmi ako nežiaduci relikť minulosti, vykanie sa v súčasnej spisovnej poľštine nezachovalo. Tu by sme chceli poznamenať, že informácia uvedená J. Mistríkom (1997, s. 57), že vykanie sa v poľštine vyskytuje okrem iného „[...] ako korektná forma pri vykaní úradných osôb s občanmi.” bola neaktuálna nielen v roku publikovania tretieho, upraveného vydania *Štylistiky*. Už v osemdesiatych rokoch boli tieto konštrukcie používané zriedkavo a boli príznakové.

Status vykania v poľštine korešponduje s onikaním v slovenčine. Onikanie sa v súčasnej slovenčine hodnotí ako zriedkavý a príznakový prostriedok, používaný na vidieku vo vzťahu k najstarším členom rodiny (Mistrík, 1997, s. 59), ba dokonca ako archaický jazykový jav (Pauliny, 1981, s. 130). M. Sedláková (2011, s. 273) na

základe svojho výskumu konštatuje: „Na margo onikania treba na záver povedať, že [...] sa táto forma z bežnej komunikácie pomaly vytráca.”

V poľštine jazykový kontakt s viacerými osobami vyžaduje, aby sloveso bolo použité v 3. osobe množného čísla. Sprevádza ho honoratívne zámeno *panie*, *panowie* alebo *państwo* (ak medzi adresátmi sa nachádza aspoň jeden muž): *Słuchają państwo programu pierwszego Polskiego Radia*. (Marcjanik, 2007, s. 119) – *Poćwate pierwszy program Polskiego rozhlasu.*, *Oglądają państwo główne wydanie „Wiadomości”*. (Marcjanik, 2007, s. 119) – *Pozerać główne wysiwanie „Spraw”*., *Czy mają państwo wolne pokoje?* (Marcjanik, 2009, s. 181) – *Macie wolne izby?*

Azda takú istú frekventovanosť ako konštrukcie so slovesom v 3. osobe plurálu majú frázy s predikátom vyjadreným slovesom v tvare 2. osoby, ako napr. *Państwo piszecie do mnie listy.* – *Piszecie mi listy.*, *Słuchacie państwo.* – *Poćwate.* (Marcjanik, 2009, s. 208, 209). Podľa výskumu M. Łazińskiego (2006, s. 41) Korpus poľského jazyka (Korpus Języka Polskiego Polskiego Wydawnictwa Naukowego) obsahuje desaťkrát viac tohto druhu konštrukcií ako tých so slovesom v 3. osobe plurálu. M. Łaziński dokonca tvrdí, že súčasná poľština nemá presné pravidlá pre tvar slovesa v oficiálnom jazykovom styku s viacerými adresátmi. Prevláda však názor, že použitie slovesa v 2. osobe plurálu v takejto konsituácii pridáva osloveniu trochu familiárny charakter, znižuje odstup medzi účastníkmi komunikačného aktu a je typickým prejavom v hovorovom štýle. M. Marcjanik (2009, s. 209) poznamenáva, že: „Forma *państwo* skierowana do odbiorcy zbiorowego, łączy się tradycyjnie z formą 3. osoby lm. czasownika i wyraża szacunek dla odbiorcy. Ta sama forma połączona z czasownikiem 2. osoby lm. szacunku już nie wyraża.”

Uvedené porovnanie ukazuje, že slovenčina a poľština uplatňujú pri tykaní taký istý gramatický tvar slovesa. Rozdiely sa vyskytujú v jazykových prejavoch na oficiálnej úrovni. Vykanie, v slovenčine neutrálny prostriedok v oficiálnej komunikácii, je v poľštine príznakové, typické predovšetkým pre dialekty, podobne ako slovenské onikanie. Slovenským V-konštrukciám so zámenom *vy* a predikátom v 2. osobe plurálu zodpovedajú v poľštine viaceré jazykové konštrukcie. Kontakt s jednou osobou si vyžaduje konštrukcie so zámenom *pan* alebo *pani* a slovesom v 3. osobe singuláru. Konštrukcie tohto druhu sú v poľštine neutrálnym a typickým prostriedkom oficiálnych prejavov. Ak sa v komunikačnom akte použije sloveso v 2. osobe jednotného čísla, no s honoratívnym zámenom *pan*, *pani*, napr. *pan czytasz* namiesto *pan czyta*, toto oslovenie nadobúda negatívny emocionálny odtienok. Ak je adresátov viac, sloveso má tvar 3. osoby plurálu a je sprevádzané honoratívnym zámenom *panie*, *panowie* alebo *państwo*. Menej oficiálny charakter majú oslovenia s predikátom vyjadreným slovesom v 2. osobe množného čísla a tie sú veľmi časté v hovorenej podobe poľského jazyka.

Literatúra

- BLOCH, J.: Bibliografia prac z zakresu polskiej etykiety językowej. Warszawa: Wydawnictwo Takt Grzegorz Dąbkowski 2006.
- Grzeczność nasza i obca. Red. M. Marcjanik, Warszawa: Trio 2005.
- HUSZCZA, R.: Honoryfikatywność. Gramatyka, pragmatyka, typologia. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1996 a 2006.
- ŁAZIŃSKI, M.: O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytularne i ich asymetria rodzajowo-płciowa. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2006.
- MARCJANIK, M.: Grzeczność w komunikacji językowej. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.
- MARCJANIK, M.: Mówimy uprzejmie. Poradnik językowego savoir-vivre'u. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.
- MISTRÍK, J.: Honoratív v slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca*. 10. Bratislava: Alfa 1981, s. 255-268.
- MISTRÍK, J.: Štylistika. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997.
- OŽÓG, K.: Polska etykieta językowa w ostatnim siedemdziesięcioleciu. In: 70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska. Procesy. Tendencje. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Janowi Mazurowi. Red. A. Dunin-Dudkowska – A. Małyska. Lublin: Wydawnictwo UMCS 2013, s. 589-597.
- PAULINY, E.: Slovenská gramatika (Opis jazykového systému). Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981.
- SEDLÁKOVÁ, M.: Sociolingvistická sonda do používania honoratívu v bežnej komunikácii v slovenčine. In: *Studia Academica Slovaca*. 40. Bratislava: Univerzita Komenského 2011, s. 267-275.
- SCHMIDT, S.: Zagadnienie honoryfikatywności w wybranych publikacjach polonistycznych ostatnich lat. In: *Poradnik Językowy*, 2002, č. 2, s. 9-16.
- SLANČOVÁ, D.: Praktická štylistika. Prešov: Slovacontact 1996.
- SOKOLOVÁ, M. – VOJTEKOVÁ, M. – MIROSLAWSKA, W. – KYSELOVÁ, M.: Slovenčina a polština. Synchronné porovnanie s cvičeniami. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2012.
- ŠKVARENINOVÁ, O.: Rečová komunikácia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2004.
- WIERZBICKA, A. Język – umysł – kultura. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999.
- ZGÓŁKOWIE, H. i T.: Językowy savoir-vivre. Praktyczny poradnik posługiwania się polszczyzną w sytuacjach oficjalnych i towarzyskich. Poznań: Kantor Wydawniczy SAWW 1993.

Internetové pramene

Internetová jazyková poradňa JÚLŠ [http://jazykovaporadna.sme.sk/q/2749/, 1079/ a 484](http://jazykovaporadna.sme.sk/q/2749/,1079/a484)

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

IMPLICITNÉ ASPEKTY A STRATÉGIE AKO PREJAVY POROZUMENIA TEXTU ZAHRANIČNÝMI ŠTUDENTMI (A2)

Jana ORIEŠČIKOVÁ

Der Beitrag widmet sich der Fragestellung, welche Strategien ausländische Slowakistik-Studierenden benutzen, die über Textverständnis zeugen können und dazu auch beitragen. Am Anfang werden wichtige Termine und kognitive Verständniskonzepte angenähert und wird Forschungsmethodik beschrieben. Im Beitrag werden besonders reduzierende und expansive Strategie hervorgehoben, die auch Äußerungen von Einstellungen und eigener Bewertungen (axiologische Strategie) als Zeichen des Textverständnisses umfasst.

Schlüsselworte: (Text-)Verständnis, Strategie, Studierende, Stellungnahme, hinzugefügte Informationen.

Predkladaný príspevok sa zameriava na porozumenie komunikátu zahraničnými študentmi (A2). Predmetom práce bolo zachytenie a analýza reprodukcie vypočutého komunikátu zúčastnenými študentmi formou vybraného cvičenia. S presahom do novších lingvistických intencií sa cieľ práce neorientoval na detekciu gramatických spôsobilostí študentov, ale prostredníctvom kognitívnych a socio-kultúrnych stratégií na kategóriu porozumenia s indikátormi „stratených“ a „pridaných“ informácií v priebehu reprodukcie. Zachytenie stratégií porozumenia nám umožnilo pozorovanie cudzincov z roly pasívneho percipienta na aktívneho expedienta vypočutého komunikátu. Mnohé typy modifikácií (ako stratégií) textu ponúkajú študentom zároveň reflexiu pre evalváciu svojich schopností podať adresátovi čo možno najadekvátnejšie (nie gramaticky správne či identické) informácie. V úvodnej časti príspevku krátko priblížime kľúčové pojmy a prístupy k problematike i metodiku praktickej časti.

1. Porozumenie komunikátu ako viacdimenzionálna kategória

Kategória porozumenia v lingvistickej či didaktickej (i psychologickej) proveniencii nepredstavuje novum. Príspevky s touto témou sa orientujú prevažne na porozumenie textu. V rámci toho sa stala zaujímavá intencia autora či vecná

stránka textu. V našej práci nie je táto kategória ponímaná tak úzko. Všeobecne rozšírené vnímanie pojmu porozumenie je založené „na vedomostiach žiaka a zároveň vytvára základ pre ciele, ktoré sú v (...) hierarchii postavené vyššie: aplikáciu vedomostí, analýzu, syntézu a hodnotenie“ (Gavora, 1992, s. 21). Spojitosť porozumenia a axiologického aspektu (hodnotenia) sa napokon ukáže produktívna i v našej praktickej časti. Obmedzenie sa však len na spojitosť porozumenia a vedomostného komplexu percipienta¹ by zabránilo spoznať faktory, ktoré rozvíjame ďalej. P. Gavora (2008, s. 51) charakterizuje porozumenie ako prirodzenú ľudskú činnosť (implikácie tejto výpovede sú zrejmé – dá sa pozorovať „v procese“, ako ju chápeme aj my) motivovanú vôľou poznať význam vecí, situácií, ľudí, ale aj seba. Pod porozumením textu chápe jeho interpretáciu, vysvetlenie textu pre seba. Synonymne používa i pojem *pochopenie*. Obe kategórie spája s potrebou vedomostí o svete i nevyhnutnosti kognitívnych schopností a zručností percipienta. P. Ricoeur vo svojej teórii interpretácie (1996) charakterizuje pochopenie nasledovne: pochopiť neznamená iba zopakovať rečovú udalosť v podobnej udalosti, ale aj (vychádzajúc z textu) generovať udalosť novú (na čo nadviažeme v druhej kapitole teóriou konštruktivismu). Nedá sa preto hovoriť o jednoduchšej transpozícii či len opätovnom, reprodukovanom spôsobe myslenia. F. Ochraňa (2009, s. 119-120) upozorňuje, že porozumenie by sme nemali redukovať len na akt rozumenia. Predstavuje celkový mentálny stav recipienta (a teda spomínaný kognitívny aspekt) ako výsledok vlastného vnútorného (retrospektívneho) *prežívania* textu/komunikátu. V procese *chápania* (i porozumenia) teda spoluúčinkuje prežívanie, sprítomnenie si skutočnosti v danej situácii. V jeho chápaní teda predstavuje vnútorný individuálny akt recipienta spojený s ďalšou kategóriou, kategóriou prežívania, subjektu prežívajúceho percipovaný komunikát. Porozumenie teda implikuje relevantnú úlohu blízkyh súvislostí s danou udalosťou v komunikáte či danej situácii (tieto súvislosti sa reflektujú v praktickej časti práce).

P. Gavora (2008, s. 52) akcentuje i ďalšiu vzťahovú kategóriu porozumenia (popri všeobecne známom hľadaní významu), a to zhodu názorov, schopnosti prejať pochopenie pre niečo, rešpektovať názory iných, mať pre niekoho alebo niečo porozumenie. Takýto význam slova porozumenie neabstrahuje od emocionálneho aspektu – mať súcit, prejať uznanie, pochopenie pre niekoho/niečo. V tomto bode sa natíska potreba spájania porozumenia so sociálnymi prejavmi, s ľudskými hodnotami a svetom ich postojov. Tento aspekt sa ukázal ako plodný aj v našom pozorovaní v praktickej časti. Svojevoľným, spontánnym (neuvedomovaným) spôsobom jedna z účastníčok nášho výskumu vsunula do komunikátu citový aspekt (*bohužiaľ!*), ktorý sa v origináli komunikátu nevyskytoval. Aj takýto prejav teda chápeme ako indikátor porozumenia komunikátu. Potenciál kategórie porozumenia sa tým extenzívne rozširuje. Vnikanie do hodnôt a postojov

¹ Skúmanie porozumenia sa tu pozoruje cez stratégie percipienta (v 1. fáze), ktorý sa bude meniť na expedienta komunikátu, a teda jeho odovzdávateľa.

recipienta, ktorý mal v praktickej časti za úlohu reprodukovať komunikát, je zároveň vníkaním aj do sociálneho, ale aj kultúrneho sveta komunikátu i percipienta.

Doposiaľ sme sa dotkli úlohy kognitívneho procesu pri porozumení (pri ktorom sa využíva pamäť, myslenie a rôzne mechanizmy uvažovania, vyvodzovania). Pri náčrte vychádzame aj z publikácie Gavoru (2008), pridávame však aj postrehy vlastné.

Porozumenie predstavuje:

- **Kognitívny/ kultúrne-kognitívny proces** (percipient pri porozumení komunikátu prináša so sebou a aktivizuje svoju skúsenostnú, vedomostnú a kultúrnu výbavu, v ktorej vyrastal a žil).
- **Socio-kultúrny proces** (zohľadňovanie ostatných účastníkov komunikácie pri prezentovaní komunikátu, vzájomná kooperácia, vymieňanie názorov, prejavy sociálneho cítenia a pod.).
- **Subjektívny/ subjektívno-objektívny proces** (nemôžeme od neho abstrahovať, keďže nie sme homogénne jazykové a kultúrne spoločenstvo, zároveň pri každej interpretácii spoluúčinkujú aj faktory zvonka – situácia, médium, atď.).
- V intenciách našej práce i **adaptačný a integračný proces** (keďže ide o porozumenie slovenských hovorených komunikátov zahraničnými študentmi. Relevantný je proces adaptácie, ktorý, dalo by sa povedať, zastrešuje jazykovú, ale aj mimojazykovú – kultúrnu a hodnotovú adaptáciu).

V práci predložený krátky výskum percepcie a expedencie komunikátu zahraničnými študentmi si kládol za cieľ pokus o analýzu stratégií, ktoré cudzinci využívajú a ktoré sú zároveň indikátorom porozumenia či neporozumenia komunikátu alebo jeho častí. Tieto kvality môžu byť aj indikátorom ich jazykovej a kultúrnej adaptácie v novom svete, ktorým sa pre nich stalo Slovensko a slovenská kultúra. Kategóriu porozumenia teda užšie neredukujeme na vedomostný komplex (ako súbor poznatkov, a to s obmedzením len na jazykové poznatky) študentov, na záznam ich jazykovej nespôsobilosti. Skôr vyniká interesantnosťou stratégia „obohacovania“ komunikátu o nové kvality (alebo opačná stratégia). Kategóriu porozumenia sa teda snažíme zachytiť nie cez detekciu chýb na jednotlivých jazykových rovinách, ale cez celkovú stratégiu „transformácie“ komunikátu z hľadiska informačného, ale aj iných aspektov, ktoré sa ukázali v daných reprodukciách.

Načrtnuté ďalej rozvíjame teóriou konštruktivismu, ktorá si popri zohľadnení v lingvistických intenciách našla miesto aj pri edukačnom procese, v didaktickej aplikácii.

2. Idea konštruktivismu (a lingvistiky)

Pod vplyvom kognitívne orientovaných výskumov sa v textovej lingvistike kladie dôraz na externé faktory mimo textu. Nepostulujú sa ako vlastnosť samotného textu, ale súhra kognitívnych operácií recipienta a kontextu. Z perspektívy kognitivisticky orientovaných modelov sa teda práca s textom opiera o konštruktivistickú teóriu percepcie (Bransford – Franks, 1972) ako interakčného modelu medzi textom a znalosťami percipienta (a teda aj vplyvom mimojazykových faktorov). Porozumenie predstavuje poznávací proces na základe mentálnych modelov, kognitívnych reprezentácií (Johnson-Laird, 1983), ktorých relevantnou súčasťou je inferovanie ako kognitívny proces receptívneho spracovávaného textu na základe bázy znalostí. Konštruktivistická idea podporuje nevyhnutnosť mentálneho dopĺňania i rozširovania textovej bázy, čo môže vysvetliť, že percipient dokáže porozumieť aj zdanlivo nesúvisiace propozície, dopĺňať prázdne miesta a tematické súvislosti v texte i komunikácii. Proces porozumenia sa vníma ako aktívny konštrukčný proces (nielen ako re-konštrukčný proces!) na základe „predznalostí“ zo strany percipienta i kontextu. Tu sa reflektuje ich odraz v nejednotnej interpretácii tej istej textovej štruktúry rôznymi percipientmi. Aktivácia rozdielnych znalostných štruktúr sa pritom môže zakladať na báze asociácií (a tým vytvárania rámcov podľa danej situácie), porovnávacích a identifikačných procesov.

2.1 Kognitívno-reprezentačné modely porozumenia textu

S percepciou textu a spracovávaním jazykových štruktúr existuje niekoľko paralelných kognitívno-reprezentačných modelov. Pre názornosť uvádzam len prehľadnú formu.

Konštrukčno-integračný model W. Kintscha (1988) kombinuje konštrukčný proces vytvárajúci sémantické reprezentácie na základe jazykového inputu a spojením so znalostnou bázou percipienta. Aktivácia znalostnej bázy ako reťazca asociácií je vyšpecifikovaná a tvoriaca koherentný celok v integračnej fáze, s ohľadom na daný diskurzívny kontext.

Jednoduchšie modely predstavujú kognitívne koncepty reflektujúce porozumenie cez vyvodzovanie prostredníctvom štandardizovaných rámcov, ktoré sú dobre známe. Ich spoločná idea znie, že ľudské vnímanie a spoznávanie je organizované na základe konceptuálnych schém (schemata) *statického usporiadania* (FRAMES) alebo znalostiach *o priebehu situácií a udalostí* (SCRIPTS). Odvolávanie sa na tieto znalostné koncepty umožňuje objasnenie schopnosti percipienta podvedome a automatizovane vyvodiť informácie z textu alebo nachádzať ďalšie súvislosti či smerovať expektácie percipienta.

Takéto modely vysvetľujú, ako sa na základe skúseností percipienta reprezentujú typické súvislosti danej oblasti reality ako stereotypné súvislosti (porov. aj Dolník – Bajzíkova, 1999).

Tento koncept sa v našej analýze ukazuje najmä v tom, že reprezentácia percipienta predstavuje bohatší obraz, ako ponúka komunikát (napriek inštrukcii urobiť len reprodukciu). Silná konvencionalizácia takýchto rámcov ako vytváranie stereotypných, štandardizovaných situácií v danom jazykovom spoločenstve podmieňuje i kultúrne rozdiely (ako neekvivalentné schémy).

Funkcie situačných modelov pri vysvetlení procesov produkcie i recepcie jazyka podrobne podávajú van Dijk a Kintsch (1983).

Námietka „nedostatočnej špecifickosti“ konceptuálnych schém sa reflektuje v zohľadňovaní fenoménu *perspektívy*. Silné asociatívne vybavovanie si rámcov nie je nekonečné, nachádza svoje hranice v povahe ľudského subjektu, v ľudských záujmoch a ich vytváraní schém. Z tejto perspektívy sa konvenčná povaha schém celého spoločenstva zastiera a akcentuje sa hľadisko perspektívy ako kognitívnej schopnosti ľudí dotvárať či pretvárať komunikát/ situáciu/ udalosti a pod. Z lingvistiky sa poznatky o kognitívnych modeloch preniesli do práce s textom na rôznych vyučovacích predmetoch. P. Gavora (2008) venuje celú stať schémam/ rámcom, pomocou ktorých človek dokáže interpretovať dianie okolo seba. To sa nám doložilo na komentári jedného z účastníkov výskumu, ktorý sa pred vypočutím komunikátu vyjadril nasledovne: *No ehmm..., počkaj, si predstavím*. Vytvorenie si predstavy o vypočutom komunikáte mu uľahčilo proces zapamätania pre potreby ďalšej re-produkcie.

Vnímanie konštruktivismu v didaktickej aplikácii nebudem hlbšie rozvádzať. Venuje sa jej (avšak ako metóde vyučovania) napríklad R. Tóthová (2008), ako spôsobu myslenia zo strany učiaceho sa a prístup k textu pojem približuje vo svojej publikácii *Inovácie v didaktike* (2005) I. Turek.

3. Metodika praktickej časti

Účastníci výskumu boli rôzni zahraniční študenti večerného kurzu SJ ako CJ v Bratislave. Pre výskum boli oslovení šiesti študenti. Pre potreby tejto analýzy sa ukázala aj takáto vzorka (vzhľadom na 4 reprodukované texty) ako postačujúca. Národnosť študentov (a teda aj kultúrna diferencovanosť) sa však pri takej rôznorodosti nemohla prejaviť. Vybraté cvičenie umožňuje sledovať proces reprodukcie (odovzdávania) vypočutého komunikátu ďalším účastníkom kurzu. Hra spočíva na jednoduchom odovzdávaní informácií od jedného študenta druhému. Participanti čakajú za dverami, aby nepočuli predchádzajúce znenia. Postupne sa striedajú s inštrukciou, aby povedal/a, „čo počul/a, čo si pamätá“. Účastníci si uvedomujú zodpovednosť pri odovzdávaní informácií svojmu komunikačnému partnerovi. Toto branie ohľadu na ďalšieho percipienta sa odzrkadlilo aj v materiáli, čím sa cvičenie prepája aj s komunikačnou praxou.

Audiovizuálne zaznamenané reprodukcie boli v následnosti autenticky (nie transkripčne) prepísané. Uvádzam len ukážku a pôvodné znenie jedného textu:

TEXT: *S priateľom sme sa zobrali po dvoch rokoch, pretože som čakala dieťa. Ale on často fajčil a chodil do baru. Odišla som od neho a vrátila som sa k rodičom. Dokončila som štúdium. On stretol druhú ženu a má s ňou dve dcéry. Nášho syna často berie na výlety. Je z neho dobrý otec.*

PRIEBEH:

1. (Taliansko)

Text je jedna žena povie svoja situacia.

A ona povie, že s manželom sa zobrali po dvoch rokoch, sa zobrali, bola svadba, aaa kvôli dieťa, lebo ona čakala dieťa aa kvôli tomu sa zobrali, ona čakala dieťa, ona bola tehotná aaa ale potom on stále fajčil, išiel do baru, nebol dobrý muž a ona sa vrátila domov k rodičmi a potom, že ten muž si zobral inú ženu a s tou ženou už majú dve deti, ale otec, tak teda ten muž, stále dobrý otec so synom, ktorý majú spolu, lebo on si stále bere na dovolenku, je stále dobrý otec eee s ňom.

2. (Chile)

(...) mi povedal /obráti sa na svojho predchodcu/ počúvaj môj príbeh, haha (smiech) ... bola je žena, ona, bol žena a táto žena sa poznala muž /oprava muža/ muža a mali svadbu, potom o dva roky, po dva roky /oprava po dvoch rokoch/, ona bola tehotná, ona čaká dieťa, ale muž bol iný, potom on štartuje sa piť, veľa ide na party a nebol veľmi dobrý muž, manžel tak žena (smiech) a tak ona, žena povedala koniec, ona išla domov s rodičmi, ona nechcela byť s manželom, ona išla s otcem a matkou, s rodičmi, s dieťaťom. Tento muž potom poznal inú ženu a on mal dve deti a on bol dobrý otec, on dal všetko do svojho, všetko ehm jeho rodinu, jeho rodinu ale a takto...

3. (Čína)

To bol jedna žena aaa tá žena poznala nieviem čo /doplnenie - muža/ jedného muža a potom oni mali svadbu aa po dvoch rokoch ee ona... ako sa to povie (ukázala gestom brusko) tehotná, čakala dieťa, ale, bohužiaľ, jej muž nie veľmi dobre, nie veľmi dobrý a on často ist' von do bare alebo na pivo s kamarátmi a potom ona už nechce bývať s ním a potom tá žena napät' vrátiť do jeho ...sss... rodičom (oprava k...) k rodičom a tiež sss... deťmi... (smiech) k rodičom s deťmi (smiech), ale muž má inú ženu, tiež ee, oni tiež potom mali dve deti, ten muž, on bol veľmi dobre, nie zle ako minule, nie zle ako minule a on dáť všetko deťmi /oprava, deťom/ rozumieš?

4. (Čína)

Poviem ti príbeh. Jedna žena poznala jedného muža a on o niekoľko mesiacov oni sa mali svadbu. Po dva roky tá žena je tehotná. Ee Takže oni čakali deťmi. Ale a jeho, ee jej, manžel, aa jeho, jej manželka /oprava - jej manžel/ veľmi je zlý, preto nestara sa o rodinu, často chodí von, príklad piť s kamarátmi, alebo hrať karty s kamarátmi (smiech) aa potom žena už to nechcela. Oni potom už rozviedli, potom žena vrátila do svojej rodiny aj s deťmi /oprava k.. / vrátila k rodičom aj s deťmi, a ten muž tiež našla nejakej ženu a veľmi sa zmenil, všetko, všetko je pohodnejšie, dáva všetko deťom.

5. (Čína)

Jedna žena poznala jedného muža a hmm po dva roky oni /doplnenie - sa zobrali/, ehm, čakala deti, čakala dieťa a ten muž, ten manžel je nie dobrý, je zlý, je zlý, často ide vonku

s kamaratami, ehmm potom žena a muž /doplnenie sa rozišli/, žena sa vrátila k rodičom s deťom /oprava - dieťaťom/ aa ten muž je veľmi ... koniec (smiech).

6. (USA)

Pribeh je, že žena a muž, žena a muž je ehmm ženaty ale povedal, žena muž po dvoch rokoch, muž je zlý, ide von s kamaratmi, žena je nešťastná, žena a muž sa rozišli. A potom neviem, myslím, že... žena je v deti dom, deti domov, ne... neviem kontext.

4. Stratégie reprodukcií komunikátu

Upriamanie pozornosti na koncept *stratégie* sme zvolili vzhľadom na stupeň slobody priebehu reprodukcie pri jednoduchej inštrukcii (*Povedzte, čo ste počuli/čo ste si zapamätali*).

Zaujímalo nás, čo robí prijímateľ s tým, čo počuje. K slovu sa dostávajú aj mimojazykové aspekty, resp. neprítomné v pôvodnom znení komunikátu. V bežnej komunikácii prenášame informácie medzi komunikantmi, čo nás inšpirovalo aj k zachyteniu týchto transformácií (neraz spôsobujúcich nedorozumenie a neporozumenie). Perceptívne schopnosti sú tu sledované cez stratégiu odovzdávajúcich informácií, ktoré sú – ako sa ukázalo – determinované nielen predchádzajúcimi vedomosťami expedienta (ako sa to všeobecne poníma). Transformácie a odlišnosti od pôvodného znenia komunikátu sa stávajú cenným materiálom aj pre zúčastnených študentov. Môžu odzrkadľovať nielen ich schopnosť porozumenia, ale prispievajú aj k sebareflexii a evalváci celého priebehu straty a obohacovania pôvodného komunikátu.

Cvičenie poukazuje na potrebu nielen dorozumievania, ale aj pochopenia (na príklade vyjadrenia postoja *bohužiaľ* a i.) a pomôckou sa stáva aj vyjadrenie hodnotenia (*nie je dobrý študent*, hoci táto informácia v pôvodnom texte nebola prítomná). Poskytuje možnosti zachytenia kategórií *rozumieť* a *tvoriť*, nielen jednoducho reprodukovať (čo sa napokon ukázalo len minimálne).

Na ukážku uvádzam kvôli obmedzeniu rozsahu príspevku aspoň 2 tabuľky prislúchajúce k reprodukcii komunikátov. Zaznamenávajú sa v nich transformácie, odchýlky nielen z kognitívneho hľadiska (schopnosti transformácie a obohacovania textu).

Text č. 1	1. verzia →	2. verzia →	3. verzia →	4. verzia →	5. verzia →	6. verzia →
- Stratené informácie	- každý deň - vstáva skoro ráno - vlak ide o 6 - cesta je	- číta knihy a noviny - Grécko		- hrady	- chýba, čo číta	fotografovanie a cestovanie po SVK

	<i>rýchla</i> - <i>chodia na výlety</i> - <i>zámky</i> - <i>cesta autom</i>					
+ Pridané informácie	- <i>pozerajú krajiny</i>	- <i>každé ráno</i> - <i>exkurzia a dovolenky</i>	- <i>fotografoval</i>	- <i>rád cestuje po SVK</i> - <i>veľmi rád fotí</i>		- <i>číta knihu</i> - <i>stretne kolegu</i>
ZMENENÉ	- <i>s rodinou (manžalkou a deťmi, zovšeobec.)</i> - <i>do Bratislavy (práce)</i>	- <i>ide (cestuje)</i>	- <i>cestoval s kamarátmi po Slovensku (rodinou)</i>	- <i>vstáva o 6</i> - <i>v BA okolo 8:30</i> - <i>počúva hudbu (rádio)</i>		- <i>býva v Bratislave</i> - <i>čas do 9</i>
Text č. 4	1. verzia →	2. verzia →	3. verzia →	4. verzia →	5. verzia →	6. verzia →
- Stratené informácie	- <i>dcéry (zovšeobec., deti)</i> - <i>dokončenie štúdia</i>					
+ Pridané informácie	- <i>bola svadba (zobrali sa)</i> - <i>tehotná (čakala dieťa)</i>	- <i>štartuje sa piť (len bar)</i> - <i>party</i> - <i>povedala KONIEC</i>	- <i>išiel na pivo s kamarátmi</i>	- <i>nestará sa o rodinu</i> - <i>ide piť s kamarátmi alebo hrať karty</i> - <i>rozviedli sa</i>		- <i>muž je ženatý</i>
ZMENENÉ	- <i>manžel (priateľ)</i> - <i>dovolenka (výlety)</i>	- <i>otec a matka (rodičia)</i>		<i>svadba po mesiacoch (rokoch)</i>		
OSOBITOST I	<i>postoj/hodnotenie - nebol dobrý muž</i>	- <i>nechcela byť s manželom</i> - <i>dal všetko svojej rodine (následok zmeny na dobrého otca)</i>	<i>postoj - bohužiaľ (nebol veľmi dobrý)</i>			<i>prejavy emócií</i> - <i>žena je nešťastná</i>

(Tabuľky sú diskutované so študentmi v rámci evalvácie po skončení cvičenia.)

Samotné zapamätávanie komunikátu je podporované vlastným „vkladom“ pri reprodukcii textu. Jazyk študentom slúžil na zobrazovanie reality, ako ju aj oni sami prežívajú. Pri reprodukcii si simultánne tvoria predstavy o danej situácii, čoho následkom je značná modifikácia v podobe pridávaných informácií, ale aj postojov, názorov, obrazov o skúsenostiach. Nepochybne tu dôležitú úlohu hrajú návyky a asociácie, ktoré sa dostávajú na povrch cez vnútorné spracovanie.

Expanzívna stratégia (situačné a reprezentatívne modely): Pri zovšeobecnení zaznamenaných odchýlok môžeme povedať, že študenti na úrovni A2 obohacujú reprodukované komunikáty o štandardizované modely výskytu vo svete, napriek ich neuvádzaniu v originálnom znení komunikátu. Zachytili sme nasledovné pridané hodnoty: Koncept „cestovanie“ v študentoch evokoval *exkurzie, dovolenky*, pridanou informáciou bola aktivita *fotografovania*, ktorá sa evokovala subjektívne. Podobne vyjadrenie o tom, že *cestuje rád, fotografuje rád* (hoci vo vypočutom komunikáte neprítomná) je indikátorom vyjadrenia ako subjektívne vykonávanej činnosti, tak i univerzálne chápaných aktivít, ktoré patria k záľubám ľudí. Takto sa dostáva na povrch, čo je v mysli študentov pri odovzdávaní informácií (implikuje sa tu otázka univerzálnosti a subjektívnosti). Inou pridanou informáciou bolo konštatovanie, že vo vlaku môžeme *stretnúť kolegu*. Vzťahy s kamarátmi a vzťahy na pracovisku sú takto dané do súvislosti v prežívaní danej reprodukovanej osoby. V inom texte, o egoistickom pätnásťročnom chlapcovi, sa pridaná informácia, že chlapec bol *doma* (opäť vo vypočutom komunikáte neprítomná), spája s rámcom vytvorenej predstavy opisu chlapca a jeho štandardnej formy života doma. Náhornou ukážkou stratégií a schopností zahraničných študentov pri spracovaní komunikátu bol text č. 4. Hoci sa s týmto znením ešte nikdy predtým nestretli, reprodukcia im nespôsobovala väčšie problémy. Značne boli využité slová zo sémanticky blízkeho okruhu slov a zároveň udalostných schém (napr. *zobrať sa – svadba – ženatý, čakať dieťa – tehotná, odísť od niekoho – rozísť sa* atď.). Táto stratégia súvisí aj so spomínanou tendenciou „brania zodpovednosti na seba“ ako expedienta pri adekvátnom (nie gramaticky správnom!) odovzdávaní informácií. Situačný rámec muža chodiaceho do baru (z pôvodného znenia) priniesol znútornením tejto predstavy pestré výsledky. V obohacujúcich modifikáciách sa vyskytli výpovede: *štartuje sa piť, párty, ísť s kamarátmi na pivo, ide piť s kamarátmi alebo hrať karty s kamarátmi*. Takto utvorené asociácie boli iniciované rámcom „návšteva baru“, spolu s dôsledkami: *nestará sa o rodinu* (čo zdôrazňujeme, že nebolo vo vypočutej verzii textu), *ona už nechcela viac byť s týmto manželom, rozviedli sa* a pod.

Stratégia redukcie: Nie vždy je vynechanie prejavom zhoršenej schopnosti zapamätania. Stáva sa však objektívnym faktorom modifikácie textu (nechceme však našu pozornosť sústrediť na tieto prejavy). V reprodukovanych textoch boli vynechané informácie typu: *Peter každý deň cestuje, vstáva skoro ráno, vlak ide o 6,*

cesta je rýchla, chodia na výlety, cestuje autom, chce kariéru, nechce sa učiť, Johanna, je študentka dizajnu, kurz slovenčiny je na univerzite, exkurzia je pre zahraničných študentov, žena dokončila štúdium atď.

Pri porovnaní týchto vynechaných informácií s originálnym znením textu môžeme postrehnúť stratégiu študentov pri ich abstrahovaní. Na jednej strane je to relevancia – mnohé informácie sú implikované logicky i konvenčne. Do práce predsa chodíme denne, možno práve preto bola vynechaná informácia o cestovaní *každý deň*, rovnako ako fakt, že postava v príbehu vstáva skoro ráno, keďže do práce dochádza. Informácia, že je cesta rýchla, nie je v tejto situácii natoľko relevantná, aby „zaťažovala“ pamäť študenta. Podobne fakt, že *Johanna študuje dizajn*, sa pri relevantnej informácii o tom, že rozprávač sa uchádza o exkurziu na Slovensku (a preto kontaktuje nejakú organizátorku), stáva nedôležitým a môže byť potlačený. Informácia, že *kurz slovenčiny prebieha na univerzite*, bola vypustená pravdepodobne¹ z dôvodu vlastnej skúsenosti, ktorú zdieľajú účastníci cvičenia, keďže obaja chodia na kurz práve na univerzite, a preto túto informáciu (ktorá je domysliteľná) nemá potrebu zdôrazniť.

Schopnosť zovšeobecnenia bola zachytená v niekoľkých prípadoch. Tú umožňujú vzťahy v kategorizácii lexém, napr. *dcéry* sa pri modifikácii zovšeobecnila na *deti*, alebo *manželka a deti* na *rodinu*, *otec a matka* ako *rodičia*.

Vyjadrenie postojov a hodnotenia ako prejav porozumenia komunikátu: Ide o aspekty sociálne, preferenčné a axiologické. Zaznamenané indikátory sú práve pridanými časťami k vypočutému komunikátu v procese reprodukcií. Napr. vyjadrenie hodnotenia typu *chlapec je zlý študent*, bolo pridané k informácii, že chlapec je lenivý a nechce sa učiť (čo ale neznamena, že musí mať nevyhnutne zlé známky). Podobne v príbehu, že muž chodil do baru, bolo ohodnotené ako *nebol dobrý muž*. Vyjadrenie poľutovania nad zlou situáciou ženy s manželom bolo doplnené formou *bohužiaľ*, žena bola opísaná ako *nešťastná a povedala koniec* (čo sa vo vypočutom texte vôbec nenachádzalo). Niet pochýb, že pri reprodukciách sa na povrch dostávajú aj motivačný a hodnotový svet študentov (ich predstavy, ne/ideály), ich názory na fungovanie vecí vo svete (napr. nespôsobiť manželke nešťastie chodením do barov). Sú to hodnoty, ktoré často predstavujú normatívne správanie.

Iné modifikácie a stratégie: Iné faktory na tomto mieste (napr. použitie sémanticky blízkych slov, synonym, samoiniciované opravy, úzus vs. spisovnosť a i.) detailnejšie neuvádzam, nakoľko nie je na to priestor a za cenný materiál považujem práve uvedenú expanzívnu stratégiu, ktorej prínos už bol priblížený v predchádzajúcich častiach.

¹ Nepokúšam sa v príspevku o fundovanú explanačnú, preto interpretácia modifikácií môže mať povahu pravdepodobnosti.

5. Záver

Predložená problematika sa môže zdať ako pomerne jednoduchá. Treba si však uvedomiť, že je možno pomerne jednoduchá pre rodených hovoriacich, nie pre zahraničných študentov študujúcich slovenčinu ako cudzí jazyk. Nedá sa spoľahnúť na pamäť a komunikát jednoducho zreprodukovat'. Do popredia vystupuje celý komplex zmýšľania, uvažovania, predstáv a asociácií zúčastnených (ktoré sú verbalizované). Výhody takéhoto cvičenia tak zatieňujú nevýhody. Na záver len chcem poznamenať, že cvičenie je dobrým spôsobom vlastnej evalvácie participantov. Umožňuje zúčastneným uvedomovať si vlastný *spôsob komunikatívnej a myšlienkovvej činnosti*, ale aj rozsah doposiaľ osvojených poznatkov. Umožňuje sebareflexiu ako samoskúmanie vlastných reakcií, veď čo keby sa im rovnaká situácia stala v bežnom živote? (Napríklad pri odovzdávaní odkazu inej osobe). Receptívne schopnosti, ktoré sa v priebehu cvičenia menia na produktívne a konštruktívne schopnosti, sa simultánne obohacujú a ochudobňujú zároveň. Študenti na úrovni A2 sú schopní nielen gramatických transformácií (oproti počutému *má rád cestovať* si študent pretransformoval správny tvar *má rád cestovanie*), ktoré neboli jadrom našej analýzy, ale rôznych substitučných (i sémanticky blízkych a zovšeobecňujúcich) a redukčných modifikácií (aj v mene princípu relevancie). Cenným materiálom sú zachytené modifikácie v rámci (pracovne nazvanej) expanzívnej stratégie. Tá potvrdzuje, že i snaha o reprodukciu je vždy aktívnym procesom, do ktorého je vložené kognitívne, sociálne i hodnotové zázemie expedienta. Treba len utvoriť príležitosť pre jeho realizáciu.

Literatúra

- BRANSFORD, J.D. – FRANKS, J.J.: Sentence Memory: A Constructive Versus Interpretive Approach. In: Cognitive psychology 3, 1972, Volume 1, Issues 2–3, p. 193-209.
- DOLNÍK, J. – BAJZÍKOVÁ, E.: Textová lingvistika. Bratislava: Stimul 1999. 223 s.
- Van DIJK, T. – KINTSCH, W.: Strategies of Discourse Comprehension. New York: Academic Press 1983. 389 s.
- GAVORA, P.: Žiak a text. Bratislava: SPN 1992. 121 s.
- GAVORA, P. a kol.: Ako rozvíjať porozumenie textu u žiaka. Nitra: Enigma 2008. 193 s.
- JOHNSON-LAIRD, P.N.: Mental Models: Towards a Cognitive Science of Language, Inference, and Consciousness. Cambridge: Cambridge University Press 1983. 513 s.
- KINTSCH, W.: The Construction-Integration Model: A Framework for Studying Memory for Text. University of Colorado: Institute of Cognitive Science. Publication Number 90-15. Dostupné na internete: <http://www.colorado.edu/ics/sites/default/files/attached-files/90-15.pdf>
- OCHRANA, F.: Metodologie vědy. Praha: Karolinum 2009. 156 s.
- RICOEUR, P.: Teória interpretácie: diskurz a prebytok významu. Texas: Christian University Press 1996.

TÓTHOVÁ, R.: Konštruktivistický prístup vo vyučovaní ako možnosť rozvoja myslenia a porozumenia textu. In: GAVORA, P. a kol. Ako rozvíjať porozumenie textu u žiaka. Nitra: Enigma 2008. 193 s.

TUREK, I.: Inovácie v didaktike. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave 2005. 358 s.

POUŽÍVÁNIE SLOVENSKÉHO JAZYKA V KRUHU POSLUCHÁČOV SLOVAKISTIKY NA ÚZEMÍ MAĎARSKA

Tünde TUŠKOVÁ

In my lecture I would like to present the results of the research done among the students of Slovak studies in Hungary. The research was done by empiric questionnaire method but other sociolinguistic methods such as observation, thematic or guided interviews had a role in it. The questionnaire was examined on a thirty-person-sample. In the period of the data collection i.e. between 2007 and 2009 thirty people were suitable for the criteria I laid down. The students were Hungarian citizens, ethnic Slovaks or they had Slovak roots. In my present lecture I examine the language used in everyday communication and the informants' language choice in different situations and occasions.

Keywords: bilingualism, minority, Slovaks in Hungary, language choice, students.

V príspevku prezentujeme výsledky dotazníkového výskumu, ktorý sa uskutočnil v rokoch 2007-2009. Respondentmi boli poslucháči slovakistiky na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Segedínskej univerzity, na Pedagogickej fakulte pre učiteľky materských škôl Vysokej školy Samuela Tessedika v Sarvaši, na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Jánosa Vitéza v Ostrihome a na Katedre slovakistiky na Univerzite Eötvösa Loránda v Budapešti. Na výskume sa zúčastnili všetky katedry, na ktorých študuje mládež vyhovujúca našim podmienkam. Poslucháči sú vo veku od 19 do 25 rokov. Podmienkou účasti na výskume bolo, aby mali maďarské štátne občianstvo a aby pochádzali z menšinového prostredia, resp. v ňom vyrastali. V čase výskumu uvedenej podmienke vyhovovali tridsiati respondenti. Je to reprezentatívna vzorka. Samozrejme, na uvedených katedrách študuje viac študentov, ale ostatní mali slovenskú či maďarskú národnosť a zároveň slovenské štátne občianstvo. Boli aj takí, ktorí mali maďarskú národnosť aj maďarské občianstvo a k štúdiu slovakistiky ich viedol osobný záujem o slovenský jazyk, literatúru a kultúru. Z výskumu je vynechaná Katolícka univerzita P. Pázmánya. Tamojší poslucháči slovakistiky nevyhovovali našim podmienkam.

Výskum je koncipovaný širšie. Orientuje sa na problematiku, ktorá sa vzťahuje na etnickú identitu, na používanie slovenského jazyka, na otázky dvojazyčnosti, jazykového postoja súvisiaceho s jazykovým správaním, na

sebahodnotenie a ovládanie jazyka mladou generáciou.

V tomto príspevku zhrnieme čiastkové výsledky spomínaného projektu a zameriame sa na používanie, výber jazyka v rôznych komunikačných sférach a v komunikačných situáciách. Cieľom bolo skúmať jazykové preferencie v rodinnej komunikačnej sfére, vo sfére cirkvi, v komunikácii so susedmi a s priateľmi u mladých Slovákov v Maďarsku. Jedna časť dotazníka, pozostávajúca z jedenástich otázok, sa týkala priznania účastníkov výskumu ku komunikácii v slovenskom, prípadne v maďarskom jazyku. Podoba jazyka nebola presne určená, išlo o bežný hovorový jazyk aj v prípade maďarčiny, aj v prípade slovenčiny. Aj naši poslucháči ovládajú minimálne tri jazyky. Okrem štátneho jazyka – maďarčiny ovládajú jazyk svojej menšiny – slovenčinu a v školách sa v rámci povinného predmetu učia angličtinu alebo nemčinu ako cudzí jazyk (Tušková, 2010, s. 342-346). Materiál, ktorý predkladáme, je príspevkom k objasneniu jazykovej problematiky Slovákov v Maďarsku.

Zaujímali nás reálny obraz používania majoritného – maďarského a minoritného – slovenského jazyka v rodinnej komunikačnej sfére. Údaje o tom, ako študenti slovenského pôvodu riešia jazykové komunikačné situácie v spomínanom jazykovo a národnostne zmiešanom prostredí, nám umožnia pochopiť ich obraz jazykovej situácie. Znenie otázky bolo takéto:

Ktorý jazyk používate/ste používali, keď hovoríte/ste hovorili?

- *s mamou*
- *s otcom*
- *so starými rodičmi z matkinej strany*
- *so starými rodičmi z otcovej strany*
- *so súrodencami*
- *so svojimi učiteľmi slovenského jazyka*
- *s kňazom*
- *s ostatnými členmi cirkevného zboru*
- *so susedmi*
- *so svojimi priateľmi, známymi Slovákami*
- *so svojimi priateľmi, známymi Slovákami a je pri tom prítomný aj Maďar*

Použitá viacbodová škála umožňovala pri každej položke výber týchto variantov: 1 – vždy po slovensky; 2 – obyčajne po slovensky; 3 – po slovensky aj po maďarsky; 4 – obyčajne po maďarsky; 5 – vždy po maďarsky. Prostredníctvom tejto viacbodovej škály sme výsledky stavu jazykovej situácie zisťovali frekvenčnou analýzou (percentuálne zastúpenie respondentov).

Z realizovanej frekvenčnej analýzy vyplynulo, že väčšina opýtaných respondentov (60%; 18 osôb) hovorí *so svojou matkou* (O. 32) vždy po maďarsky, 20% (6 osôb) obyčajne komunikuje po maďarsky. Obidva jazyky používa

v komunikácii 17% (5 osôb) a iba jeden študent (3%) sa so svojou matkou obyčajne rozpráva po slovensky. Nikto (0%) z respondentov sa nerozpráva so svojou matkou vždy po slovensky.

Skoro rovnaké výsledky sme získali po vyhodnotení otázky číslo 33, ktorá znela takto: *Ktorý jazyk používate/ste používali, keď hovoríte/ ste hovorili s otcom?* (O. 33). Miera používania jazykov sa aj tu prikláňa k maďarskému jazyku. Ani pri tejto otázke si nikto nevybral odpovede vždy po slovensky alebo obyčajne po slovensky (0%). Obidva jazyky používa 20% respondentov (6 osôb), obyčajne po maďarsky komunikuje 10% (3 osoby) a 67% (20 študentov) sa rozpráva so svojim otcom vždy po maďarsky. Zaujímavosťou je, že jeden respondent komunikuje so svojim otcom vždy po nemecky (ide o nárečovú podobu nemčiny). Pochádza z národnostne zmiešanej rodiny.

Analýza ukazovateľov týkajúcich sa komunikácie *so starými rodičmi z matkinej a z otcovej strany* (O. 34., 35.) nás prekvapila, pretože staršia generácia medzi sebou ešte pravidelne hovorí po slovensky. Napriek tomu nebol posun škály do ľavej strany, kde bol preferovaný slovenský jazyk. O používaní slovenského jazyka u staršej generácie svedčia výsledky výskumov zo Slovenského Komlóša (Tóth – Tušková – Uhrinová – Žiláková, 2005, s. 255). Nikto zo študentov sa nerozpráva so svojimi starými rodičmi výlučne po slovensky. Iba 10% respondentov (3 osoby) používa obyčajne slovenčinu v komunikácii so starými rodičmi z matkinej strany, ale so starými rodičmi z otcovej strany sa už nikto nerozpráva obyčajne po slovensky. Pozoruhodný je výsledok, ktorý ukazuje rovnakú mieru používania slovenského a maďarského jazyka študentov so starými rodičmi z matkinej strany. 40% respondentov (12 študentov) komunikuje dvojjazyčne, asi rovnako často používa obidva jazyky. Tento pomer je už o polovicu nižší v komunikácii so starými rodičmi z otcovej strany (17%; 5 študentov). Obyčajne maďarčinu používa v komunikácii so starými rodičmi z matkinej strany 10% (3 študenti), v komunikácii so starými rodičmi z otcovej strany 7% (2 študenti), pomerne vysoký počet z nich používa výlučne maďarčinu (40%, 12 študentov) so starými rodičmi z matkinej strany a až 70% (21 poslucháčov) so starými rodičmi z otcovej strany. Tento výsledok pokladáme za mimoriadne prekvapujúci. Jeden študent (3%), ktorý má rodinu z otcovej strany nemeckého pôvodu, komunikuje aj so starým otcom z otcovej strany po nemecky.

Väčšina respondentov (57%, 17 študentov) sa rozpráva *so svojimi súrodencami* (O. 36) výlučne po maďarsky, 17% (5 študentov) obyčajne po maďarsky a takisto 17% (5 študentov) rovnako často oboma jazykmi. Dvaja respondenti vynechali odpoveď na túto otázku, nemajú totiž súrodencov, a jeden neodpovedal.

Z výsledkov je zrejmé, že poslucháči slovákistiky v Maďarsku podľa vlastného vyjadrenia so žiadnymi rodinnými príslušníkmi nekomunikujú len po slovensky. Obyčajne po slovensky sa rozpráva len jeden študent (3%) so svojou

matkou a 10% respondentov (3 osoby) so starými rodičmi z matkinej strany. Na základe frekvenčnej analýzy sa ukázalo, že najčastejšie voleným variantom na posudzovacej škále bol variant vždy po maďarsky (so starými rodičmi z matkinej strany 40%, so starými rodičmi z otcovej strany 70%, s otcom 67%, s matkou 60%, so súrodencami 57%). Celkovo môžeme konštatovať, že medzi rodinnými príslušníkmi sa najmenej komunikuje po maďarsky so starými rodičmi z matkinej strany, dôkazom čoho je aj najväčší počet študentov, ktorí s nimi komunikujú dvojязыčne (40%, 12 poslucháčov). Oboma jazykmi komunikujú mladí s ostatnými príslušníkmi rodiny skoro o polovicu menej ako so starými rodičmi z matkinej strany (so starými rodičmi z otcovej strany 17% (5 osôb); s otcom 20% (6 osôb); s matkou 17% (5 osôb); so súrodencami 17% (5 osôb)). Z porovnania výsledkov zisťujeme, že poslucháči slovakistiky slovenského pôvodu v Maďarsku v rodinnom prostredí preferujú komunikáciu viac v maďarskom jazyku, a to bez ohľadu na rôzne generácie. Výraznejšie rozdiely sme nezaznamenali ani v ich jazykovom správaní vo vzťahu k rodičom alebo starým rodičom (okrem starých rodičov z matkinej strany, ale aj v ich prípade sa komunikuje dvojязыčne). Je veľká pravdepodobnosť, že súčasný jazykový stav medzi generáciami bude mať svoj vplyv na budúce jazykové preferencie v daných komunikačných sférach a komunikačných situáciách.

Ďalej nás zaujímalo jazykové správanie študentov v ďalších komunikačných sférach mimo rodiny.

Len 10% respondentov (3 osoby) pri stretnutí *so svojím učiteľom slovenčiny* (O. 40.) používa výlučne slovenský jazyk a 17% (5 respondentov) s ním komunikuje obyčajne po slovensky. Rovnako málo je aj takých študentov, ktorí komunikujú so svojím učiteľom výlučne po maďarsky (7%, 2 osoby) a občas po maďarsky (13%, 4 osoby). Pomerne vysoký počet študentov (viac ako polovica – 53%, 16 osôb) potvrdil striedavú komunikáciu, t.j. v ich prípade ide o dvojязыčné používanie jazykov s učiteľom slovenčiny.

Pozoruhodné sú výsledky výskumu, ktoré sa týkajú používania slovenského jazyka v kostole, v cirkvi *s kňazom a s členmi cirkevného zboru* (O. 41., 42.). Viac ako polovica respondentov (53%, 16 osôb) nevyplnila ani O. 41., ani O. 42. Nehodia totiž do kostola a nemajú žiadny vzťah s kňazom vo svojej obci či vo svojom meste. Z respondentov, ktorí sa zúčastňujú bohoslužieb a omší, väčšina komunikuje so svojím kňazom vždy po maďarsky (43%, 13 osôb) a takisto s ostatnými členmi cirkevného zboru sa vždy po maďarsky rozpráva 40% respondentov (12 osôb). Odpoveď obyčajne po maďarsky si nevybral nikto (0%). V spomínaných jazykových situáciách nikto zo študentov nekomunikuje výlučne po slovensky a iba jeden respondent (3%) používa obidva jazyky pri komunikácii s kňazom a s členmi cirkevného zboru. Odpoveď obyčajne po slovensky v prípade komunikácie s kňazom si nevybral nikto (0%) a jeden respondent (3%) si ju vybral pri rozprávaní s členmi cirkevného zboru. Na základe realizovanej frekvenčnej analýzy sme zistili, že cirkev už nemá skoro žiadny vplyv na používanie slovenského jazyka u mladých Slovákov v

Maďarsku. Je to tak aj napriek tomu, že z iniciatívy Celoštátnej slovenskej samosprávy sa znovu oživilo cirkevné obrady v slovenskom jazyku (Uhrinová, 2011, s. 87). Vzhľadom na výsledky výskumu môžeme konštatovať, že v spomínaných komunikačných situáciách a v komunikačnej sfére kostola a cirkvi sa používanie slovenského jazyka dostáva do úzadia.

Neprekvapili nás odpovede študentov na otázku *Ktorý jazyk používate/ste používali, keď hovoríte/ste hovorili so svojimi susedmi?* (O. 43). Spomedzi opýtaných skoro polovica (43%, 13 študentov) hovorí so susedmi vždy po maďarsky. Výraznejšie percentuálne zastúpenie (40%, 12 osôb) je aj u tých, ktorí si nevybrali žiadnu odpoveď, nemajú totiž susedov slovenského pôvodu. Nikto z nich nepoužíva výlučne slovenčinu v komunikácii so susedmi (0%) a taktiež nikto si nevybral odpoveď obyčajne po slovensky (0%). Jeden študent (3%) používa obyčajne slovenčinu a traja (13%) používajú oba jazyky, keď sa rozprávajú so susedmi.

Ďalšie dve otázky sa vzťahovali na komunikáciu študentov *s priateľmi, so známymi Slovákm* (O. 44.) *a s priateľmi a so známymi Slovákm, ak je pri tom prítomný aj Maďar* (O. 45). Najviac respondentov (33%, 10 osôb) používa oba jazyky, čiže komunikuje dvojjazyčne so svojimi priateľmi Slovákm, a ak je medzi nimi aj Maďar, toto číslo sa mení na 47% (14 osôb). Dvaja respondenti (7%) používajú vždy slovenčinu v rozhovoroch s priateľmi, ale ak je pri tom prítomný Maďar, už si túto možnosť odpovede nikto nevybral (0%). Aj pri odpovedi obyčajne po slovensky sa prejavuje jazyková tolerancia mladých Slovákov, veď 23% (7 respondentov) si vybralo túto možnosť, ale v prítomnosti Maďara, ktorý neovláda slovenčinu, sa tento pomer znížil (10%, 3 osoby). V obidvoch prípadoch (aj v prítomnosti Maďara, aj bez neho) traja respondenti (10%) sú takí, ktorí používajú obyčajne maďarčinu. Dvaja respondenti (7%) sa rozprávajú so svojimi priateľmi Slovákm vždy po maďarsky a 30% (9 osôb) v situáciách, ak je v komunikácii prítomný aj Maďar. Šiesti sa vyjadrili, že nemajú priateľov Slovákov. Predpokladáme, že pod označením „priateľ, známy Slovak“ chápali Slováka žijúceho v Slovenskej republike. Jeden respondent neodpovedal na otázku.

Môžeme konštatovať, že používanie slovenského jazyka u študentov mimo rodiny je najefektívnejšie v komunikácii s učiteľmi slovenského jazyka. Avšak aj v spomínanej komunikačnej situácii sa potvrdila jazyková bipolarita študentov, čiže paralelné používanie slovenčiny a maďarčiny. Na základe analýzy sme zistili, že striedavé, dvojjazyčné aplikovanie jazykov v komunikácii s učiteľmi slovenčiny (53%, 16 osôb) je častejšie ako v rodinnom prostredí v komunikácii so starými rodičmi z matkinej strany (40%, 12 osôb).

Pomerne vysoké percento študentov sa rozpráva obyčajne po slovensky s priateľmi a známymi Slovákm (23%, 7 osôb) a taktiež s učiteľmi slovenčiny (17%, 5 osôb). Na porovnanie uvádzame výsledky, v ktorých sú percentuálne údaje respondentov týkajúce sa komunikácie v ostatných komunikačných situáciách: s matkou 3% (1 osoba), s otcom 0%, so starými rodičmi z matkinej strany 10% (3

osoby), so starými rodičmi z otcovej strany 0%, so súrodencami 0%, s kňazom 0%, s členmi cirkevného zboru 3% (1 osoba), so susedmi 0% a s priateľmi a známymi Slovákmí, ak je v komunikácii prítomný aj Slovák, 10% (3 osoby) komunikuje obvyčajne po slovensky.

Nerozoberali sme zvlášť údaje vyššie uvedených katediér, lebo čo sa týka nášho výskumu, tendencia je všade rovnaká.

Na záver môžeme konštatovať, že u študentov slovenského pôvodu v Maďarsku sa v našej výskumnej vzorke rozdiely medzi mužmi a ženami neukázali, čiže pohlavie sa neprejavilo ako činiteľ ovplyvňujúci používanie jazyka v rôznych komunikačných situáciách.

Celkovo môžeme zhrnúť, že uskutočnená analýza potvrdila, že v komunikačnej sfére kostola a cirkvi sa používanie slovenského jazyka dostáva do úplného úzadia. Výrazná je dominancia komunikácie študentov v maďarskom jazyku a používanie menšinového jazyka v rodinnom prostredí ustupuje do úzadia. Spomínaná vzostupná tendencia smerom k maďarskému jazyku v komunikácii študentov v rodinnej sfére potvrdila slabnúci charakter rodinného zázemia v oblasti používania slovenského jazyka. V skúmaných komunikačných sférach má všade dominantné postavenie maďarský jazyk, ale v určitých komunikačných situáciách (napr. v komunikácii s učiteľmi slovenčiny a s priateľmi Slovákmí) dominuje alternatívne používanie dvoch jazykov. Treba zdôrazniť, že spomínaná dvojjazyčnosť je asymetrická na úkor slovenčiny. Aj pri výskume používania slovenského jazyka v kruhu vysokoškolákov slovenského pôvodu v Maďarsku sa zistil fakt, ktorý sa už dokázal v iných výskumoch (Uhrinová, 2011; Tóth – Tušková – Uhrinová – Žiláková, 2005; Homišinová – Uhrinová – Ondrejovič, 2013), že stav slovenského jazyka v Maďarsku je ambivalentný, paralelne v tom istom čase sa dá zaznamenať vývin jazyka a jeho ústup (Uhrinová, 2008, s. 93). Rozvoj bol zaznamenaný v spoločenskej sfére a regres v súkromnej, rodinnej oblasti a v cirkvi. Empirické údaje nášho výskumu v kruhu mladých nepotvrdili zistenie vyššie uvedených výskumov. V komunikačnej sfére cirkvi sa táto regresívna tendencia neobjavila a nenastali v nej badateľné pozitívne zmeny. V každom prípade má prvoradá miesto v živote slovenskej menšiny v Maďarsku školstvo, ved' budúcnosť našej národnosti je v rukách práve skúmaných mladých poslucháčov.

Literatúra

HOMIŠINOVÁ, M. – UHRINOVÁ, A. – ONDREJOVIČ, S.: Poslanci slovenských národnostných samospráv v Maďarsku v reflexii sociolingvistického výskumu. Békešská Čaba: VÚ CSSM 2013. 165 s.

TÓTH, A. – TUŠKOVÁ, T. – UHRINOVÁ, A. – ŽILÁKOVÁ, M.: Jazyková situácia v Slovenskom Komlóši. In: Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe. Reds. A. Uhrinová – M. Žiláková. Békešská Čaba: VÚSM 2005, s. 240-324.

TUŠKOVÁ, T.: Akým jazykom, s kým a kedy rozprávajú naši mladí v Maďarsku. In: *Individulna in kolektivna dvojezičnosť*. Reds. P. Stankovska – M. Wtorkowska – J. Pally. Ljubljana: Filozofska Fakulteta 2012, s. 113-121.

UHRINOVÁ, A.: Slovenský jazyk v Maďarsku očami používateľov. In: *Slovenský jazyk v Maďarsku I*. Reds. A. Uhrinová – M. Žiláková. Békešská Čaba: VÚSM 2008, s. 92-144.

UHRINOVÁ, A.: Z výsledkov sociolingvistického výskumu Slovenský jazyk v Maďarsku. In: *Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku*. Red. A. Uhrinová. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2011, s. 87.

KOLOKÁCIE VO VYUČOVANÍ CUDZÍCH JAZYKOV¹

Mária VAJIČKOVÁ

Mit Kollokationen und Kollokabilität hat man sich zuerst im Rahmen der Phraseologie beschäftigt. In letzter Zeit werden sie unter systemlinguistischen, fremdsprachendidaktischen sowie translatologischen Aspekten untersucht. Im vorliegenden Beitrag werden Kollokationen in linguistischen und fremdsprachendidaktischen Zusammenhängen vorgestellt und es wird darauf verwiesen, welchen Beitrag Korpuslinguistik zur Kollokationenforschung leisten kann, und welche Rolle Kollokationen beim Erwerb des Slowakischen als Fremdsprache spielen können.

Schlüsselwörter: Kollokationen, Kollokabilität, Kookurenz, fremdsprachendidaktische Aspekte, Korpuslinguistik.

1. Úvod

Témou príspevku sú kolokácie v lingvistických a lingvodidaktických súvislostiach. Kolokácie a kolokabilita sa najskôr skúmali v rámci frazeológie pri ozrejmovaní špecifických vlastností a miesta ustálených slovných spojení a idiémov v slovnej zásobe. V súčasnosti sa tomuto pojmu a javu venuje veľa pozornosti v langovej a parolovej lingvistike, v lexikografii a aj v didaktike cudzích jazykov. V centre pozornosti tohto príspevku sú niektoré terminologické otázky a miesto kolokácií pri osvojovaní si slovenčiny ako cudzieho jazyka (na pozadí nemčiny, s krátkym exkurzom k slovenčine v rumunskom prostredí).

Východiskom pri výskume kolokácií je skutočnosť, že pri komunikácii sa len ojedinele používajú samostatné slová (*Pomoc!, Výborne!*). Slová sa spravidla vyskytujú v spoločnosti iných slov, ktoré sú do istej miery vopred určené. Namiesto slovenského výrazu *spýtať sa* (*fragen*) môžeme povedať *položiť otázku* (*eine Frage stellen*). V slovenskom a nemeckom nominálno-verbálnom spojení sú identické len nominálne časti *otázka* = *Frage*, verbálne časti sú odlišné: v slovenčine je to sloveso *položiť* = *legen* a v nemčine *stellen* = *postaviti*. Iste aj tieto systémové odlišnosti medzi

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu KEGA 042UK-4/2014 *Konfrontačná analýza ustálených slovných spojení v nemčine a slovenčine*, ktorý je finančne podporovaný Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

jednotlivými jazykmi sú dôvodom spojení, ktoré možno počuť v slovenčine u respondentov s nemčinou ako východiskovým jazykom: *chcem postaviť otázku* alebo iné spojenia pod vplyvom rumunčiny: *dnes si položím sukňu; mám málo času, radšej zoberiem trolejbus* a pod. Lingvistov a aj didaktikov cudzích jazykov zaujíma miera, spôsob a druh tejto kolokačnej predurčenosti a aj to, do akej miery je identická v jednotlivých jazykoch.

Slová ako najmenšie relatívne samostatné jazykové jednotky (syntaktické alebo aj autosémantické), ktoré sú nositeľom gramatického alebo lexikálneho významu, vstupujú do rozličných vzťahov, ktoré možno rozdeliť na lineárne (horizontálne) a vertikálne vzťahy. Lineárnym pospájaním jednotlivých slov vznikajú syntagmy (*založiť školu*), v rámci ktorých existujú sémantické vzťahy (*založiť školu* = a) založiť inštitúciu, b) založiť vedeckú školu) a/alebo gramatické relácie (*založiť školu* = predikát – akuzatívny objekt). Na základe etymologickej príbuznosti vstupujú slová do vertikálnych vzťahov a vytvárajú lexikálno-paradigmatické skupiny slov, akými sú slovotvorné hniezda (*škola, školský, školník, školopovinný*) alebo sémantické polia (*škola, žiak, učiteľ, vyučovanie, prestávka, školský rok, prázdniny*) alebo gramaticko-paradigmatické vzťahy (deklinácie, konjugačné a komparačné paradigmy a pod.).

Pri komunikácii, a teda pri recepcii alebo produkcii akéhokoľvek textu, sa slová spájajú na základe svojich gramatických a aj sémantických vlastností, ktoré si učitelia sa cudzí jazyk musia osvojiť a musia sa v nich zorientovať. Postupne zisťujú, že napriek identickým gramatickým vlastnostiam a gramatickej kategóriálnej príslušnosti sa slová môžu spájať do zmysluplného celku len s istým druhom slov (*založiť školu, piť vodu*, ale nie *založiť vodu* alebo *piť školu*). Spájateľnosť slov je teda daná nielen ich gramatickými vlastnosťami (morfológickými a syntaktickými kategóriami), ale predovšetkým ich sémantikou, ktorá môže byť so sémantikou (a tým aj možnosťou lineárnej spájateľnosti slov) v materinskom jazyku učiaceho sa alebo v inom jemu známom jazyku identická alebo aj odlišná. Lineárna spájateľnosť slov je podmienená ich morfológickými, syntaktickými a lexikálnosémantickými vlastnosťami, ale aj pragmatikou, ako to uvidíme ďalej.

Aké metodické postupy by pomohli učiacim sa cudzí jazyk predísť chybám, ktoré sú spôsobené odlišnou spájateľnosťou slov v jednotlivých jazykoch (v najširšom zmysle slova), a to odlišnými lexikálnymi komponentmi (*obliecť si sukňu* = *a îmbraca o fustă*; *dať si sukňu* = *a pune o fustă*; *ísť vlakom* = *den Zug nehmen* = *a lua trenul*) alebo odlišnou motiváciou (*ísť po niekoho na stanicu* = *jemanden vom Bahnhof abholen*), aby nevznikali v komunikácii hovoriacich v cudzom jazyku konštrukcie typu *položím si sukňu, zoberiem vlak, postavím otázku, dám telefón* a pod.

V nasledujúcich úvahách a výskumoch sa zameriame na inter- a intralingválne porovnávanie sémantických vzťahov v niekoľkých syntagmatických spojeniach a pozrieme sa na to, čo podmieňuje ich sémantickú spájateľnosť a aká je ich pragmatika: *chodiť do školy* = *zur Schule gehen*; *ale navštevovať univerzitu*; *založiť*

školu; postaviť školu; vytvoriť školu; chodiť okolo školy. Pri porovnávaní základných slovných spojení so slovom *škola* zistíme, že v pôvodnom spojení *chodiť poza školu* má prepozícia *poza* lokálny význam, ale v spojení nastal zároveň aj sémantický posun vo význame *neísť do školy* = *die Schule schwänzen* = *a chiuli de la școală*. Iný problém vzniká v tejto súvislosti pri použití prepozície a aj pri použití niektorých označení, ako to uvidíme na ďalších príkladoch. V slovenskom jazyku sa používa *chodiť do školy*, ale *chodiť na základnú, strednú, vysokú školu, navštevovať univerzitu*. Pri porovnávaní používania slova *študovať*, zisťujeme, že v slovenskom jazyku sa používa slovo *študovať* aj pri označení navštevovať strednú školu (dokonca možno počuť aj spojenie *študovať na základnej škole*), v nemeckom jazyku sa slovo *študovať* používa len v spojení *navštevovať vysokú školu*. Systémová sémantika je identická, odlišná je pragmatika, teda úzus, odlišné sú jazykové a sociálne konvencie, ktoré spôsobili vznik iného spojenia, slová sa ináč spájajú, až vznikne lexikalizované spojenie *študovať na vysokej škole, chodiť do školy, byť žiakom základnej školy* a pod.

Príklady *postaviť školu, založiť školu, chodiť do školy, chodiť poza školu* sa líšia kvalitou spojenia lexikálnych komponentov a aj intenzitou a charakterom sémantických vzťahov medzi jednotlivými komponentmi. V spojení *postaviť školu* možno obidva komponenty voľne obmieňať, spojenia *založiť školu, chodiť do školy* sú navzájom tesnejšie spojené, označujú jeden denotát; v spojení *chodiť poza školu* nastal sémantický posun, spojenie má tiež len jeden význam, ktorý však nie je súčtom významov jednotlivých komponentov. Podobne sa odlišujú kvalitou sémantických vzťahov aj spojenia *nová škola, vysoká škola, škola života*.

Kombinatorická schopnosť lexikálnych jednotiek spájať sa s inými lexikálnymi jednotkami tak, aby sme dostali zmysluplnú, gramaticky správnu a stylisticky adekvátnu výpoveď, vzbudzovala pozornosť v rozličných etapách vývoja lingvistiky, aj keď sa jej systematickejšie začala venovať pozornosť až na začiatku 20. storočia. Stala sa predmetom výskumu viacerých teórií a nejednotne sa označovala mnohými pojmami. V nasledujúcej časti venujeme pozornosť vzniku pojmu kolokácie vo svetovej odbornej literatúre a aj jeho výskumu v slovakistickej lingvistike.

2. Vznik pojmu kolokácie v svetovej a slovenskej literatúre

Podľa A. Reder¹ ako prvý upozornil na tému spájateľnosti slov v roku 1909 Ch. Bally (žiak Ferdinanda de Saussurea) vo svojom dvojzväzkovom diele *Traité de stylistique française*, v ktorom sa spomína vtedy ešte vágny pojem „groupements usuels“. Po ňom prišiel W. Porzig s pojmom „wesenhafte Bedeutungsbeziehungen“ v rovnomennom diele a v nadväznosti naňho Eugenio Coseriu s prácou „Lexikalische Solidaritäten“. Generatívna gramatika označovala spájateľnosť slov do zmyslu-

¹ A. Reder: *Kollokationen in der Wortschatzarbeit*. 2006.

plných syntagiem pojmom „Selektionsrestriktionen“. John Rupert Firth¹, jeden z hlavných predstaviteľov kontextualizmu, používa vo svojej teórii o spájateľnosti slov už pojem kolokácie na označenie spojení, ako sú napr. *weary day* = *namáhavý deň*, ale ich ešte nedefinuje. Okrem toho používa pojmy kolokačný význam a kolokácie. Pod kolokáciami rozumie spoločný výskyt slov v texte, teda fenomén, keď sa isté slová používajú v texte s istými slovami. Denotatívny význam slov sa podľa neho v texte rozširuje o kolokačný význam. Kolokácie dopĺňajú význam slova o nový významový prvok, ktorý získavajú slová až vo vzťahu s inými slovami v texte.

V súčasnosti sa pojem kolokácie používa a) v abstraktnej rovine ako asociatívne spojenie slov na označenie syntagmatickej „znášanlivosti“; b) v konkrétnej rovine ako ustálené viacslovné pomenovanie na označenie syntagmatickej lexikologickej kategórie, ktorá sa v lexikálnom systéme jazyka nachádza medzi voľnými spojeniami a idiómami; Výskyt slov vedľa seba, to znamená nielen v bezprostrednej blízkosti, ale aj jeden- alebo n-krát vľavo alebo vpravo od „bázy“, sa označuje v tomto ponímaní ako kookurencia lexikálnych prvkov; c) v kognitívnej rovine sa používa pojem kolokácie na označenie kognitívnych procesov pri tvorbe mentálneho slovníka.

Najnovšia práca o kolokáciách v slovenskej lexikológii pochádza z pera M. Ološtiaka – M. Ivanovej². Po dôslednom definovaní pojmov kolokabilita, kolokácia, kolokát, kolokačná kompatibilita a inkompatibilita autori monografie rozoberajú morfológicky podmienené spájateľnosti slov podľa jednotlivých slovných druhov, a teda nielen kolokabilitu autosémantických, ale aj spájateľnosť synsémantických slov, pri ktorých rozlišujú, či slová fungujú ako „bázy“ s vlastnými kolokačnými preferenciami, alebo bez vlastných kolokačných preferencií, ako napr. synsémantické konjunkcie, ktoré fungujú na základe svojej funkčno-sémantickej charakteristiky ako výrazové prostriedky kolokability všetkých autosémantických slov, konkrétne substantív, adjektív, pronomín, numerálií, adverbií a verb ako základ propozícií (*študenti a študentky; pomaly, ale dôsledne* a pod.). V úvodných kapitolách upriamujú pozornosť čitateľa na doterajšie práce o spájateľnosti slov, „spoluvýskyte“ = kookurencii jazykových jednotiek v slovenskej odbornej literatúre. Tieto rozdeľujú na práce, ktoré sa zamerali na výskum spájateľnosti slov buď v syntaktických (F. Kočíš, J. Kačala, J. Oravec, G. Moško, M. Ivanová, J. Dolník) alebo lexikálnych súvislostiach (A. Jarošová, M. Ološtiak). A. Jarošová (2000) cituje práce J. Horeckého (1956), E. Paulinyho (Pauliny – Ružička – Štolc, 1968; Pauliny, 1981), E. Kučerovej (1971, 1974); P. Ondrusa (1972), J. Furdíka (Ondrus – Horecký – Furdík, 1980); J. Mlacka (1982a, 1984, 1999), I. Ripku (1987), J. Kačalu (1993, 1997). V českej lingvistickej literatúre sa venuje kolokáciám F. Čermák (Filipec – Čermák, 1985), ktorý termín voľné spojenie odmieta. Zdôvodňuje to skutočnosťou, že

¹ J. Rupert Firth: Papers in Linguistics 1934–1951. Oxford University Press, London 1957.

² M. Ološtiak – M. Ivanová: Kapitoly z lexikológie. Lexikálna syntagmatika a viacslovné pomenovania. 2013.

väčšina slov má pomerne rozsiahlu, ale nikdy nie neobmedzenú (voľnú) kolokabilitu. Adekvátnejšie by bolo podľa neho pracovať s termínom neustálené slovné spojenie.

3. Sémantické a syntaktické súvislosti v kolokáciách

Zisťovanie sémantických a syntaktických súvislostí medzi jednotkami v kolokáciách sa opiera o isté pozitívne formálne signály. Tie sa môžu prejavovať na oboch členoch (kolokante/ báze a aj kolokáte), medzi ktorými sa realizuje syntagmatický vzťah (*zaujímavá kniha*), len na podradenom člene spojenia (*hovorí o knihe*), ani na jednom člene spojenia (*prišiel včera*).

Predpoklady pre vznik kolokácií, ktoré sa nazývajú kolokačné determinanty, sú zakotvené v systéme jazyka a ich poznanie je potrebné na to, aby sme mohli vytvoriť zmysluplný text (v materinskom alebo v cudzom jazyku). Sú to vlastne formálne, sémantické a aj pragmatické vlastnosti lexikálnych jednotiek, ktoré možno rozdeliť do viacerých kategórií.

Vznik akéhokoľvek slovného spojenia je primárne podmienený morfológickými činiteľmi, teda slovnodruhovou alebo gramaticko-sémantickou príslušnosťou, ktorá podmieňuje možnosť tvoriť navzájom syntagmy. Pri verbách, substantívach a aj adjektívach je to napr. valencia ako kategoriálna schopnosť slov viazať na seba jednu alebo viac jednotiek (*študent číta knihu, študent daruje priateľke knihu, plný vody, kniha básní*). Popri morfológických činiteľoch sú pre spájateľnosť slov do zmysluplných celkov rozhodujúce sémantické činitele. Sémantická kongruencia v syntagme predpokladá prítomnosť aspoň jednej spoločnej sémy (*čítať knihu, piť vodu*). Zmysluplná syntagma vzniká len z takých lexikálnych jednotiek, medzi ktorými je sémantický prienik. Kolokabilitu ako štylistickú vhodnosť alebo nevhodnosť použitia daného lexikálneho (alebo aj iného jazykového) prostriedku ovplyvňujú aj štylistické vlastnosti zvolených jednotiek (*piť vodu, slopať, chlípať vodu*), ktoré by mali byť kompatibilné so štýlom textu, v ktorom sa vyskytujú.

Všetky možné kolokáty danej lexikálnej jednotky tvoria jej kolokačnú paradigm. Predpokladom fungovania lexikálnej jednotky v rôznych kolokáciách je stupeň jej kolokačnej potencie, od ktorej závisí to, či ide o monokolokabilné komponenty, ktoré sú charakteristické pre viacslovné pomenovania alebo frazeologické jednotky (*byť naporúdzi, mať poruke, meruôsmy rok, úhlavný nepriateľ, valné zhromaždenie, gordický uzo*) alebo polykolokabilné slová, teda slová s veľkým kolokačným potenciálom (*základná, stredná, vysoká škola, chodiť do školy, moderná škola, škola života*).

Systémové typy kolokácií sa v slovenskej odbornej literatúre označujú aj termínom ustálené slovné spojenia, ktoré sa podľa funkčného určenia členia na

frazémy, odborné termíny, vlastné mená a lexikalizované spojenia. Nefrazeologické ustálené spojenia (lexikalizované spojenia) sa niekedy označujú aj ako združené pomenovania alebo neutrálne viacslovné pomenovania¹.

V užšom chápaní predstavuje lexikalizácia „proces, v dôsledku ktorého medzi členmi spojenia vzniká taký pevný vnútorný vzťah (viazanosť), že významy jednotlivých komponentov spojenia utvárajú nové pomenovanie, čo znamená, že ustálené spojenie na rozdiel od voľného má samostatný význam.“² V tomto zmysle by sa za lexikalizované mohli považovať všetky frazémy, viacslovné termíny, viacslovné propriá a aj neutrálne viacslovné pomenovania. Niektorí autori však za lexikalizované považujú iba „viacslovné nefrazémy“³, resp. „viacslovné nefrazémy a netermíny“⁴.

Na neexistenciu pevnej a nepriepustnej hranice medzi (neutrálnym) viacslovným pomenovaním a voľnou syntagmou poukazujú M. Ološtiak – M. Ivanová⁵ na nasledujúcich dvoch skupinách spojení: a) príslušnosť do skupiny viacslovných pomenovaní sa pociťuje výraznejšie (*arabská guma, hákový kríž, hrubá múka, zlatý rez, čierne pivo*); b) pri jednotkách druhej skupiny sa kvôli nižšej miere sémantickej a kolokačnej transponovanosti, resp. jednoznačnej terminologickej príslušnosti status viacslovných pomenovaní pociťuje v menšej miere (*sladká voda, morské dno, mestský park, novinový formát, knižná obálka, literárna tradícia, masová spoločnosť, národná identita, názorová skupina*).

4. Kolokácie a didaktika cudzích jazykov

Lingvodidaktickému výskumu kolokácií sa v slovenskej odbornej literatúre zatiaľ venuje pozornosť len okrajovo, viac sa o výsledkoch didaktického a lingvodidaktického výskumu kolokácií dozvieme z anglickej alebo nemeckej didaktickej a lingvodidaktickej literatúry⁶.

Pre didaktické účely sa používa pojem kolokabilita najčastejšie ako sémantická podmienenosť spájateľnosti slov, alebo ako informácia o tom, aké sémantické príznaky musí mať slovo B, aby ho bolo možné syntakticky spojiť so slovom A. Lexikálne jednotky sa môžu syntakticky kombinovať, sú kolokačne kompatibilné (zlučiteľné, znášateľné) len vtedy, ak majú spoločný sémantický komponent.

Zo sémanticko-syntagmatického hľadiska sa vo väčšine odborných prameňov definujú kolokácie ako dvojčlenné kompozičné lexikálne zoskupenia slov,

¹ Ološtiak, M. – Ivanová, M., 2013, s. 39.

² Kučerová, 1974, s. 21, cit. podľa M. Ološtiak – M. Ivanová, 2013, s. 39.

³ Kučerová, 1974, cit. podľa ibid.

⁴ Kačala, J. 1997, cit. podľa ibid.

⁵ Ološtiak, M. – Ivanová, M., 2013, s. 40.

⁶ Reder, A.: Kolokationen in der Wortschatzarbeit. 2006.

medzi ktorými je determinatívny vzťah. Tieto základné dve časti tvoria dve jednoslovné lexémy alebo viacslovné lexémy (*ísť na dovolenku*, *ísť na letnú dovolenku*). Synsémantické slová sa podľa niektorých literárnych prameňov nepovažujú za samostatné časti kolokácií, majú podľa nich len doplňujúcu determinatívnu funkciu, podľa iných¹ sa uvádza aj kolokabilita prepozícií (*postaviť sa za strom*, *rok za rokom*) a tiež kolokabilita konjunkcií (*pomaly*, *no dôsledne*; *videl, že prišiel*), partikul (*iba sporadicky*, *iba hypoteticky*) a aj interjekcií (*ach jaj*, *hej rup*).

Celkový význam kolokácií (*poskytnúť pomoc*, *byť pod tlakom*, *prišlo mi zle*) je rozložiteľný na významy jednotlivých lexikálnych komponentov, čím sa kolokácie odlišujú od frazém, pri ktorých ich frazeologický význam nie je súčtom lexikálnych komponentov (*byť čiernou ovcou rodiny*). Odlišujú sa však aj od voľných spojení tým, že význam ustálených spojení nie je jednoduchým súčtom lexikálnych komponentov, pretože tieto získavajú vo vzájomnej súčinnosti nový význam, ktorý sa označuje ako kolokačný význam (*poskytnúť pomoc* = *pomôcť*, ale *poskytnúť auto*; *prišlo mi zle*, ale *prišlo dieťa*).

V didaktike cudzích jazykov sa v podstate presadzujú dve základné tendencie osvojovania si a aj prezentovania kolokácií: a) v abstraktnej rovine britského kontextualizmu s jednotlivými slovami ako centrami, uzlami, ku ktorým sa vľavo alebo vpravo pripájajú slová, ktoré sa s nimi „znášajú“; b) kolokácie ponímané v konkrétnej rovine ako hotové jazykové celky.

Predstavitelia prvého uvedeného kontextualistického (anglického) ponímania kolokácií tvrdia, že z didaktického hľadiska nie je podstatné to, či ide o voľné alebo ustálené slovné spojenie, a teda ani presné vymedzenie ustálených slovných spojení vo vzťahu k voľným slovným spojeniam, dôležité je prezentovanie všetkých jazykových jednotiek v kontexte (kolokačné rastery, priradovacie cvičenia a pod.) a ich kreatívne vzájomné priradovanie a spájanie do syntagiem.

Ak sa prikláňame k definícii, ktorá považuje kolokácie za samostatné lexikálne jednotky (akými sú jednoslovné alebo viacslovné lexémy alebo idiómy), tak by sa mali aj kolokácie osvojovať mnesticky ako hotové jazykové celky². V nemeckej didaktickej literatúre zastáva tento názor aj F.J. Hausmann³, ktorý označuje kolokácie za „poloprodukty“, skladajúce sa z voľnejších a ustálenejších častí (kolokátorov). Kolokátory (ako ustálenejšie časti slovného spojenia) by sa podľa neho mali prezentovať a osvojovať spolu s kolokačnými partnermi (*Zeit verschwenden* = *mrhať časom*).

V nezávislosti od sémantickej charakteristiky majú z lingvodidaktického hľadiska kolokácie podobný didaktický efekt ako frazémy. Ich kookurenčný výskyt

¹ Ološtiak, M. – Ivanová, M., 2013, s. 80 – 99.

² Ako je to aj v nemeckej frazeodidaktike napr. podľa G. Wotjaka.: Nichtidiomatische Phraseologismen: Substantiv – Verb – Kollokationen – ein Fallbeispiel. In: Europhras 92. Tendenzen der Phraseologieforschung. Ed. B. Sandig. Bochum: 1994, s. 651-677 a B. Wotjakovej: Redewendungen und Sprichwörter. Ein Buch mit sieben Siegeln? In: Fremdsprache Deutsch, 1996. H. 15/2, Stuttgart, 4-9.

³ Hausmann, F. J.: Wortschatzlernen ist Kolokationslernen, 1984.

je nepredvídateľný, ťažko možno nájsť morfológické alebo sémantické pravidlá, ktoré by jednoznačne predurčovali ich spájateľnosť. Z tohto dôvodu je najefektívnejšie, ak sa vo vyučovaní cudzích jazykov venuje kolokáciám podobná pozornosť ako frazémam a je jedno, či sa uplatní metodológia podľa anglickej kontextualistickej alebo nemeckej hausmannovskej teórie.

Z lingvodidaktického hľadiska je tiež zaujímavé venovať pozornosť spôsobom motivácie a demotivácie alebo aktualizácie a deaktualizácie sémantických komponentov pri vstupe lexikálnej jednotky do kolokácie, ktorý nemusí byť v jednotlivých jazykoch identický (*piť z pohára, z plastového pohára, aus einem Glas trinken, aus einem Plastebecher trinken*). Pohár má význam „(sklenená) nádoba na pitie; jej obsah“, v syntagme *plastový pohár* dochádza k deaktualizácii sémy „sklenená“. V nemeckom jazyku sa však uzualizovala lexéma *Becher, Plastebecher*, pretože slovo pohár = *Glas* je aj označením materiálu (*Glas* = *sklo*), a teda *Glas* vo význame pohár vždy označuje pohár zo skla = nádoba zo skla na pitie.

Vo všetkých prípadoch je však dôležité, aby sa výskum zameral na užšie prepojenie medzi lexikálnou sémantikou a lexikálnou syntagmatikou z porovnávacieho hľadiska, ako sme na to chceli upozorniť hneď na začiatku príkladmi *ist' po niekoho na stanicu* = *jemanden vom Bahnhof abholen*; *ist' vlakom* = *einen Zug nehmen* = *a lua un tren* a pod.

Kontextualistická a aj Hausmannova teória zastávajú spoločný názor, že lexémy sa majú prezentovať a osvojovať nie samostatne, ale v kontexte, na čo sa zamerala didaktika a lexikografia už aj pred tým, ako sa definoval pojem kolokácie. V súčasnosti sa však hľadajú ďalšie didaktické možnosti využitia kolokačného lingvistického a lingvodidaktického výskumu v interdisciplinárnej spolupráci s korpusovou lingvistikou a s využívaním textových korpusov.

5. Záver

Cieľom tohto príspevku je poukázať na miesto pojmu kolokácie v jazykovom systéme (na pozadí pojmov voľné slovné spojenie, ustálené slovné spojenie a frazéma alebo idióm) a tiež upriamiť pozornosť na tento jazykový jav v didaktike cudzích jazykov a aj vo vyučovacej praxi. Na mnohé jazykové systémové a aj textové súvislosti (a teda aj na otázku kolokácií) upozorní kontrastívny výskum jazyka. Didaktické súvislosti sa otvárajú a aj osvetľujú často tiež pri porovnávaní jazykového systému a jazykovej praxe vo viacerých jazykoch. Veríme, že príspevok môže byť podnetný vo vyučovaní slovenčiny ako materinského jazyka a aj ako cudzieho jazyka a aj pri kontrastívnom výskume jazykov.

Nové dimenzie vo výskume kolokácií prináša korpusová lingvistika, ktorá umožňuje rýchlejšiu prácu s veľkým množstvom textov a rýchlejšie dosiahnutie kvantitatívnych a aj kvalitatívnych výsledkov. Skúmanie kolokácií v korpuse

vychádza z faktu, že isté slová sa navzájom predpokladajú, to znamená, že isté slovo sa vyskytuje s istým slovom častejšie. V prílohe chceme predstaviť niekoľko základných pojmov z korpusovej lingvistiky a niekoľko príkladov kolokačných spojení, s ktorými možno pracovať v rámci textových korpusov.

Literatúra

- BLANÁR, V.: Lexikálno-sémantická rekonštrukcia. Bratislava: Veda 1984. 216 s.
- COSERIU, E.: Lexikalische Solidaritäten. In: *Poetica* 1, 1967, s. 293-303.
- ČERMÁK, F.: Frazeologie a idiomatika. In: J. Filipec – F. Čermák: Česká lexikologie. Praha: Academia 1985, s. 166-236.
- ČERMÁK, F.: Syntagmatika slovníku: typy lexikálních kombinací. In: *Čeština – univerzália a specifika* 3. Red. Z. Hladká – P. Karlík. Brno: Masarykova univerzita v Brně 2001, s. 223-232.
- ČERMÁK, F.: Kolokace v lingvistice. In: *Kolokace. Studie z korpusové lingvistiky. Svazek 2.* Red. F. Čermák – M. Šulc. Praha: Nakladatelství Lidové noviny/Ústav Českého národního korpusu 2006, s. 9-16.
- ČERMÁK, F. – HOLUB, J.: Syntagmatika a paradigmatica českého slova. I. Valence a kolokabilita. 3. vyd. Praha: Univerzita Karlova – Nakladatelství Karolinum 2005. 191 s.
- DOLNÍK, J.: Lexikální sémantika. Bratislava: Univerzita Komenského 1990. 304 s.
- ĐURČO, P.: O projekte nemecko-slovenského slovníka kolokací. In: *Frazeologické štúdie. V. Princípy lingvistickej analýzy vo frazeológii.* Red. D. Baláková – P. Đurčo. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta 2007, s. 70-93.
- FIRTH, J.R.: *Papers in Linguistics 1934-1951.* London: Oxford University Press 1957. 234 s.
- FURDÍK, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 200 s.
- FURDÍK, J.: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 95 s.
- HAUSMANN, F.J.: Wortschatzlernen ist Kollokationslernen. In: *Praxis des neusprachlichen Unterrichts*. 31, 1984, s. 395-406.
- HAUSMANN, F.J.: Was sind eigentlich Kollokationen? In: *Wortverbindungen – mehr oder weniger fest.* (=Institut für Deutsche Sprache Jahrbuch 2003). Ed. K. Steyer. Berlin: De Gruyter 2004, s. 309-334.
- IVANOVÁ, M.: Kolokácie v korpuse, viacslovné pomenovania v slovníku (úvodné poznámky k príprave slovníka viacslovných pomenovaní). In: *Jazyk je záračný organizmus... Metamorfózy jazyka a jazykovedy: zborník príspevkov venovaných prof. PhDr. Ivorovi Ripkovi, DrSc., emer. prof. PU, pri príležitosti jeho životného jubilea.* Prešov: FF PU 2013, s. 132-147.
- JAROŠOVÁ, A.: Spájateľnosť slov a jej odraz v slovníku. In: *Jazykovedný časopis*, 1992, roč. 43, č. 2, s. 116-126.
- JAROŠOVÁ, A.: Monokolokabilné slová v slovenčine. In: *Jazykovedný časopis*, 1995, roč. 46, č. 2, s. 83-99.
- JAROŠOVÁ, A.: Problém vyčleňovania ustálených lexikalizovaných spojení pomocou štatistických nástrojov. In: *Jazykovedný časopis*, 1999, roč. 50, č. 2, s. 94-100.
- JAROŠOVÁ, A.: Lexikalizované spojenie v kontexte ustálených spojení. In: *Princípy jazyka a textu.* Red. J. Dolník. Bratislava: Univerzita Komenského 2000a, s. 138-153.
- JAROŠOVÁ, A.: Viacslovný termín a lexikalizované spojenie. In: *Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť profesora Jána Horeckého.* Red. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000b, s. 481-493.

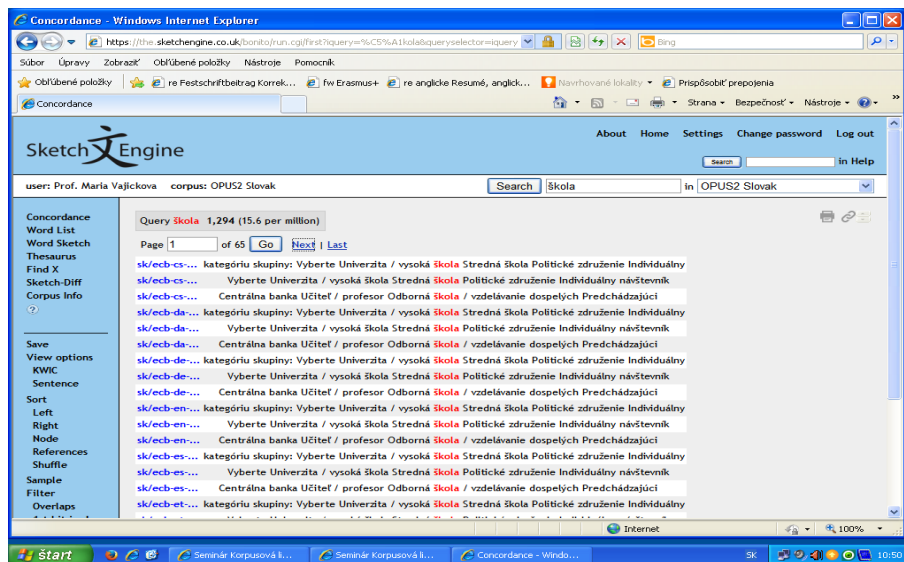
- JAROŠOVÁ, A.: Spracovanie ustálených spojení vo výkladovom slovníku. Návrh. In: Nová slovní zásoba ve výkladových slovnících. Red. O. Martincová – J. Světlá. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky 2000c, s. 41-54.
- JAROŠOVÁ, A.: Spájateľnosť slov a jej odraz v slovníku. In: Jazykovedný časopis, 1992, roč. 43, č. 2, s. 116-126.
- JAROŠOVÁ, A.: Problém vymedzenia kolokácií. In: Jazykovedný časopis, 2007, roč. 58, č. 2, s. 81-102.
- JUHÁSZ, J.: Probleme der Interferenz. Budapest: Akadémiai Kiadó 1970. 174 s.
- KAČALA, J.: Kategoriálne slová v slovných spojeniach. Príspevok k teórii jazykového významu. In: Jazykovedný časopis, 1993, roč. 44, č. 1, s. 14-24.
- KAČALA, J.: Viacslovné pomenovania v slovnej zásobe. In: Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica XLV. Red. P. Žigo. Bratislava: Univerzita Komenského 1997a, s. 33-42.
- KAČALA, J.: K statusu lexikalizovaných spojení. In: Slovenská reč, 1997b, roč. 62, č. 4, s. 193-203.
- KAČALA, J.: Syntax lexikalizovaných spojení. In: Studia Academica Slovaca. Ed. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 2002, s. 100-110.
- KAČALA, J.: Lexikalizované spojenia a frazeologické jednotky. In: Frazeologické štúdie. II. Red. P. Ďurčo. Bratislava: Komisia pre výskum frazeológie pri Slovenskom komitáte slavistov 1997c, s. 95-102.
- KAČALA, J.: Zložené útvary v jazyku. Martin: Matica slovenská 2010. 128 s.
- KOHN, K.: Bemerkungen zur Kollokationsproblematik. In: Texte, Sätze, Wörter und Moneme. Festschrift für Klaus Heger zum 65. Geburtstag. Ed. S. R. Anschütz. Heideberg: Orientverlag 1992, s. 369-389.
- KRALČÁK, L.: Analytické verbo-nominálne spojenia v slovenčine. Synchrónno-diachrónny pohľad. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2005. 204 s.
- LAPÁROVÁ, V.: Ustálené spojenia a frazeologické jednotky, ich podstata a hranice. In: Lexikografický zborník. Materiály z I. celoštátnej konferencie čs. lexikografov, konanej v dňoch 5.-7. júna 1952 v Bratislave. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1953, s. 111-116.
- LEHR, A.: Kollokationsanalysen – von der Kollokationstheorie des Kontextualismus zu einem computergestützten Verfahren. In: Zeitschrift für germanistische Linguistik, 1993, 21/1:2-19.
- LEHR, A.: Kollokationen und maschinenlesbare Korpora: ein operationelles Analysemodell zum Aufbau lexikalischer Netze. Tübingen: Niemeyer 1996. 383 s.
- LEHR, A.: Kollokationen in Langenscheidts Groswörterbuch Deutsch als Fremdsprache. In: Perspektiven der pädagogischen Lexikographie des Deutschen. Ed. H. Wiegand. Tübingen: Niemeyer 1988, s. 256-279.
- LEISI, E.: Der Wortinhalt. Seine Struktur im Deutschen und Englischen. Heidelberg: UTB 95 1971.
- Lexikon der Sprachwissenschaft. Kröner. H. Busmann. Stuttgart: 1990.
- MACHAČ, J.: K lexikologické problematice slovních spojení. In: Slovo a slovesnost, 1967, roč. 28, č. 2, s. 137-149.
- MAJCHRÁKOVÁ, D.: Vyčleňovanie lexikalizovaných spojení pomocou štatistických nástrojov. [Diplomová práca.] Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského 2005. 63 s.
- MAJCHRÁKOVÁ, D.: Vyčleňovanie lexikalizovaných spojení pomocou štatistických nástrojov. In: Varia XV. Zborník materiálov z XV. kolokvia mladých jazykovedcov (Banská Bystrica – Tajov 7.-9. 12. 2005). Red. A. Gálisová – A. Chomová. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Katedra slovenského jazyka a literatúry FHV UMB v Banskej Bystrici 2008, s. 357-364.
- NIŽNÍKOVÁ, J.: Zložená menná skupina. In: Zo slovenskej skladby. Prešov: FF UPJŠ 1994. 58 s.
- NIŽNÍKOVÁ, J. – SOKOLOVÁ, M.: Valenčný slovník slovenských slovík. Prešov: FF PU 1998. 270 s.

- OLOŠTIAK, M.: K triedeniu viacsovných pomenovaní. In: *Slovakistický zborník*. 5. Red. M. Týr. Nový Sad: Slovakistická vojvodinská spoločnosť 2009, s. 25-39.
- OLOŠTIAK, M. – IVANOVÁ, M.: *Kapitoly z lexikológie. Lexikálna syntagmatika a viacsovné pomenovania*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2013. 245 s.
- ONDRUS, P.: *Slovenská lexikológia. 2. Náuka o slovnej zásobe*. Bratislava: SPN 1972. 90 s.
- ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*. Bratislava: SPN 1980. 232 s.
- OROSZOVÁ, D.: Sémantický spôsob tvorenia terminologických pomenovaní v strojárskych terminológii. In: *Kultúra slova*, 1986, roč. 20, č. 10, s. 326-330.
- REDER, A.: *Kollokationen in der Wortschatzarbeit*. Wien: Praesens Verlag 2006. 254 s.
- RIPKA, I. – IMRICHOVÁ, M.: *Kapitoly z lexikológie a lexikografie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2011. 156 s.
- PORZIG, W.: Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen. In: *Wortfeldforschung*. Ed. L. Schmidt Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1973, s. 78-103 (zuerst in: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 58, Halle 1934).
- ROTHKEGEL, A.: Kollokationsbildung und Textbildung. In: *Europhras* 92. Tendenzen der Phraseologieforschung. Ed. B. Sandig. Bochum: 1994, s. 499-523.
- SEELBACH, D.: Zur Integrierung von Kollokationen in zwei- und mehrsprachige lexikalische Datenbank. In: *IRAL* XXX/1, 1992, s. 51-58.
- SINCLAIR, J.: *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press 1992.
- STERNKOPF, J.: Kollokationen in wissenschaftlichen Rezensionen. In: *Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung* 33, Concordance, Collocation. Oxford: Oxford University Press 1998.
- STERNKOPF, J.: Kollokationen in wissenschaftlichen Rezensionen. In: *Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung* 33. 1998, s. 32-44.
- Terminologie zur neueren Linguistik*. W. Abraham. Tübingen: Niemeyer 1988.
- WOTJAK, B.: Redewendungen und Sprichwörter. Ein Buch mit sieben Siegeln? In: *Fremdsprache Deutsch*, 1996. H. 15/2, Stuttgart, 4-9.
- WOTJAK, G.: Nichtidiomatische Phraseologismen: Substantiv – Verb – Kollokationen – ein Fallbeispiel. In: *Europhras* 92. Tendenzen der Phraseologieforschung. Ed. B. Sandig. Bochum: 1994, s. 651-677.
- ZIMMERMANN, M.: Zum Begriff der Kollokation in der Sprachwissenschaft und der Glottodidaktik. In: *Glottodidactica* 14, 1981, s. 61-68.

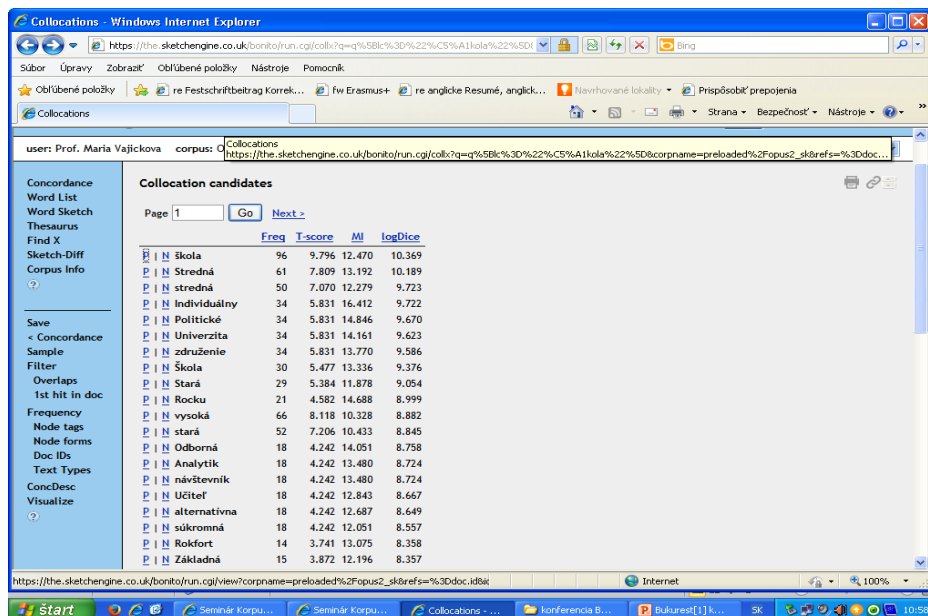
Príloha:

Vytváranie kolokačných profilov

Kľúčové slovo v kontexte

Kolokácie slova škola podľa relatívnej frekvencie (logDice)

Kolokačné tabuľky (ľavý a pravý kontext)

user: Prof. Maria Vajickova corpus: OPUS2 Slovak

Search in OPUS2 Slovak

Concordance Word List Word Sketch Thesaurus Find X Sketch-Diff Corpus Info

Save Change options Clustering Sorting Gramrels More data Less data

škola OPUS2 Slovak freq = 1085 (13.1 per million)

left_content	2,298	1.1	right_content	1,499	0.8	nextleft_content	1,031	1.6	nextright_content	427	0.7
Stredná	40	8.24	klidek	6	6.77	Stredná	44	8.88	Chester	4	7.53
Odborná	18	7.74	klaunov	6	6.75	Odborná	18	8.62	bojových	5	6.43
Univerzita	17	7.57	vzdelavanie	18	6.69	Stará	24	7.87	Stredná	4	5.74
Stará	26	7.52	družina	4	6.32	stredná	46	7.81	súdnych	4	5.0
Základná	10	6.67	škola	4	6.23	Právnická	7	7.68	Union	4	3.9
Rolfort	9	6.66	Chester	4	6.22	tanečná	7	7.56			
Právnická	7	6.59	dôsledná	4	6.2	súkromná	17	7.53			
stredná	20	6.36	Wells	4	6.11	Základná	10	7.39			
letná	5	6.0	daňová	4	6.07	alternatíva	12	7.34			
Vysoká	9	5.99	školská	4	6.05	výborná	11	7.27			
stará	34	5.87	bojových	5	5.79	Internátna	5	7.25			
Internátna	4	5.81	umení	5	5.72	večerná	5	7.13			
zarobných	4	5.81	posratý	4	5.39	umelecká	7	7.12			
Alternatívna	4	5.77	plná	7	5.05	základná	10	7.0			
večerná	4	5.75	študentov	4	4.89	letná	5	6.99			
súkromná	7	5.74	ohľadne	6	4.77	baletná	4	6.92			
zdvorilo	4	5.72	súdnych	4	4.67	väzenská	4	6.87			

Ustálená fráza a kolokabilita

user: Prof. Maria Vajickova corpus: OPUS2 Slovak

Search in OPUS2 Slovak

Sketch Engine

About Home Settings Change password Log out

Query poza, školu 10 (0.1 per million)

sk/1994/91... horšie. Ja viem. Chápeš, mohla by chodiť poza školu , brat' drogy. Mat' sex. Ako sme mali my.

sk/1994/91... Ako sme mali my. Ja som nikdy nechodila poza školu a ty si na strednej nikdy nemal sex. Vieš

sk/1995/59... knihy, jasné? Jasné. Keď ta niekedy chytím poza školu , rostrielam ti zadok. # Volám sa M- O a

sk/2000/49... ! Nabudúce si rozmyslíš, či budeš chodiť poza školu ! Ako sa volá otec E. T. ho? - Čo? - Don

sk/2004/21... stredná škola je plná študentov, ktorí chodili poza školu alebo s poruchami správania. Tu sa ich

sk/2004/21... stredná škola je plná študentov, ktorí chodili poza školu alebo s poruchami správania. Tu sa ich

sk/2008/39... pekné počasie, Cullenovi zmiznú. Čo, idú poza školu ? Nie, doktor Cullen a pani Cullenová ich

sk/2008/44... Neviem ... čoskoro. Ako to, že stále chodíš poza školu ? Nepáči sa mi tam. Nikoho tam nepoznám.

sk/2009/42... peklo. Keď mala 14, ukradla auto, chodila poza školu a mnohé iné. A on na ňu nezvyšil hlas ani

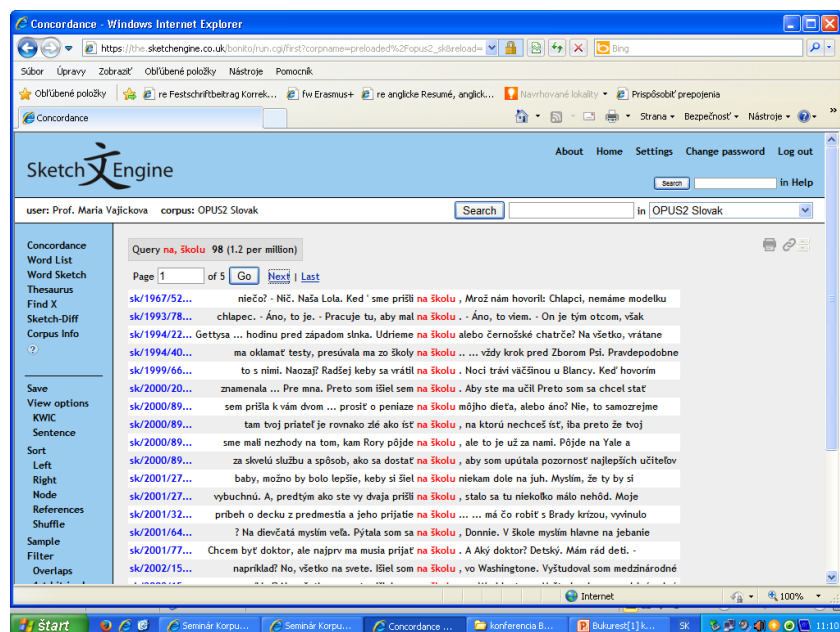
sk/2009/50... škole, Opatrovateľka detí je preč. Išiel sme poza školu . Čo tu máme? Aha. na príjme to už slabne

Lexical Computing

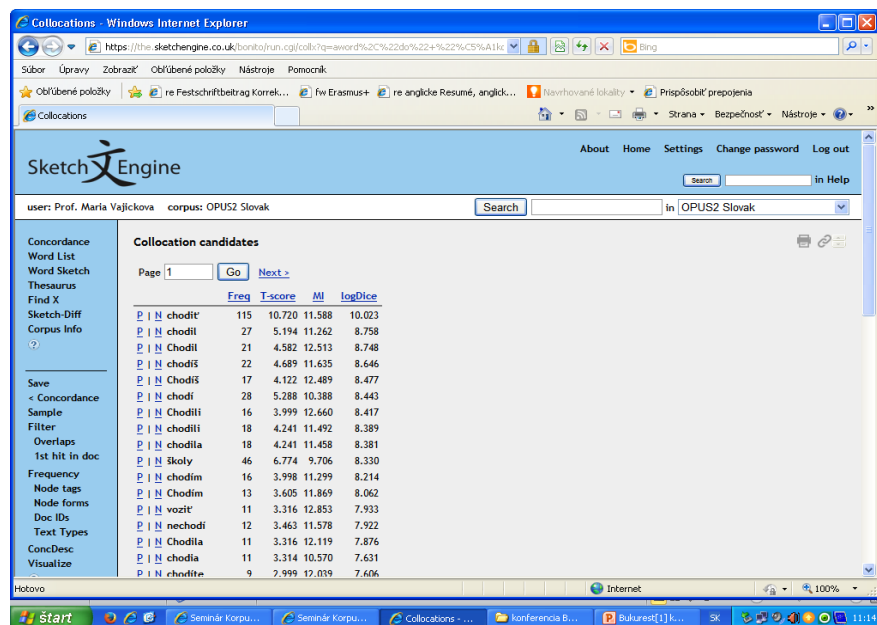
Sketch Engine (ver:2.28.2, S&E-2.107-3.38.6)

Interface language: English | český | slovenský | gaelige | slovenščina | hrvatski

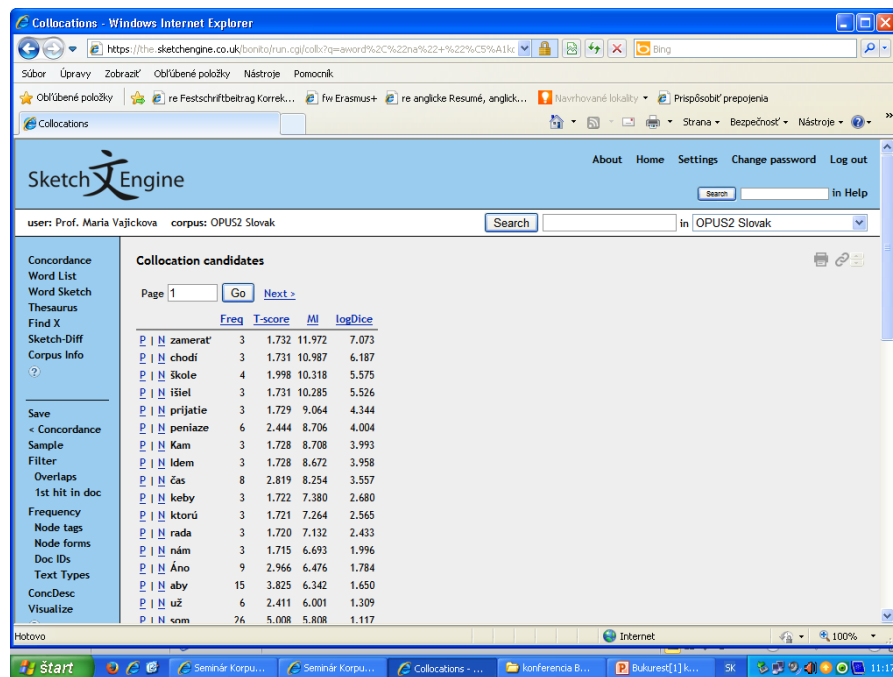
Kolokabilita predložkového spojenia

Signifikantné kolokáty pre predložkové spojenie *do školy*

Signifikantné kolokáty predložkovej konštrukcie *na školu*

The screenshot shows the Sketch Engine web interface in a Windows Internet Explorer browser. The user is logged in as 'Prof. Maria Vajickova' with the corpus 'OPUS2 Slovak'. The search results are displayed under the 'Collocation candidates' section, showing a table of word pairs with their frequency, T-score, MI, and logDice values.

	Freq	T-score	MI	logDice
zamerat	3	1.732	11.972	7.073
chodi	3	1.731	10.987	6.187
škole	4	1.998	10.318	5.575
išiel	3	1.731	10.285	5.526
prijatie	3	1.729	9.064	4.344
peniaze	6	2.444	8.706	4.004
Kam	3	1.728	8.708	3.993
idem	3	1.728	8.672	3.958
čas	8	2.819	8.254	3.557
keby	3	1.722	7.380	2.680
ktorú	3	1.721	7.264	2.565
rada	3	1.720	7.132	2.433
nám	3	1.715	6.693	1.996
Áno	9	2.966	6.476	1.784
aby	15	3.825	6.342	1.650
už	6	2.411	6.001	1.309
čím	26	5.008	5.808	1.117

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

K VÝSKUMU HOVOROVEJ SLOVENČINY NA DOLNEJ ZEMI

Stanislava ZAJACOVÁ

The paper presents partial results of a questionnaire survey that intends to find out how Slovaks who live in the so-called Low Land (Dolná zem; in Hungary, Serbia and Romania) understand some spoken (colloquial) words, collocations and phrases that contain spoken vocabulary. These are elements of spoken stylistic layer of standard language, which have a significant frequency in everyday language interaction in family, among friends and in a work environment. From the field of informal communication, spoken vocabulary is entering the domain of official communication, in particular the realm of print and electronic media. Analysed were 98 questionnaires collected between February and August 2014.

Keywords: Low Land, questionnaire survey, spoken Slovak, colloquial words, spoken collocations.

Problematikou hovorovej slovenčiny sme sa začali detailnejšie zaoberať v práci *Kolokvializmy vo výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka* (2013) predstavujúcej súčasť záverečnej skúšky v rámci kurzu *Didaktika slovenčiny ako cudzieho jazyka*, ktorý organizuje Univerzita Komenského v Bratislave a Studia Academica Slovaca – centrum pre slovenčinu ako cudzí jazyk. Cieľom práce bolo vyselektovať z *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (2003) všetky lexikálne jednotky označené štylistickým kvalifikátorom *hovor.*, vytvoriť samostatný slovník kolokvializmov a na základe neho navrhnúť pre študentov slovenčiny ako cudzieho jazyka súbor cvičení zameraných na rozvoj receptívnych a produktívnych jazykových zručností. Pri ich tvorbe sme sa opierali o Slovenský národný korpus, internet a umeleckú literatúru. Navrhnuté cvičenia sa stali východiskovým materiálom pri koncipovaní otázok do dotazníkového prieskumu s názvom *Rozumejú dolnozemskí Slováci hovorovej slovenčine?*, prostredníctvom ktorého sa pokúšame zistiť, do akej miery rozumejú Slováci žijúci na Dolnej zemi (v Maďarsku, Srbsku a Rumunsku) vybraným kolokvializmom, hovorovým slovným spojeniam a frázam obsahujúcim hovorovú lexiku. Ide o prvky hovorovej štýlovej vrstvy spisovného jazyka používané v každodennom jazykovom styku v rodinnom, priateľskom a pracovnom prostredí (porov. Peciar, 1965). Sú súčasťou bežnej štandardnej variety národného jazyka (Slančová – Sokolová, 1994) s príznakom spisovnosti. Ich charakteristickými vlastnosťami sú neverejnosť, ústnosť,

dialogickosť, neformálnosť, uvoľnenosť, neoficiálnosť, ekonomickosť, expresívnosť, príp. obraznosť (porov. Dolník, 2003; Orgoňová – Bohunická, 2011; Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989; Encyklopédia jazykovedy, 1993). Nachádzajú však uplatnenie nielen v ústnych a dialogických prejavoch, tendenciu k hovorovosti možno pozorovať aj v písanej forme. Hovorové lexémy postupne prenikajú zo sféry súkromnej komunikácie do sféry verejnej komunikácie, a to najmä v oblasti printových a elektronických médií (Orgoňová – Bohunická, 2011).

V príspevku prezentujeme parciálne výsledky dotazníkového prieskumu *Rozumejú dolnozemskí Slováci hovorovej slovenčine?*, ktorý sme distribuovali v printovej aj v online elektronickej verzii¹. Výskumný materiál predstavujú dotazníky zozbierané v období od februára do septembra 2014. Dotazník pozostáva z dvoch častí. V prvej časti zaznamenávame základné demografické údaje o respondentoch (vek, pohlavie, bydlisko, oblasť pôsobenia/zamestnanie), zaujímajú nás tiež jazykové preferencie respondentov v rôznych komunikačných sférach a komunikačných situáciách a skutočnosť, ako často udržiavajú kontakt s rodinou, priateľmi a známymi na Slovensku. Druhá časť dotazníka obsahuje 6 cvičení zameraných na overenie schopnosti porozumieť vybraným kolokvializmom (napr. *malér, lanárit', sukničár, brandža, šajn*), hovorovým slovným spojeniam (*infarktová situácia, prísť na otočku, srdcová záležitosť* a pod.) a frázam (napr. *Je to s ňou bledé; Nechcem sa do toho montovať; Je mi to fuk*). Úlohou respondentov je vysvetliť význam jednotlivých kolokvializmov, hovorových slovných spojení a fráz, použiť izolované výrazy/slovné spojenia vo vete, príp. ich doplniť na správne miesto v texte.

Do septembra 2014 sa nám podarilo zozbierať 112 dotazníkov, analýze sme však podrobili iba 98 dotazníkov.² Výskumná vzorka je výrazne heterogénna. V ďalších fázach výskumu sa pokúsime zabezpečiť rovnomerné zastúpenie respondentov z Maďarska, Rumunska a Srbska, hoci naším cieľom nie je nevyhnutne porovnávať úspešnosť respondentov v rámci jednotlivých krajín. Do dotazníkového prieskumu sa doposiaľ zapojilo 67 respondentov zo Srbska, 24 z Maďarska a 7 z Rumunska. Ide celkovo o 68 žien a 29 mužov, jeden respondent pohlavie neuviedol. Priemerný vek účastníkov prieskumu je 40,87 rokov (najmladší respondent – 18 rokov, najstarší respondent – 71 rokov). Z hľadiska oblasti pôsobenia tvoria najpočetnejšie skupiny študenti slovakistiky od 1. ročníka bakalárskeho štúdia po doktorandské štúdium (celkovo 20 študentov), respondenti pracujúci v oblasti školstva (20 učiteľov základných, stredných a vysokých škôl, najmä učitelia slovenského jazyka) a v slovenských printových a elektronických

¹ Dotazník je dostupný na stránke: <http://www.surveio.com/survey/f/L0C8Y9I2E4C2R9V8J>

² Dôvodom vyradenia 14 dotazníkov bolo ich nedostatočné vyplnenie (respondenti napr. vyplnili len prvú časť dotazníka, príp. z druhej časti bolo vyplnené len jedno cvičenie) alebo skutočnosť, že respondenti nespádali do sledovanej výskumnej vzorky (do online dotazníkového prieskumu sa zapojili aj Slováci, ktorí sa narodili a v súčasnosti žijú na území Slovenska).

médiách (15)¹. Tieto 3 skupiny predstavujú 56,12 % všetkých respondentov. Možno teda konštatovať, že výskumnú vzorku tvoria z väčšej časti respondenti s vysokoškolským vzdelaním, pričom väčšina z nich používa slovenský jazyk v každodennom styku. Ostatní respondenti ako oblasť svojho pôsobenia uviedli bankovníctvo, strojnictvo, farmáciu, obchod, elektrotechniku, poľnohospodárstvo, národnostné pole, vedeckú oblasť, železničnú dopravu, prekladateľstvo a tlmočnictvo, hodinárstvo, maliarstvo, osvetovú prácu, príp. išlo o dôchodcov, nezamestnaných alebo o študentov iných odborov ako slovakistika.

Dotazníkový prieskum naďalej pokračuje, priebežné výsledky budú publikované v samostatných konferenčných príspevkoch. Naším cieľom je ponúknuť publikáciu s komplexnými výsledkami výskumu a pripraviť pre záujemcov o štúdium slovenčiny materiály zamerané na rozvíjanie hovorovej lexiky.

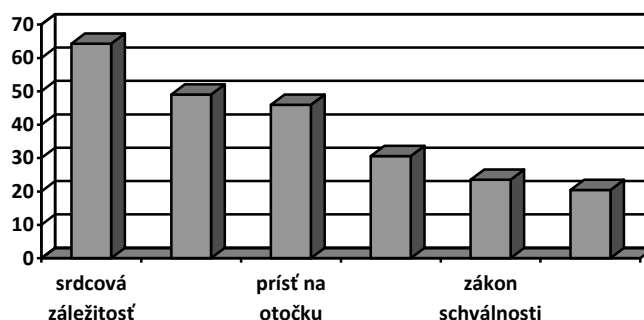
V ďalšej časti príspevku ponúkame na ilustráciu vyhodnotenie jednej úlohy, ktorej znenie bolo takéto: *Použite nasledujúce hovorové slovné spojenia vo vetách tak, aby ste dokázali, že rozumiete ich významu: hluchý telefón, infarktová situácia, masťná pokuta, prísť na otočku, srdcová záležitosť, zákon schválnosti.*

Pri vyhodnocovaní dotazníkov sme zaznamenávali percentuálne zastúpenie *správnych, nesprávnych a neuvedených odpovedí* (respondenti v týchto prípadoch pravdepodobne nepoznali správnu odpoveď, do dotazníka často explicitne doplnili otáznik alebo poznámky „neviem“, „nerozumiem“, „nepoznám“). Pri správnych odpovediach nás zaujímala iba skutočnosť, či respondent jednotlivým slovným spojeniam rozumie, nebrali sme do úvahy pravopisné, gramatické a štylizračné chyby. Ako správne odpovede sme hodnotili aj tie, v ktorých respondenti síce nenaplnili cieľ úlohy dôsledne, tzn. nepoužili dané slovné spojenia vo vetách, ponúkli však synonymné výrazy alebo vlastné interpretácie. Všetky príklady, ktoré v príspevku uvádzame, sú zapísané v takej podobe, v akej sa objavili v dotazníkoch, teda aj s chybami. Za nesprávne odpovede sme považovali tie, v ktorých príklad respondenta nekorešponduje so skutočným významom slovného spojenia alebo jeho interpretácia nie je dostatočným dôkazom toho, že danému slovnému spojeniu rozumie. Vymedzili sme aj samostatnú skupinu *diskutabilných prípadov*, pretože v dotazníkoch sa objavili odpovede, ktoré nebolo možné hodnotiť jednoznačne ako správne alebo nesprávne.

V nasledujúcej tabuľke a v grafe zaznamenávame informácie o percentuálnom zastúpení správnych odpovedí.

¹ Ide najmä o redaktorov týždenníka *Hlas ľudu*, ktorých sa nám podarilo zapojiť do dotazníkového prieskumu vďaka prof. PhDr. Marte Součkovej, PhD., lektorky slovenského jazyka a kultúry na Univerzite v Novom Sade.

Slovné spojenie	Percentuálna úspešnosť
srdcová záležitosť	64,29
infarktová situácia	48,98
prísť na otočku	45,92
mastná pokuta	30,61
zákon schválnosti	23,47
hluchý telefón	20,41

Najviac správnych odpovedí (64,29 %) sme zaznamenali v prípade hovorového slovného spojenia *srdcová záležitosť*, ktoré sa v komunikácii používa na vyjadrenie veľmi pozitívneho, vreľého vzťahu k niečomu, prípadne k niekomu. V *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (2003, ďalej len KSSJ) sa v rámci jeho výkladu uvádzajú synonymné atribúty – „citová, ľúbostná“ záležitosť. Vyberáme niekoľko príkladov správneho použitia tohto slovného spojenia, ktoré respondenti uviedli v dotazníkoch: *Poézia je jej srdcová záležitosť, bez nej sa nezaobíde jediný deň.*; *Mojou srdcovou záležitosťou je písanie – hádam preto som aj novinárka.*; *Rada robí svoju prácu, je to pre ňu srdcová záležitosť.* Ako správne sme hodnotili aj odpovede, v ktorých respondenti ponúkli vlastnú interpretáciu daného slovného spojenia alebo uviedli synonymné výrazy, napr. *láska*; *veľká záľuba*; *Niečo čo sa nám páči*; *Hadam emocionálna, dvolezita zalezitost.*; *Na čom nám emocionálne záleží*; *Veľmi sa mi to páči. Je mi to srdcu blízke*; *blízka duši*; *ľúbim voľačo*; *Niečo čo je človeku milé*. 9 odpovedí (9,18 %) bolo nesprávnych. Respondenti v týchto prípadoch dávali slovné spojenie *srdcová záležitosť* zväčša do súvislosti s infarktom, so zlyhaním srdca (napr. *Dedko nám nečakane umrel. Doktor povedal, že to bola srdcová záležitosť.*; *Bola v nemocnici so srdcovou zástavou.*). Z ďalších príkladov, ktoré sa výrazne vzd'ľujú pôvodnému významu daného slovného spojenia, vyberáme tieto: *Niečo dôležité, musí to človek urobiť aby mal pokoj*; *Ľutujem to.*; *Súvisí od dobrosti človeka*. Žiadnu odpoveď neuviedlo 9 respondentov (9,18 %). Do kategórie diskutabilných prípadov sme zaradili 17 odpovedí (17,35 %), ktoré pôsobia vágne a bez priblíženia kontextu ich nemôžeme hodnotiť ako jednoznačne správne alebo nesprávne, napr. *Srdcove zalezitosti si vybavujte vonku a nie na hodine.*; *Nechcem sa miešať medzi vás dvoch, to je vaša srdcová záležitosť.*; *Neviem byť reálna, je to taká srdcová záležitosť.*

Slovné spojenie *infarktová situácia* možno podľa KSSJ interpretovať ako situáciu „spôsobujúcu veľké napätie“. Pri kolokvializme *infarktový* sa v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* (2011, ďalej len SSSJ) uvádzajú ďalšie synonymné výrazy: „vyvolávajúci veľké napätie, plný nečakaných zvrátov, dramatický, napínavý, vzrušujúci“. V dotazníkovom prieskume sa objavilo 48 správnych odpovedí (48,98 %). Respondenti buď ponúkli vlastné príklady so správnym použitím daného slovného spojenia (napr. *To bola ozaj infarktová situácia, lebo naši hokejisti dlho prehrávali.*; *Lietadlo sa takmer zrútilo a bola to fakt infarktová situácia.*; *Včera som išla po ulici a bola taká tma, že sa nikde nič nevidelo. Zrazu spoza rohu vybehla mačka. Veľmi som sa zľakla. Riadna infarktová situácia.*), alebo uvádzali interpretácie a synonymné výrazy typu *stresová, napätá situácia; veľmi napínavá; krízová situácia; veľmi ťažká situácia; situácia o nervy; šokujúca situácia; ozaj horúca situácia; Situácia, ktorá v nás vyvoláva stres.*; *Keď niekto zažije niečo šokujúce, nepríjemné.* V rámci nesprávnych odpovedí, ktoré tvorili 13,26 %, sa objavovali podobné tendencie ako v predchádzajúcom slovnom spojení *srdcová záležitosť*. Účastníci dotazníkového prieskumu nevníмали prenesený, obrazný význam hovorového slovného spojenia *infarktová situácia*, ale opäť ho dávali do súvislosti so srdcovým infarktom, teda s „ohraničeným miestnym odumretím časti tkaniva alebo orgánu spôsobeným náhlým zamedzením prívodu krvi z uzavretej tepny“ (podľa SSSJ, 2011). Vyberáme niekoľko exemplifikácií z dotazníkov: *Som zdravý, infarktová situácia ma nezaujíma.*; *Neklam ze si pred infarktom.*; *Bolí ma hrud, je to infarktová situácia?*; *Zavolali sme sanitku, lebo tak vyzeralo, že je to infarktová situácia.* V 13 nesprávnych odpovediach sme túto spoločnú tendenciu respondentov zaznamenali až desaťkrát. V ostatných troch prípadoch sa objavili ďalšie interpretácie vzdialené pôvodnému významu analyzovaného slovného spojenia: *srdcový úder; bezpečnostná, neodkladateľná (situácia); mŕtva situácia*. Odpoveď neuviedlo 18 respondentov (18,37 %). Medzi diskutabilné prípady (spolu 19,39 %) sme zaradili také odpovede, ktoré nie sú dôkazom toho, že respondent danému slovnému spojeniu skutočne rozumie (napr. *Bola to infarktová situácia.*; *Mali sme tu infarktovú situáciu.*; *Vyskytla sa infarktová situácia, nevedeli sme čo máme robiť.*; *Zažil som infarktovú situáciu, videl som ju.*; *Sused je v infarktovej situácii.*).

Hovorové slovné spojenie *prísť na otočku* sa používa v komunikácii vo význame *prísť na krátky čas/narýchlo/na chvíľu, prísť a vzápätí odísť* (porov. aj KSSJ – „vrátiť sa na otočku = chytro“; *Synonymický slovník slovenčiny* (2004), ďalej len SSS – „otočka = uskutočnenie pohybu ťa a späť: ísť niekam na obrátku, na otočku“). 45 odpovedí (45,92 %) sme vyhodnotili ako správnych (napr. *Obed pre nás nemusíš chystať, my sa zdržiavať nebudeme, prideme iba na otočku.*; *Mám iba málo času, pridem iba na otočku, ubytovanie nepotrebujem.*; *Ponáhľam sa, prišla som len na otočku.*; *Čakali sme, že zostanú tu týždeň, a prišli len na otočku.*). Viacerí respondenti namiesto použitia daného slovného spojenia vo vete/súvetí ponúkali vlastné interpretácie alebo synonymá, ktoré sme takisto považovali za správne, napr.

nezdrzat sa dlho; hned' sa vrátiť; zastaviť sa nakrátko; prísť na krátky čas; prísť a rýchlo sa vrátiť; prísť a hned' odísť, tam a späť. 9 respondentov (9,18 %) uviedlo nesprávnu odpoveď. Z toho v piatich prípadoch sme zaznamenali spoločnú tendenciu, keď respondenti vnímali výraz *otočka* v neprenesenom význame ako „miesto na obracanie (napr. dopravných prostriedkov)“ (podľa SSS, 2004), napr. *Cestovali sme, až sme prišli na otočku, otočili sme sa a šli sme späť.; Prísť na konečnú stanicu, tam kde sa autobusy otáčajú.* Ostatné príklady v rámci nesprávnych odpovedí sa výrazne vzdávajú pôvodnému významu slovného spojenia *prísť na otočku* (*urobiť dvakrát tú istú vec; vyzva na debatu; Musím vybrať niečo.; otočiť do prava*). Odpoveď neuviedlo až 36 respondentov (36,74 %). Z 8 diskutabilných prípadov (8,16 %), ktoré nebolo možné jednoznačne zaradiť do skupiny správnych alebo nesprávnych odpovedí, vyberáme nasledujúce príklady: *Nemaš naplánované prísť na otočku?; Prehnal a predsa prišiel na otočku.; Vrátiť sa rýchlo zo školy.*

Pri vyhodnocovaní použitia slovného spojenia *mastná pokuta* sme vytvorili najpočetnejšiu skupinu diskutabilných prípadov (54 odpovedí; 55,10 %). Účastníci dotazníkového prieskumu sa totiž pri tvorbe jednotlivých viet/súvetí koncentrovali predovšetkým na neutrálny výraz *pokuta*, teda peňažný trest, a neinterpretovali kolokvializmus *mastná*, tzn. veľká, vysoká pokuta (porov. aj KSSJ). Príklady, ktoré respondenti uviedli, nie sú bez detailnejšieho priblíženia kontextu alebo bez interpretácie atribútu *mastný* dostatočným dôkazom toho, že rozumejú slovnému spojeniu ako celku, a preto sme tieto odpovede nemohli hodnotiť ako jednoznačne správne (napr. *Vypil si a zaplatil mastnú pokutu.; Prešiel na červenú a tak ho neminula mastná pokuta.; Zaplatil som mastnu pokutu.; Vylepil policajtovi zaucho a teraz ho páli mastná pokuta.*). Miernejší prístup sme zvolili pri vyhodnocovaní tých odpovedí, v ktorých bol význam kolokvializmu *mastný* vyjadrený aspoň prostredníctvom antonym *malý – mastný* (napr. *Urobila som len malý priestupok, a bola z toho mastná pokuta.*), alebo použitím deiktického pronomina *taký* vyjadrujúceho veľkú mieru vlastnosti (napr. *Rýchlo jazdil, ale predsa takú mastnú pokutu nečakať*). Tieto príklady sme hodnotili ako správne. Celkovo bolo správnych 30 odpovedí (30,61 %). Respondenti korektne interpretovali slovné spojenie *mastná pokuta* ako celok, prípadne použili synonymné výrazy pre atribút *mastný* (napr. *Vodič dostal pokutu vo veľkej sume.; Platila som veľa.; vysoká pokuta; poriadna pokuta; Zaplatil som mastnú (veľkú) pokutu.; Za prestup dostal veľký trest.*). 10 respondentov (10,21 %) neuviedlo žiadnu odpoveď. Iba 4 príklady (4,08 %) sme považovali za nesprávne, pretože nezodpovedali pôvodnému významu analyzovaného slovného spojenia (*veľký priestupok; necisté peniaze za necisté situácie; Dobre som chodil.; lakava*).

V prípade slovného spojenia *zákon schválnosti* sa v KSSJ objavuje takýto výklad: „negatívne veci sa stávajú v najnevhodnejšej chvíli“. Až 53 respondentov (54,08 %) neuviedlo žiadnu odpoveď, čo je najviac zo všetkých analyzovaných slovných spojení. Správnu odpoveď sme zaznamenali u 23 respondentov (23,47 %),

napr. *Bol to zákon schválnosti: zabudla som si peňaženku a v bankomate neboli peniaze.; Keď niečo hľadám, vždy platí zákon schválnosti, je to celkom dolu v krabici.; Stretla som ho práve vtedy keď som nebola namaľovaná a vyzerala som hrozne. Proste zákon schválnosti.* Niektorí respondenti namiesto použitia daného slovného spojenia ponúkli vlastné interpretácie alebo synonymné výrazy (napr. *Akurát pršalo a je bez dáždnika.; Nieco sa udeje v tej najmenej vhodnej chvíli.; Ako na potvoru sa mi pokazil bycikel.; Chlieb natretý lekvárom vždy padá lekvárovou stranou dolu (Murphyho zákonník).*). Medzi správnymi odpoveďami sa päťkrát objavuje súvislosť s tzv. Murphyho zákonmi, ktorých podstata spočíva práve v zákone schválnosti, teda v princípe „čo sa môže pokaziť, to sa pokazí“. Do skupiny nesprávnych odpovedí sme zaradili celkovo 16 príkladov (16,33 %). Z toho u 5 respondentov sa objavila spoločná tendencia, slovné spojenie *zákon schválnosti* bolo vnímané ako súčasť právnickej terminológie (napr. *Zákon schválnosti bol prijatý.; Zákon schválnosti je administratívna, právna terminológia.; Niekedy nás parlament nedodržiava zákon schválnosti.; Zákony schválnosti by mali byť všeobecne platné.*). Ostatné nesprávne odpovede nekorešpondovali s pôvodným významom analyzovaného slovného spojenia (*musím niečo robiť; úctivosť; poďakovanie; Podpora je zákon schvalnosti.*). 6 odpovedí v skupine diskutabilných prípadov (6,12%) nebolo možné jednoznačne interpretovať a zaradiť k správnym alebo nesprávnym odpovediam (napr. *Zákon schválnosti je napr. just sa v tom/to/ nevyznať.; Nevyšiel mu plán, zase raz zaúradoval zákon schválnosti.*).

V KSSJ a v SSSJ sa hovorové slovné spojenie *hluchý telefón* označuje ako „nefungujúci telefón“, príp. „telefón bez signálu“. Správne ho použilo iba 20 respondentov (20,41 %). Uvádzame niekoľko exemplifikácií: *Zase sa mi pokazil telefon, je hluchý.; Telefón nefunguje, nie je signál.; Mám nefunkčný telefon.; Je nejaký technický problém, lebo telefón je hluchý.* Zo všetkých analyzovaných slovných spojení sa najviac nesprávnych odpovedí (62; 63,27 %) objavilo práve v danom prípade. V rámci nich možno sledovať viacero spoločných tendencií. Respondenti najčastejšie interpretovali slovné spojenie *hluchý telefón* ako (1) hru,¹ ktorej výsledkom je nedorozumenie (napr. *Hrať sa na hluchý telefón znamená nerozumieť si.; Asi sa hráme na hluchý telefón, lebo si nerozumieme.; Nemohli sme sa dohodnúť, ako keby sme sa hrali na hluchý telefón.*); (2) nemožnosť/neschopnosť dorozumieť sa (*Ja rozprávam jedno a ty o druhom, ako hluchý telefon; neporozumenie v všetkých smislach*); (3) hluchotu, neschopnosť počuť (*Starý otec je ako hluchý telefón.; Hovoril som mu to 5x, ale pravdepodobne je ako hluchý telefón.*). Objavili sa aj príklady, ktoré vôbec nezodpovedajú významu analyzovaného slovného spojenia (napr.

¹ Hra na telefón (na Slovensku sa toto označenie používa bez atribútu *hluchý*) je založená na princípe, že prvá osoba z radu si vypočuje nejakú správu, ktorú povie ďalšej osobe, tá ďalšej, až sa táto správa dostane k osobe na konci radu. Správa sa posúvaním medzi jednotlivými účastníkmi hry mení z hľadiska obsahu a skresľujú sa jej detaily. Kým sa dostane k poslednému účastníkovi hry, často sa značne líši od svojej počiatočnej formy.

bezvýznamný rozhovor; SMS; nezaujímam). 14 respondentov (14,28 %) neuviedlo žiadnu odpoveď. 2 odpovede (2,04 %) sme hodnotili ako diskutabilné. V súvetí *Jankin telefon je hluchý a neviem kde môže byť*, respondent pravdepodobne rozumie významu hovorového slovného spojenia, vo svojej formulácii ho však bližšie neozrejmujeme, preto odpoveď nemôžeme hodnotiť ako správnu. Ani v ďalšom príklade (*Mama ma vždy kritizuje, že mám hluchý telefón, keď sa neozvem*.) sa nedá jednoznačne určiť, v akom zmysle bolo slovné spojenie *hluchý telefón* použité. Túto formuláciu možno interpretovať vo význame, že telefón je nefunkčný, príp. volaná osoba je nedostupná (telefón nemá signál alebo je vybitý), ale aj vo význame, že telefón zvoní, ale volaná osoba ho nedvíha (tento význam analyzovaného slovného spojenia sa však vo výkladových slovníkoch neuvádza, preto takúto odpoveď nevnímame ako správnu).

Ako vyplýva z tabulky, grafu a prezentovaných informácií, u Slovákov žijúcich na Dolnej zemi sa pri interpretácii vybraných hovorových slovných spojení, ktoré majú v súčasnej spisovnej slovenčine výrazné frekvenčné zastúpenie, objavuje viacero problémov. Päť zo šiestich analyzovaných slovných spojení správne použilo (resp. určilo ich význam) menej ako 50 % respondentov. Iba v jednom prípade, pri použití a interpretácii slovného spojenia *srdcová záležitosť*, sme zaznamenali úspešnosť viac ako 50 % (konkrétne 64,29 %). Tieto výsledky považujeme za prirodzené a prediktabilné, keďže účastníci dotazníkového prieskumu žijúci mimo územia Slovenska nemajú možnosť udržiavať permanentný kontakt s hovorovou slovenčinou, touto dynamickou formou spisovného jazyka. Je preto nevyhnutné pripraviť pre Slovákov žijúcich v zahraničí, ako aj pre ostatných záujemcov o štúdium slovenčiny také materiály, prostredníctvom ktorých by bolo možné sprostredkovať im živý kontakt so súčasnou hovorovou slovenčinou a cielene rozvíjať ich jazykové zručnosti z hľadiska osvojovania si hovorovej lexiky.

Literatúra

- DOLNÍK, J.: Lexikológia. Bratislava: Univerzita Komenského 2003. 236 s.
 Encyklopédia jazykovedy. Red. J. Mistrík a kol. Bratislava: Obzor 1993. 513 s.
 HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 440 s.
 Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a upravené vydanie. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 988 s.
 ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A.: Lexikológia slovenčiny. Učebné texty a cvičenia. Bratislava: Stimul 2011. 252 s.
 PEČIAR, Š.: Jazykové prostriedky hovorového štýlu spisovnej slovenčiny. In: Jazykovedné štúdie. 8. Spisovný jazyk – štylistika. Red. F. Miko. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965, s. 42-70.
 SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca. 23. Prednášky XXX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania 1994, s. 225-240.

Slovník súčasného slovenského jazyka. 2. H – L. Red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1088 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 2004. 998 s.

ZAJACOVÁ, S.: Kolokvializmy vo výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Studia Academica Slovaca – centrum pre slovenčinu ako cudzí jazyk 2013. 82 s. [Záverečná práca odborného kurzu. Školiteľka: J. Pekarovičová].

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

KOGNITÍVNA VEDA V SLOVENSKOM KONTEXTE – PRIJATIE A PREHĽAD SMEROVANIA VÝSKUMU

Ramona ZĂVOIANU-PETROVICI

This article seeks to explore how the cognitive literary approach was received by the Slovak academic environment in the period of time from 2007 to 2012. It also tries to map the main areas of scientific research interest within the field of cognitive studies. The year 2007 does not represent an arbitrary choice, as it relates to Bogumiła Suwara's study published in *Slovak Review. A Review of World Literature Research* entitled "Cognitive literary science in a bit different way" which included a brief overview though comprehensive enough in order to reflect the way cognitive theory was received in Slovakia. The author of the present article aims at providing a general view of the way the cognitive turn was perceived in Slovakia while pointing out some of its relevant aspects by presenting various studies accompanied by brief comments.

Keywords: cognitive literary theory, cognitive poetics, emotion, pragmatics, interdisciplinarity.

V tomto príspevku sa venujeme prijatiu teórie kognitívnej literárnej vedy, resp. kognitívnej poetiky ako súčasti kognitívneho prelomu na Slovensku, a to od roku 2007 do roku 2012, pričom sledujeme aj smerovanie záujmu prejaveneho o túto disciplínu. Výber roka 2007 nie je arbitráry, dôvod spočíva v tom, že v spomenutom roku vyšiel článok akademičky SAV Bogumiły Suwarej v časopise *Slovak Review. A Review of World Literature Research* s názvom *O kognitívnej literárnej vede – trošku inak* (Suwara, 2007, s. 44-56). Tento príspevok už obsahoval stručný prehľad prijatia tejto teórie na Slovensku, pričom navyše zdôraznil vývin kognitívnych disciplín a subdisciplín. Nižšie diskutované príspevky majú výpovednú hodnotu v tejto problematike, nakoľko vznikli na akademickej pôde v rámci medzinárodného záujmu o kognitívnu vedu prejaveneho na pôde rôznych univerzitných centrách.

Na začiatku spomenutého príspevku Bogumiła Suwara konštatuje, že „na otázku, či môžu byť kognitívne hypotézy užitočné pre skúmanie literatúry, môžeme s Heideggerom odpovedať, že lepšie je povedať radšej niečo ako nič“ (tamže, s. 44). Táto kritická výhrada voči metodologickej vhodnosti kognitívneho postupu je následne vysvetlená tým, že „na jednej strane kognitívne postuláty sa rozplienili do viacerých disciplín, na druhej strane sa im dostalo viacerých kritík a boli rôzne

problematicizované“ (ibidem) vrátane zo strany filozofie. V rámci evolučného prehľadu, ktorý nasleduje, spomína slovenských teoretikov M. Kanovského a J. Dolníka a zároveň kľúčové koncepty prítomné aj v kognitívizme, ako napr. emócie, deixu (čas a priestor), diskutuje vzťah medzi psychológiou, emóciami, zákonitosťami kognitívnej poetiky, ako aj vzťah medzi jazykom, človekom a kultúrou. Zdôrazňuje, že sa postoj k jazyku zmenil: „Jazyk je ponorený do kultúry a zapletený do všetkých s ňou spojených súvislostí a kontextov.¹ Deje sa tak preto, lebo jazyk prestal byť systémom arbitrárnych znakov (z nich bol odvodzovaný sémantický význam výpovede), ale stal sa producentom mentálnych operácií, cez ktoré človek kreuje (*jav kreolizácie*) individuálne a kolektívne obrazy sveta (spoločnosti)“ (Dolník, 2010, s. 53-54). B. Suwara formuluje otázku „ako chápať kognitívne schopnosti aktivizované v procese poznávania literárneho textu a ako ich použiť pre vedecké poznanie“ (Suwara, 2007, s. 54). Odpoveď nájde u jazykovedca J. Dolníka, resp. vo vysvetlení procesu induktívneho usudzovania a usudzovania analógiou z hľadiska pragmatiky. Jeho podkladom je, že sa naša orientácia vo svete zakladá na zistení pravidelnosti (na základe pozorovania), ktorou sa javy vyskytujú – napr. Opakovanosť vo výskyte vlastnosti. Pokiaľ je „pozorovaním výsledkom sveta“ práve literárny text, dochádza k oporným bodom našej orientácie, ktoré literárna reflexia odmieta. B. Suwara označuje slabý bod kognitívneho ponímania literatúry súvisiaci s recepciou literatúry a konkrétne s personifikovaním literárnej komunikácie, ktoré vedie k aparentnému stotožneniu literárneho podmetu s empirickým autorom v dôsledku analógie medzi bežnou a literárnou komunikáciou, no nakoľko táto forma recepcie literárneho diela nepatrí do tradičného spôsobu chápania poetiky, Suwara dospeje k záveru, že to patrí do priestoru „recepcie a kultúry, a nie literárnovednej disciplíny“ (Suwara, 2007, s. 54). Akademička uvádza, že produktívnejšie ako tzv. neexistujúca kognitívna literárna veda by bolo formulovať kognitívno-literárne princípy, „ktoré uchopia dynamické interakcie medzi jazykom, podmetom a svetom“ (tamže, s. 55). Z celého príspevku vyplýva polemika, ktorá zdôrazňuje neistý vedecký štatút kognitívnej teórie.

O rok skôr, t. j. v r. 2006, mladý vedec R. Mikuláš publikuje príspevok, v ktorom poskytne prehľad interdisciplinárnosti v oblasti teórie konštruktivismu a radikálneho konštruktivismu. Vo svojom príspevku uvádza aj spoločné body s kognitívizmom z hľadiska konštruktivismu. Rozumieme, že pravdepodobne kontext kognitívnych vied ovplyvňoval nielen kognitívne vnímanie literatúry, ale vo výraznej miere aj radikálny konštruktivismus. Konštruktivistická literárna veda čerpá aj z kontextu kognitívnych vied. Jej transdisciplinárny rámec, ako aj skutočnosť, že sa

¹ S touto ideou súhlasí aj Juraj Dolník v knihe *Jazyk – človek – kultúra*, ktorý uvádza, že „na systematické skúmanie slovenskej sociálnokultúrnej reality z perspektívy jazyka autor ponúka základné členenie tohto výskumného poľa: jazyk ako médium kultúry, jazyk ako kultúrotrvorné médium, jazyk ako kultúrny produkt a jazyk ako objekt kultivácie“, op. cit., J. Dolník: *Jazyk – človek – kultúra*. Bratislava, Kalligram, 2010, s. 11-12.

epistemologicky „radikálny konštruktivizmus chápe ako kognitívna teória“ (Mikuláš, 2006, s. 150), naznačuje už vytvorený širší rámec ponímania kognitívnej teórie, z čoho vyplýva aj postoj Bogumiły Suwarej neakceptovať kognitívnu literárnu vedu, ale iba perspektívu alebo niekoľké prvky. Toto konštatovanie osvedčuje aj vysvetlenie pojmu kognície z hľadiska radikálneho konštruktivizmu, pričom „každý prejav života sa teda chápe ako akt kognície, jedno, či ide o racionálne konanie, alebo emócie...“ (tamže, s. 152), s tým, že vedy majú možnosť určiť prostredníctvom vlastných metód (ktorými disponujú) svoje kognitívne prvky, ktoré zaraďujú do vlastnej štruktúry a organizácie – čiže ide o širšie ponímanie. Navyše popísaný postup Schmidta, ktorý „vyvinul so skupinou NIKOL model, podľa ktorého sa literárne konanie v systéme skúma empiricky“ (tamže, s. 153), a ktorý „vyvinul svoje prvé lingvistické a literárnovedné produkty na báze pragmalinguistiky, pričom význam textu vysvetľoval ako konštrukciu vedomia, teda ako kognitívnu operáciu, a poukázal na nevyhnutnosť skúmať procesy konštituovania významu v aktoch recepcie“ (tamže, s. 153-154), nemá veľmi ďaleko od postupov kognitívnej poetiky, a respektíve jej postulátov (viď Stockwell) či pragmatického postupu Dolníka.

V ďalších rokoch sa kryštalizuje silnejší postoj ku kognitívnej teórii, pričom sa začínajú skúmať aj iné aspekty, kladú sa otázky tak ako literárna vedkyňa J. Kuzmíková vo svojom príspevku publikovanom v roku 2007 s názvom *Jesenského realizmus v Demokratoch*. Za účelom argumentácie J. Kuzmíková používa inštrumenty kognitívnej vedy, pre ktoré môžeme nájsť ekvivalenty v rámci teórie prototypov a gestaltu kognitívnej poetiky. V závere problematizuje vedecký štatút kognitívnej vedy takisto ako B. Suwara, pričom možno konštatovať, že na jednej strane má aj odpoveď na jej vyššie uvedenú otázku: „Takže, hoci vieme, že umelecký text nie je život a realistický umelecký text môže mať len formálnu záruku reality, formalistické vyzdvihovanie jazyka na úkor skutočnosti je pochybné. Jazyk a skutočnosť sú spojenými nádobami v človeku, či sa to niekomu páči alebo nie“ (Kuzmíková, 2007, s. 63).

Na druhej strane vzniká otázka skutočnej funkčnosti kognitívnej vedy „porozumenie literatúre je predovšetkým vnútornou záležitosťou človeka, zapájajúcou jeho podvedomie, predpojmové skúsenosti a všeobecné schopnosti konceptualizácie. Ak to literárna veda nerešpektuje, sama sa odsudzuje na spoločenskú nefunkčnosť, chápanú – už to bolo vysvetlené – ako ireálnosť interpretačných vývodov“ (tamže, s. 64). Aj z tohto dôvodu je autorka príspevku toho názoru, že treba ešte porozmýšľať nad argumentmi kognitívnej vedy¹ – na konci sa nastoľuje rečnícka otázka, či nie je literárnovedné rozlišovanie medzi sémantikou a pragmatikou zbytočné.

¹ V roku 2009 vyšla spoločná práca *Cognitive Poetics: Goals, Gains and Gaps*, kde možno nájsť riešenie tejto zdanlivej nefunkčnosti. Kognitívna veda zameraná na výskum literatúry viedla k vzniku disciplíny kognitívnej poetiky.

V roku 2009 vydáva Juraj Dolník knihu *Všeobecná jazykoveda*, v ktorej spomína aj kognitívnu teóriu v rámci kapitoly venovanej pragmatike. J. Dolník vysvetľuje, že cieľ pragmatickej teórie je objasniť „schopnosti komunikantov realizovať rečové akty (t. j. produkovať ich a porozumieť im). [...] Skúma sa vzťah medzi rozličnými kognitívnymi štruktúrami a podmienkami úspešnosti rečových aktov v konkrétnej situácii. Najviac pozornosti sa zatiaľ venovalo objasňovaniu pragmatického porozumenia“ (Dolník, 2009, s. 284). Do zátvorky uvádza „ako súčasti kognitívnej teórie spracúvania informácií“ (tamže). V tejto dobe možno registrovať posun vedeckého záujmu aj do iných oblastí okrem pragmatiky. Ide tu o vývin ďalších kognitívnych smerov. Pokiaľ by sme vnímali kognitívnu literárnu teóriu, resp. kognitívnu poetiku ako súostrovie rôznych ostrovov, tak ako navrhuje Peter Stockwell, je potrebné príspevky k teórii a implicitne jej rozvoj vnímať veľmi špecificky a zároveň globálne.

V roku 2008 časopis *SAV Slovak Review of World Literature Reserch* vydáva článok už spomenutého britského kognitívneho teoretika, z čoho vyplýva rastúci záujem o kognitívny výskum prejavový slovenskou akademickou sférou. Motivácia výberu tohto konkrétneho teoretika spočíva pravdepodobne v tom, že Peter Stockwell je významným autorom prvej učebnice o kognitívnej poetike. V roku 2002 publikoval prácu *Cognitive Poetics – an Introduction*, ktorá bola koncipovaná ako učebnica pre poslucháčov univerzity v Nottinghamu. Vo svojom príspevku *Kognitívna poetika a literárna teória* v časopise *SAV* na jednej strane zdôrazňuje štylistickú dimenziu kognitívneho pohľadu a píše o histórii vývinu kognitívnej poetiky za účelom priblíženia svojej práce a taktiež oblasti kognitívnej poetiky vôbec slovenskému čitateľovi: „Vývoj kognitívnej poetiky zasa vniesol do štylistiky psychologickú a sociokultúrnu dimenziu. Tento pokrok podľa mňa završuje evolúciu štylistiky na plnohodnotnú rétoriku. Z môjho pohľadu britského štylistika je kognitívna poetika posledným pokrokom v štylistike [...] čerpá z kognitívnych vied, najmä kognitívnej lingvistiky a kognitívnej psychológie, hoci významnú úlohu zohrávajú aj niektoré výsledky neurovedy a medicínske práce z oblasti percepcie a pociťovania“ (Stockwell, 2008, s. 52). Prezентuje evolúciu konceptov kognitívnej poetiky od starších prác až po vyspelé tézy a súčasný vývoj kognitívnej poetiky a jej tzv. ostrovy alebo týchto oblastí s patričnými vysvetleniami, ktoré možno nájsť aj v jeho učebnici. V neposlednom rade predstavuje schopnosť kognitívnej poetiky absorbovať či prijímať práce nekognitívnych teoretikov, čo možno vnímať ako nové smery vývoja kognitívnej teórie. Peter Stockwell upresňuje a vysvetľuje nové tendencie, pričom určuje nové smery výskumu: „Jednou z dôležitých charakteristík tohto odboru, ako sa v súčasnosti vyvíja, je, že integruje subjektivitu a sociokultúrny základ. Dosiahnuť podobnú integráciu bolo dlhodobým cieľom viacerých intelektuálnych hnutí [...] kognitívna poetika ponúka skutočnú možnosť integrovať individuálne a sociálne metodickým spôsobom. Opäť však treba podotknúť, že tento výskum je ešte len v počiatkoch“ (tamže, s. 59). Zároveň britský teoretik špecifikuje

klúčovú oblasť aktuálneho výskumu, t. j. výskum emócií a empatie. V rámci tejto oblasti formuluje ďalšiu výzvu pre kognitívnu poetiku pomocou idey Gadamera, podľa ktorej pochopenie je podmienené kontextom a interpretácia predchádza k aplikácii teda čítaniu, ktoré aj podmieňuje „tento vzájomne oživujúci vzťah medzi interpretáciou a čítaním (významovosťou a pociťovaným zážitkom z textúry), počas literárneho stretnutia by mal byť poučný pre všetkých, ktorí pracujú v tejto oblasti: ani propozičný vzťah, ani estetické účinky samotné neposkytujú dostatočné vysvetlenie literárneho čítania. To je výzva pre kognitívnu poetiku“ (tamže, s. 62). Na túto výzvu sa následne reagovalo, v dôsledku čoho v roku 2010 slovenský časopis *Human Affairs* Slovenskej akadémie vied venuje problematike emócie v anglickom jazyku jedno celé číslo. K téme prispievajú Juraj Hvorecký, Silcia Gáliková, Tatiana Bužeková.

V Úvode tretieho čísla časopisu *Human Affairs* roku 2010 Juraj Hvorecký podotkne, že emócie sú reálnym predmetom vedeckého záujmu. Pripomíname, že o tomto lákavom smere vývinu písala pred troma rokmi aj Bogumiła Suwara, ktorá citovala poľského teoretika Kozielskeho, pričom zdôraznila prostredníctvom citátu potenciálny záujem o skúmanie emócie: „málo vieme o štruktúre a funkciách emócií. Kelly sa síce pokúšal opísať pocity strachu, ohrozenia, zľaknutia, ako špecifické personálne konštrukty, avšak jeho hypotézy nestačia na vysvetľovanie celého bohatstva emocionálneho života človeka. Nezavršené sú aj znalosti o osobe ako o systéme poznávacích štruktúr“ (Suwara, 2007, s. 52). Tento potenciál sa neskôr stal viditeľným smerom výskumu a problematizácie. Juraj Hvorecký píše, že „výskum emócie doslova prežíva zlatý vek. Nikdy predtým nebolo toľko časopisov, kníh a konferencií venovaných tejto širokej téme. [...] Všetci prispievatelia pochopia emócie ako komplexné, multitvárové stavy, ktoré si vyžadujú non-neredukcionistické vysvetlenie, zahŕňajúce biologické, kultúrne, ekologické a dokonca aj politické skutočnosti. Neexistuje žiadna jednoduchá a jednotná teória o emóciách a je nepravdepodobné, že jedna vôbec bude [...] Výskum emócie sa má dobre a prosperuje“¹.

V rámci toho istého vydania časopisu Silvia Gáliková prispieva k problematike o emóciách a poskytuje úvahy všeobecného charakteru o významných pokrokoch. Okrem iného rozumieme, že súčasný výskum naznačuje úzku spojitosť medzi myšlienkami a emóciami na rozdiel od tradičnej filozofie a psychológie. Navyše, aj keď sú emócie späté s celým systémom mentálnych činností,

¹ HVORECKÝ, J: Introduction. In: *Human Affairs*, 20/2010: „Investigations into emotions are quite literally experiencing a golden age. Never before have there been so many journals, books and conferences dedicated to this broad topic. What is, however, even more important is the changed status that emotions and the research in this area have attained. Hardly anyone now questions the important role of their affect not only on individual minds, but also at a broader societal and cultural level... All the contributors understand emotions as complex, multi-faceted states that call for non-reductive explanations, incorporating biological, cultural, ecological and even political facts. There is no simple theory of emotions and... there is unlikely to be one... Emotion research is well and thriving“, op. cit., s. 199.

niektorých emócií si nie sme vedomí, z čoho vyplýva, že si veľkú časť nášho emocionálneho života ani neuvedomujeme. Ako ukázali nedávne štúdie, emócie hrajú dôležitú úlohu v praktickom rozhodovaní, zatiaľ čo sa od dichotómie srdce a rozum bolo upustilo. S. Gáliková (2010, s. 208) ešte vysvetľuje, že existencia "čistého rozumu" je čistá ilúzia, nakoľko sa demonštrovalo, že väčšina aktivít typu riešenia problémov a plánovanie zahŕňa celý rad kognitívno-emocionálnych prvkov.

Ďalej v tom istom periodiku nájdeme J. Hvoreckého príspevok *Embodied Appraisals and Non-emotional States*, v ktorom posudzuje tzv. teóriu stelesnenia a stavov nesúvisiacich s emóciami. Záujem o tú istú výskumnú tematiku majú aj Tatiana Buzeková a Monika Išová v ich spoločnom článku *Disgust and Intimacy*, v ktorom sa analyzuje znechutenie z hľadiska stelesnenia.

Viac príspevkov o emóciách, a nielen to prináša z literárnej perspektívy časopis *World Literature Studies*, SAV, č. 3/2011. Napríklad článok Jany Kuzmíkovej¹ prináša pre slovenského čitateľa prehľad výskumu a výstupov v oblasti kognitívnej literárnej vedy. Uvádza jej program a spôsob, ktorým kognitívna literárna veda prispieva k prehodnoteniu cieľov tradičnej literárnej vedy z hľadiska metodologickej výbavy. Kladie kľúčovú otázku v súvislosti s prijatím tejto teórie. „V prvom rade však ide o to, či uznáme, že je v našom záujme chápať (literárny) svet čo najkomplexnejšie, hoci aj za cenu nie celkom úplného prekrytia kognitívnej a literárnej odbornosti a aj za cenu neustáleho budovania a preverovania totožnosti a spoľahlivosti používaných termínov, téz a interpretačných výsledkov, alebo ponorení do svojich disciplín budeme trvať na parcelácii a čistote svojich vlastných výstupov“ (Kuzmíková, s. 16). Rovnako ako Stockwell, Jana Kuzmíková je toho názoru, že kognitívna literárna veda ako jediná zobrala do úvahy „fundamentálne predpoklady, vlastnosti a prejavy ľudského vnímania, myslenia a prežívania“ (tamže, s. 17). Pripomína vznik tejto disciplíny, významné práce, predstaviteľov a uvádza zásadné koncepcie, procedúry a prístupy, ktoré Stockwell prezentoval vo svojej práci publikovanej v r. 2002. Literárna vedkyňa zdôrazňuje v závere transdisciplinárny charakter kognitívnej literárnej vedy, ktorá poníma literatúru a literárny proces ako subsystém ľudskej kognície, no zároveň za účelom vytvárania hypotéz či teórií je čiastočne závislá od znalostí iných vedných disciplín.

V tom istom čísle nájdeme aj príspevok *Metafora v kognitívnom modelovaní*, v ktorom sa Silvia Gáliková zameriava na rolu jazyka, zvlášť metafory a metaforického jazyka v skúmaní mysle. Vo svojej analýze zdôrazňuje funkciu metafory v niekoľkých vybraných prístupoch predstaviteľov kognitívnej vedy. Možno to ponímať ako pokračovanie autorkinho záujmu prejaveneho už prostredníctvom svojho predošlého príspevku do časopisu *Human Affairs* s názvom *The Feeling Brain – the Thinking Soul* (viď vyššie).

¹ Jana Kuzmíková, Kognitívne súvislosti literárneho procesu (Krátky prehľad kognitívne orientovanej literárnej vedy). In: *World Literature Studies*, 3 (20)/2011, s. 15-27.

Ďalšia línia výskumného záujmu skúma potenciál vnímania literatúry z hľadiska emócie, čo dokazuje článok Róberta Gáfrika *Uvažovanie o emocionálnom význame literatúry v kognitívnej a sanskritskej literárnej vede*. Ide tu o výraznú tendenciu, ktorú Stockwell anticipoval pred rokmi. R. Gáfrik uvádza, že aj keď umenie rovnako ako literatúra súvisia s emóciami, táto „jednoduchá pravda však chýba vo väčšine diskusií o literatúre. [...] Súčasný výskum v kognitívnej psychológii a neurovede však ukazuje, že emócie hrajú veľkú rolu v kognitívnych procesoch. [...] Úlohe emócií v literatúre sa v ostatnej dobe dostáva viac pozornosti v kognitívnej literárnej vede...” (Gáfrik, 2011, s. 41). Záujem tohto literárneho vedca o túto konkrétnu disciplínu kognitívnej vedy vyplýva aj z témy jeho rehabilitačnej práce nazvanej *Od významu k emóciám. Úvaha o prínose sanskritskej literárnej teórie do diskurzu západnej vedy* (posúdená Anonom Pokrivčákom a Andreou Mikulášovou na začiatku tohto roka).

Teóriou emócií sa zaoberá aj Juraj Hvorecký vo svojom príspevku *Teórie emócií a fikcia* publikovanom v roku 2011. Vychádza zo skutočnosti, že filozofické teórie emócií nedokážu vysvetliť reakcie na fiktívne deje, resp. „výskyt emočných stavov vo vzťahu s fikčnými svetmi“ (Hvorecký, 2011, s. 53). Autor nachádza príčinu problému propozičných teórií, pričom ponúka riešenie z kognitívnej perцепčnej teórie. Následne ukáže, ako perцепčná teória ponúka riešenie na otázku súčinnosti výskytu emócie a poznatku o jej fiktívnom pôvode.

Aj keď problematika emócie vyzerá byť v poslednej dobe situovaná v centre záujmu o kognitívnu vedu, slovenská literárnovedecká komunita prejavuje záujem aj o iné prejavy kognitívneho myslenia, ktoré neostanú zanedbané, čo vyplýva zo spoločného článku Antona Pokrivčáka a Silvie Pokrivčákovej *Thinking through Images: Cognising the World of Emily Dickinson*, kde lyrika Emily Dickinsonovej je vnímaná prostredníctvom kognitívnej metafory, teda najkognitívnejšou z kognitívnych teórií, ako bola pôvodne formulovaná Lakoffom a Johnsonom¹.

Slovenské vedecké prostredie prejavilo záujem aj o české práce v oblasti kognitívnej vedy. V roku 2012 literárna vedkyňa Jelena Paštéková píše recenziu práce Kataríny Mišíkovej pod názvom *Mysel' a příběh vo filmovej fikcie. O kognitivistických prístupoch k teórii filmovej narácie* vydanej v Prahe. Uvádza, že „dôvodom vzniku práce Kataríny Mišíkovej však nie je avantúra, ale záslužný výklad kognitivistickej naratológie, ktorý môže vyčistiť temné vody disparátnosti súčasného výskumu“ (Paštéková, 2012, s. 528). J. Paštéková registruje jednak rôznosť naratologických perspektív pozostávajúcu z českých prác a naratologických titulov publikovaných AV ČR, jednak boom naratologickej literatúry, ktorý prináša aj „pojmovú mátež a neporozumenie“ (idem). J. Paštéková si všimne blízkosť kognitívnej teórie k ruskému formalizmu, aspekt, ktorý podotkla aj J. Kuzmíková vo svojom citovanom príspevku publikovanom v roku 2011. Z finálneho súvetia

¹ „... the most cognitive of the cognitive theories, that is, the theory of cognitive metaphor as initiated especially by Lakoff and Johnson.“ op. cit. Pokrivčák. A – Pokrivčáková S., 2011, s. 74.

„oceňujem návrat k primárnej literatúre formálnej ruskej školy, ale najmä úsilie porozumieť jeho neformalistickej kognitívnej nadstavbe“ (tamže, s. 529) vyplýva návrh a zároveň aj potreba vnímať nové aspekty kognitívnej literárnej teórie v rámci už existujúceho teoretického kontextu, čo by umožnilo aj schopnosť precíznejšieho definovania terminologického aparátu kognitívnej literárnej teórie.

Výskumný záujem o kognitívny postup prejavuje aj slovenská garnitúra filozofického výskumu. V roku 2013 Rastislav Nemec prispieva do časopisu *Filozofia* článkom o kognitivizme, v ktorom porovnáva dva modely zaoberajúce sa problematikou tvorby pojmov, pričom jeden z nich predstavuje súčasnú kognitívnu teóriu. Hneď na začiatku autor prezentuje kognitivizmus ako „interdisciplinárne úsilie zložené z psychológie, lingvistiky, filozofie a neurovedy, ktoré sa snaží vysvetliť základnú povahu mysle, jej štruktúru či procesy prebiehajúce v nej a navrhnúť rôzne modely práce mysle – akým spôsobom prebieha myslenie či tvorba pojmov“ (Nemec, 2013, s. 470). Teda mnohotvárnosť kognitívnej vedy predpokladá, tak ako uviedol R. Nemec, interdisciplinárne úsilie, pričom kognitívne vedy a to vrátane kognitívnej literárnej vedy musia čerpať aj z iných disciplín za účelom ďalšieho rozvoja ich inštrumentária.

V závere môžeme konštatovať, že otvorenosť slovenskej vedeckej sféry ku kognitívnemu postupu prirodzene prinášala výhrady ako aj podnety na jeho ďalšie rozpracovanie. No pre samotný kognitivizmus je veľkým prínosom nielen to, že slovenská akademická obec implicitne či priamo ukazovala na potrebu ďalšieho uvažovania a spevňovania argumentov, ale aj samotná propagácia jeho konceptov¹, čo je zásluhou slovenskej akademickej garnitúry.

Literatúra

- BUZEKOVÁ, T. – IŠOVÁ, M.: Disgust and Intimacy. In: Human Affairs, 2010, č. 20, s. 232-240.
 DOLNÍK, J.: Jazyk – člověk – kultura. Bratislava: Kalligram 2010. 221 s.
 DOLNÍK, J.: Všeobecná jazykoveda. Bratislava: VEDA 2009. 375 s.
 Ed. BRÔNE, G. – VANDAELE, J.: Cognitive Poetics: Goals, Gains and Gaps. Berlin: Mouton de Gruyter, 2009.
 GÁFRIK, R.: Uvažovanie o emocionálnom význame literatúry v kognitívnej a sanskritskej literárnej vede. In: World Literature Studies, 2011, roč. 20, č. 3, s. 41-52.
 GÁLIKOVÁ, S.: Metafora v kognitívnom modelovaní. In: World Literature Studies, 2011, roč. 20, č. 3, s. 28-40.
 GÁLIKOVÁ, S.: The Feeling Brain, the Thinking Soul. In: Human Affairs, 2010, č. 20, s. 203-209.
 HVORECKÝ, J.: Embodied Appraisals and Non-emotional States. In: Human Affairs, 2010, č. 20, s. 215-223.
 HVORECKÝ, J.: Introduction. In: Human Affairs, 2010, č. 20, s. 199-202.
 HVORECKÝ, J.: Teórie emócií a fikcia. In: World Literature Studies, 2011, roč. 20, č. 3, s. 53-61.

¹ V roku 2011 SAV prakticky venovala jedno celé špeciálne číslo kognitívnej literárnej vede.

KUZMÍKOVÁ, J.: Kognitívne súvislosti literárneho procesu (Krátky prehľad kognitívne orientovanej literárnej vedy). In: *World Literature Studies*, 2011, roč. 20, č. 3, s. 15-27.

KUZMÍKOVÁ, J.: Jesenského realizmus v Demokratoch. In: *Slovak Review of World Literature Research*, 2007, roč. 16, č. 2, s. 57-65.

MIKULÁŠ, R.: Konštruktivistické, kognitivistické a systémovo-teoretické stratégie výskumu v literárnej vede. In: *Slovak Review of World Literature Research*, 2006, roč. 15, č. 2, s. 147-157.

NEMEC, R.: K niektorým problémom mentálneho jazyka u Ochama a Fodora. In: *Filozofia*, 2013, roč. 68, č. 6, s. 470-480.

PAŠTÉKOVÁ, J.: Recenzia: Mysel' a príbeh vo filmovej fikcie. O kognitivistických prístupoch k teórii filmovej narácie. In: *Slovenská literatúra. Revue pre literárnu vedu*, 2012, roč. 59, č. 6, s. 528-529.

POKRIVČÁK, A. – POKRIVČÁKOVÁ, S.: Thinking through through Images: Cognising the World of Emily Dickinson. In: *World Literature Studies*, 2011, roč. 20, č. 3, s. 72-83.

STOCKWELL, P.: *Cognitive Poetics. An Introduction*. Londýn: Routledge, 2002. 193 s.

STOCKWELL, P.: Kognitívna poetika a literárna teória. In: *Slovak Review of World Literature Research*, 2008, roč. 17, špeciálne číslo, s. 51-66.

SUWARA, B.: O kognitívnej literárnej vede – trošku inak. In: *Slovak Review of World Literature Research*, 2007, roč. 16, č. 2, s. 44-56.

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

LITERATURĂ

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

STIHUL DUHOVNICESC: GEN LITERAR ȘI UNIVERS POETIC

Axinia CRASOVSCI

Настоящая статья посвящена проблематике духовного стиха. Автор выясняет жанр этой области народного творчества и уделяет внимание некоторым аспектам поэтического мира, представленного в текстах, записанных лично в поселениях русских старообрядцев Румынии, особенно в Добрудже и в Буковине. На основе поэтических текстах духовных стихов, существующих в собственном архиве, автор проводит анализ с точки зрения поэтики и семантики.

Ключевые слова: духовный стих, духовная литература, народное творчество.

Preocupările noastre pentru stihurile duhovnicești își au rădăcinile în tradiția familiei, inițial ca interpretare, devenind ulterior un obiect de studiu, concretizat prin lucrarea de licență, iar, mai târziu, printr-o serie de comunicări științifice și articole publicate în periodicul Comunității Rușilor Lipoveni din România, „Zorile”. De curând, a apărut un capitol dedicat special acestei teme, intitulat *Încântare prin stih*, urmat de o anexă cu ilustrarea aspectelor abordate printr-un corpus de texte culese de noi în cercetările pe teren întreprinse în satele de ruși lipoveni din Dobrogea și Bucovina, care și-au găsit loc în volumul de lucrări prezentate la colocviul științific prilejuit de marcarea a 700 de ani de la nașterea Sfântului Preacuvios Serghie de Radonej¹.

Interesul nostru pentru acest gen al creației populare a fost permanent suscitată de constatarea dispariției lui treptate din uz, cauzată de diverși factori, dar și de existența a foarte puține studii științifice. Încă în 1926, protodiaconul Anisim de Fântâna Albă făcea următoarea remarcă în prefața la miniculegerea sa de stihuri duhovnicești pe care o avem în arhivă: „Spre adâncă noastră tristețe și părere de rău domeniul atât de interesant și demn de respect al creației și artei populare religioase vechi – domeniul stihurilor duhovnicești, este complet uitat de către credincioșii de rit vechi”.

Cercetările întreprinse în localitățile cu populație rusă din România confirmă această observație: dispariția treptată a stihului duhovnicesc reprezintă un fapt real.

¹ Vezi vol. *Sfântul Serghie de Radonej*, Ed. CRLR, București, 2014, pp. 81-116.

La simpla întrebare: „Știți să cântați stihuri duhovnicești?” adresată interlocutorilor, de fiecare dată se impunea o explicație privind subiectul abordat, deoarece majoritatea celor întrebați le confundau cu *stihurile* sau *cânturile canonice* interpretate la slujbele religioase din biserică.

În vechime, stihurile duhovnicești erau interpretate de așa-zișii *kaleki perehozhnye, pelerini*, călători pe la locurile sfinte, considerați a fi și autorii unor stihuri mai vechi. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, interpreții principali ai stihurilor erau oamenii săraci, majoritatea lor cu handicap de vedere, care mergeau pe la hramurile bisericilor și le interpretau după slujbele religioase, în timpul meselor oferite cu ocazia praznicului. Începând încă din secolul al XVII-lea, ele erau foarte larg răspândite, cu deosebire, în rândul credincioșilor de rit vechi și al sectanților, care au păstrat o mare parte din temele comune vechi rusești, dar au și creat noi variante la ele. Studiind acest fenomen, S.E. Nikitina subliniază neîntreruperea „tradiției stihurilor duhovnicești, care au cunoscut în mediul starover o a doua naștere”¹. După părerea ei, „două fluxuri de stihuri duhovnicești – cele livrești, de pocăință, și cele epice populare, care au existat destul de autonom de-a lungul a cel puțin două secole, s-au reunit în ortodoxia de rit vechi”².

În mediul starover, ele sunt interpretate cu diferite prilejuri: în zilele de post în locul cântecelor de voie bună, de sărbători, la nunți, botezuri, șezători, reuniuni festive sau de familie, etc. Cândva, apelul la stihuri avea și un puternic caracter didactic, jucând un important rol formator al profilului uman și spiritual al copiilor, tinerilor și chiar adulților. Pentru omul de rând, care nu era inițiat în descifrarea textului religios canonic scris în slavonă, accesul la informația biblică era mult simplificat tocmai prin aceste stihuri. În prezent, ele sunt știute de un număr din ce în ce mai mic de persoane din această comunitate. În ciuda existenței unor înregistrări făcute în ultimul timp de cercetători, ele nu au reintrat în uzul curent al manifestărilor spirituale ale oamenilor așa cum ar fi de așteptat. Cauzele sunt multiple: la multe dintre ele nu se mai cunoaște linia melodică, lungimea lor este prea mare, lipsa de exercițiu de interpretare și, deci, necunoașterea pe dinafară a versurilor, etc. Desigur, cauza cea mai evidentă este schimbarea preferințelor muzicale, mai ales, la generațiile mai tinere, educate într-un alt spirit decât bunicii și străbunicii lor.

Ce sunt, de fapt, stihurile duhovnicești? În literatura populară ele reprezintă un fenomen original și complex. Pentru a înțelege mai bine natura stihurilor trebuie văzut locul și funcția lor în cultura literară populară. Până în ziua de azi, puținii

¹ S.E. Nikitina, «*Стихи духовные*» Г. Федотова и русские духовные стихи// în vol. Gh. Fedotov, *Русская народная вера по духовным стихам*, Moscova, 1991, p. 144.

² *Ibidem*.

cercetători¹, filologi și folcloriști, care s-au ocupat de această problematică, poartă discuții contradictorii în încercarea lor de a stabili natura acestui gen literar: este el un gen autonom sau doar o grupă tematică „în cadrul oceanului nemărginit al folclorului rus alături de bîline, balade, cântece de ritual, istorice și lirice”². O parte dintre ei compară stihurile cu bîlinele, cântece bătrânești din eposul rusesc, cu tematică patriotică, socială și etică, ce descriu momente din viața și istoria poporului, vitejia unor eroi istorici sau legendari. După I.M. Sokolov, „în viața orală vie, o parte din stihurile duhovnicești de tip epic nu se deosebeau de bîline și erau cunoscute sub denumirea comună de *starina* (vechime – n.n.)”³. Asemenea bîlinelor, stihurile duhovnicești păstrează în esența lor tradițiile vechi, deținătoare ale însușirilor transiterii de la o generație la alta.

Luând în considerare forma stihurilor duhovnicești, E.Ia. Liațki descoperă asemănarea lor nu numai cu bîlinele, dar și cu *povestea cântată* și cu *cîntecul de ritual*. De asemenea, el consideră că, „prin dramatismul lor (...) în ilustrarea acelei lupte dintre principiile contradictorii în care victoria idealului evanghelic luminos se obține doar printr-o mare încercare, cea de îndepărtare a ispitelor pământești (...), stihurile duhovnicești ascund în sine germeii dramei populare”⁴. Astfel, Liațki are în vedere nu numai forma, dar și conținutul stihurilor. Acest conținut uimește „prin îmbinarea meditației pur populare religios-poetice cu legenda livrescă a creștinismului din evul mediu”⁵. De asemenea, el subliniază faptul că stihurile duhovnicești „amintesc oarecum acei psalmi și canturi (lat. *cantus* – cântare pe mai multe voci – n.n.) prefabricați – gen folcloric atât de răspândit în Rusia secolului al XVII-lea”. Acest din urmă tip de canturi își are proveniența în cultura muzicală a Poloniei secolului al XVI-lea, care s-a răspândit în secolele al XVI-lea- al XVII-lea pe teritoriul actual al Republicii Belarus, Ucrainei și Rusiei. Se pare că ele au avut o oarece influență asupra stihurilor autohtone rusești deoarece, conform opiniei majorității criticilor, forma în care se prezintă ele astăzi, datează din secolele al XV-lea – al XVI-lea.

Stihul duhovnicesc de inspirație livrescă (*Noul și Vechiul Testament, Învățăturile* și cuvintele părinților bisericii, *Viețile sfinților*, adesea prin transpunerile și tălmăcirile apocrifelor), face intermedierea dintre două lumi – livresc creștină și tradițional populară.

Concluzionând cele spuse mai sus se poate afirma că, în linii mari, stihurile duhovnicești sunt creații populare, cântece epice, lirico-epice sau pur lirice cu

¹ În perioada celor 70 de ani de comunism în Rusia sovietică, acest domeniu de cercetare a fost tabu în lumea științifică, ceea ce a dus la un vid imens de literatură critică. Abia în anii perestroikăi începe să apară interesul și pentru literatura spirituală de acest tip, ceea ce a facilitat redescoperirea stihurilor duhovnicești.

² E. A. Liațki, *Стихи духовные*, Sankt-Petersburg, 1938.

³ Iu. M. Sokolov, *Русский фольклор*, Moscova, 1938.

⁴ Liațki, *op.cit.*

⁵ *Ibidem*.

subiect religios ori de meditație creștină. Această determinare formală este și cronologică, deoarece stihurile epice sunt mai vechi decât cele lirice. Gen al creației populare aparte, bazat, în mare măsură, pe surse de inspirație apocrifă, dar și pe momente istorice chiar din viața zbuciumată a comunității starovere, rod al expresiei artistice a trăirilor intense, stihul duhovnicesc prezintă multiple caracteristici care îi îndreptățesc pe cercetători să-l considere o specie distinctă a folclorului. Astfel, în el se pot detecta particularități specifice unei poezii sau unui cânt popular cu subiect religios, unei balade, bâline, imn, ode, romanțe, drame etc.

Universul poetic și conceptual

Vom încerca în cele ce urmează să facem o prezentare a problematicii pe care o abordează stihurile. După cum am subliniat mai înainte, fiind de o vechime considerabilă, ele poartă pecetea timpului în care au fost create.

Multe dintre ele, inspirate din izvoare apocrife, descriu în imagini poetice revelatoare evenimentele din Vechiul și Noul Testament, așa cum au fost ele înțelese în popor și prezentate din perspectiva moralei creștine despre bine și rău. Majoritatea evenimentelor biblice au fost receptate de omul de rând, mai degrabă, prin intermediul tălmăcirilor Bibliei, transpuse într-o limbă accesibilă pentru toată lumea, sau prin liturgică și iconografie. Imaginile poetice din versurile populare arată clar această influență.

Astfel, deosebit de interesant din perspectiva celor afirmate mai sus este stihul cunoscut sub denumirea *Tânguirea lui Adam* (*Плач Адама*). Menționăm că traducerea în limba română ne aparține. Stihul surprinde momentul izgonirii din rai a strămoșilor noștri, care-și plâng pierderea fericirii. Exclamația *O, rai, al meu rai, prea frumosul meu rai!* funcționează ca un refren în structura versului. Acuzând-o pe Eva pentru faptul că a călcat legea divină și l-a ispitit și pe el, Adam arată consecințele acestui păcat: „Întregul nostru neam de raiul sfânt a-ndepărtat,/ Iar pe al său l-a întunecat,/ În beznă l-a cufundat”. Eva încearcă să-l consoleze pe Adam, convingându-l să se plece în fața voinței Domnului și amintindu-i poruncile acestuia: „Adame, Adame, stăpâne al meu!/ Pe greul pământ ne-a trimis Domnul Dumnezeu,/ Cu pâine din sudoarea frunții să ne hrănim,/ În adevăr să trăim și răul să nu-l făptuim”.

Acest stih despre Adam și Eva cunoaște în popor mai multe variante. Cea culeasă de noi continuă cu reflecții asupra deșertăciunii vieții păcătoase a omului pe pământ și cu îndemnul la o viață decentă, demnă și cinstită. Trebuie să fim milostivi față de cei săraci, spune stihul, să ne îngropăm morții după datină și să nu uităm să ne cinstim părinții. Numai astfel putem spera la mântuire și la dobândirea unui loc în Împărăția cerurilor – obiectivele principale ale existenței unui creștin. Stihul se încheie sugestiv cu imaginea lui Iisus Hristos care le spune sfinților Petru și Pavel să

deschidă porțile raiului și să permită lui Adam și Evei să intre, având în vedere că și-au ispășit penitența și și-au redobândit locul pierdut prin căderea în păcatul neascultării voinței divine. Ce învățăminte pot fi luate din morala acestui stih? Multiple, desigur. Sesizăm doar pe cele mai importante: orice greșeală se plătește, iar atunci când are loc și conștientizarea și, deci, asumarea greșelii, răsplata vine negreșit.

Ponderea stihurilor de inspirație biblică (atât *Vechiul*, cât și *Noul Testament*), păstrate până în zilele noastre, este însă destul de redusă, iar specialiștii o explică prin faptul că, pentru oamenii din popor – principalii receptori și păstrători, mai ales, dacă ne raportăm la staroveri, *Cartea Cărților* nu a constituit niciodată o carte de căpătâi, iar paremiile citite în biserică, nu erau ascultate și înțelese de către toți credincioșii. Multe din evenimentele biblice au fost receptate de omul de rând, mai degrabă, prin intermediul tălmăcirilor Bibliei, transpuse într-o limbă accesibilă pentru toată lumea, sau prin liturgică și iconografie. Imaginile poetice din versurile populare arată clar această influență, ceea ce ne face să fim de acord cu afirmația de mai sus.

Din seria stihurilor inspirate din subiecte ce țin de *Vechiul Testament* ne vom mai opri, în cele ce urmează, asupra câtorva din stihurile păstrate și foarte îndrăgite de către interpreții noștri, precum: *Stihul despre potop* (*Стух о номоне*), stihul despre *Agar* (*Агарь*) și *Tânguirea lui Iosif Preafrumosul* (*Плач Йосифа Прекрасного*), ultimului, de obicei, asociindu-i-se stihul despre *Bocetul lui Iosif la mormântul mamei sale* (*Плач Йосифа на могиле своей матери*).

Primele două stihuri menționate mai sus se regăsesc aproape în toate colecțiile scrise și manuscrise consultate sau culese de noi și aproape că nu se observă diferențe de formulări. Eventualele variante se pot sesiza, eventual, la nivelul lexicului și liniei melodice a stihului dedicat potopului de pe vremea lui Noe, dar ele nu sunt semnificative.

Și, dacă stihul despre potopul cel mare, perceput de popor ca fiind pedeapsa lui Dumnezeu trimisă pentru răutatea care s-a dezvoltat în oameni atât de mult, făcându-l să fie dezamăgit de propria creație, zugrăvește foarte plastic grozăviile unui astfel de cataclism natural, stihul despre Agar, mama lui Ismail, viitorul părinte al popoarelor arabe, se concentrează pe sondarea sentimentelor personajului principal. Figura lui Agar, sclava Sarei și a lui Avram, este surprinsă în momentul fugii sale din casa stăpânilor. Stihul deviază semnificativ de la textul biblic sau de la cel existent în *Coran*, păstrându-se însă elementele definitorii ale poveștii. Într-adevăr, Sara, neputând să dea naștere la copii, devine geloasă pe sclava ei Agar, care va rămâne însărcinată cu Avram, și face tot posibilul s-o îndepărteze pe aceasta din casă. Diferența față de textele de referință constă în faptul că, în stih, fuga slavei Agar și rătăcirea ei prin pustie sunt surprinse până să dea ea naștere fiului său, fiind întoarsă din drum de un înger trimis de Dumnezeu, care o îndeamnă să se împace cu stăpâna sa, prezicându-i un viitor predestinat (nașterea părintelui unei noi seminții).

Povestea lui Iosif, numit ca în basme – *preafrumosul*, din cel de-al treilea stih menționat de noi mai sus cunoaște mai multe reprezentări în stihuri, existând mai multe variante care, probabil, s-au păstrat ca atare în unele locuri. Varianta culeasă de noi, îmbină pe puțin trei din stihurile pe această temă, formând un poem amplu, interesant din punctul de vedere al modului de expresie și al faptelor prezentate. Remarcăm aici variate nuanțări ale liricului, începând de la forma sa pură și trecând printr-o serie de etape în care se îmbină armonios efuziunea lirică cu narațiunea, până la o treaptă unde lirismul dispare aproape complet, pentru a lăsa să domine epicul. Astfel, stihul nostru începe cu rugăciunea lui Iosif închinată lui Dumnezeu, căruia îi cere să fie milostiv cu el și să-l întărească în suferința sa. Dragostea filială a lui Iosif față de tatăl său, Iacob, de care l-au despărțit frații mai mari invidioși pe el, este exprimată în versuri de o tonalitate gravă, marcată de sentimentul de jale, ceea ce face acest stih să semene cu un bocet sau o doină: „Izvor de lacrimi cine mi-ar da/ Aș plânge eu ziua și noaptea, / Aș vărsa lacrimi din ochi / Precum râurile din Eden / Aș stinge al Gheenei foc”. El ar dori să aibă o porumbiță prin care să-l vestească pe tatăl său că este în viață, știind că vestea mincinoasă despre moartea sa l-ar ucide. Fapta fraților săi (vânzarea fratelui mai mic în robie) este blamată aici, fiind asemuită cu păcatul crimei săvârșite de Cain, care l-a ucis pe fratele său, Abel.

În aceleași tonuri grave este redată și dragostea paternă a lui Iacob, care-l plânge pe fiul său iubit, dispărut fără veste. În continuare sunt descrise încercările grele prin care trece Iosif. Ceea ce-l salvează de chinurile robiei și-l apără de căderea în ispită este credința lui nestrămutată în Dumnezeu – condiție *sine qua non*, urmată de răsplată: în cazul de față, pentru cinstea, răbdarea, dar, mai ales, pentru înțelepciunea de care dă dovadă Iosif este ales ca cel de-al doilea rege al Egiptului, fiind foarte îndrăgit de popor.

Stihurile cu subiecte și figuri inspirate din apocrife ce tratează problematica *Noului Testament*, îi au ca personaje centrale, cum e și firesc, pe Isus Hristos și pe Fecioara Maria. Surprinsă de autorul anonim în diferite momente, viața lui Hristos este prezentată ca un marker temporal, care încheie o perioadă din existența omenirii – cea de la Adam – și începe un nou interval de timp, cel legat de istoria creștinătății. În imagini simbolice, sunt prezentate viețile, faptele și trăirile noilor figuri, care, alăturându-se liderului lor spiritual și îmbrățișându-i filosofia despre care, de altfel, se prevestea de profeții de dinainte, vor construi poeticul stihurilor cu subiecte evanghelice. Astfel, alături de Hristos și Fecioara Maria (numită în stihuri Maica Domnului, Sfânta Fecioară, Fecioara Maria) vom face cunoștință și cu alte personaje evanghelice (apostoli și sfinți), al căror profil moral va constitui un model de comportament pentru noile generații, dând naștere la noi sfinți mucenici și cuvioși. Tipul acesta de stihuri a avut multă vreme o funcție de învățătură pentru oamenii simpli, creându-se chiar un sistem de valori în cadrul căruia s-au reconfigurat noțiunile de păcat și virtute.

Modelul lui Hristos a constituit pentru creștinii primari flacăra mereu aprinsă care le-a luminat drumul în viață și i-a întărit în credință. După cum se știe, creștinismul primar își atrăgea adepții nu prin forța armelor, ci prin forța cuvântului divin, prin exemple de comportament umanist și de credință fermă în numele căreia se alegea calea suferinței.

Un stih duhovnicesc cu totul aparte în rândul celorlalte stihuri este cel intitulat *Golubinaia kniga*¹. Diferența față de alte cânturi constă atât în conținut, cât și în multitudinea de elemente ce aparțin mai multor domenii culturale. Dacă stihurile de mai înainte prezentau figuri biblice sau faptele mărețe și legendare ale unor eroi ce reprezentau un simbol pentru poporul rus, în *Golubinaia kniga* tema principală este cea cosmogonică. Textul, construit sub forma unui dialog, prin întrebări și răspunsuri, ne prezintă modul în care a fost creată lumea. Astfel, se remarcă încă de la început încărcătura filosofică, mascată din perspectiva înțelepciunii populare și a dogmei creștine. Cântul începe cu un pretext epic bine definit: apariția, din ceruri, a unei mari cărți. Într-o atmosferă solemnă, „preaînțeleptul rege David” (în rusă titulatura sa este cea de țar, el fiind numit, după obiceiul slav, cu prenume și patronim *Премудрый царь Давыд Евсеевич*) este rugat de cneazul rus Vladimir (*Володимир - князь Володимирович*) să citească această carte și să le dezvăluie oamenilor tainele creării lumii. La acest dialog asistă o mulțime de oameni, împărțită, după modelul medieval, în cele trei pătri sociale: nobilimea (*Сорок царей со царевичем, / Сорок князей со князевичем*), clerul (*Сорок попов, сорок дьяконов*) și oamenii de rând (*Много народу, людей мелких, / Христиан православных*). Merită de remarcat aici elementele ce indică organizarea socială specifică Evului Mediu, dar și definirea oamenilor ca fiind creștini ortodocși.

După cum se poate lesne observa, granițele temporale se dizolvă și îi întâlnim stând de vorbă și meditănd despre lume pe biblicul rege David cu istoricul prinț al Rusiei Kievene, Vladimir. La rugămintea pe care cneazul Vladimir i-o adresează regelui David, cel din urmă îi răspunde că nu poate citi cartea, întrucât aceasta este de origine divină (*Писал сию книгу сам Исус Христос*), în schimb poate povesti din amintiri. Întâlnim aici concepția medievală populară conform căreia omul, oricât de înțelept ar fi, nu are acces la tainele universului prin rațiune. De altfel, putem considera măreața carte ce se pogoară din cer ca fiind *Biblia*, la care poporul nu avea acces (nefiind instruit). În continuare, cântecul poate fi împărțit în trei părți importante: întrebările și răspunsurile despre crearea planului ceresc, întrebările și răspunsurile despre originea lucrurilor pământești și, respectiv, deznodământul-morală despre conduita oamenilor.

¹ Cuvântul *Golubinaia* poate fi interpretat pornind de la cuv. *golub* (porumbel) care, în sens simbolic, ne trimite la pasărea folosită ca mesager. În cazul nostru, cartea este mijlocul prin care Dumnezeu își comunică mesajul oamenilor. De asemenea, acest termen se mai poate interpreta pornind de la adjectivul *glubinaia*, adică, *de profunzime*, deoarece ne trimite clar cu gândul la *Scriptură* sau la alte texte de factură divină, prin care se dezvăluie tainele originilor universului.

Este interesant de remarcat faptul că lumea, deși este văzută ca un tot unitar, se compune din două planuri existențiale diferite, organizate pe verticală: dualitatea cer-pământ în care omul, prin natura sa, ocupă un loc de mijloc între cele două spații. Astfel, universul este conceput într-o manieră metonimică de tipul parte-întreg: lumina albă, soarele roșu, luna, stelele, nopțile întunecate, zorile dimineții, vântul, ploaia sunt elemente ce compun dimensiunea superioară a lumii; rațiunea, gândurile, oasele puternice, trupurile, sângele definesc ființa umană; pământul, orașul, biserica, râul, muntele, piatra, copacul, planta, marea, peștele, pasărea, animalul sunt elemente ce compun dimensiunea materială a existenței, planul terestru. Dacă toate elementele ce compun spațiul ceresc provin direct de la Dumnezeu, înțeles într-o manieră antropomorfică explicită (fiecare element ceresc provine dintr-o parte a corpului lui Dumnezeu), ființa umană descinde din Adam, primul om. În ceea ce privește lumea terestră, perspectiva din care este explicată proveniența se schimbă. Mai concret, aceasta rezidă într-o relație maternă (respectiv paternă, în funcție de genul gramatical al cuvântului ce desemnează un element natural) între elementul „privilegiat” și celelalte asemenea lui. Deși nu decurg direct din esența divină, statutul lor privilegiat constă în interacțiunea cu divinitatea. Spre exemplu, râul Iordan este „mama tuturor râurilor” deoarece în el s-a botezat însuși Iisus Hristos (*Почему Иордань – река всем рекам мати?/ Окрестился в ней сам Исус Христос*). Stihul se încheie, asemenea fabulei, cu o morală: personificate, Dreptatea (*Правда*) și Nedreptatea (*Кривда*) se ceartă, Dreptatea pleacă în ceruri la Isus Hristos, iar Nedreptatea vine pe pământ și corupe toți oamenii. Astfel, cei care trăiesc în spiritul legii divine vor moșteni Împărăția lui Dumnezeu.

Stihul duhovnicesc *Golubinaia kniga* apelează la o serie întreagă de motive folclorice, religioase și mitice pentru a explica tainele universului. În rândul elementelor folclorice sau de basm se regăsesc animalele fantastice: *strafil’-ptița*, *indrik-zver’* și *kit-rîba*. *Strafil’-ptița* (sau, în alte variante, *stratim-ptița*) reprezintă o pasăre cu puteri fantastice care, prin bătăile aripilor sale, produce furtunile. De asemenea, ea este cea care noaptea ascunde sub aripa sa soarele, iar dimineața dăruiește din nou lumină pe pământ. În alte variante, ea are un rol protector, fiind cea care apără pământul. *Indrik-zver’* este un animal imaginar ce trăiește pe sub pământ sau pe Muntele Sfânt (Tabor), care mănâncă și bea din Marea Albastră sau de pe Muntele Sfânt și care, întorcându-se, face ca tot pământul să se cutremure. Majoritatea explicațiilor cu privire la denumirea acestui animal susțin faptul că *indrik* este o formă alterată a cuvântului *edinorog* (unicorn). Această creatură fantastică se regăsește și în numeroase bîline rusești. *Kit-rîba*, conform miturilor prezente și în cultura rusă, semnifică cele trei balene pe care se sprijină lumea. Când aceste balene se vor răsuși, întreaga lume se va sfârși. Alături de creaturile imaginare, mitologice, există și alte personaje specifice basmului (bîlinelor rusești): *Belî-țar’* sau Împăratul Alb este o prezență arhicunoscută în basmele europene. Firește, culoarea albă este specifică rușilor, spre deosebire de basmele românești,

unde apare Împăratul Roșu sau Împăratul Verde. Cu toate acestea, Împăratul Alb poate simboliza în text figura conducătorului, a țarului care împărtășește credința creștină.

Din perspectivă mitologică, stihul prezintă o serie de aspecte interesante. Elementele mitice care se alătură celor religioase creează o imagine vie a universului, în acord cu viziunea despre lume a omului medieval. Textul cântului se bazează pe mitul cosmogonic înțeles din perspectivă creștină. Un argument important ce atestă gândirea mitică pe care este construit textul constă în dimensiunea temporală a eposului. Timpul este unul mitic, nicidecum istoric. Spre exemplu, stihul începe prin evocarea evenimentului ce îi strânge pe oameni laolaltă: măreața carte coboară din cer. De asemenea, tot textul este organizat sub forma unui dialog între regele David și cneazul Vladimir. Or, din punct de vedere istoric, acest lucru este imposibil, întrucât între cei doi există o perioadă istorică foarte mare, căci regele David a trăit în jurul secolului al X-lea î. Hr., iar cneazul Vladimir în secolul al X-lea d. Hr. De asemenea, cartea, care a fost scrisă de „însuși Iisus Hristos” nu putea fi citită de regele David, considerat strămoș al lui Isus. Judecând după teoria lui Mircea Eliade, în operă putem vorbi atât de mitul cosmogonic, cât și despre mituri de origine. Astfel, fiecare apariție a animalelor, plantelor sau ale altor fenomene, ulterioară facerii lumii poate fi considerată un mit de origine. De pildă, se povestește cum plakun-trava (în limba română, răchitan) ia naștere din lacrimile căzute pe pământ ale Maicii Domnului. Până și în morala de la sfârșitul cântului putem vorbi despre un mit de origine, căci Dreptatea și Nedreptatea, personificate, vorbesc despre o schimbare a stării de fapt preexistente: coruperea lumii pământești.

Dar orice nouă apariție – un animal, o plantă, o instituție – implică existența unei lumi. Chiar când este vorba să explice cum, pornind de la o stare de lucruri diferită, s-a ajuns la situația actuală (de pildă, cum s-a îndepărtat cerul de pământ, sau cum a devenit omul muritor), „lumea” exista deja, deși structura ei era diferită, deși ea nu era încă lumea noastră. Orice mit de origine povestește și justifică o „situație nouă” – nouă în sensul că nu exista chiar de la începutul lumii. Miturile de origine prelungesc și completează mitul cosmogonic: ele povestesc cum a fost lumea modificată, îmbogățită sau sărăcită¹.

Astfel, stihul duhovnicesc *Golubinaia kniga* reprezintă o creație populară de o mare importanță pentru cultura rusă. Pe de o parte, pentru că ne oferă o imagine interesantă despre mentalitatea medievală a poporului rus, caracterizată printr-un puternic sentiment religios, dar și printr-o gândire mitică anterioară creștinismului. Pe de altă parte, importanța acestui text popular constă și în faptul că demonstrează conștiința de sine a poporului rus și arată germenii care au dus la formarea concepției mesianice a Rusiei din secolul al XIX-lea. Sentimentul național transpare

¹ Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, trad. Paul G. Dinopol, prefață de Vasile Nicolescu, București, Ed. Univers, 1978, p. 21.

aici prin importanța cu care este investită Rusia, fiind „mama tuturor țărilor”, întrucât ea este purtătoarea adevăratei credințe creștine.

Bibliografie

- Eliade, M., *Aspecte ale mitului*, trad. Paul G. Dinopol, prefață de Vasile Nicolescu, București: Ed. Univers, 1978
- Fedotov, Gh., *Русская народная вера по духовным стихам*, Moscova, Gnozis, 1991
- Голубиная книга: *Русские народные духовные стихи XI-XIX вв.* / Сост., вступит. статья, примеч. Л. Ф. Sokloșcenko, Iu.S., Prokoșina. Moscova, Моск. рабочий, 1991
- 700 de ani de la nașterea preacuviosului sfânt Serghie de Radonej*, București, Ed. CRLR, 2014

RECEPCIA TVORBY DAGMAR MÁRIE ANOCA V SLOVENSKOM VOJVODINSKOM KONTEXTE

Zuzana ČÍŽIKOVÁ

The report is about the reception of Dagmar Mária Anoca's literary work in Slovak Vojvodina context, mainly according to bibliographical review of her books in the magazine for literature and culture *Nový život*, and a few key studies about her and the places where her work is reflected. D. M. Anoca is present in Slovak Vojvodina context mostly as a poet and literary scientist. According to cultural and literary municipality in Vojvodina, she is regarded as a university pedagogue, a writer for children, a linguist, a theorist, a cultural agent, a persistent researcher of literature, cultural activity, and history of Romanian Slovaks and Slovaks living in southern parts from Slovakia, and recently as a translator from Romanian language, too. The main focus was on her poetic work, followed by poetry for children, linguistic and literary-historic work, while the reception of prose work in Slovak Vojvodina context was missing at the time of the publishing.

Keywords: Dagmar Mária Anoca, reception, Slovak Vojvodina literature and literature of Slovaks living southern from Slovakia.

V mojej skromnej súkromnej knižnici na poličke s nadpisom slovenská dolnozemska literatúra, v časti, kde stoja knihy z Rumunska, najviac z vydavateľstva KVS Ivana Kraska, vedľa seba stoja knihy Dagmar Márie Anoca. Čestné miesto tam má aj kolekcia zborníkov *Variácie*. Interpreti Anocovej diela (Harpán, Babiak, Farkašová, ...) už viackrát zdôraznili jej všestranný autorský profil; aj mňa takto zoradené Anocovej knihy aj vizuálne presviedčali, že je tvorba Dagmar Márie Anocovej rozmanitá, že ide o autorku všestrannú, tvorbou žánrovo a obsahovo rôznorodú.

Dagmar Mária Anoca je osobnosť viacdomá, kde si predovšetkým uvedomujem druhovo žánrovú viacdomosť (poézia, próza, literárna veda a kritika, komparatistika, publicistika, ...), dvojdomosť, keď ide o literatúru pre dospelých a „literatúru v literatúre“ ako literatúru pre deti a mládež nazval J. Noge, dvojdomosť na úrovni odborov: literárna teória, kritika a história, kultúrne dejiny a lingvistika, dvojdomosť pedagogická: najprv prax na úrovni základného vzdelávania a potom i na univerzite. Osobitne chcem vyzdvihnúť Anocovej viacdomosť, keď ide o kontextové zaradenie. Predstavuje jeden z hlavných pilierov slovenskej literatúry v Rumunsku, presnejšie vyrástla z tzv. nadlackého literárneho fenoménu, je

prítomná aj vo väčšinovom literárnom kontexte krajiny, v ktorej žije ako autorka a prekladateľka z a do rumunčiny, svojím literárnym a literárnovedným dielom je akceptovaná aj v kontexte celoslovenskej literatúry (spomeniem tu iba dizertačnú prácu Jazyk a štýl Mila Urbana v komparačnom kontexte) a pre nás Dolnozemocov azda aj najdôležitejší je kontext dolnozemský. Náš príspevok sa bude vzťahovať na Anocovej prítomnosť v slovenskom dolnozemskom kontexte, kde bezpochyby patrí medzi kľúčové a mienkotvorné činitele. Presnejšie sa v ňom zameriame na Anocovej prítomnosť v tomto spoločnom literárnom a duchovnom priestore a predovšetkým na recepciu jej diela autormi z Vojvodiny. Dovoľm si teda povedať, že Dagmar Mária Anoca je aj naša.

O recepcii tvorby nadlacksých po slovensky píšucich autorov v Rumunsku najspolahlivejšie informácie poskytuje časopis pre literatúru a kultúru Nový život, ktorý vychádza pravidelne od roku 1949 a nadväzuje na matičný časopis Náš život (vychádzal v období 1933-1940, 1946-1947). Postrehla som, že práve v období zrodu a konštituovania sa toho, čo dnes poznáme pod názvom nadlacksý literárny fenomén, aj v Novom živote boli prítomní slovenskí spisovatelia z Rumunska. Nachádzame tam napr. od roku 1976 básne Ondreja Štefanka a Ivana Miroslava Ambruša, čo bola ich prvá prítomnosť na stranách tohto časopisu a zároveň i začiatok ich uverejňovania. Dagmar Mária Anoca sa v slovenskom vojvodinskom literárnom kontexte prvýkrát zjavila ako poetka, v roku 1979 bol na stranách Nového života uverejnený prvý výber z jej poézie a krátka poznámka o nej a potom i ďalšie. Odvtedy je jej prítomnosť, najmä ako poetky a potom i recenzentky a teoreticky v našom literárnom živote s väčšími a menšími prestávkami permanentná.

Predtým než sa sústredím na konkrétnu recepciu Anocovej tvorby zo strany slovenských vojvodinských autorov, dovoľm si krátky exkurz k zohľadneniu širšieho literárneho zázemia, z ktorého táto recepcia vychádza, presnejšie na dolnozemský literárny kontext. Teoretici z Dolnej zeme, a to predovšetkým predstavitelia druhej generácie slovakistov na troch významných slovakistických pracoviskách práve na tzv. Dolnej zemi, teda v Rumunsku, Maďarsku a Srbsku, autori ako sú Michal Harpáň, Katarína Šebová Maruzsová, Dagmar Mária Anoca, ale i iní odborníci z dolnozemskeho prostredia a zo Slovenska (Ondrej Štefanko, Peter Andruška, Ján Botík, Michal Babiak a iní), prispeli k definovaniu termínu a pojmu dolnozemska literatúra a dolnozemský kontext. K renesancii spolupráce medzi rumunskými a juhoslovanskými Slovákami prichádza v poslednom desaťročí 20. storočia. Môžeme povedať, že najmä po roku 1989 Nový život patrične a primerane informuje o literárnom živote Slovákov v Rumunsku, čo je výsledkom intenzívneho obnovenia vzájomnej spolupráce slovenských enklávnych spoločenstiev na Dolnej zemi, ako i spolupráce enklávnych spoločenstiev so Slovenskom, čo bolo vlastne dôsledkom spoločensko-politických zmien ako v materskej krajine, tak i v priestore Rumunska a vtedajšej Juhoslávie. Aktívnym príčinám viacerých spoločenských

subjektov sa obnovuje a zintenzívňuje spolupráca a tým i pocit dolnozemskej spolupatričnosti – čo napr. ilustruje obnovený časopis Dolnozemský Slovák (od roku 1996), ale i spoločné podujatia a výstupy, konferencie, prezentácie a pod. To však neznamená, že tie kontakty neexistovali aj pred rokom 1989, napr. Miroslav Demák už roku 1978 píše kritické ohlasy na tvorbu rumunských autorov, vlastne na zbierku *Dva hlasy* a na prvé zborníky *Variácií*. Domnievame sa, že popri vlastnom literárnom kontexte práve tento kontext je jeden z prameňov tvorivého nasadenia Dagmar Márie Anocovej.

Dagmar Mária Anoca je v slovenskom vojvodinskom kontexte prítomná predovšetkým ako poetka a literárna vedkyňa. Kultúrna a literárna obec u nás D.M. Anoca vníma aj ako vysokoškolskú pedagogičku (ako členku komisie na obhajobu doktorských dizertácií), ako lingvistku, teoretičku, kultúrnu činiteľku, vytrvalú výskumníčku literatúry, kultúrnej činnosti a histórie rumunských a dolnozemskej Slovák. K tomu sa roku 2013 literárna obec u nás zoznámila s ňou aj ako s prekladateľkou z rumunčiny; urobila výber a preložila básne rumunskej vojvodinskej poetky Ileany Ursuovej pod názvom *Rybím jazykom*. Na stranách *Nového života* boli uverejnené výbery z Anocovej básnických zbierok, sporadicky recenzie jej kníh, častejšie sa jej meno spomína v súvislosti s recenzovanými zborníkmi, napr. o prvom zborníku *Variácie* širšiu literárnu verejnosť informoval Miroslav Demák (Demák, 1978, s. 574-576.). Dlhšie sa pozastavil nad koncepciou (i kriticky sa vyslovil o tom) a nad kritériami výberu autorov a ukážok z ich tvorby zo strany zostavovateľa Corneliu Barboricä a o ukážkach z Anocovej tvorby hovorí, že je predstavená „zaujímavým surrealistickým pásmom (ako to nazýva zostavovateľ zbierky) *Variácie* a básňami *Kniha rozlúčok*, *tretia* a *Hľadania*, v ktorých nám zhustenosťou verša a úspornosťou výrazu pripomína tvorbu našej Viery Benkovej-Popitovej“ (tamže, s. 576). V recenzii druhého zborníka *Variácií* Demák kvituje, že „slovenská literatúra v Rumunsku má bohaté zázemie, formovaných autorov a ambície“ (Demák, 1981, s. 187) a vysoko hodnotí ich literárne počiny, rozhladenosť v súdobej slovenskej i rumunskej tvorbe a zdôrazňuje najmä kvalitu zborníka, ako i to, že je v ňom prítomná aj tvorba pre deti a literárna kritika. Ako autor i znalec literatúry pre deti sa tu pozoruhodne zmieňuje o tvorbe pre deti D.M. Anoca: „Dagmar Mária Anocová sa nám predstavila ako autorka mimoriadne bohatej fantázie a povšimnutiahodného rozprávačského talentu. Jej detské poviedky charakterizuje pevná konštrukcia, priamočiare rozvíjanie deja, bohatstvo nápadov a veľmi nevtieravá prítomnosť humorných prvkov, takže by vôbec nebolo prekvapením, keby sa táto autorka onedlho čitateľom predstavila aj samostatnou knihou pre deti“ (Demák, 1981, s. 186). Demáková predpoveď sa aj uskutočnila, v oblasti poézie pre deti D.M. Anoca debutovala roku 1982 knihou *Knižka pre prvákov*, ktorú na stranách *Nového života* recenzoval tiež známy spisovateľ pre deti a aj teoretik literatúry pre deti Pavel Mučaji. Mučaji sa v písaní o tvorbe pre deti prejavoval ako humanista, estét, zástanca optimistického

vyústenia v umení pre deti, v ktorom vidí prostriedok na pestovanie ich umeleckého čítania. V duchu svojich poetických a teoretických názorov na tvorbu pre deti aj v Anocovej prvej knižke veršov pre deti videl „poéziu podľa učebných osnov“, cieľ náročný, ktorý má prispieť k zdolávaniu základného čítania, počítania a poznávania prírody a spoločnosti. Písať takéto abecedáre sa môže na jednej strane zdať ľahké, ale nie je to tak. Mučaji to vie a preto vyzdvihuje splnené poslanie knižky a jej vysokú umeleckú či poetickú úroveň. Recenziu začína charakteristikou Anocovej poézie pre dospelých (na základe Variácií) a o poézii pre deti konštatuje: „Knižka pre prvákov je úctyhodným pokusom písať poéziu podľa programu, čo znamená – podľa učebných osnov školy, a tak z učenia urobiť radosť a hru, ktorá pomôže deťom osvojiť si poznávanie písmen a čísel, svet vôkol nás, prírodu a okolie tak, ako sa nám nepretržite javia v stálej dialektike a premene ročných období“ (Mučaji, 1983, s. 556). Mučaji dôkladne analyzuje Anocovej cyklus Veršovaná abeceda komparáciou s „abecedárnymi“ básňami J. Smreka a M. Babinku. Práve zohľadnenie širších literárnych kontextov a tradícií, z ktorých Anocová vychádza, umožnila recenzentovi poukázať na hodnotu tejto prvej Anocovej knižky a na jej tvorivý potenciál.

K recenzentským posudkom patrí aj text Zvukový systém slovenčiny z pera lingvistu Miroslava Dudoka na Anocovej jazykovednú knihu Fonetika a fonológia slovenčiny (1998). Dudok vojvodinským čitateľom predstavuje túto podľa neho prehľadnú a pomerne vyčerpávajúcu vysokoškolskú učebnicu so zreteľom na jej funkciu (pragmaticky aspekt; učebnica je určená študentom slovenčiny na bukureštskej univerzite), slovenskú fonologickú tradíciu (kde ukazuje na autorkin dôraz na odlišnosti slovenskej od rumunskej filologickej tradície) a kontext, v ktorom má plniť svoje poslanie – v učebnici sa patričná pozornosť venuje aj kontrastívnym javom zvukového systému slovenčiny a rumunčiny. Dudok na záver svojho hodnotiaceho recenzentského posudku konštatuje, „že trvalo vytrasovanými stopami známych rumunských slovakistov Cornelia Barboricu, S. Armašovej, Pavla Rozkoša a i. už dve desaťročia isto (doteraz najmä v literárnovednej slovakistike) postupuje aj docentka Dagmar Anocová. (...) Knihou Fonetika a fonológia slovenčiny začlenila sa i do jazykovednej slovakistiky v Rumunsku“ (Dudok, 2000, s. 217-218).

Literárna obec vo Vojvodine sa roku 2013 zoznámila s Anocovou aj ako s prekladateľkou z rumunčiny. Vďaka nej sa po rumunsky píšucu vojvodinská poetka Ileana Ursuová predstavila aj slovenskej literárnej verejnosti knihou Rybím jazykom. Tu sa prejavila jazyková dvojdomosť Anocovej, vlastná poetická tvorba a schopnosť poetické precítenie básnického textu pretaviť z jedného do druhého jazykového kódu. Predlžuje tak dlhú tradíciu prekladania u rumunských Slovákov, tentoraz v smere rumunsko-slovenská literatúra. Týmto činom sa urobil, ako to povedala Viera Benková, krok koživeniu a posilneniu kontextu menšinových literatúr v rámci jedného štátneho útvaru (Srbska) a tiež i slovenský dolnozemský kontext.

Tieto oblasti Anocovej činnosti, ktoré boli recepčne postrehnuté, neznižujú význam jej pôsobenia v ostatných oblastiach, ktoré recepčné ohlasy u nás nemali. K tomu vieme, že v duchu recepčnej teórie literárne dielo existuje len v recepcii, a že recepcia zahŕňa pôsobenie konkrétneho literárneho diela na čitateľa a nie vždy je aj konkretizovaná v napísanom texte. O individuálnych estetických, emočných a zmyslových vnímaníach Anocovej tvorby (výberov v Novom živote, ukážok z Variácií, básnických a prozaických kníh...), bez tej textovej konkretizácie, môžeme iba tušiť. Preto sa aj v ďalšej časti tohto príspevku zameriame na napísané interpretačné svedectvá, v ktorých odborníci komplexne analyzujú, interpretujú, hodnotia Anocovej tvorivý opus.

Z vyhladaných metatextov o Anocovej pars pro toto si bližšie osvetlíme texty dvoch autorov. Prvý je z pera renomovaného profesora, literárneho kritika a teoretika dolnozemskej Slovákov Michala Harpáňa pod názvom Skice k tvorivej podobizni Dagmar Márie Anocovej, ktorý je diachrónneho rázu a predstavuje azda najkomplexnejší prierez tvorivou aktivitou autorky. Nedá sa nepostrehnúť v podstate afirmatívny a apologický tón celého textu, ale ten nie je samoučelný, ani predstieraný. Je doložený prenikavou interpretáciou a argumentáciou.

Harpáň po stručnom biografickom úvode konštatuje Anocovej žánrovú rôznorodosť. Poukazuje na podobnosť tvorivého vývinu a žánrotvorného zamerania so slovenskými vojvodinskými básnikmi. Harpáň spravidla stále má na zreteli ako vlastný typologický kontext Anocovej tvorby (kontext literatúry rumunských Slovákov), tak i širšie kontexty, celoslovenský a najmä dolnozemský. Často v tomto zmysle Anocovej tvorbu dáva do súvislosti s tvorbou vojvodinských básnikov a najmä s básnickou tvorbou našej prvej poetky Viery Benkovej¹. Aj keď Harpáňova štúdia nesie názov Skice... poddáva tu prehľadný a detailný prierez Anocovej tvorby. Začína poetickým opusom od debutu pre dospelých Kniha rozlúčok (1985), kde konštatuje „vyslovene lyrický“ básnický rukopis, „variácie motívu lásky, intímna spoveď z citového zranenia“ (Harpáň, 2003, s. 267). Ale už tu postrehol to, čím sa bude vyznačovať jej ďalšia básnická tvorba a to je meditatívnosť a emocionálna rozvaha. Básne nazýva básnickými listami, čo podľa nás implikuje konfrontáciu, odstup a triezvy prístup k zažitým emóciám. K druhej básnickej zbierke Synonymia (1993) Harpáň priradzuje charakteristiky, ako sú reflexívna poézia, gnómičnosť, intertextualita, otázky potencie básnického slova, nadväznosť na slovenský básnický kontext, slovenský lyrizmus rufusovského alebo bohušovského typu a konštatuje, že „hlbkové významové žriedlo Anocovej básnickej tvorby je tragický životný pocit“ (tamže, s. 269). Aj v druhej, pre našu tému dôležitej štúdii Dolnozemska básnická

¹ Zrejme by sa dôkladnou analýzou našli styčné body a paralely medzi tvorbou oboch poetiek. Spomenieme tu iba spoluprácu na vydaní knihy Plášť bohyne; výberu z poetickej tvorby slovenských autoriek z Maďarska, Rumunska, Slovenska a zo Srbska (2012) zostavovateľky Viery Benkovej, ktorá tu sleduje snahu o ženskú spriaznenosť a postihnutie ženského poetického sveta. Patričné miesto sa dostalo aj Anocovej tvorbe, ktorá svojím lyrizmom, ale i triezvym ba i ironickým podtextom mala a má čím osloviť naše čitateľky. Anoca v tejto knihe urobila výber z poézie V. Benkovej.

vetva analyzuje Anocovej poéziu v kontexte básnickej tvorby, ktorá vznikala na slovenskej Dolnej zemi, kde vlastne zhustene podáva jej vývinovú púť ako poetky od poézie citu a lásky cez reflexívnu poéziu ku gnómickému básnickému výrazu. V obidvoch textoch ukazuje na intertextualitu najmä vo vzťahu k veľikánom slovenskej poézie. Zbierku Ročné obdobia (1996) vníma v „typologických súradniciach panónskeho básnického archetypu“ (Harpáň, 2003, s. 269) a minucióznou analýzou ukazuje, v čom je Anoca inakšia a svojská. Podľa Harpáňa druhým domovským žánrom Anocovej je próza. Harpáň je vlastne jediný, ktorý patričnú pozornosť venoval aj jej próze, lebo sa domnieva, že „dala nemalý prínos aj do slovenskej dolnozemskej prózy“ (tamže, s. 271). Žánrovo ich určuje ako novely, ukazuje na rozhraničenie poetického a prozaického rukopisu a uvádza dominanty jej prozaických kníh. U vojvodinských Slovákov sa Anocovej próza netešila pohotovej recenzistike; prvú prózu Jano vlastne nachádzame v Novom živote iba roku 2001, ktorou si redakcia pripomenula jej päťdesiatiny. Potom sa Harpáň rad radom venuje jej tvorbe pre deti, pedagogickej činnosti (učebnice, čítanky, príručky, ...), pohotovej literárnokritickej recenzistike. Anocovej urbanovské štúdium vidí ako podnetné v celoslovenskom kontexte. Keď ide o prekladateľskú činnosť, v úzadí Anocovej prekladateľských aktivít vidí funkčnú teóriu prekladu. O tom svedčí aj posledná kniha prekladu poézie I. Ursuovej. Autor štúdie vlastne veľmi detailne poukazuje na profil Anocovej ako kritičky a teoretičky; zdôrazňuje, že literárnu tvorbu predovšetkým vníma a hodnotí z estetických kritérií a nielen ako prostriedok na zachovanie národnej identity. Jej prístup k literatúre nazýva osobným a konštatuje, že celkovo jej literárnokritický štýl spočíva na esejistických základoch. Aj v tomto možno vidieť spoločnú tendenciu s kolegami vo Vojvodine, kde sme v poslednom období postrehli prevahu esejistického literárnokritického diskurzu nad scientickým.

Michal Babiak je aj autorom state Krajanská literatúra v rokoch 1945-2000 v tzv. Marčokových dejinách Dejiny slovenskej literatúry III, Cesty slovenskej literatúry druhou polovicou XX. storočia (2004). S ohľadom na vymedzený priestor primeranú pozornosť venoval Anocovej portrétu, t.j. bibliografii a uvedeniu polí jej pôsobnosti. Stručne uvádza charakteristiku: „Básne z jej druhej básnickej zbierky charakterizuje koncíznosť výpovede, do ktorej sú zakomponované koncentrované, racionalisticky motivované reflexie, často hraničiace s absurdnými pocitmi života“ (Babiak, 2004, s. 452). Babiak sa aj v iných syntetizujúcich prácach o slovenskej dolnozemskej literatúre a poézii venoval aj reflektovaniu vybraných básnických tém a motívov Anocovej poézie. V texte Gnozeologický problém v poézii nadlackých básnikov z tohto aspektu rozoberá a veľmi prenikavo z aspektu poznania analyzuje Anocovej báseň Ó, Achilles... Autor sa domnieva, že si „Anoca v Achillovi našla najlepšiu synekdochu na svedectvo o kráse ľudského pobytu vo svete“ a v sugestívnych otázkach lyrického agensu „je vyjadrené poznanie tragického rozmeru ľudského pobytu na zemi“ (Babiak, 2009, s. 63). Anocovej poézia

a motívy melanchólie a smrti tohto autora oslovili aj v príspevku *Melanchólia v poézii dolnozemskej Slovákov*.

Vo Vojvodine sa patričná pozornosť v literárnych kruhoch venovala práve Anocovej literárnohistorickej syntéze *Slovenská literatúra v Rumunsku*. Možno aj preto, hoci sa slovenská vojvodinská literatúra pokladá za najživotoschopnejšiu vetvu v rámci dolnozemskej literatúry, ešte stále nemáme systematické a syntetické historiografické dielo, ako ho má slovenská literatúra v Rumunsku. O tom písal i M. Harpáň v hore uvedenej obsiahlej štúdii o Anocovej; ocenil jej vyriešenie a vysporiadanie sa s metodologickými problémami, komplexné uchopenie literárneho a kultúrneho života Slovákov v Rumunsku v diachróonii, dôraz na plnohodnotný literárny život po roku 1945 v jeho žánrovej a autorskej diferencovanosti, s portrétmi autorov a interpretáciou ich literárneho diela a na záver konštatuje, že Anocovej literárnohistorická monografia je spolu s monografiami P. Andrušku „najpresvedčivejším dôkazom kontextového fungovania nielen slovenskej literatúry v Rumunsku, ale aj slovenskej dolnozemskej literatúry vôbec“ (Harpáň, 2003, s. 274). A tu by sme vlastne mohli hovoriť aj o Anocovej vzťahu k teoretickým koncepciám Michala Harpáňa a vôbec o podnetnosti Harpáňovej koncepcie o troj-, respektíve štvorkontextovosti enklávnej či krajanskej literatúry. Táto koncepcia Anocovej poslúžila ako východisko v teoretickom a metodologickom vymedzení pojmu slovenskej literatúry v Rumunsku a v písaní jej dejín. Okrem teoretického vymedzenia pojmu enklávnej či diaspórnej literatúry ako špecifického literárneho spoločenstva (D. Ďurišin), čo vlastne opodstatňuje a dáva legitimitu Anocovej tvorivému činu, Anocová si aj v iných textoch o prejavoch umeleckej činnosti dolnozemskej Slovákov vypomáha Harpáňovým vymedzením a definovaním paradigmy panónskeho archetypu (napríklad v reflexii obrazov nadlaciej akademickej maliarky Márie Štefankovej).

Namiesto krátkeho zhrnutia vyššie napísaného o recepcii Anocovej tvorby v slovenskom vojvodinskom kontexte, kde sa meno D.M. Anoca vyslovuje s patričnou úctou, svoj príspevok zakončím jednou osobnou spomienkou na svoje prvé stretnutie s kolegyňou a kamarátkou Dagmar Máriou Anocou. Bolo to asi pred 20 rokmi na spoločnom študijnom pobyte na Slovensku. V pamäti mi zostalo príslovie, ktoré nám prednášateľka určila ako tému písomnej práce: *Koho dlho nikto nepohladká, tomu vyschne miecha*. Všetci poslucháči daného kurzu sa všemožne snažili vysvetliť a vystihnúť zmysel príslovia v zmysle duchovného i fyzického chradnutia človeka, keď ho nemá kto pohladkať, iba Dagmar, tak ako vždy, mala na to iný, svoj a svojský názor – urobila paralelu so životom Matky Terezy a svojrázne vyvrátila naše, v zabehaných koľajach naučené myslenie.

Literatúra

BABIAK, M.: Krajanská literatúra v rokoch 1945-2000. In.: Dejiny slovenskej literatúry III, Cesty slovenskej literatúry druhou polovicou XX. storočia. Viliam Marčok a kolektív. Bratislava: Literárne informačné centrum 2004, s. 440-456.

BABIAK, M.: Gnozeologický problém v poézii nadlackých básnikov. In.: Ondrej Štefanko – život a dielo. Zborník prác z rovnomennej medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v Nadlaku 20.-21. marca 2009. Ed. I. M. Ambruš, P. Hlásnik, B. Pascu. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2009. s. 55-63.

BABIAK, M.: Melanchólia v poézii dolnozemskej Slovákov. In.: Zponad vek slovenských dolnozemskej básnických generácií. Zborník prác z rovnomennej medzinárodnej seminára, ktorý sa konal v Nadlaku 19.-20. marca 2010. Ed. I. M. Ambruš, P. Hlásnik, B. Unc. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2010. s. 7-13.

DEMÁK, M.: Okienko do tvorby rumunských Slovákov. In: Nový život (NŽ), 1978, č. 6, s. 574-576.

DEMÁK, M.: Evolúcia Variácií. In: NŽ, 1981, č. 2, s. 185-187.

DUDOK, M.: Zvukový systém slovenčiny. (Dagmar Mária Anoca: Fonetika a fonológia slovenčiny, Nadlak, Vydavateľstvo Kultúrnej a vedeckej spoločnosti Ivana Krasku 1998). NŽ, 2000, č. 3-4, s. 216-218.

HARPÁŇ, M.: Skice k tvorivej podobizni Dagmar Márie Anocovej. In: NŽ, 2003, č. 5-6. s. 266-274.

HARPÁŇ, M.: Dolnozemskej básnická vetva. In: NŽ, 2008, č. 9-10. s. 37-46.

MUČAJI, P.: Poézia na základe učebných osnov. In: NŽ, 1983, č. 5, s. 556-558.

MAGIJSKI REALIZAM I DANILO KIŠ

Lidija ČOLEVIĆ

The fundamental characteristic of magical realism is its duality, which enables alternative representations of history. The key features of the explication of magical realism as a narrative way and as artistic media is its potential to adapt to different "cultural sites" and different cultural directions. In the approach to Kiš's art, besides the famous discussions on magical realism in postmodern and postcolonial fiction, we turn to consideration of the conditions that have led the authors, by writing in the style of magical realism, to seek the recovery of traumatic memories related to the specific historical events of violence such as the Holocaust.

Keywords: history, magical realism, Holocaust, real, fantastic.

Ključna odlika u eksplikaciji magijskog realizma kao pripovednog načina i kao umetničkog medija je njegov potencijal da se adaptira različitim „lokacijama kulture“ i različitim kulturnim pravcima. Svojom kompozicijom koja obiluje stilskim postupcima udvajanja fabule, stapanja fikcije i realnosti na način da "magijski elementi organski izrastaju iz prikazane stvarnosti, ali istovremeno odbijaju da se asimiluju sa njom"¹, *Peščanik* (1972) Danila Kiša se pozicionira kao tipičan postmoderni magijskorealistični tekst. U pristupu Kišovoj umetnosti, osim poznatih rasprava o magijskom realizmu u postmodernoj i postkolonijalnoj fikciji, u razmatranje smo uključili uslove koji su naveli autore da kroz pisanje u maniru magijskog realizma traže oporavak od traumatskih sećanja koja se odnose na konkretne istorijske događaje nasilja poput Holokausta, genocida, izbeglištva, apatridstva ili diktature. Bez obzira proteže li se kroz više slojeva tekstualnog, ili je samo nabačeno kao izolovano tekstualno žarište, magijskorealistično u pomenutom Kišovom romanu obavezuje da uzmemo u obzir kritički okvir koji iz etičke i iskustvene distance realnog pruža nov i obuhvatniji pogled na istorijsku stvarnost. Kada je delo nastalo kao proizvod traumatskih sećanja izazvanih u nekim ekstremnim okolnostima kakav je Holokaust, neminovno se javlja izobličavanje vremensko-prostorne perspektive, takozvani „hronotopski udar“ (the shock

¹ Wendy B. Faris, *Ordinary Enchantments, Magical Realism and the Remystification of Narrative*, Nashville, Vanderbilt University Press, 2004, Introduction.

chronotopes)¹ koji upućuje na nestabilnost prostora i vremena koje vezujemo za ekstremne traumatske događaje. Odlike ovog šoka prepoznavamo upravo u vremenskoj i prostornoj organizaciji *Peščanika*. Prostorno-vremenska matrica romana je u nekoj čudnoj simbiozi rasutosti prostora i vremena, prošlog, sadašnjeg i budućeg, što imlicitno upućuje na određenu vrstu traume. Metodološka okosnica naše teme nužno se konstituiše povezivanjem stavova američkih teoretičara istorije Hayden White i Dominick LaCapra sa uporišnim idejama Linde Hutcheon, koji potvrđuju važnost prozne „rekonstrukcije istorije“. Književna rekonstrukcija istorijskih događaja i „potraga za istinom“ jedna je od središnjih tema poetike kojoj se nesumnjivo pripisuje delo Danila Kiša. Na tragu magijskog realizma koji kombinuje fikat i fikciju, Kišov tekst „nikad nije samo fikcija“, ali nikada ni „samo ulančani niz činjenica“, bez obzira radi li se o fikcijskom ili nefikcijskom tekstu. U tom smislu i govorimo o nejasnoj tački prelaza, nevidljivoj liniji između faktografskog i fiktivnog unutar ukupne strukture tekstualnog koja je signal da smo deo društva koje veruje u različite verzije istorije. Znanje o istoriji neminovno sadrži fiktivne elemente, koji, kako smo svedoci, vrlo često umeju da *zažive* i postanu objektivna konkretna istorijska stvarnost. Zato govorimo o antirealizmu u istoriografiji. Istovetnost kultura, praćenih brutalnošću istorije, blesne u stvarnosti totalitarnog sistema i logora XX veka, kao jednog od najstrašnijih iskustava celokupne istorije čovečanstva, utoliko pre što se pojavljuje u veku u kojem nam se činilo da do toga ne može doći. Međutim, iako su se konkretni događaji zaista desili, skloni smo da ih imenujemo i konstituišemo kao istorijske činjenice putem „selekcije i narativnog pozicioniranja“². Mi smo sa tim događajima upoznati samo zahvaljujući njihovim diskurzivnim tragovima u sadašnjosti, na čemu se zasniva i teorija H. White.

Pretočiti autobiografsko iskustvo u iskustvo veka bio je književni izazov za Danila Kiša. Kiš je uspeo da izdvoji traumu iz područja isključivo pojedinačnog iskustva i preveo je na polje istorijskog diskursa. Osim što je priložio svoje viđenje rasne mržnje prema istočnom grehu porekla Jevrejina, u Mađarskoj, za vreme drugog svetskog rata, kao pripadnik komunističke zemlje koja se sukobila sa staljinizmom, Danilo Kiš se u svom književnom stvaranju osvrnuo na sudbinu ondašnje evropske komunističke ilegale. Osvajačka ideologija i rasni nacistički kult, s jedne strane, stravična i represivna birokratizacija staljinističkog terora, s druge strane, dve sablasti istorije oblikovali su Kiša emotivno, estetski, epistemološki i politički. Povezanost nacizma i staljinizma, autor je predstavio čitaocu ukazujući na zajednički metod političke manipulacije oba sistema: beskrupuloznost, amoralnost, nebiranje sredstava, zločine svih vrsta i obima. U zavisnosti od naglaska na jednom

¹ Videti: Eugene L. Arva, „Living with Trauma: The Uncanny Reality of Shock Chronotopes“, Chapter I, in *The Traumatic Imagination: Histories of Violence in Magical Realist Fiction*, Amherst, New York, Cambria Press, 2011, pp. 23-32.

² Linda Hutcheon, *Poetika postmodernizma: istorija, teorija, fikcija*, Novi Sad, Ed. Svetovi, 1996, p. 170.

od navedenih elemenata, imamo i prevlast određenih tendencija u pojedinim Kišovim delima. Ovakve događaje percipiramo kao odstupanja ili prekidu u kulturnom kontinuumu i zbog toga se nameće potreba da budu ponovno ispričani, da se pripovedanjem uključe u tradicije i strukture kojima bi se inače opirali. Pisac ne insistira kao svedok-hroničar na tragičnosti i realističnosti ovih događaja, već se odlučuje za narativni postupak koji pruža traumatičnim događajima izraz koji nije mogao da ostvari tradicionalni realizam. U analizi izolovanih delova *Peščanika* oslanjamo se na magijski realizam koji po definiciji funkcioniše kao „fuzija suprotnosti: realnog i fantastičnog, istorijskog i fikcijskog, odnosno racionalne perspektive i prihvatanja natprirodnog/ magijskog kao alternativnog načina saznanja“¹. Pripovednim proseyeom, koji istovremeno proizvodi istorijsku napetost između ostvarenog i prećutanog, poslužio se Danilo Kiš u procesu interpretacije istorijskih događaja i u pokušaju da ocrta neverovatnost jedne sudbine u epohi totalitarnog nasilja i Holokausta. U svom zreloom stvaralaštvu, kao autentični pisac epohe postholokausta, Kiš je predstavio delove istorije koji su u znaku prećutanog i nepredstavljivog. Neiskazane signale Holokausta koji jasno upućuju na logorsku istoriju 20.og veka i opipljiviju memoriju nasilja, čitalac prepoznaje u rasutim, izolovanim delovima romana koje prožimaju slike „čoveka bez duše, čoveka iz kog je progan Bog“². Ograničenje tela, zakržljali udovi, slabosti, ružnoća i bespomoćnost oznake su dijagnoze kojom se opisuje čitava ugrožena društvena grupa. Narativni postupak magijskog realizma i traumatizovani subjekat dele isto ontološko jezgro, budući da su deo stvarnosti koja konstantno izmiče svedočanstvu iskaza. Ako postoji *nexus* između traume i magijskog, onda je reč i o kreativnom procesu i o iskustvu čitanja – koji se odigravaju u svesti i autora i čitaoca. Upravo je diskurs magijskog realizma pokrenuo našeg autora da destabilizuje „ozbiljnost“ teme. Time se želi reći da ima mnogo toga u istorijskim tokovima što se ne da dokučiti golim činjenicama, racionalnim uvidom i faktografijom. Unutrašnji potencijal strategije magijsko-realističkog modela je da simulira „osećaj“ za ekstremne događaje. Čak iako se ekstremni događaji koje tekst obrađuje ne mogu razumeti ili predstaviti (u tradicionalnom mimetičkom stilu) kao koherentna istorija, pisanje magijskog realizma preuzima težak zadatak (re)konstruisanja istorije u cilju približavanja konceptu sistemu čitalaca i njihovom emotivnom svetu. Reč je o „paranoidnoj stvarnosti“, tvrdi Kiš, sa naglaskom da u svom predočavanju užasa Holokausta nastoji da raskine sa dokumentarnim realizmom – „već ispranim načinom pripovedanja“. Čini se da je u prvim decenijama nakon Drugog svetskog rata dokumentarni realizam bio jedino dopustivo sredstvo predočavanja najvećih istorijskih katastrofa. Opravdan je ovakav Kišov stav jer svaki pokušaj pisanja o

¹ Bottez, Monica, Bottez Alina, Alexandru, Maria-Sabina Draga, Rădulescu, Ruxandra, Ștefănescu, Bogdan, Vișan, Ruxandra, în *Postcolonialism Postcommunism, Dictionary of Key Cultural Terms*, București, Ed. Universității din București, 2011, p. 280.

² Danilo Kiš, *Peščanik*, Beograd, Ed. Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1990, pp. 69-72.

Holokaustu sadrži potencijalnu opasnost da se nepojmljive strahote koje se nastoje predložiti delom, svedu na nešto pojmljivo, da ih normalizujemo ili asimilujemo, i to ne samo zbog književnih konvencija ili stilizacije svojstvene umetnosti, već i zbog same prirode narativa. Deo evropske intelektualne tradicije oličene u stavovima savremenih filozofa F. Lyotarda, Theodora Adorna ili Giorgia Agambena obelodanjuje zrelo promišljanje o odgovornosti prema tragično istorijskom iskustvu Auschwitzta kao simbola uništenja. Na kontroverzno retoričko pitanje koje je postavio T. Adorno: Da li se može pisati poezija posle Auschwitzta?, Kiš je predložio rekonfiguraciju etičkih i estetskih odnosa:

Taj problem koji je postavio Adorno bio je za mene pravo pitanje, ali manje moralno već čisto književno, čak stilsko. Kako pričati o svemu tome, a ne biti banalan? Bio je to izazov (...) Kako uneti sarkazam i ironiju kada se obrađuje tako tragična tema?¹

Osudjujući izvesne istorijske događaje, Danilo Kiš će pribegli eskapizmu, kao odmaku od stvarnosti ili njenom oneobičavanju što je još jedna posledica magijskog realizma. Eskapizam kao jedna od ključnih poetičkih tendencija magijskog realizma je duboko utkan u istoriju kroz aluzije koje se ponavljaju, te kao argument može da destabilizuje savremenu kontekstualizaciju pripovedanja u duhu magijskog realizma. Alternativna realnost protiče paralelno sa onom koju mislimo da poznajemo. Postupak žanrovskog „proklizavanja“ koji menja tok priče, izmeštanje priče iz uslovno određenog manira socijalnog realizma u priču sa elementima magijskog realizma potvrđuju žanrovsku hibridnost *Peščanika*. Reč je o privremenom i ponekad nejasnom rezultatu napregnutosti između raznih polova, a ne nametanju neke prozne sheme. Kiš suptilno pokušava da sakrije neprijatnu istinu (činjenicu) koja leži iza fikcije, kroz namerno prividan, varljiv i tajnovit diskurs magijskog realizma, koji odaje svoj halucinogeni karakter. Magijski sadržaj ne umanjuje važnost onoga što je ostalo neizrecivo, već pre služi da skrene pažnju na eventualne društvene ili istorijske neistine.

„Živi mrtvaci“ – tipičan slučaj magije

¹ Danilo Kiš, *Barok i istinitost*, in *Gorki talog iskustva*, Belgrad, Ed. Arhipelag, 2012, p. 218.

Kombinujući ekspresionizam i magijski realizam Danilo Kiš pomoću fantastične forme sna proširuje ivice i tok svesti glavnog protagonista *Peščanika*. E.S. je putnik koji slobodno plovi prostorom romana i van njega, lako prelazeći iz jednog sveta u drugi, kao veza i glasnik između živih i mrtvih. E.S. u snu postaje svedok stradanja „živog mrtvaca“ na nekoj neidentifikovanoj železničkoj stanici. Ova scena je u bliskoj vezi sa starijim shvatanjem o demonu, oživljenom lešu kao graničnom biću, prema kome duša pokojnika ne može da ode u svet mrtvih, već se vraća u svoje telo, ostajući vezana za njega. Uočena dualnost u podvojenosti živ-mrtav upućuje na novi tip vampirskog junaka-dendija, postavljenog u domen osećanja ljudskog junaka, koji postavlja čitaoca u situaciju „saosećanja i saučestvovanja sa vampirskim junakom“¹. Ovakvo kreiranje humanizovane figure od vampira, ukazuje svakako na promene u žanru i izmene statusa književnog vampira vezane za kraj dvadesetog veka. Njihov liminalni status je takav da oni uvek zamagljuju granice između svetova, bilo da je reč o književnom ili stvarnom svetu. Pisac uz pomoć groteske otkriva protivrečne procese oživljavanja mrtvog, te na tragu Agambena kroz prisustvo slika „živih mrtvaca“ i mehanizacijom živog kroz scene „leševa koji hodaju“² upućuje na književno čitanje istih fenomena u romanu *Peščanik*, u drami *Drveni sanduk Tomasa Vulfa* ili u pesmi *Biografija*. Zadržavajući perspektivu stravičnog, autor pruža aluziju na makabristički ples logorskih orkestara, čime se obogaćuje fiktivna tvorevina: Sablasne figure, prestravljenih očiju, drže u rukama raznovrsne muzičke instrumente i sviraju, pod palicom dirigenta, dok jedni odlaze na teški rad, drugi put gasnih komora, na tuširanje ciklonom B, a potom u pepeo koji vetar nosi po logoru i okolini. Magijski realizam kao tekstualna reprezentacija neizrečenog, na prvom mestu zbog svoje traumatske prirode, nadovezuje se na ovakvo Kišovo integrisanje nezamislivog iskustva u manje više koherentne realije u okviru književnog teksta. Drugim rečima, „neprirodno je naturalizovano sa minimalnim komentarima te je na taj način smanjena razdaljina između naratora i situacije koju opisuje“³. Široke mogućnosti tumačenja i razumevanja motiva vampira u književnosti obuhvata pitanje odnosa prema vampiru kao prema „drugom“: „... aberantni pojedinac, odnosno njegova egzistencija je drugačija od ostalih, a ponekad i vidljivo obeležena kao takva. Oni su neretko sakati, odnosno i telesno obeleženi nekim nedostatkom ili devijacijom-šepavost, nedostatak udova, padavica i slično).

¹ Marija Šarović, „Motiv vampira u svetlu komparativnog izučavanja književnosti“, in *Pojmovnik uporedne književnosti*, zbornik radova, Beograd, Ed. Institut za književnost i umetnost, 2013, pp. 393-394.

² „Živi mrtvaci“ ili „leševi koji hodaju“ predstavljaju sinonimne konstrukcije za lica koja su preživela Holokaust. To su ujedno ključne ličnosti knjige *Ono što ostaje od Aušvica*. Videti: Giorgio Agamben, *Ce rămâne din Auschwitz*. *Arhiva și martorul*, traducere de A. Cistelean, Cluj, Ed. Idea Design&Print, 2006.

³ Beatrice Chanady Amaryll, *Magical Realism And The Fantastic: Resolved Versus Unresolved Antinomy*, Gerland, New York, 1985, p. 160.

Ponekad je bilo dovoljno razlikovati se u bilo kom smislu, pa već biti predisponiran za povampirenje”¹.

Pristup figuri vampira kao „drugom“ u našem tumačenju fragmenta iz *Peščanika* omogućuje ideološko tumačenje i političko-kulturološku interpretaciju motiva. „Drugi“ je žrtva kostokradica, socijalno devijantan pojedinac, kvazi svedok Holokausta, a njegov domen prelazi iz magijskog u svakodnevno. Magijsko ostavlja vidan trag na junaku, ali u sižejnoj strukturi romana ima sporednu epizodnu ulogu. Ali upravo bez takvih onostranih komponenti, istorija ne bi bila privlačna za književnu obradu. Interferencija ljudskog sveta sa vanljudskim otvara antropološko pitanje: šta se dešava sa bićima koji su provodnici onostranog? Odgovor na ovo pitanje ima težnju da postane univerzalni iskaz pisca: „Ćutite živi – pevaju mrtvi“, što nam kazuje da je on u dijalogu sa stradalima, a da glasovi žrtve nisu mrtvi glasovi. Upravo je ukrštanje individualnog sa kolektivnim omogućilo pojavu fantastičnih i magijskorealističkih slika na tematskoj ravni u *Peščaniku*. Zadržaćemo se na kadru kojeg čitaoci, ne bez razloga, često povezuju sa fantastičnom književnošću. Osnovu fantastike čine motivi straha i smrti, povezani sa iskustvom pojedinca i iskustvom kolektiva. Prvi razlog koji je naveo čitaoca da poveže ovu scenu sa literaturom fantastike odnosi se na sliku voza koji prevozi logoraše. Metafora *putujućeg mrtvačkog kovčega* „fantomskog voza iz kojeg nema ni bekstva ni spasa“² koji bez šuma ulazi u stanicu, odnosi se najčešće na fantastičnu književnost. Drugi upečatljiv korelativ fantastične književnosti je jedno od najstarijih osećanja čovečanstva- strah koji formira snažan odjek užasa u prozi Danila Kiša. Međutim, iako ključ fantastične umetnosti u najčešćem broju literarnih slučajeva jeste strah, ne mora biti neophodan uslov. Možda upravo elemenat užasa i nelagodnost koju pristigli putnici osećaju od blizine moguće smrti u tom trenutku, navodi čitaoca da nedvosmisleno – pritom ne razmišljajući o tome da fantastična književnost može da ostavi nekom drugom svetu mogućnost da u taj prostor uđu strah i užas - smesti ovaj fragment u fantastičnu književnost. „Grobnu tišinu“ narušava igra sablasnih oživelih mrtvacu koja se odvija pred E.S.-om. Figura mrtvacu korespondira sa čitaocem i uneta je u junakovu realnost prirodno. U središtu pogrebnog rituala nalazi se žrtva - vojnik na nosilima, dok „gomila hodočastila oko njegova mrtva tela, vodi neko ritualno kolo“³. Reč je o još jednoj dobro postavljenoj zamki autora koju Kiš montira postižući verodostojnost, asocijativnost i začudno bogatstvo u relacijama. *Koja je to železnička*

¹ Marija Šarović, „Motiv vampira u svetlu komparativnog izučavanja književnosti“ u *Pojmovnik uporedne književnosti*, zbornik radova, Beograd, Institut za književnost i umetnost, 2013, p. 404.

² Aludirajući na kolektivnu zabludu, Kiš kroz nečujni ulazak voza u stanicu upućuje čitaoca na lažnu železničku stanicu u Treblinku gde je postojao lažni sat sa iscrtanim kazaljka koje se nikada ne pomeraju, sa lažnim natpisima: „TREBLINKA“, „BLAGAJNA“ ili „PRELAZAK U VOZOVE KOJI IDU ZA ISTOK“, dok su deportovane logoraše, skinute i očišćane do glave, provodili SS-ovci stazom koju su nacisti iz „milošte“ zvali „put za raj“.

³ D. Kiš, *Peščanik*, Beograd, Ed. Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1990, p. 118.

stanica?, Koji je voz u pitanju?, Gde ide voz?, Kada? i Zašto?, pitanja su na koje E.S. nema odgovora.

Mladić vaskrsava i naglo ustaje sa nosila. Mrtvi saobraćaju sa živima u istom prostoru, u istoj zloslutnoj uznemirujućoj realnosti. Ovakva fluidnost granica između sveta živih i mrtvih tera čitaoca da pogleda izvan granica empirijski proverljivih. Prodiranje nedopustivog u okvire nepromenljive zakonitosti svakodnevice iziskuje pitanje: Kako jedan mrtvac može da se meša sa živima i kako može da se uzdigne do sveta telesnog? Ili *on nije bio mrtav*? Nalazimo se pred tipičnim slučajem „magije“: jedno je istina, a, u isto vreme, i laž. Odgovor je jasan: Postoji samo jedan svet i oni koji ga čine, u narativu magijskog realizma, pripadaju tamo - živi ili mrtvi. Iskušavajući mogućnost postojanja jednog drugog sveta, pisac dozvoljava svojoj imaginaciji da gradi čudesne epizode koje „upadaju“ u realnost, ne zato da bi je narušili, već da bi je ojačali i potvrdili. Magijskorealistični ton ove scene u *Peščaniku* otkrivamo kroz „aktualizovanje telesnosti“ koje omogućuje čitaocima da se upoznaju sa (zlo)delima kojima nisu mogli da prisustvuju. Vaskrslog mladića krasi hod „ne samo klecav nego i fantomski“, što je osobina koju vezujemo za nesigurnost i polimorfnost, odnosno promenljivost njegovog oblika. Mladić je žrtva „međunarodne organizacije kostokradica“, ljudi koji mu, nakon smrti, vade kosti iz tela. Žrtve agresije su formatizovane poput laboratorijskih modela/lutaka, pod traumama spoljašnjih uticaja gde i najmanji udar spoljašnjih okolnosti neminovno vodi u pad. Ovo u najvećoj meri zavisi od „socijalnog“ potencijala, odnosno aktuelne društvene i istorijske pozadine na kojoj se ovo granično biće izdvaja kao takva književna figura. Narušavanje telesne sheme, telesno oštećenje, praksa fizičkog preobražaja utiče na oblikovanje telesne slike koja upućuje na ulogu tela u formiranju identitetskog obrasca pojedinca. Teme promene ljudskog tela kroz kidanje na delove, fizičke deformacije, kakve su izobličenje ljudskog hoda, jasno ukazuju na socijalno diferenciranje, dehumanizaciju i dekuluralizaciju ljudi. Značajno je uočiti ovde da fizički izgled može simbolizovati i materijalizovati i moralni. Prožet ironijom i indignacijom, pisac indirektno diže glas stvaralačke nauke protiv nasilja i ideologije bezumlja, te živim govorom ustaje protiv bezličnog, monotonog jezika sveta logora. „Unakažena žrtva kostokradica“ moli E.S.-a da se založi za njega i njemu slične nesrećnike i da obelodani svetu strašnu istinu o međunarodnoj organizaciji kostokradica: „da učini nešto da se već jednom stane na put tom ponižavajućem i bolnom trgovanju ljudskim kostima, jer on lično nema ništa protiv toga da ga ubiju, ali smatra da je krajnje neljudski postupati s ljudima ovako kako se s njim postupa: izvaditi im kosti a ostaviti im telo prazno, pošto su iz njega (tela) izručili kosti kao iz džaka“¹.

Motiv ideologije – vampira koristimo da bismo govorili o političkoj represiji u svetlu borbe protiv fašizma. Četvorica snažnih ljudi u dugim kišnim mantilima i sa šeširima natučeni na čelo pokušavaju uporno da ponovo polegnu vaskrslog

¹ D. Kiš, *Peščanik*, Beograd, Ed. Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1990, p. 119.

mladića na nosila. U takvom imaginarnom poretku, Kiš je pojedincu deformisane telesne konstitucije dao natprirodne sposobnosti i oznake upadljive i vanserijske snage: „mladić uspeva da jednog po jednog snažnog čoveka baci u travu i da nastavi svoj put nesigurna koraka, kao u deteta“. Ova scena kao čista fantazma, podseća na besmrtnu žive mrtvace horor fikcije koji se i posle pokušaja uništenja ponovo priberu i nezgrapnim hodom nastavljaju dalje. Mrtvac se probio kroz gomilu, dospevši do E.S.-a. E.S. zatečen situacijom i iščašenim svetom koji je pred njim, iako oseća jezu natprirodnog trenutka kada ga mrtvac ljubi u obraz, prihvata ovu drugu realnost bez ikakve sumnje. Natprirodni potencijali kojima se odlikuje ovaj bezimeni Kišov junak predstavljaju projekciju „traumatske imaginacije“¹ i fikcijskih strategija popunjavanja istorijske praznine, a ovakve scene uslovno su metod pisca da predstavi traumu posluživši se pojmovima Freudove psihoanalize „working through“ i „acting out“. Simptomatično je da u navedenim uslovima, magijskog realizma, izražena komunikacija između carstva živih i mrtvih pokazuje da su učesnici ovog zbivanja uhvaćeni u trenutku nekakve sleđenosti, nekakvog odsustva, samozaborava, kao da se prekinula veza između njih i prostora. Ako ovu epizodu tumačimo u ključu fantastične književnosti, posmatrač događaja bi se prema Tzvetanu Todorovu morao odlučiti za jedno od dva moguća rešenja: „ili je reč o zabludi čula, proizvodu mašte, te zakoni sveta ostaju onakvi kakvi su, ili se to doista zbilo, događaj je sastavni deo stvarnosti, ali tada ovim svetom upravljaju zakoni koji su nama nepoznati“².

Fundamentalna karakteristika magijskog realizma je dualnost koja omogućuje alternativne predstave društva i istorije. Otkrivajući lične uspomene, Danilo Kiš je omogućio nesvesnom da uđe u narativnu strukturu. Ono što zapažamo, čitajući *Peščanik* je sposobnost autora da putem magijskog realizma traumatično iskustvo preformuliše u traumatično pripovedanje. Autor koristi ekscentričan telesni izgled, odnosno groteskno telo kao književno sredstvo kojim će izraziti svoje ideje koje se odnose na društvenu etiku i istorijsku istinu kao i za istraživanje problema koji su u vezi sa prikazivanjem „objektivne stvarnosti“. Kao umetnički izraz traumatske imaginacije, magijski realizam kao tekstualna reprezentacija neizrečenog spontano se nadovezuje na ovakvo Kišovo integrisanje nezamislivog iskustva u manje više koherentne realije u okviru književnog teksta. U radu smo ukazali na značaj pripovedne strategije magijskog realizma kojoj se pripisuje težak i odgovoran zadatak rekonstrukcije istorijskih događaja, kojoj je Kiš spontano pribegao kako bi ih približio „čitaočevom afektivnom svetu“³. Približivši se glasovima žrtve, Kišov tekst je ponudio ne samo empatiju autora (kroz

¹ Eugene L. Arva, *The Traumatic Imagination: Histories of Violence in Magical Realist Fiction*, Amherst, New York, Cambria Press, 2011, p. 23.

² Tzvetan Todorov, *Uvod u fantastičnu književnost*, traducere de Aleksandra Mančić, Beograd, Ed. Službeni glasnik, 2010, p. 27.

³ Eugene L. Arva, *The Traumatic Imagination: Histories of Violence in Magical Realist Fiction*, Amherst, New York, Cambria Press, 2011, p. 7.

naratora/likove), već i empatiju dela čitalaca. Mogućnosti ove nove prozne tehnike u Kišovom delu nude pisanje kao čin svedočenja, kao čin sećanja na prošlost i kao pokušaj pisanja istorije stradanja drugoga.

Literatura

- ADAMS, Jenni, *Magic Realism in Holocaust Literature, Troping the Traumatic Real*, Ed. Palgrave Macmillan, New York, 2011.
- AGAMBEN, Giorgio, *Ce rămâne din Auschwitz. Arhiva și martorul*, traducere de A. Cistelean, Cluj, Ed. Idea Design&Print, 2006.
- ARVA, Eugene L, *The Traumatic Imagination: Histories of Violence in Magical Realist Fiction*, Amherst, New York, Cambria Press, 2011.
- CHANADY, Amaryll, Beatrice, *Magic Realism And The Fantastic: Resolved Versus Unresolved Antinomy*, Ed. Gerland, New York, 1985.
- FARIS, Wendy B., *Ordinary Enchantments, Magical Realism and the Remystification of Narrative*, ed. Vanderbilt University Press, Nashville, USA, 2004.
- HUTCHEON, Linda, *Poetika postmodernizma: istorija, teorija, fikcija*, traducere de Gvozden Vladimir, Stanković Ljubica, Novi Sad, Ed. Svetovi, 1996.
- KIŠ, Danilo, *Peščanik*, Belgrad, Ed. Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1990.
- KIŠ, Danilo, *Gorki talog iskustva*, Belgrad, Ed. Arhipelag, 2012.
- LACAPRA, Dominick, *History and Memory after Auschwitz*, Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1998.
- ŠAROVIĆ, Marija, „Motiv vampira u svetlu komparativnog izučavanja književnosti”, în *Pojmovnik uporedne književnosti*, zbornik radova, Belgrad, Ed. Institut za književnost i umetnost, 2013, pp. 377-427.
- TODOROV, Tzvetan, *Uvod u fantastičnu književnost*, traducere de Aleksandra Mančić, Belgrad, Ed. Službeni glasnik, 2010.

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

TADEUSZ RÓŻEWICZ ÎNTRE REALISM ȘI POSTMODERNISM

Constantin GEAMBAȘU

On the basis of concrete poetry, published in volumes that were printed especially in the late twentieth century and early twenty-first century, the author analyzes the important components of Tadeusz Różewicz's poetics passing from Realism to Postmodernism. The poet had lately cultivated the postmodern technique, largely based on fragmentation, intertextuality, physicality and puns upon words.

Keywords: Realism, Postmodernism, intertextuality, physicality, Poetics.

Tadeusz Różewicz (n. 1921), remarcabil reprezentant al poeziei și dramaturgiei polone contemporane, a debutat în anii postbelici cu volumul de versuri *Neliniște* (*Niepokój*, 1947). Problematika războiului care transpare pregnant în acest volum este abordată într-o viziune artistică și o manieră stilistică originală. Pentru Różewicz (și nu numai pentru el) războiul a însemnat mai mult decât o suferință depășită printr-un uriaș efort de autoapărare morală; dincolo de traumele generate, războiul a constituit un eșec al omului în general, un atentat la adresa întregii umanități. Relatând întâmplări și trăiri din anii îngrozitorului cataclism, poetul ne transpune în universul valorilor morale, al condiționărilor etice ale actului de creație. În centrul atenției sale se află omul care a supraviețuit războiului, salvându-și existența biologică, dar pierzându-și capacitatea de a mai aprecia lumea, de a discerne între bine și rău, adevăr și minciună etc. Deși războiul a luat sfârșit, în conștiința oamenilor persistă consecințele lui dramatice. Tragismul clipei actuale, sugerează poetul, rezidă în faptul că mulți dintre cei salvați se mulțumesc cu ceea ce le transmit simțurile, luând faptele aparente drept realitate. Ei folosesc cuvinte care au încetat să mai aibă semnificație. Limbajul a fost golit de semantica inițială. Fără comunicare adecvată, omul se orientează greu în lumea înconjurătoare, are nevoie de noi repere în conviețuirea cu ceilalți („la fel cântăresc virtutea și crima/ am văzut omul care era în același timp ticălos și virtuos” – *Supraviețuitorul*).

Confruntările din poezia și ulterior din dramaturgia lui Różewicz se desfășoară, în primul rând, în sfera problematicei morale. Pe de o parte, are loc o permanentă confruntare între poet și lume în general, iar, pe de alta, între individ și comunitate.

Devastările provocate de război în zona valorilor spirituale au dus la pierderea încrederii în idealurile umaniste, pe fundamentul cărora s-a înălțat civilizația în general. Lagărele de concentrare sunt văzute nu doar ca paradox al acestei civilizații, ci ca produs al ei, stârnind mânie și revoltă, tristețe și neîncredere. Poezia postbelică polonă este străbătută de o profundă și tulburătoare tonalitate tragică, pe care o regăsim și astăzi, anii războiului și ai ocupației fasciste înscriindu-se ca temă obsesivă în mentalul individual și colectiv. La scurt timp după încheierea războiului, polonezii sunt obligați să se confrunte cu o altă dramă, de data aceasta în urma instalării regimului comunist, care a împărțit societatea în două, obligându-i pe numeroși intelectuali să opteze pentru compromisul de a se adapta la noua situație, în care prioritară devenise reconstrucția țării și a relansării unei noi perspective. Różewicz însuși crede în refacerea valorilor morale și în necesitatea elaborării unei noi axiologii. În acest sens, nu era posibilă decât o singură soluție: de a trata experiențele triste și dramatice din anii ocupației ca aparținând trecutului, servind drept o lecție aspră de viață, ce nu trebuie uitată, și de a trece la o nouă etapă, când totul trebuia construit de la capăt. De aceea, poetul revine la aspecte și noțiuni elementare, folosind doar acele cuvinte cu încărcătură credibilă. Lumea din poezia de început și chiar din perioadele ulterioare nu este înfrumusețată. În urma cataclismului mondial, despre conceptele fundamentale ale vieții, zdruncinate din temelie (bine, adevăr, iubire, ură) trebuie să vorbim într-un limbaj lipsit de podoabe, pentru a evita orice mistificare, mai ales că acest limbaj a suferit modificări structurale („noțiunile sunt simple cuvinte”). În acest context se impune restabilirea instrumentelor de comunicare și tocmai în această direcție se îndreaptă efortul poetului, recurgând la mijloace stilistice în care predomină repetițiile simple, construcțiile sinonimice, comparațiile și metaforele originale. Toate aceste modalități de expresie relevă o atitudine specifică – mai ales în perioada de început, dar și mai târziu –, și anume lipsa de încredere în capacitatea de comunicare a limbii. Poetul consideră că nu mai este suficientă o singură informație pentru a se ajunge la o înțelegere reciprocă. El evită exuberanța imaginilor, caracteristică poeziei de dinainte de război, și bogăția lexicului, tinzând spre o accentuată asceză a limbii.

Evoluția ulterioară a creației poetice a mers în direcția căutării de imagini și de conținut care să-i ofere posibilitatea de se elibera de amintirile apăsătoare ale războiului. Poetul găsește aceste imagini deseori în viața și în limbajul oamenilor obișnuiți, în sentimentele lor simple. Continuând să-și pună întrebări cu privire la valoarea vieții în lumea contemporană, Różewicz privește această lume ca un ansamblu de fragmente incoerente, nelegate între ele. Imposibilitatea de a reuni aceste fragmente într-un tot coerent, de a găsi trăsăturile reale ale fizionomiei omului și ale lumii devine acum principala sursă de inspirație lirică. Volumele *Forme*, *Conversație cu prințul*, *Fizionomie*, conturează dezorientarea spirituală a omului cufundat în chestiuni mărunte, cotidiene, fără a fi preocupat de probleme

morale importante, ca dragostea, cinstea, noblețea, etica. Fragmentul, imaginile dispersate, atomizate, incongruente vor constitui până la sfârșit un principiu de creație, o trăsătură esențială a poeziei rózewicziene, premergătoare postmodernilor. Fărămițarea, descompunerea, alterarea formelor reprezintă un procedeu postmodern, impus de evoluția realității înseși, de schimbarea paradigmei culturale și lingvistice.

Rózewicz abordează fenomene similare cu cele din poeziile lirice și în piesele de teatru. Criticii literari afirmă că trecerea poetului la dramaturgie a constituit o consecință firească a atitudinii sale creatoare: cadrul destăinuirilor subiectului liric nu mai era suficient și nici cel al naratorului-protagonist din proză. Poetului îi erau necesare discuțiile, dialogul, pentru a putea să confrunte mai multe atitudini umane, să proiecteze o viziune mai bine conturată. Ca și poezia, dramaturgia lui Rózewicz are la bază impulsuri profund etice, și nu estetice. Autorul *Cartotecii* (piesă care s-a bucurat de mare succes în rândurile iubitorilor de teatru) și-a asumat sarcina romantică de a stabili un nou decalog al normelor morale. Căci omul nu poate trăi fără nici un fel de model etic. Vechiul sistem de norme, cum am afirmat, a fost distrus de război. În reconstrucția sistemului, Rózewicz nu recurge la rațiune, la ordonarea rațională a lumii, căci o asemenea modalitate admite subterfugii, justificări, „ieșiri lăaturalnice”. În locul rațiunii, propune principiul inimii, al trăirilor sincere și autentice. În antinomia natură-cultură, poetul se simte mai aproape de natură. Cultura, civilizația în general, pe lângă bunuri necesare omului, care i-au pus în valoare capacitățile și orgoliul, au generat în mare măsură înstrăinarea printre oameni – motiv frecvent întâlnit și discutat în mai multe versuri și piese (vezi *Străinul*, *Trandafirul verde*, *Scrisoare către canibali*). Firește, se observă revolta transmisă în forme ironice și grotești împotriva civilizației, dar Rózewicz nu condamnă civilizația la modul general, ci își manifestă nemulțumirea față de ea, deoarece trece pe lângă om, fără a-i observa lacrimile, durerea și grijile. Omul a început să fie dominat de civilizație. Se ține seama mai mult de realizările tehnice, de produsele minunate ale secolului al XX-lea, în timp ce omul ca valoare autonomă rămâne neobservat. Pentru Rózewicz, ca și pentru umaniștii renaștiști, omul rămâne „măsura tuturor lucrurilor”. De aici efortul permanent și consecvent de a salva demnitatea umană și de a acorda atenție oamenilor mărunți, fără adăpost, marginalizați. Semnificativ din acest punct de vedere este întinsul poem digresiv *Et in Arcadia ego*, în care călătoria în Italia se deosebește profund de imaginea altor cărturari călători în patria artei (Goethe, Nietzsche etc.), la care face aluzie în structura textului. Pentru Rózewicz, Italia transpare în latura ei întunecoasă, a formelor artificiale, erodate, grotești, a stereotipurilor. Dificultatea de a defini lucrurile cu precizie („această cameră în ce casă/ această casă în ce oraș/ această reflecție în ce oglindă”) sporește sfera incertitudinii și a ambiguității. Enumerarea – procedeu frecvent întâlnit la majoritatea poezilor polonezi contemporani – cuprinde un număr predominant de substantive care semnifică reificarea și stagnarea lumii

(omul se pierde printre lucruri). Înșiruirea haotică, viziunea fragmentară, incoerentă, ironică atestă prefigurarea încă din anii '60 ai secolului al XX-lea a recuzitei postmoderne. În cheie postmodernă ar trebui, credem, interpretat și celălalt poem digresiv *Regio* – un imn adus iubirii și trupului în descătușarea instinctelor sale primare („...se împreunau în văzduh fluturi/ în ierburi umede broaște râioase vrăjitoare/ se desfășurau nunți/ gălăgioase de câini/ un armăsar negru/ se cățăra/ dansa/ se lăsa pe iapă/... nechezatul a umplut văzduhul). Antinomia trup-spirit lasă să se întrevadă degradarea reciprocă a celor două entități privite prin prisma războiului („se apropia exterminarea”, „omul ucis ca un animal”). Din acest moment, trupul transpare în ipostaze ale descompunerii ce amintesc de tablourile lui Francis Bacon (*Francis Bacon sau Diego Velázquez pe fotoliu la dentist*) ca avertisment în fața distrugerii valorilor umane. Trupul, sub imperiul instinctului sexual și al acțiunilor iraționale ale spiritului, reprezintă o temă postmodernă, un indiciu evident al dezagregării sistemului valoric (poetul este obligat să-și hrănească „formele poetice” cu „carnea din care încă ies aburi, umplută cu sânge” – *Formele*). Arta contemporană a devenit un joc („... de la Picasso încoace toți jucăm/ mai bine sau mai rău...” – *Francis Bacon...*). Înainte pictorii, artiștii „credeau în învierea trupului, în viața veșnică/...ce păcat că...noi...” – *Francis Bacon*).

De altfel, o particularitate a poeziei lui Różewicz o constituie intertextualitatea, aluziile frecvente la texte din alți autori, dialogul ascuns cu personalități ale culturii, discursul său literar, aparent simplu și deschis, fiind susținut de o uriașă cultură literară și filozofică. În numeroase versuri și piese de teatru criza lumii contemporane este surprinsă nu doar în formele ei degradante, ci mai ales în atitudinea pasivă a personajelor în fața vieții, în acceptarea ei în forme derizorii, mărunte, efemere. Renunțarea la marile idealuri, menținerea cu orice preț a „micii stabilități” reprezintă motive de frământare pentru poet, iar imaginea deseori grotescă a secvențelor din poezie sau a personajelor din teatru, existența lor halucinantă, demonstrează că Różewicz tinde spre o realitate care nu are prea multe elemente comune cu cea din creația proprie.

Dincolo de teme și motive universale (credință, iubire, filozofie, viață, moarte etc.), Różewicz este preocupat de destinul poeziei și al atelierului de creație, punând în discuție adeseori relativitatea cuvintelor. După părerea sa, cuvintele conotează situații diferite, extinzându-și sfera polisemantică. Multe cuvinte au devenit însă forme fără conținut („cuvintele s-au transformat în cuvinte” – *Basorelie*). Din cauza „elasticității” lor, cuvintele și-au pierdut din importanță. De aceea, în efortul de recuperare și salvare semantică, poetul recurge la cuvinte pe care le forțează să capete sensuri reale, să devină monosemantice, pentru a pătrunde în miezul concret al lucrurilor, al existenței. Adept al tautologiei, vede în acest efort de reconstrucție semantică o sursă de eliminare sau limitare a scepticismului. Fără a-și cultiva doar propria grădină, poetul urmărește atent evoluția poeziei contemporane, întrebându-se ironic: „cine mai are acum timp/ să scrie versuri?” (*Totdeauna fragmentul*). În

lipsa regulilor clasice, poetul de astăzi poate scrie „cum dorește” și se poate opri oriunde crede de cuviință. Neîncheierea poeziei poate sugera totuși și o anumită evadare din fața obligației „de a termina poezia”. Poezia te învață să zbori („poate înveți să zbori.../ pe aripile poeziei”), fiind sinonimă de multe ori cu frenezia, entuziasmul, elanul etc. Ca urmare, poezia are nevoie de imaginație. Różewicz rămâne însă pământean, după experiența războiului nu se mai poate înălța în zbor (imaginația lui este „de piatră” – *Totdeauna fragmentul*). Różewicz constată totodată indiferența generației tinere față de cuvintele înaripate („omul tânăr/ respinge cuvântul înaripat/ zâmbește/ dă din umeri – *Prevestire*), pe de altă parte, izvorul de la care se adapă artistul a fost tulburat și întinat („în izvorul poeziei figuri negre își spală mâinile de pe care se prelinge sânge”). Cuvintele nu trebuie să fie risipite, fiind purtătoare ale demnității și semnificației (*Zi și noapte cu un trandafir roșu*). Deși aflat la vârsta senectuții, poetul își pune în continuare întrebarea *De ce scriu?* Răspunsul, simplu (reamintind de visul romanticilor), subminează perspectiva cognitivă raționalistă asupra lumii:

Uneori munții acoperă
ceea ce există dincolo de munți
trebuie așadar să mutăm munții
dar eu nu am mijloacele
tehnice necesare
nici forța
nici credința
care mută munții din loc
ca atare nu o să văd
niciodată ce e dincolo
știu asta
și tocmai de aceea
scriu (*De ce scriu*)

Ca poet, a crezut inițial că „este căutător al adevărului și al frumosului”, dar după experiența tragică a războiului, a înțeles incongruența dintre cele două concepte fundamentale din viața omului:

... căutătorul de poezie nu a fost
niciodată căutător de „adevăr”
a fost căutător de „frumusețe”
iar frumosul și adevărul formează
o pereche nepotrivită
căci „adevărul” poate fi
urât respingător schilod... (*Căutătorii de aur frumusețe și adevăr*)

În ultima perioadă, ca și în cazul colegului său de generație, Czesław Miłosz, se observă o vizibilă transgresare a genurilor literare: întâlnim monologul, dialogul, inserțiuni livrești din alte opere, formule colocviale, fragmente de scrisori etc. care

atestă o largă deschidere față de realitate și o excepțională experiență și ușurință în folosirea instrumentelor de creație. Spiritul consecvent și preocupat de ceea ce se petrece cu omul, mai ales când îl amenință forțe oarbe din jur (vezi păsările ce se năpustesc asupra semințelor semănate de „caraghiosul” grădinar – *Visătorul*) l-a însoțit pe tot parcursul vieții. Poetul, artistul în general, nu are voie să se izoleze, să plece din cetate. Chiar dacă a plecat dintre noi, la venerabila vârstă de 93 de ani (în primăvara anul 2014), poezia și dramaturgia lui Tadeusz Różewicz vor continua să fie un seismograf fin pentru problemele mari, cu care se confruntă lumea contemporană.

Bibliografie

- Browarny, Wojciech, *Tadeusz Różewicz i nowoczesna tożsamość*, Universitas, Cracovia, 2013
 Burkot, Stanisław, *Tadeusz Różewicz*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Varșovia, 1987
 Drewnowski, Tadeusz, *Walka o oddech. Bio-poetyka. O pisarstwie Tadeusza Różewicza*, WL, Cracovia, 2002
 Godun, Cristina, *Teatrul lui Tadeusz Różewicz*, Ed. Paideia, București, 2008
 Tadeusz Różewicz, în Ryszard Matuszewski, *Literatura polska 1939-1991*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Varșovia, 1995
 Vogler, Tadeusz, *Tadeusz Różewicz*, PIW, Varșovia, 1972
 Wyka, Kazimierz, *Różewicz parokrotnie*, PIW, Varșovia, 1977

INFLUENȚE BUDISTE ÎN ROMANUL LUI VIKTOR PELEVIN *MITRALIERA DE LUT*

Florentina MARIN

Viktor Pelevin is one of the most prolific writers in Russian literature, belonging to the postmodernist movement. Due to his unique style and originality in combining mythological elements from different cultures, Pelevin has been considered an unusual author, able to deconstruct previously established literary and cultural norms, so that the very next moment he could revive them or create new ones. His interest for Buddhism materializes itself in a series of novels and short stories which discuss different mythological themes. In the novel *The Clay Machinegun*, the author debates three main themes – life as an illusion, the theme of the void and the theme of reincarnation. The following article analyzes these elements from a postmodernist perspective, proving, thus, that the illusionary state of life reflects the subjective mental representations of reality, while the void is used by Pelevin to provide philosophical freedom to the individual. Also, through reincarnation, the author reveals the continuous recycle of human types and behaviors, noticed throughout history.

Keywords: Buddhism, void, illusion, reincarnation, postmodernism.

Literatura rusă de la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului al XXI-lea cunoaște modificări semnificative, iar curent postmodernist, datorită crizei spirituale și globale, încearcă o demolare, în special prin parodiere, a culturii anterioare. Acest lucru i-a împins pe mulți postmoderniști să caute formule artistice noi, totodată contestând tradiția și normele estetice. Unul dintre cei mai prolifici scriitori postmoderniști ruși este Viktor Pelevin, a cărui operă se remarcă printr-o permanentă căutare a inovației. Această inovație se consolidează în opera sa prin prezentarea lumii ca iluzie, sau mai exact a lumii reflectate de psihicul personajelor. Pentru aceasta, autorul apelează la teza budistă, conform căreia lumea exterioară, odată interiorizată, își pierde caracterul real, iar sub imperiul reprezentării subiective a individului, devine o interpretare proprie și înșelătoare.

Pasiunea lui Pelevin pentru budism o dovedesc numeroasele articole pe care acesta le-a publicat în revista „Nauka i religia” (Știință și religie), cu care a colaborat la începutul carierei literare. De asemenea, conform unor surse biografice, Pelevin a aderat la budism și călătorește adesea în țări precum Nepal, Coreea de Sud, China și Japonia.

Mitraliera de lut, roman publicat în anul 1996, este considerat unul dintre cele mai complexe romane peleviniene, care îmbracă atât aspecte ale poeziei

postmoderniste, cât și numeroase teze budiste. Și în prezent se poartă discuții aprinse pe marginea acestei scrieri, criticii neputând ajunge la un consens cu privire la interpretările posibile ale romanului. Spre exemplu, criticul rus Anton Dolin consideră scrierea peleviniană un roman-parabolă ce îmbină elemente din filosofii orientale, cu precădere din filosofia budistă, mostre ale folclorului rus, în special prin reinventarea unor personalități istorice reale, precum Anna, Furmanov, Kotovski și Vasili Ceapaev, erou sovietic în Războiul Civil, cu elemente specifice culturii ruse post-sovietice¹. Alipirea unor elemente atât de diferite este posibilă datorită personalității protagonistul romanului, Piotr Pustota, un tânăr schizoid, care trăiește simultan în două realități diferite – în timpul Războiului Civil, fiind poet decadent și ofițer în armata de eliberare condusă de Vasili Ceapaev, și într-un spital de boli nervoase din Sankt-Petersburg, din anii '90. Din cauza afecțiunii psihice de care suferă, acesta este incapabil să discearnă care lume este cea reală. Prins într-o pendulare continuă între acestea, protagonistul hotărăște că numai realitatea alături de Ceapaev este adevărată, în timp ce cealaltă ar fi o minciună. Cum romanul se desfășoară între acești doi parametri, am putea considera oscilația dintre cele două lumi o modalitate de redare a traumei prin care a trecut cetățeanul rus după dezmembrarea Uniunii Sovietice. Acesta, adaptat unui sistem întemeiat pe anumite valori și coordonate sociale, s-a trezit brusc într-un stat capitalist ce se confrunta nu doar cu o criza economică, politică și socială, ci și cu una identitară. Dezvăluind criza identitară a poporului rus de la începutul anilor '90 în romanul de față, Viktor Pelevin realizează un deosebit experiment literar postmodernist. Nu doar psihicul lui Piotr se dovedește fragmentat, ci și textul românesc în care autoul face uz de o varietate de tehnici din arsenalul postmodernist, pentru a marca trecerea de la o dimensiune spațio-temporală la alta – juxtapuneri de idei haotice cu momente de reverie specifice psihicului scindat al protagonistului și al celorlalți pacienți ai spitalului, cu toții aflându-se sub tratamentul doctorului Timur Timurovici Kanașnikov, modificarea acestor idei când are loc trecerea dintr-un timp în altul, colaje de texte preluate din presa sovietică, imnuri și poezii, introducerea elementelor budiste, care, pretinzând că ar facilita receptarea și interpretarea tainelor universului, complică și mai mult înțelegerea realității și, în final, fragmentarea textului până la imposibilitatea înțelegerii acestuia. Personajele sunt captive propriei minți, de aceea ele par rupte de realitate, au vise halucinante, iar trezirea din somn nu le ajută cu nimic, deoarece ele sunt incapabile să facă diferența dintre real și virtual. Datorită caracterului halucinant al textului, criticul Viktor Kulle definește romanul scriitorului rus drept o „casă în care este imposibil să locuiești”².

În afara funcției de comandant pe care o ocupă Ceapaev în armata rusă, în romanul pelevinian acesta se dovedește a fi și un desăvârșit maestru zen budist. El va purta conversații pe teme mistice cu Piotr, făcându-l pe acesta să-și pună

¹ Anton Dolin, *Viktor Pelevin: novyj roman*, <http://www.pelevin.nov.ru>.

² *Apud* Tatiana Suzanskaia, *Mitraliera de lut de Viktor Pelevin*, „Znak”, anul XV, nr. 2 (54), 2012, p. 9.

întrebări cu privire atât la realitate și om, cât și la cunoașterea individuală sau colectivă.

Printre elementele budiste care predomină în acest roman, amintim aspectul iluzoriu al realității, motivul vidului și problematica reîncarnării. Aspectul iluzoriu al realității se referă la subiectivitatea gândirii umane și a reprezentărilor pe care individul și le creează vizavi de fenomenele lumii reale. Acest element al romanului reprezintă o problematică specifică postmodernității. De aceea, în cheie postmodernistă, autorul nu face distincția între fantastic și real, între supranatural și natural, obiectiv și subiectiv, ci combină toate aceste elemente într-un mod haotic, dovedind astfel spiritul specific epocii actuale, o epocă compusă din fragmentele ce provin de la codurile culturale anterioare.

Pentru a le dovedi pacienților caracterul iluzoriu al propriilor percepții, doctorul Kanașnikov propune o tehnică revoluționară de tratament, denumită în text *experiență halucinatorie trăită în comun*. Aceasta presupune expunerea pacienților la halucinațiile celorlalți, în timpul ședințelor terapeutice, cu scopul de a-i face pe aceștia să conștientizeze atât halucinațiile respective, cât și propriile reprezentări eronate.

Caracterul subiectiv al percepției lasă să se întrevadă ideea că atât receptarea corectă a lumii, cât și înțelegerea reciprocă dintre oameni sunt imposibile. Realitatea se reflectă diferit în mintea indivizilor, din cauza psihicului uman care conține multe straturi de credințe și valori dobândite de-a lungul vieții. Din acest motiv nici o reprezentare nu poate avea caracter final sau de adevăr, Pelevin invitând cititorul să chestioneze orice idee și credință căpătate sau impresie personală. Totodată, autorul încearcă introducerea unei concepții filosofice solipsiste, conform căreia lumea exterioară nu există dincolo de psihicul individului, deoarece aceasta reprezintă o iluzie a percepției. Această idee filosofică și-a găsit parțial ecou în psihologia jungiană, care consideră că unicul mod de existență a ființei umane este cel psihic. Prin urmare, existența fizică este o consecință a trăirilor psihice, deoarece omul este capabil să înțeleagă lumea numai prin intermediul simțurilor care transmit creierului senzații, pe care acesta le va interpreta ulterior¹.

Cum nimic nu scapă filtrului subiectivității, omul apare în roman sub forma unei entități solitare, veșnic rătăcitoare prin propria-i minte. În acest spațiu, realitatea îmbracă forme cu totul neașteptate, dar și amăgitoare. Un astfel de exemplu îl reprezintă primul capitol al romanului, unde întâmplările ce se petrec aici, ce descriu momente din timpul Războiului Civil, se dovedesc în capitolul următor delirul unui nebun. Matrozii revoluției se transformă în infirmierii spitalului de psihiatrie, prietenul împușcat la revoluție se dovedește a fi doctorul Kanașnikov, iar CEKA ia acum forma spitalului în care este internat Petia. Astfel, scriitorul își amăgește cititorii, prezentând o lume ce se dovedește ulterior virtuală,

¹ Carl Gustav Jung, *Opere complete*, vol. 11, *Psihologia religiei vestice și estice*, Ed. Trei, București, 2010, p. 21.

însă această tehnică reprezintă un element constitutiv al prozei postmoderniste. Viktor Pelevin a realizat ceea ce Erofeev considera cel mai de preț aspect al noii orientări literare – jocul. Prin juxtapunerea haotică de elemente ce creează o atmosferă stranie, autorul își îndeamnă cititorii nu să caute un sens, ori vreun adevăr în textul operei sale, ci să se lase purtați de lectură ca de o activitate de detașare de problemele cotidiene sau personale. Astfel, literatura nu mai poate fi văzută ca modalitate de corectare a conduitelor umane sau ca oază de cunoaștere, ci mai curând ca distracție și amuzament.

Un alt exemplu util în dezvoltarea caracterului iluzoriu al percepției umane îl constituie călătoria inițiatică a lui Piotr, înainte momentului morții, sub călăuzirea unui personaj enigmatic denumit în text Baronul Negru. Conduc de acesta, Petia traversează lumi unde descoperă oameni ciudați, simbolizând diverse tipuri umane. Petia încearcă să găsească o logică în comportamentul bizar și în stilul lor de viață, dar orice încercare de acest gen se dovedește imposibilă. În general, toate încercările personajelor peleviniene de a înțelege sensul vieții sunt sortite eșecului, interpretările lor dovedindu-se imperfecte și parțiale, ceea ce ne duce cu gândul la teoria absurdului a filosofului francez Albert Camus din eseurile *Mitul lui Sisif* și *Omul revoltat*, cu privire la nevoia umană de a găsi un sens absolut într-o lume care se împotrivește logicii și sensului¹. Totodată, Baronul Negru îl poartă pe tânăr prin aceste locuri stranii cu scopul de a-l învăța să facă diferența între adevăr, iluzie, realitate, personalitatea individului și libertatea omului. Conform tezei budiste care afirmă că viața omului nu este decât un vis și numai în moarte se petrece adevărata trezire spirituală a individului, baronul îl întreabă pe Petia cum reușește să facă diferența dintre vis și realitate. Reiese, astfel, că Piotr discerne între cele două stări bazându-se pe simțuri și încă o dată răspunsul tânărului dezvoltă caracterul subiectiv al percepției. Condamnați la șirul nesfârșit de reîncarnări, indivizii sunt captivi unui vis, unei lumi iluzorii, după cum îi explică și Ceapaev lui Petia mai târziu: „Așa ai și rătăcit o întreagă veșnicie. Dar, dacă vei înțelege că absolut tot ceea ce ți se întâmplă este doar un vis, ce visezi va fi total lipsit de importanță. Iar atunci când, după asta, te vei trezi, o vei face de-acum cu adevărat. Și pentru totdeauna”².

Acest context este folosit pentru a-l orienta pe cititor spre ideea că individului îi este practic imposibil să înțeleagă atât propria sa existență, cât și cursul istoriei. Însuși Piotr Pustota afirmă în roman că îi este greu să surprindă legile care guvernează universul, afirmând totodată că „nu există nici un lucru despre care se poate spune că l-aș fi înțeles”³. Capacitățile limitate de conștientizare a lumii conduc personajele spre agnosticism. Fiecare personaj trăiește în propriul univers,

¹ Martin Travers, *European Literature From Romanticism to Postmodernism. A Reader In Aesthetic Practice*, London and New York, Continuum, 2001, pp. 274-275.

² Viktor Pelevin, *Mitraliera de lut*, traducere de Denisa Fejes, București, Curtea Veche, 2006, pp. 239-240.

³ *Idem*, p. 347.

fiind capabil să vadă doar o parte din realitate, de aceea interpretările fiecăruia sunt cu totul inedite, lucru specific gândirii postmoderniste.

Caracterul iluzoriu al percepției mai poate reprezenta în acest roman convingerea în efemeritatea lucrurilor. Efemerul și schimbarea sunt aspecte firești epocii actuale, mesajul scriitorului fiind acela de a le accepta așa cum sunt. În urma discuțiilor dintre Petia și doctorul Kanașnikov, protagonistul ajunge la concluzia că toate lumile în care trăiește – Petersburgul anilor '90, Războiul Civil, spațiul inconștientul său la care are acces în timpul ședințelor la spital – sunt egale între ele pentru că sunt toate la fel de iluzorii. Această convingere îi este întărită și de cuvintele lui Ceapaev, care îi explică cum toate spațiile reale sau psihice nu reprezintă altceva decât teorii „necesare doar pentru a te izbăvi de ele pe vecie. Oriunde te-ai afla, trăiește după legile lumii în care ai nimerit și folosește aceste legi însele pentru a te elibera de ele”¹.

Eliberarea de falsele reprezentări este o temă la fel de importantă și de incitantă în romanul pelevinian. Nu doar relatarea elementelor subiective care țin psihicul individului încătușat este necesară, ci trebuie descoperit și utilizat un mod de eliberare din chingile credințelor create sau impuse. Boala psihică de care suferă Petia, dedublarea falsei personalități, poate fi privită și ca o atitudine specifică omului postmodern, a cărui viață complexă îl împinge pe acesta să îmbrace diverse măști pentru a se adapta vieții. Individul contemporan nu mai reprezintă un tot unitar, ci devine tot mai fragmentar, cu o personalitate multiplă și paradoxală, generată de epoca virtuală în care trăiește.

În textul pelevinian, eliberarea de falsele ego-uri ale protagonistului se face în mod simbolic prin înecarea în râul Ural, moment ce se petrece spre finalul romanului. Acesta, împreună cu Ceapaev și cu Anna se vor arunca în acest râu, moment ce le va permite celor trei să înceapă o nouă viață. Bineînțeles, scriitorul face aici aluzie la evenimentul real în care și-a pierdut viața eroul sovietic Ceapaev. În text însă râul Ural este descris simbolic ca fiind *râul convențional al iubirii absolute*, iar cufundarea în acesta poate fi privită ca moment de iluminare spirituală sau de atingere a nirvanei, conform preceptelor budiste. Pornind de la această interpretare, râul Ural capătă în opera peleviniană o semnificație cu totul inedită, scriitorul aducând în creația sa mitul mongol al *Veșniciei Neîntoarceri*. După cum afirmă criticul rus Tatiana Suzanskaia, „Ceapaev, Piotr și Anna, scufundându-se în Ural, devin «ireversibili», intră în starea în care realitatea se întâlnește cu irealul în conștiință, iar pustiul cu forma”². Cu toate că abordarea mitului mongol de scriitor este cu adevărat interesantă, într-o scriere postmodernistă ea nu poate avea decât un caracter pur speculativ. După cum se știe, Pelevin abordează problematici existențiale deosebit de captivante în creația sa, însă nu încearcă o lămurire a acestora, ci doar meditează prin intermediul dialogurilor suspendate într-o

¹ *Ibidem*, p. 310.

² Suzanskaia, *op.cit.*, p. 10.

incertitudine agasantă. Este asemenea unui joc de-a șoarecele și pisica în care autorul îl atrage pe cititor. Opera autorului prezintă interes în special prin întrebările pe care le stârnește în mintea cititorului. Totuși, cititorul nu va găsi un răspuns la ele, ceea ce dovedește încă o dată că avem de-a face cu operă postmodernă, în care lectorul inițiat știe că nu poate avea pretenția să găsească vreun adevăr explicat. Scrierile postmoderniste nu au un punct de plecare sau o esență fixă, ci doar împrumută coduri culturale deja existente, materializându-se sub forma unui hibrid. Neavând niciodată o esență pură sau un stil propriu, postmodernismul trebuie apreciat pentru funcția sa ludică. Din acest motiv, unii critici sunt de părere că episodul ilustrat mai sus reprezintă mai curând o evadare din viață, din realitate.

Pe de altă parte, moartea prin înec din final poate ascunde și o atitudine nihilistă, de negare a sensului vieții, dezvăluind astfel inutilitatea acțiunilor umane. Confuzia creată de noile împrejurări sociale în Rusia de la începutul anilor '90 și senzația de inutilitate a acțiunilor întreprinse de cetățeni generează sentimentul de golire de sens a existenței umane. Protagonistul romanului întruchipează noua generație, mânată de angoasa trecutului și lipsa de speranță pentru viitor. În afirmația lui Ceapaev „noi, iată, încercăm să trecem înot Uralul, care în realitate nu există”¹, poate sta ascuns absurdul idealurilor Războiului Civil, inutilitatea faptelor eroice săvârșite, care, în viziunea pesimistă a postmoderniștilor, nu au reușit să schimbe în bine cursul istoriei. Prin urmare, sentimentul de neputință în fața evenimentelor istorice care se desfășoară ca un tăvălug peste generații, dă naștere unei atitudini nihiliste cu privire la viață, în genere.

În afara toponimul Ural, în text mai întâlnim și denumirea Mongolia Interioară, amândoi termenii reprezentând constituenți ai lumii interioare care definesc sfera armoniei dintre om și realitatea exterioară². Tărâmul Mongoliei Interioare îi este prezentat lui Petia de către Baronul Negru în călătoria sa dintre viață și moarte. Acest spațiu virtual face parte din lumea psihică a individului și se dovedește a fi un loc dincolo de conștiința preocupată de propria persoană, cu toate că o cuprinde și pe aceasta. „Se numește Mongolie Interioară nu pentru că s-ar afla în interiorul Mongoliei. El se vede în interiorul celui care vede pustiu, deși cuvântul «interior» nu se potrivește deloc aici. (...) Crede-mă pe cuvânt măcar într-o privință: merită osteneala să aspiți la ea întreaga viață. Și nu există nimic mai frumos în viață decât să ajungi acolo”³. Aruncându-se în Ural, Petia distruge astfel lumea falselor reprezentări, eliberându-se și pătrunzând pe tărâmul Mongoliei sale Interioare, ceea ce simbolizează atingerea libertății filosofice supreme.

După cum se observă, mitul Veșniciei Neîntoarceri alternează în roman cu teza budistă a reîncarnării. Presupunând călătoria dintr-o viață în alta, reîncarnarea

¹ Pelevin, *op.cit.*, p. 353.

² Suzanskaia, *op.cit.*, p. 10.

³ Pelevin, *op.cit.*, p. 270.

este folosită de Pelevin pentru a evidenția caracterul identic al vietăților. Precum sufletul se reîncarnează în diverse forme de viață, revenind mereu pe pământ, tot astfel autorul dovedește reciclarea tipurilor umane, a tipului de gândire specific acestuia. Un asemenea exemplu îl constituie momentul în care Petia privește panorama orașului Altai-Vidniansk, care, ascuns într-o văgăună, îl face pe protagonist să realizeze faptul că acest oraș este identic cu orice alt oraș aflat în orice colț al lumii. Folosirea acelorași modele mentale, ierarhii sociale, interese și ambiții perpetuate de milenii sugerează *cercul strâmt* al condiției umane, cerc din care individul se poate elibera numai prin conștientizarea subiectivității gândirii și negarea caracterului absolut al acestor coordonate. Odată negate aceste credințe, în roman apare vidul, ceea ce reprezintă cel de-al treilea și ultim element budist al romanului.

În ceea ce privește originalitatea și inovația lucrării, trebuie remarcat faptul că romanul este structurat simbolic în formă circulară pentru a aminti de motivul reîncarnării. Scrierea începe și se termină în același loc, la Tabachera Muzicală, iar cele zece capitole care se desfășoară între aceste două evenimente prezintă, de fapt, existența convențională a protagonistului în cele două timpuri. Totodată, pentru a întări și mai mult caracterul ciclic al textului, se observă și alternarea anilor din cele două lumi – 1919, când Petia trăiește Revoluția Civilă alături de Anna și Ceapaev, și 1991, când tânărul se tratează de afecțiunea psihică la spitalul din Petersburg. Reflectarea ca într-o oglindă a acestor date îi acordă o mai mare libertate scriitorului să abordeze cele două ipostaze ale Rusiei de la începutul și sfârșitul secolului al XX-lea.

Motivul vidului, al spațiului gol apare chiar în titlul romanului, în numele protagonistului, *Pustota*, și este întâlnit în numeroase alte contexte de-a lungul întregului text, ceea ce îl transformă în laitmotivul scrierii. După cum ni se explică la început, Petia a primit această poreclă încă din școală, când, cântând la pian îi plăcea să contemple pauza dintre note. Imaginea pustiei revine în descrierea Kremlinului „negru și pustiu”¹, spre care se îndrepta un bărbat cu ochelari în rame aurite și cu o icoană în mână. Simbolul vidului apare și în capitolul al doilea, când Petia iese din starea de delir după ce în capul acestuia este spart bustul din gips al lui Aristotel, bust care la mijloc este, evident, gol. Tot astfel observăm că vidul mai apare și în concepția lui Petia despre frumusețe, când îi explică Annei că frumusețea reprezintă spațiul gol din mijlocul colacul de salvare.

Motivul pustiei, departe de a fi un concept fundamental postmodern, este o temă specifică culturii ruse. Relevatoare în acest sens considerăm întâlnirea halucinantă dintre un alt pacient, Serdiuk, și japonezul Kawabata, care observă faptul că „în străfundul sufletului rus se cascadează același pustiu ca în străfundul celui japonez. Și tocmai din acest pustiu se înfiripă lumea, se înfiripă fiecă secundă”².

¹ *Idem*, p. 12.

² *Ibidem*, p. 198.

Sintagma *suflet rus* are o istorie îndelungată, prefigurându-se în deosebi în arealul literar. Înglobând cele trei coordonate fundamentale, spiritualitate – deșertăciune – predestinare¹, *sufletul rus* reprezintă totalitatea atitudinilor și caracteristicilor arhetipului național rus. Prin urmare, deșertăciunea sau pustiul, la care face referire în text Kawabata, este o trăsătură intrinsecă a poporului rus, ceea ce îi atribuie acestuia calități unice și o profunzime deosebită. Conform studiilor în domeniu, există un raport între pustiul și larghețea, vastitatea sufletului rus. Această larghețe ce-l caracterizează este determinată de spațiul geografic pe care îl ocupă Rusia. Nesfârșita stepă pe care se desfășoară aceasta și, de aici, peisajul monoton, l-au determinat pe filosoful Nikolai Fiodorov să afirme că: „lărgimea pământului rus facilitează formarea (...) caracterelor; spațiul nostru larg desfășurat servește drept trecere către întinderea nesfârșită a cerului, acest nou tărâm pentru marea izbândă”². Uniformitatea și deschiderea stepei generează în inima rusului sentimentul de libertate. Atras de tentația imensității, rusul întrevede abisul, astfel încât această tentație îi sădește în suflet teama de infinit.

Nu trebuie neglijat faptul că, departe de a naște ideea de libertate, noțiunea polisemantică a pustiului este apreciată negativ de critica religioasă creștină. Desemnând nimicnicia, zădărnicia, lipsa de credință, conform concepției creștine, motivul pustietății din romanul pelevinian este dur contestat de către criticul rus Ermolin. Acesta merge mai departe și atribuie acestui laitmotiv semnificația morții, căci, după cum afirmă criticul: „Personajele aspiră neconștient spre moarte. Tema discuțiilor filosofice fără capăt este moartea. (...) Sunt roadele necredinței. Aceasta este noua religie, netradițională, neobarbară, a lui Pelevin. Aceasta este contribuția autorului la experiența spirituală contemporană”³.

Considerăm că această afirmație este greșită, deoarece în roman, Pelevin nu face referire la pustietatea / deșertăciunea din credința ortodoxă, ci întrebuințează semnificația din cultura orientală. Datorită caracterului polisemantic al acestui termen, comentatoarea rusă V. Șohina considera că numindu-și astfel eroul, Pelevin a dat apă la moară criticilor, care pot descoperi în acest termen o multitudine de sensuri. Cu toate acestea, și comentatoarea concludă că „este evident faptul că scriitorul a avut în vedere sensul pe care cuvântul îl are în budism și daoism”⁴. De altfel, și cuvintele lui Kawabata par să sprijine acest punct de vedere, „tocmai din acest pustiul se înfiripă lumea, se înfiripă fiecă secundă”⁵.

În discuțiile dintre Petia și Ceapaev, care oglindesc relația mentor-discipol, ca de altfel și în învățăturile pe care protagonistul le primește de la Baronul Negru,

¹ Mihaela Moraru, *Universul artei ruse*, București, Editura Meteor Press, 2004, p. 25.

² Leonte Ivanov, *Imaginea rusului și a Rusiei în literatură română. 1840-1948*, București, Ed. Cartier, 2004, p. 44.

³ *Apud* Suzanskaia, *op.cit.*, p. 13.

⁴ Viktoria Șohina, *Čapaj, ego komanda i prostodušnyj učeník*, <http://pelevin.nov.ru/stati/o-Victoria/1.html>

⁵ Pelevin, *op.cit.*, p. 198.

se prefigurează ideea că pustiuul reprezintă punctul de la care se creează totul și spre care se îndreaptă întregul univers românesc. După cum îi explica Baronul Negru lui Petia, „tot acest întuneric și tot acest pustiu din jurul dumitale sunt, în fapt, lumina cea mai strălucitoare care poate exista”¹. De remarcat sunt și momentele în care guru Ceapaev citează pasaje din tezele budiste, „orice formă e pustiu. Dar ce înseamnă asta? (...) Asta înseamnă că pustiuul este orice formă”².

Pentru a putea înțelege mai bine cum funcționează acest concept paradoxal, propunem să cităm perspectiva budistă a lui Dalai Lama al XIV-lea vizavi de ideea de pustiu: „Se poate considera că *pustiuul* înseamnă *nimic*, dar nu este așa. O minte experimentată, care se bazează pe realitate, înțelege că ființele și fenomenele – spiritele, corpurile, casele și toate celelalte – în esență nu există. Aceasta este filosofia pustiuului”³. După cum reiese din citatele de mai sus, Pelevin se raportează la pustietate ca la o stare de spirit ce permite personajelor nu doar să se detașeze de lumea efemeră, ci le acordă o libertate filosofică totală. Starea de pustiu este atinsă de omul conștient numai prin intermediul meditației budiste și este receptată ca nirvana. În cele din urmă, reiese că tema pustietății pe care o aduce în discuție autorul reprezintă o altă modalitate literară de deconstrucție a reprezentărilor mentale subiective ale individului vizavi de lumea obiectuală, căci, după cum afirmă Petia, este „extraordinar câte lucruri noi i se dezvăluie dintr-odată omului, e de ajuns să-și golească doar preț de o secundă conștiința dolidă de vechituri pietrificate!”⁴

Fie că oglindește criza identitară prin care trece Rusia, fie că demască absurditatea existenței umane și a istoriei, romanul pare să sugereze că omul trebuie să depășească contradicțiile sociale existente la un moment dat, și, asemenea personajelor sale, trebuie să-și găsească libertatea într-un ținut propriu, într-o Mongolie Interioară. Pe baza ideilor filosofice analizate, Pelevin schițează caracterul efemer și schimbător al lumii actuale, îndemnându-l pe cititor să privească aceste schimbări cu mai multă detașare. În cele din urmă, ideea principală a romanului este aceea de libertate filosofică, scop pe care autorul îl stipulează încă din partea introductivă a lucrării, unde afirmă că „scopul elaborării acestui text a fost nu crearea unei «opere literare», ci fixarea ciclurilor mecanice ale conștiinței, în scopul izbăvirii definitive de așa-numita viață lăuntrică”⁵.

¹ *Idem*, p. 261.

² *Ibidem*, p. 352.

³ *Apud* Suzanskaia, *op.cit.*, p. 13.

⁴ Pelevin, *op.cit.*, p. 123.

⁵ *Idem*, p. 7.

Bibliografie

- Dolin, Anton, *Viktor P-levin: novyj roman*, <http://www.pelevin.nov.ru>.
Ivanov, Leonte, *Imaginea rusului și a Rusiei în literatură română. 1840-1948*, București, Ed. Cartier, 2004
Jung, Carl Gustav, *Opere complete*, vol. 11, *Psihologia religiei vestice și estice*, Ed. Trei, București, 2010
Moraru, Mihaela, *Universul artei ruse*, București, Editura Meteor Press, 2004
Pelevin, Viktor, *Mitraliera de lut*, traducere de Denisa Fejes, București, Curtea Veche, 2006
Suzanskaia, Tatiana, *Mitraliera de lut de Viktor Pelevin*, „Znak”, anul XV, nr. 2 (54), 2012
Șohina, Viktoria, *Čapaj, ego komanda i prostodušnyj učenik*, <http://pelevin.nov.ru/stati/o-Victoria/1.html>
Travers, Martin, *European Literature From Romanticism to Postmodernism. A Reader In Aesthetic Practice*, London and New York, Continuum, 2001

IPOSTAZE IMAGOLOGICE ALE SOLDATULUI ÎN ROMANELE LUI MILOŠ CRNJANSKI SAU RĂZBOIUL DINTRE COLECTIVITATE ȘI INDIVIDUALITATE

Octavia NEDELCU

Miloš Crnjanski is a Serbian writer who approaches the theme of war between individuality and collectivity. The uniqueness of his novels can be seen in the professions he chooses for his characters, most of them being soldiers, officers, warriors, military men. The literature of the Austro-Hungarian Empire brought to life, like no other literature, the military aristocracy. In this paper we submit to analysis the imagological aspects of the soldier in the author's vision in three poetic novels: *The journal of Čarnojević*, *Migrations* and *Novel about London*. Through the means of ironical discourse, Crnjansky refused to integrate the war and the sufference in a logical, coherent context, to give coscniene, judgement and reason to characters, reason that would make out of chaos a construction determined by the cause-effect relationship.

Keywords: war literature, World War One, soldier, imagology, Miloš Crnjanski, lyrical novel.

Anul acesta se împlinesc 100 de ani de la declanșarea Primului Război Mondial, eveniment istoric cu consecințe dramatice în mentalul colectiv și în rescrierea hărții geografice, culturale și identitare a popoarelor europene, reprezentând în plan literar o sursă de inspirație inepuizabilă pentru mulți scriitori. Trecutul zbuciumat și violent al spațiului balcanic, „al butoiului cu pulbere” jalonat de războaie ce pot fi reactivate oricând în funcție de contextul prezentului are un caracter metafizic. Literatura ca depozitar al timpului și al spațiului desăvârșește însă actul istoric prin intuiția și imaginația creatorului. Acesta nu este însă o reconstrucție veridică, o ilustrare obiectivă a unor evenimente istorice, ci o „image” auctorială a acelor evenimente, dat fiind faptul că accesul la adevărul istoric se face doar prin filtrul mai mult sau mai puțin deformativ al percepției scriitorului.

Unii dintre teoreticienii imagologiei¹ susțin că sârbii sunt un popor preocupat obsesiv de glorificarea trecutului², captivi ai mitului bătăliei de la Câmpia

¹ A se vedea Jovan Marić, *Kakvi smo mi Srbi?*, Belgrad, 1997.

² *Takvi smo mi Srbi!* Culegere de reflecții, aforisme, citate despre sârbi din 1221-2004 culese de Slobodan Ivošević, Novi Sad, 2006, p. 71.

Mierlei (Kosovo polje) cu care „începe și se termină totul”¹. La 28 iunie (15 iunie după calendarul vechi iulian) 1389 de ziua sf. Vid² are loc cunoscuta înclăștare armată dintre sârbi și turci, soldată cu o înfrângere usturătoare a sârbilor și care va schimba destinul istoric al acestora: o înfrângere transformată însă în plan spiritual într-o victorie a ortodoxismului, a „împărăției cerești” în locul celei terestre. Vidovdan, ziua sfântului Vid este una dintre cele mai importante sărbători naționale, simbol al rezistenței și al martiriului poporului sârb, înscris în matricea genetică a acestuia, oglindit în nemuritorul epos popular sârbesc. Tot la 28 iunie 1914 este asasinat la Sarajevo arhiducele Franz Ferdinand al Austriei, moștenitorul tronului habsburgic, de către un tânăr sârb bosniac, Gavrilo Princip³. Arhiducele venise la Sarajevo să participe în calitate de observator la manevrele militare austro-ungare organizate lângă Sarajevo. În ciuda avertismentelor primite asupra pericolelor unei astfel de vizite programate tocmai la 28 iunie, nu au fost luate măsuri corespunzătoare de securitate. Să fi fost oare această opțiune o simplă coincidență de date, un gest de aroganță imperială, ori pur și simplu ignoranță crasă și necunoașterea istoriei unui popor subjugat⁴. Ar fi izbucnit oare conflagrația mondială dacă acest asasinat nu ar fi avut loc, ori ar fi fost la timp oprit? „Ar fi putut oare istoria să evite Primul Război Mondial și, implicit, pe cel de-al doilea, consecința nemijlocită a celui dintâi?”⁵ Asemenea întrebări, fără răspuns deschid larg fereastra spre *ucronie*, spre o istorie fictivă în planul reprezentărilor și al imaginilor și nu al realităților, specifică literaturii.

Certe sunt doar evenimentele istorice, faptele de netăgăduit într-un ocean de cauze și efecte care interacționează după un mecanism intim al istoriei, certe sunt jertfele și sacrificiile omenеști, adesea inutile și absurde, actele de eroism care rămân în conștiința națională, în mentalul colectiv, consemnate într-un panteon imagologic și care marchează trăsăturile unui popor. De la renumitul geograf, antropolog sârb Jovan Cvijić⁶ și până la cercetătorii antropologi contemporani sârbi, Jovan Marić ori Slobodan Ivošević, se conturează ideea de eroism extrem, specifică soldaților sârbi manifestată prin respectarea hainei militare, a onoarei militare, prin jertfele supreme pentru pământul străbun, pentru valori etice și morale, pentru libertate. Iată câteva mărturii ilustrative despre soldatul sârb în viziunea unor personalități istorice exprimate cu diverse prilejuri și culese de Slobodan Ivošević în volumul *Takvi smo mi Srbi!*, Novi Sad, 2006:

¹ Apud Jovan Marić, *Kakvi smo mi Srbi?*, Belgrad, 1997, p. 149.

² Sf. Vid unul dintre zeii din panteonul mitologiei slavilor (sanctificat ulterior de sârbi), venerat ca tălmăduitor al bolilor de ochi, cel care reda vederea nevăzătorilor.

³ Gavrilo Princip, un tânăr student sârb din Bosnia, autorul atentatului care a declanșat marea conflagrație mondială, făcea parte din gruparea de eliberare națională „Mâna neagră” (*Crna ruka*).

⁴ Bosnia și Hertegovina a fost începând din 1878 administrată de Monarhia Dualistă și anexată acesteia în 1908.

⁵ A se vedea Lucian Boia, *Primul război mondial*, Humanitas, București, 2014.

⁶ Vezi Jovan Cvijić, *Psihičke osobine južnih Slovena*, Belgrad, 2006.

Sunt fericit că am prilejul să întâmpin reprezentanți ai poporului sârb, *cel mai viteaz dintre popoarele lumii*, în fața căruia pălește chiar și mândra Sparta. (Kemal Atatürk, primul președinte – „părintele” Turciei moderne, p. 75)

Soldatul sârb este reprezentantul *celelalte mai pure rase de soldați*. Acesta nu luptă de dragul războiului, ci de dragul gliei strămoșești: să apere ceea ce-i aparține și să-și protejeze nevasta și copiii de nerușinarea dușmanului, să-și apere independența și libertatea care îi sunt cele mai scumpe lucruri pe lume. (Charles Péchain, deputat francez, 1935, p. 77)

Voi, sârbii, sunteți cei mai patrioți dintre slavi! (Aleksandar Merejkovski, scriitor rus, 1928, p. 69)

Nu vă puteți imagina că și în cele mai îndepărtate sate din Franța țărani noștri știu de țara și de vitejia voastră. Foștii combatanți știu ce este Serbia. Dacă i-ați întreba cine este *cel mai bun soldat din lume*, v-ar răspunde că este *soldatul sârb*, după care urmează cel francez. (Louis Morand, ministru francez, 1921, p. 69)

Ce soldați excepționali erau. Rezistenți, puternici și activi... (...)Înțelegem deci de ce împărații habsburgi le-au încredințat, cu precădere sârbilor, paza granițelor imperiului. (Robin Laffan, preot la Queens College din Cambridge, 1918, p. 76)

Poate nu este de aceea întâmplătoare predilecția scriitorilor sârbi pentru istorie în general, pentru romanul istoric cu tematică de război în special, Miloš Crnjanski fiind unul dintre scriitorii care tratează tematica războiului între individualitate și colectivitate. Ne vom referi în lucrarea noastră la cele mai reprezentative romane ale acestuia: *Jurnal despre Čarnojević*, *Migrațiile* și *Romanul Londrei*. Romanele lui Miloš Crnjanski sunt unice și prin opțiunea profesiei personajelor principale, acestea fiind de regulă războinici, soldați, ofițeri, rezerviști, militari de carieră. Ne-am propus în lucrarea noastră să analizăm ipostazele imagologice ale soldatului în viziunea autorului în cele trei romane ale sale la care ne vom referi, a războiului între colectivitate și individualitate.

Personalitate marcantă a literaturii sârbe, Miloš Crnjanski este scriitorul a cărui viață și operă literară s-au identificat cu toate neliniștile și metamorfozele vremurilor în care a trăit. S-a născut în 1893 la Csongrad, un oraș de provincie din Ungaria de astăzi. În 1896 tatăl său, notarul Toma Crnjanski, se mută la Timișoara unde Miloš frecventază școala primară. Se înscrie în 1904 la Liceului călugărilor piariști, visează să studieze artele plastice la Viena sau Munchen. După terminarea liceului rămâne orfan de tată. La insistențele mamei sale și ale unchiului său din Viena, se înscrie în 1912 la Academia de comerț din Rijeka pentru a continua afacerea de negoț a familiei. Intenționase, însă, să se înscrie la Academia de marină militară să devină ofițer. N-a fost acceptat atunci și nici în anul următor la Academia militară de la Belgrad. Poate de aceea, în compensație, multe dintre personajele sale sunt militari de carieră. Scrie poezii, i se publică primele versuri și își încearcă

condeiul în proză și chiar dramaturgie. Abandonează însă studiile de comerț, se înscrie la medicină la Viena în 1913. Nu-l satisfac nici aceste studii și audiază cursurile de filosofie și istorie, fascinat de muzeele și galeriile de artă din Viena. Vestea neașteptată a atentatului de la Sarajevo îl surprinde și îl marchează profund pe Crnjanski care va consemna: „Prin gestul său, Princip ne-a aplicat tuturor pe frunte stigmatul de criminali, devenind cu toții suspecti, nu numai în Austria ci și în toată Europa. Dar Princip ne-a unit și mai mult decât eram până atunci uniți în biserică, tradiții și sânge. Limba de care s-a servit acesta era limpede: Imperiului Austro-Ungar îi sunase ceasul...”¹

În aer plutea miros de praf de pușcă și sânge. După o lună de la atentat, imperiul habsburgic declară război Serbiei. Studentul Crnjanski de 21 de ani este mobilizat, încorporat și trimis pe front să lupte împotriva Serbiei. Se îmbolnăvește grav de tifos, este internat într-un spital de campanie și evită în acest mod destinul cumplit de a lupta în calitate de caporal al armatei imperiale împotriva compatrioților săi. Nu poate evita însă războiul fiind trimis ulterior pe frontul din Galiția. Această experiență traumatizantă de război va marca întreaga sa creație literară. Se îmbolnăvește din nou, reintră în viața civilă, în spatele frontului, scrie enorm, dar este publicat cu parcimonie. După capitularea Austro-Ungariei și a Germaniei Crnjanski se întoarce din război plin de speranță într-o viață mai bună, se implică activ în viața literară la Zagreb, își finalizează studiile la Belgrad. Este o perioadă fecundă pentru creația sa lirică, aflându-se în fruntea avangardei literaturii sârbe. Ascensiunea sa fulminantă este legată de cea a mișcării expresioniste pe care o conduce, de apariția volumului de poezii *Lirica Itacai* în 1919.

1. Miloš Crnjanski aduce un suflu nou, cu totul proaspăt în literatura sârbă odată cu publicarea romanului liric *Dnevnik o Čarnojeviću/ Jurnal despre Čarnojević* în 1921. Acest roman de scurtă întindere de numai 122 de pagini a fost pe rând etichetat de critici când roman istoric, de război, psihologic, de dragoste, ori sentimental, de confesiune; când nuvelă, roman expresionist, poem în proză, monodramă, ori toate la un loc. Crnjanski a numit acest text liric drept roman în ciuda contestării exegeților săi. În acest roman scris de un poet nu vom găsi o narațiune coerentă, ci una segmentată, secționată, compusă deseori din fragmente onirice, juxtapuse însă în așa fel încât construiesc o poveste sau câteva povești paralele care nu sunt guvernate de o singură intrigă, ci de o atmosferă, de o ambianță. *Jurnal despre Čarnojević*, expresia cea mai pură a lirismului modern în proza sârbă, tributar, într-o anumită măsură lui Charles Baudelaire, este un roman antirăzboinic, chiar antipatriotic, un „poem” al destinului individului în raport cu colectivitatea, captiv într-un război ce s-a purtat sub semnul dublei distrugerii - al vizibilului (de vieți omenești, orașe, localități) și al invizibilului (de amputarea sufletească). În mod paradoxal, un roman poetic dar cu personaje soldați, un roman

¹ Radovan Popović, *Crnjanski, dokumentarna biografija*, Prosveta, Belgrad, 1993, p. 12.

care a stârnit, prin felul în care a fost scris, o mică revoluție în literatura sârbă. Crnjanski a luptat în uniforma armatei austro-ungare de partea greșită a taberei, de partea dușmanilor, împotriva propriilor săi compatrioți. El n-a fost singurul scriitor modernist care a scris despre război, însă niciunul dintre ei nu a abordat această temă apăsătoare într-un mod atât de liric.

Imaginile terifiante de război sunt redată laconic, în mod impresionist, uneori cu o voită tentă naturalistă, cinică și chiar protestatară. Războiul devine un peisaj interior. Deși este un text ce se referă la un eveniment crucial istoric, extrem de rare sunt paginile de concretețe ori de vreun detaliu istoric. Propozițiile lapidare nu redau bătălii și lupte, ci secvențe ale unei realități crude și absurde pe care naratorul le contemplă cu ironie. În roman nu există soldați individualizați, de cele mai multe ori fiind vorba despre actanți nedefiniți. Rareori se concretizează din punct de vedere social ori psihologic, oameni ori situații.

Personajul care precede galeria acestui șir de militari ce populează romanele lui Crnjanski este Petar Rajić, soldat pe frontul Galiției, protagonistul romanului. Pe fișa bolnavului de pe patul spitalului de campanie o mână tremurândă a scris următoarele date în germană: „Numele: Petar Rajić; gradul: carne de tun; religia: ortodoxă; starea civilă: necăsătorit; vârsta: 23; profesia: regicid; diagnostic: tuberculoză”¹. Relatarea acestuia sub forma unui jurnal, a unei confesiuni în care se evocă grozăviile războiului și destinul individului în vârtoarea acestei conflagrații absurde, amplifică narațiunea în mod paroxistic. Această confesiune neobișnuită a unui soldat s-a constituit într-un roman care desemnează debutul romanului modern sârb. E cunoscut faptul că autorul a scris un jurnal de război, dar Petar Rajić nu este Miloš Crnjanski, ci personajul literar al acestuia. Primul război mondial a suscitat, probabil mai mult decât orice altă conflagrație mondială, probleme de conștiință ale protagoniștilor, exprimate în creații literare. Nu este cazul lui Petar Rajić la care problema majoră de ordin etic constă în faptul de a nu fi pusă. Atrofierea morală și emoțională a eroului, refuzul sistematic de a judeca războiul, ne dezvăluie natura unui individ în convulsii care refuză confruntarea cu realitatea interioară și exterioară. Rajić este o ființă umană ce privește, dar nu vede, ce aude, dar nu ascultă. Hipersensibilitatea sa se transformă în insensibilitate, în apatie față de crimele comise. Acest complot al tăcerii, al nepăsării și al indolenței, al lipsei de reacție față de tot ceea ce se întâmplă în jurul lui, se metamorfozează în acțiune în plan oniric. Petar Rajić – eroul apatic care nu este stăpân pe dorințele și soarta sa, devine om de acțiune, un cuceritor al unor spații imaginare prin dublura sa. Protagonistul romanului este dublat de Egon Čarnojević, un visător hipnotic, un alter ego, un *homo duplex* al acestuia, fiind protagonistul de drept al jurnalului, dat fiind titlul romanului. Acest personaj literar apare la pagina 46 și dispăre la pagina 59, viața lui literară rezumându-se la doar 13 pagini, perioadă în care soldatul Rajić zace

¹ Miloš Crnjanski, *Jurnal despre Čarnojević*, traducere și note de Ioan Radin Peianov, Ed. Brumar, Timișoara, 2007, p. 57.

pe patul de spital delirând. Rajić folosește visul ca pe un scut împotriva realității. Frânturi din tinerețe, amoruri, studiile vieneze ce pulsează de viață îi susțin agonia. Čarnojević, umbra lui Rajić este tot ceea ce acesta nu poate face, dar își dorește. Rajić și Čarnojević sunt fațetele aceluiași personaj, două jumătăți ale aceluiași întreg care se completează și se exclud în același timp, un personaj schizoid de tipul dr. Jekyll vs. Mr. Hyde. Rajić se întoarce acasă din război, dezamăgit, debusolat, fără speranță într-un viitor mai bun. Singura sa certitudine și consolare este așteptarea morții. Imaginile terifiante de război se suprapun cu descrieri minunate de natură, fără ca aceste succesiuni să fie regulate și paralele. În locul unui jurnal de front al morții, avem un jurnal al unei vieți tinere, cu pasiuni, iubiri, elanuri, iluzii.

Declinul modernismului postbelic la cumpăna anilor '30 a reprezentat și intrarea lui Crnjanski într-un con de umbră, în primul rând prin angajarea sa politică în serviciul regimului și activitatea sa diplomatică (atașat cultural la Berlin). În toată perioada interbelică itinerantul Crnjanski scrie enorm și publică pe măsură în drumurile sale europene: monografii istorico-geografice, impresii de călătorie, drame, eseuri, romane, memorii.

2. Capodopera în evoluția sa ca romancier este, fără îndoială, romanul istoric *Seobe/Migrații*, conceput inițial ca un roman fluviu în șase volume din care scriitorul a realizat doar două părți în trei volume: *Seobe/ Migrații* în 1929 și *Druga knjiga 'Seoba / A doua carte a 'Migrațiilor* în 1962. Acesta din urmă preia aceleași motive și teme dar într-o tonalitate diferită, fiind o impresionantă frescă istorică a dezrădăcinării sârbilor în secolul al XVI-lea. Substratul istoric al romanului îl constituie migrațiile populației sârbe sub conducerea patriarhului Arsenije Čarnojević al III-lea, în urma înfrângerii armatelor austriece în războaiele purtate împotriva Turciei, înrolarea sârbilor în războaiele de succesiune purtate de împărăteasa Maria Tereza în pusta maghiară și încercarea Bisericii catolice de a-și racola noi prozeliti. Din tot acest noian de fapte istorice Miloš Crnjanski creează o epopee de un lirism dens cu personaje monumentale care vor să-și împlinească visul slav de a se stabili în patria mult visată, Noua Serbie, Rusia pravoslavă. Înrolați ca grăniceri ai armatei austro-ungare, acești soldați-țărani vor lupta mereu să-și păstreze tradițiile, obiceiurile, credința strămoșească ca o garanție a identității lor naționale într-o Austrie arhicatolică și barocă. Aceștia s-au adaptat repede la noile condiții de viață, au făcut carieră militară ori avere, dobândind în scurt timp și o anumită autonomie. Dar întrucât Austria catolică insistă să-i asimileze, îngrădindu-le drepturile câștigate, speranțele lor se îndreaptă firesc spre Rusia pravoslavnică, migrând din nou, de data aceasta în sudul imperiului țarist, în Ucraina de astăzi.

Acestor sârbi le dedică Crnjanski cele două volume din romanul *Migrații*, un roman poetic, de atmosferă, legănat de ritmul interior al unei fraze muzicale stufoase, desfășurat pe sute de pagini despre patimi și instincte, melancolie și bucurie existențială, întinderi nesfârșite de orizonturi. Deși autorul refuză cu

îndârjire încadrarea acestui roman în categoria celor istorice, e cunoscut faptul că Crnjanski s-a inspirat pentru acest roman din memoriile lui Simeon Piščević¹, respectând construcția tematică și compoziția narativă. Evident că evenimentele istorice îi servesc autorului doar ca un pretext-cadru de a-și amplasa universul său imaginar. În lucrarea noastră ne vom limita la prima parte a romanului în care sunt narate întâmplări petrecute într-un interval de timp de un an de zile, mult îndepărtate de momentul vorbirii. Personajele sunt bine individualizate, conturate psihologic. În roman este descrisă campania de război a regimentului, a polcului slavono-dunărean, condus de maiorul Vuk Isaković, format din trei sute de supuși ai împărătesei Maria Tereza. Regimentul, format din țărani de prin satele din Slavonia și Srem a pornit din primăvara anului 1744 spre bivuacurile lui Karl Lotharingen unde se războiau armatele franceză cu cea austriacă. Soldații au mărșăluit prin Ungaria, Austria și Germania, au traversat Rhinul, au luptat în Lorena și la porțile cetății Strasbourgului, iar după semnarea tratatului de pace s-au întors în ținuturile natale la începutul verii lui 1745. Nucleul structurii compoziționale îl constituie trei personaje care alcătuiesc un clasic triumf conjugal: maiorul Vuk Isaković, soția sa Dafina și fratele lui Vuk, negustorul Arhanghel. O narațiune aparent simplă, lipsită de o intrigă complexă, de profunde analize psihologice ori digresiuni metafizice, fără niciun dialog. Descrierea luptelor purtate de Vuk Isaković, viața soției sale, doamna Dafina la Zemun, în acest răstimp, adulterul săvârșit cu Arhanghel și moartea acesteia, conferă însă operei o simbolică profundă, bogată în înțelesuri. În cele zece capitole ale primului roman autorul încadrează plecarea la război a lui Vuk și întoarcerea sa acasă. Cercul se închide la final cu aceeași frază de la începutul romanului: „Astfel porni Vuk Isaković în primăvara anului 1744 la război/ Astfel s-a întors Vuk Isaković de la război, în 1745, la începutul verii”².

Acest prim volum din *Migrații* este pe drept cuvânt un discurs de compoziție poetico-muzicală în care campania de război dusă de regimentul lui Vuk, absurditatea acestor marșuri militare cât și amărăciunea simțurilor formează variațiuni muzicale ce proiectează viziunea autorului privind istoria națională a sârbilor în plan mitic. Cei doi Isaković reprezintă o antiteză perfectă: Vuk este un melancolic ce se lasă purtat de evenimente, de soartă, de stihia istoriei, de datoria de militar. Deși e conștient că luptă pentru interesele altora este incapabil să se opună într-un fel. Viața soldatului nu este decât un exercițiu de supunere, credință și amputare sufletească. Arhanghel este dimpotrivă, descurcăreț, întreprinzător și optimist, gata să depășească orice obstacol care i s-ar ivi în cale. În final însă amândoi constată aceeași zădărnici și absurditate a existenței lor. Cei doi frați sunt creați după legile contrastului: Vuk e robust, înalt, păros, rumen la față, direct,

¹ Simeon Piščević (1731-1798), ofițer sârb în armata țaristă, autorul memoriilor care au stat la baza romanului lui Crnjanski.

² Miloš Crnjanski, *Migrații*, traducere de D. Baiski și O. Nedelcu, Ed. de Vest, Timișoara, p. 15, p. 203.

risipitor, generos în timp ce Arhanghel e slab, scund, aproape chel, palid, distant, cumpătat, zgârcit.

Plimbându-și regimentul între interesele Occidentului catolic și cele ale Orientului ortodox Vuk rămâne ancorat lăuntric în spațiul din urmă: Rusia, pământul făgăduinței este singurul loc din care nu se migrează, salvându-l de fluctuațiile granițelor, aducătoare de neliniște perpetuă. Literatura Imperiului Austro-Ungar a dat viață, ca nicio altă literatură, aristocrației ofițerești. Vuk face parte din casta luptătorilor, din elita militară. El este deopotrivă însă și mercenar, dar unul sârb. Drumul lui Vuk prin Viena și prin Imperiu reconstituie, pas cu pas, civilizația unei epoci a războaielor.

Personajul colectiv al regimentului slavono-dunărean este alcătuit din oameni fără personalitate care îndeplinesc orbește ordinele date, fără să știe de ce luptă și în numele cărui ideal vor muri. Soldații sârbi sunt carne de tun a intereselor imperiului austro-ungar, trăiesc în cele mai grele condiții: flămânzi, desculți, dezordonați, pedepsiți cu biciuirea ori cu spânzurătoarea pentru orice act de indisciplină.

Eroii aparțin pământului, dar și unei ordini mai înalte. Personajele trec, trăiesc într-o stare de semitrezie. Se mișcă, pe pagini întregi, ca niște somnambuli. Visează. Sunt guvernați de vis. Realitatea lor este subsumată unui întreg pe care doar punctul și Cercul îl pot cuprinde observă criticul literar Cornel Ungureanu în postfața traducerii romanului *Migrații*¹.

3. Temându-se de consecințele angajării sale politice în perioada sa de funcționar diplomatic după cel de-al doilea război mondial, Crnjanski ia drumul exilului impus de răsturnarea politică din Iugoslavia și se stabilește la Londra. Acesta ia viața de la început ca emigrant, riscând să fie uitat ca scriitor în țară. Bun cunoscător al limbii engleze, nădăjduiește că-și va găsi la Londra, fără probleme, un loc de muncă stabil. Scrie un roman în engleză *Shoemakers of London* care nu va vedea niciodată lumina tiparului în această formă. Din păcate, realitate îl contrazice, marele scriitor este nevoit pentru a supraviețui să presteze tot felul de slujbe mizerabil remunerate și umiltoare: contabil la o firmă de pantofi, colector la o librărie, iar soția sa, Vera, decendentă a unei distinse și vechi familii aristocrate din Serbia va confecționa păpuși din câlți spre a le vinde. Între timp în perioada dezghețului socialist, în anii '60 ai sec. trecut începe să fie reeditat și publicat în Iugoslavia pentru ca în 1965 să se întoarcă definitiv în țară. Ultima creație de referință a lui Crnjanski este *Roman o Londonu/ Romanul Londrei*², „cântecul său de lebedă”, varianta strălucită a romanului nepublicat în engleză. Romanul tratează

¹ Vezi Miloš Crnjanski, *Migrații*, traducere de Dušan Baiski și Octavia Nedelcu, Editura de Vest, Timișoara, 1993.

² Miloš Crnjanski, *Romanul Londrei*, traducere și prefață de Mariana Ștefănescu, postfață de Cornel Ungureanu, Ed. Paralela 45, 2003.

tema emigrației, a dezrădăcinării individului, fiind în același timp și o alegorie despre rătăcirile ființei umane care și-a pierdut sensul vieții. Subiectul îl constituie drama tulburătoare a unui emigrant politic rus la Londra, în primii ani de după cel de-al doilea război mondial. Prințul Nikolai Rodionovici Repnin, fost ofițer al armatei ruse țariste este urmașul celebrului prinț Anikita Repnin, cel care a intrat primul cu armata în Paris în 1813 după înfrângerea lui Napoleon. Deși educat la cele mai înalte școli umaniste europene, fin cunoscător al limbii și culturii engleze, acesta trăiește la Londra cu soția sa, Nadia, în condiții extrem de precare. Nefiind în stare să-și continue viața în acest mod umilitor, ia hotărârea să se sinucidă, străduindu-se ca acest act disperat să se săvârșească demn, fără a provoca durere nimănui, în special Nadiei. O convinge pe Nadia să plece în America la o rudă până va reuși să se pună financiar pe picioare, promițându-i c-o va urma imediat ce se va putea. Nadia pleacă peste ocean fără să-i spună că așteaptă un copil. După plecarea ei, Repnin decide să-și curme zilele în luna octombrie, luna Marii Revoluții, începutul și sfârșitul unei lumi. Se sinucide prin înec în mare neștiind că viața sa va continua prin copilul ce va fi adus pe lume. Subiectul, aparent simplist, ridică pe parcursul a celor șapte sute de pagini în două volume, probleme complexe ce vizează raportul individului față de propriul său destin, față de schimbările inevitabile ale cursului istoriei și al societății, față de statutul de exilat. Romanul zugrăvește momentul când pacea se instaurează din nou în lume, când marile imperii europene se destramă, altele se formează în loc. Emigranții, oameni loviți de stihia istoriei, sunt expresia neputinței de a se integra într-o cultură și civilizație nouă care nu face nimic să le ușureze adaptarea. Această atmosferă de incertitudini și de așteptare a unui eveniment în viața lor searbădă și monotonă amplifică lumea amintirilor din țara de origine. Emigranții ruși țariști sunt bântuiți de scenele din război și experiențele lor din viața cazonă. Marea majoritate a acestor ofițeri nu poate accepta realitatea că marele imperiu rus s-a destrămat și că mersul istoriei nu poate fi oprit. Opoziția lor este una restrictivă care se bazează pe idolatrizarea gloriei coroanei țariste și pe demnitatea jurământului militar. Repnin își acceptă statutul de emigrant ca pe un rău necesar. Deși fost aristocrat el nu se simte jignit din cauza lipsurilor și privațiunilor. Este scandalizat doar de modul în care agențiile de angajare umilesc personalitatea umană, dându-ți de înțeles că nu valorezi nimic. Singurele valori pe care le apreciază în noianul de himere sunt aspirațiile poporului său. În acest sens putem considera acest roman ca un poem tulburător despre tragismul patriotismului. Deposedat de patrie, Repnin este privat de cel mai important punct de sprijin din viața sa. Protagonistul se împacă greu cu ideea singurătății, aceasta fiind cu atât mai apăsătoare cu cât, el cu Nadia, nu trăiesc singuri ci în mijlocul unui oraș ce numără milioane de oameni. Străin la Londra, Repnin va rămâne un neadaptat până la moarte. Acest ofițer de viță nobilă, cunoscător a mai multor limbi străine, a schimbat multe profesii, dar nu este în stare să-și câștige existența pentru sine și soția sa. Lupta pentru supraviețuire devine cea mai importantă bătălie a vieții sale. El nu este pregătit să fie *useful*

(folositor) acestei societăți, să lucreze pentru Anglia, ceea ce înseamnă în viziunea sa să lucreze împotriva Rusiei. Simțul onoarei este atât de puternic încât sacrifică chiar și dragostea față de Nadia. Această situație generează fenomenul dedublării. Repnin poartă în permanență un dialog imaginar cu prietenul său din copilărie Barlov, deși acesta nu mai era demult printre cei vii. Medicul orelist la care se duce Repnin îi recomandă să-și imagineze acea voce dedublată, numindu-le Jim și John. Astfel apare un cuplu de alter ego. Jim îi reproșează că e nevolnic, un cerșetor printre străini, că numai în țara ta poți fi fericit, pe când John îi șoptește că n-are de ce să-i fie rușine că e emigrant rus pentru că rușii au dat lumii baletul, literatura, teatrul, muzica. Repnin se întreabă cine are dreptate. Cu cât ne apropiem de sfârșitul romanului cuplul Jim-John polemizează despre moarte, primul îi dă ghes să se sinucidă, pe când celălalt schimbă vorba de la acest subiect. La sfârșitul romanului polemica privind sensul vieții se stinge, cele două opinii încetând să se mai diferențieze. Nu e greu să recunoaștem că Rusia din roman este de fapt Serbia și că dorul nestăpânit al protagonistului față de ținuturile natale este de fapt nostalgia lui Crnjanski față de Belgrad. Chiar dacă încearcă să se distanțeze de personaj său, forța experiențelor tragice trăite îl identifică pe Crnjanski cu Repnin. Perfidul Albion este judecat cu o mânie nedisimulată de reprezentantul unei națiuni înșelate și manipulate de englezi de-a lungul istoriei. Imaginea Londrei, a megalopolisului este una apocaliptică, un Babilon contemporan, un colos din fier și beton care strivește prin greutatea și insensibilitatea sa furnicarul de oameni. *Romanul Londrei* rămâne un solilocviu răscolitor al unui intelectual ostracizat odată cu împărțirea Europei în sfere de influențe.

Deși „repus în drepturi” în Iugoslavia comunistă Crnjanski se închide în sine, devine tot mai mefient, mai indiferent atât la elogi, cât și la critici. Va trăi până în ultima clipă ca un supraviețuitor. Se stinge încet și moare în 1977 la 84 de ani, refuzând să se mai hrănească.

Viața sa trăită atât de intens, trecând prin cele două războaie mondiale și un exil îndelungat, cărțile pe care le-a scris și cele pe care le-a început ori a intenționat să le scrie vreodată, au constituit parte componentă a unei experiențe inedite, realizate de puțini oameni cărora le-a aparținut și Miloš Crnjanski. Deși a dobândit cu multă trudă unul dintre cele mai înalte locuri din istoria literaturii moderne sârbe, trecând prin nenumărate încercări cu sușuri și coborâșuri inerente, Miloš Crnjanski a fost și singurul european autentic al literaturii sârbe nu numai prin opera sa, ci și prin destinul său, comun atâtor artiști europeni din a doua jumătate a secolului trecut.

Concluzii

Miloš Crnjanski a perceput expresia literară ca o aspirație de a recrea viață din propria-i viață. Prin opera și personalitatea sa, acesta a marcat o întreagă operă literară, s-a identificat cu destinul poporului său, devenind încă din timpul vieții un clasic modern. De aceea orice analiză literară a operei sale trebuie reflectată prin prisma biografiei. Trecând prin cele două războaie mondiale și un exil îndelungat, un adevărat război rece, protagoniștii romanelor sale sunt de regulă războinici, soldați, ofițeri, rezerviști, militari de carieră.

Am analizat în lucrarea noastră personajele a trei romane: *Jurnal despre Čarnojević* (1921) un roman liric expresionist cu accente postmoderniste, *Migrații* (1929) un roman istoric de atmosferă și *Romanul Londrei* (1971) un roman al destinului emigrantului, al dezrădăcinării, al exilului. Deși tratează tema războiului cele trei romane sunt poetice de un lirism dens care scade gradual spre ultimul roman.

Protagoniștii acestora sunt: Petar Rajić – *soldat neinstruit, student*, combatant în primul război mondial, Vuk Isaković – *maior, ofițer de carieră, mercenar*, comandant al regimentului imperial slavono-dunărean care a luptat în 1744 împotriva armatei franceze, și prințul Nikolai Rodionovici Repnin, *rezervist, fost ofițer al armatei ruse țariste, emigrat* după cel de-al doilea război mondial la Londra. Trei militari de vârste diferite: Petar Rajić – 23 de ani *student*, Vuk Isaković, peste 30 de ani – *mercenar țăran*, și Repnin, în jur de 40, aristocrat, trei ipostaze biografice ale autorului fără a se identifica cu acestea.

Dacă în primele două romane sunt prezentate perioade de război, primul război mondial și războaiele duse de imperiul austro-ungar, de luptele împotriva dușmanilor, în cel de-al treilea este vorba despre o aparentă perioadă de pace, de după cel de-al doilea război mondial, marcată însă de cea mai grea luptă, cea de supraviețuire într-o țară străină.

Deși autorul tratează războiul, romanele sunt antirăzboinice și chiar antipatriotice: Petar Rajić este captiv într-un război care nu este al său, obligat să lupte împotriva propriilor săi compatrioți, Vuk Isaković face parte din casta luptătorilor, din elita militară, este un mercenar pentru care războiul este o meserie, iar Repnin, fost ofițer țarist, deposedat de patrie reprezintă tragismul patriotismului.

Datoria față de haina militară, de jurământul de credință al onoarei militare conduce la o atrofiere morală și emoțională, la refuzul acestor personaje de a judeca războiul. Problemele de etică nu există, hipersensibilitatea lor se transformă în insensibilitate, într-un complot al tăcerii, al indolenței și al lipsei de reacție. Toți se lasă purtați de evenimente, de stihia istoriei, deși sunt conștienți că luptă pentru interesele altora. Viața soldatului nu este decât un exercițiu de supunere, credință și amputare sufletească. Militarul se supune regulilor ideii de război.

Eroii acestor romane sunt dezrădăcinați, într-o permanentă mișcare. Fiecare secol poartă marca unui tip de mișcare a populației: exoduri, bătălii, pelerinaje, mișcare ce deconstruiește și construiește. Personajele pribegesc și trăiesc într-o stare de semitrezie. Se mișcă, pe pagini întregi, ca niște somnambuli. Visează. Sunt guvernați de vis, semn al existenței unei lumi de dincolo de noi, semn al înnoitei reveniri. Se refugiază în amintire, oniric și speranță. Petar Rajić visează să ajungă acasă, Vuk Isaković aspiră să se stabilească în Rusia, pământul făgăduinței care să-i curme pribegia, iar Repnin să-și găsească un sens, un punct de sprijin în viața de emigrant.

Realitatea este însă crudă: Rajić se întoarce acasă debusolat, dezamăgit, la o existență plină de incertitudini, în care doar moartea e certă; Isaković, respectiv urmașii acestuia reușesc să se stabilească în Rusia pravoslavnică dar nimic nu va fi așa cum și-au imaginat: aceștia își vor pierde iremediabil, în câteva decenii, identitatea națională, asimilați fiind de oceanul slav rusesc, iar Repnin își curmă viața cu demnitate pentru a-i oferi femeii iubite o nouă șansă.

Deși militari, exponenți ai curajului și al acțiunii extreme, eroii lui Crnjanski sunt contemplativi, urgisiți de soarta de a nu-și găsi liniștea după care tânjesc, obosiți de atâtea peregrinări, marșuri ori călătorii. Fiecare dintre ei are însă un alter-ego care le completează și întregește personalitatea: Rajić vs. Čarnojević, Vuk vs. Arhanghel, Repnin vs. Barlov dedublat de vocile lui Jim/John.

Personaj colectiv, armata, regimentul este alcătuit din oameni fără personalitate care îndeplinesc orbește ordinele date, fără să știe de ce luptă și în numele cărui ideal vor muri. Soldații sârbi sunt carne de tun a intereselor imperiului austro-ungar, trăiesc în cele mai grele condiții: flămânzi, desculți, dezordonati, pedepsiți cu biciuirea ori cu spânzurătoarea pentru orice act de indisciplină. Emigranții ruși, foști ofițeri țariști nu pot accepta realitatea că marele imperiu rus s-a destrămat și că mersul istoriei nu poate fi oprit.

Toate personajele lui Crnjanski par a pluti într-o visare epuizantă, într-o lunecare dinspre organic spre odihna anorganicului vegetal al pădurii, al câmpiei întinse ori a metropolei perfide. Imaginile terifiante de război se suprapun cu descrieri minunate de natură, fără ca aceste succesiuni să fie regulate și paralele. Descrierile naturii mustesc de lirism, contrastând cu moartea văzută la tot pasul. Imaginile terifiante de război sunt redată laconic, în mod impresionist, uneori cu o voită tentă naturalistă, cinică și chiar protestatară. Războiul devine un peisaj interior.

Literatura Imperiului Austro-Ungar a dat viață, ca nicio altă literatură, aristocrației ofițerești. Prin disursul ironic din aceste romane, Crnjanski a refuzat să integreze suferința și războiul într-un text logic, coerent, să-i atribuie individului conștiință, discernământ, rațiune care să facă din haos o construcție determinată de relația cauză-efect. Rajić trăiește așteptându-și moartea ca pe singurul lucru cert din viață, Isaković moare trăind, epuizat de mizeria și dezamăgirile războiului, dar nu

înfrânt ci visând la noua patrie, iar Repnin moare pentru că ajunsese la un punct care nu mai ducea nicăieri. „Oamenii pleacă și nu mai rămâne nimic în urma lor. Se duc să lupte și casa rămâne pustie, ca și cum cei plecați ar fi plecat pentru totdeauna. Toate plecările nu fac decât să repete Plecarea. Viața nu-i decât un exercițiu întru moarte”¹.

Bibliografie

- BOIA, Lucian, *Primul război mondial. Controverse, paradoxuri, reinterpretări*, Humanitas, București, 2014
- CRNJANSKI, Miloš, *Jurnal despre Čarnojević*, traducere și note de Ioan Radin Peianov, Ed. Brumar, Timișoara, 2007
- CRNJANSKI, Miloš, *Migrațiile*, traducere de Dušan Baiski și Octavia Nedelcu, Editura de Vest, Timișoara, 1993
- CRNJANSKI, Miloš, *Romanul Londrei*, vol. I-II, traducere și prefață de Mariana Ștefănescu, postfață de Cornel Ungureanu, Ed. Paralela 45, București, 2003
- DĂRĂBUȘ, Carmen, *În lumea ex-iugoslavă*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 2014
- Istorijski roman*, Belgrad-Sarajevo, 1992-1996
- JELAVICH, Barbara, *Istoria Balcanilor. Secolul al XX-lea*, vol. II, Institutul European, Iași, 2000
- KOVAČ, Zvonko, *Poetika Miloša Crnjanskog*, Službeni glasnik, Belgrad, 2012
- MARIĆ, Jovan, *Kakvi smo mi Srbi?*, Belgrad, 1997
- MARKOVIĆ, Ž., Slobodan, *Srpska književnost između dva svetska rata*, Belgrad, 2004
- NEDELICU, Octavia, *Tradiție și inovație în mijloacele de expresie din opera lui Miloš Crnjanski*, teza de doctorat, EUB, 2000
- RAIČEVIĆ, Gorana, *Komentari `Dnevnika o Čarnojeviću` Miloša Crnjanskog*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2010
- RUDJAKOV, Pavel, *Istorija kao roman*, traducere din limba rusă, Ed. Matica srpska, Novi Sad, 1998
- Takvi smo mi Srbi! Swot srpski ili Sve Srpske Snage i Slabosti*, culegere de reflecții, aforisme, citate despre sârbi din 1221-2004 culese de Slobodan Ivošević, Novi Sad, 2006
- Živančević, Nina, *Crnjanski i njegov čitalac*, Mali Nemo, Pančevo, 2012

¹ Vezi Cornel Ungureanu, postfață la traducerea *Migrații*.

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

MENTALITĂȚI

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

CASĂTORIILE MIXTE ÎN COMUNITATEA LUTERANĂ DIN NĂDLAC

Mihai-Răzvan HUSZARIK

One of the most important rituals in rural areas is wedding. The Slovak Lutheran community in Nădlac considered wedding to be one of the three important moments in the life of an individual (together with the birth and death). Certain rituals can be followed in time, and their evolution can explain the evolution of the community in which the ritual took place. Passing from endogamous to exogamous marriages, Lutheran Slovak community suffered a series of changes. These changes were accelerated by the fact that the ethnoreligious community developed its cooperation with other ethnic or religious groups.

Keywords: Nădlac, Slovaks, Lutheran, ethnoreligious community, endogamous marriage, exogamous marriage.

Slovacii din zona Ungariei, Croației, Serbiei, precum și o parte a slovacilor din România, sunt adesea denumiți slovacii din Ținuturile de Jos. Această denumire le-a fost dată slovacilor din Alföld, deoarece pe parcursul a aproximativ trei sute de ani de când au părăsit zonele muntoase ale actualei Slovacii, au reușit să constituie o entitate distinctă (față de slovacii din Slovacia) de sine stătătoare. Cu toate că și-au păstrat legăturile cu plaiurile natale, slovacii din aceste zone au ajuns să se dezvolte particular față de comunitățile slovace din Felvidék (Slovacia de azi).

După pacea semnată la Karlowitz (1699) regiunea Alföld a revenit sub stăpânire creștină, iar unii dintre foștii latifundieri (feudali) și-au recăpătat pământurile pierdute¹. Ca urmare a războaielor, în zonă era o lipsă acută de forță de muncă. Noii proprietari de feude, precum și cei vechi care s-au întors să-și revendice proprietățile aveau nevoie de muncitori². Această zonă care suferea din punct de vedere demografic trebuia revitalizată printr-o serie de colonizări ori strămutări de populații care să ofere perspective de dezvoltare durabilă unei zone cu potențial agricol foarte mare. Slovacii, precum românii ori alte neamuri din cadrul regatului ungar, au cunoscut un avânt demografic considerabil. Suprapopularea localităților a fost unul dintre motivele principale datorită căruia în valurile secundare ori terțiare

¹ J. Siracký, *Dlhé hľadanie domova*, Matica slovenská, Bratislava, 1985, p. 104.

² *Ibidem*, p. 105.

ale colonizării, etnicii slovaci au ales calea relocării¹. Acest avânt demografic avea însă și părțile sale proaste, cum ar fi gradul tot mai ridicat de sărăcie în care putea să ajungă să trăiască o familie cu mai mulți membri.

Trăsătura colectivă a slovacilor din Ținuturile de Jos care trăiau în majoritatea cazurilor într-un mediu interetnic, păstrând legături strânse cu celelalte etnii care de obicei aparțineau unei alte religii decât cea luterană, era conștientizarea faptului că formează un grup etnic unitar. Acest grup nu era unitar doar din punct de vedere al etniei, ci într-o mare măsură și din punct de vedere religios². Luând în considerare acest amănunt important putem să spunem că în cadrul acestei comunități s-a dezvoltat o conștiință etnoconfesională, deoarece mai bine de două treimi dintre slovacii din această zonă aparțineau religiei luterane³.

Maghiarizarea a fost un trend foarte puternic în Ungaria secolului al XIX-lea. Slovaci din zona Alföld, aflați la distanțe considerabile de Slovacia erau predispuși maghiarizării. În rândul intelectualilor slovaci din această zonă au existat multe polemici legate de cum ar trebui, sau nu ar trebui, să acționeze slovacii pentru a-și păstra identitatea etnică.

Majoritatea intelectualilor au ajuns la concluzia că slovacii din zona Alföld trebuiau să își dezvolte o dublă identitate: pe de-o parte era vorba de apartenența etnică slovacă, iar pe de alta, într-o viziune mai amplă, era apartenența statală ungară.

Jan Kollar unul dintre cei mai importanți și cei mai reprezentativi lideri ai mișcării de emancipare națională a slovacilor trăia în Pesta. Fiind și el parte a slovacilor din Alföld, datorită faptului că era preot în Pesta, a încercat să impună diferite trenduri în rândul intelectualilor slovaci din această zonă în ceea ce privește abordarea problematicii naționale și a conștiinței naționale. Păstrarea identității naționale a slovacilor, precum și îmbogățirea acesteia a fost un deziderat pe care Kollar l-a urmat cu sfințenie. Dorința sa de a păstra intactă comunitatea etnoconfesională a slovacilor luterani l-a dus până la ideea de a atrage în sânul comunității luterane **străini de aceeași limbă**⁴. Acești străini erau de fapt coloniști din zonele Sleziei, Cehiei și a Moraviei care vorbeau dialecte asemănătoare cu cele vorbite de slovacii din Alföld.

Jan Kollar avea mulți simpatizanți printre reprezentanții intelectualității slovace din Alföld. Aceștia l-au urmat în proiectul său. Alții însă nu au susținut aceste idei atât de fervent, în timp ce o parte a preoților evanghelici slovaci vedea în maghiarizarea slovacilor din Alföld un lucru necesar și benefic (statălității maghiare)⁵.

¹ P. Husárik, *Dejiny a tradície Slovákov v Rumunsku*, druhá kniha, Ed. Ivan Krasko, Nădlac, 2005, p. 5.

² M. Kmet', *Historiografia Dolnozemských Slovákov v 19. storočí*, Ed. Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Bekešská Caba, 2010, p. 172.

³ *Ibidem*, p. 172.

⁴ Ján Kollár, *Ako my tuto ...*, 1833, p. 9.

⁵ Kmet', *op.cit.*, p. 173.

„Slovacii evanghelici din Ținuturile de jos au fost nevoiți să se confrunte cu un spectru mult mai larg de comunități etno-confesionale, precum slovacii din Ungaria superioară. Relațiile intracofesionale erau menținute în principal cu etnicii germani și maghiari, în timp ce relațiile intraetnice erau păstrate cu slovacii romano ori greco-catolici”¹.

În Ținuturile de Jos existau o sumedenie de alte naționalități care aparțineau altor religii decât cea luterană. Slovacii luterani au trebuit să dezvolte relații de bună vecinătate cu etnici români, sârbi, bulgari, germani, maghiari etc., ale căror religii variaua de la cea răsăriteană (pravoslavnică) până la iudaism. Acestora li s-au adăugat neoprotestanții de religie baptistă ori nazareniană în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea². „Relațiile interconfesionale, comunicarea precum și contactele culturale au influențat evoluția congregațiilor bisericești din Ținuturile de Jos, lucru care poate fi observat în multe cazuri în lucrările isoricilor slovaci, ori după caz în corespondența lor ori activitatea lor publicistică”³. Spre exemplu E. Kolenyi spunea despre calvinii maghiari: „să discuți cu ei nu se poate, să trăiești cu ei e de necaz”⁴. Dacă ar fi să ne ghidăm după cele spuse doar de Kolenyi, am spune că slovacii luterani au avut grave probleme în a coabita cu alte etnii ale căror apartenență religioasă era alta decât cea luterană. Un alt exemplu ar fi și coloniștii slovaci sosiți din Stamora, care din cauza unor disensiuni cu luteranii germani de acolo cu privire la biserică, au părăsit Stamora pentru a se așeza în Nădlac⁵. Cu toate acestea avem relatarea preoților luterani nădlăcani, care susțin că țărani slovaci din Nădlac se înțelegeau foarte bine cu românii de religie ortodoxă. Disensiunile interetnice, ori interconfesionale nu erau o trăsătură generală a zonei, ci doar mici neînțelegeri între două ori mai multe persoane, aparținătoare unor etnii ori culte diferite.

Buna conviețuire a nădlăcanilor, care aparțineau unor etnii ori religii diferite, ne este demonstrată și de datele statistice care ne parvin de la preotul luteran Ivan Bujna. În anul 1911, 10% dintre căsătoriile care au avut loc în cadrul bisericii luterane din Nădlac au fost mixte. Dintr-un total de 80 de căsătorii 8 au fost mixte. Șase perechi (dintre cele mixte) au ales să se cunune în religia luterană, cea ce reprezintă 75% din totalul căsătoriilor mixte. Două perechi au hotărât să se cunune într-un alt rit, aceștia reprezentând 25% din totalul căsătoriilor mixte⁶.

Deși acest procent pare mic, el poate fi totuși considerat mare deoarece vorbim de o comunitate preponderent agrară, obișnuită cu căsătoriile în cadrul aceleiași religii. Faptul că luteranii slovaci au ales să se căsătorească cu persoane aparținătoare unor alte religii nu înseamnă că aceste persoane aparțineau și altei

¹ *Ibidem*, p.173.

² *Ibidem*, p. 174.

³ *Ibidem*.

⁴ E. Kolenyi, ALU – SNK, sig. 60 E 38.

⁵ D. Zajac, L. Haan, *Dejepis starého a nového Nadlaku*, 1853, Nădlac, 1853, pp. 10-18.

⁶ Arhiva Parohiei luterane, Nădlac.

etnii. După cum am amintit și mai sus în zona Ținuturilor de Jos în general, precum și în Nădlac în particular existau slovaci de alte religii (greco-catolici, romano-catolici ori neoprotestanți). Căsătoriile mixte au avut o evoluție pozitivă (procentual) datorită mai multor motive: primul motiv ar fi cel al stabilirii unui număr mare de coloniști greco-catolici în Nădlac în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea: cel de al doilea motiv este faptul că neoprotestantismul a prins rădăcini și în rândul comunității slovace din Nădlac: în fine cel de al treilea motiv poate fi considerat trendul urmat de meșteșugarii slovaci din Nădlac de a se considera maghiari *madaroni*, trend care a dus la încheierea unor căsătorii între slovaci de religie luterană cu maghiari de aceeași ori altă religie.

Căsătorii exogene, între mire/ mireasă ortodox(ă) și mire/ mireasă evanghelic(ă) pe parcursul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea nu au existat (vezi anexa 1). În cazul Bisericii Greco-catolice, între anii 1850-1880 există menționate două mariaje între greco-catolici și evanghelici. Prima căsătorie are loc în anul 1854, mirele fiind greco-catolic, iar mireasa evanghelică, în timp ce a doua uniune are loc un an mai târziu, 1855, rolurile inversându-se în acest caz – mirele fiind evanghelic, iar mireasa greco-catolică (vezi anexa 2). Aceste date bisericești ne arată că slovaci luterani, deși trăiau în bună pace cu românii, nu erau interesați să treacă o anumită graniță în relația lor cu membri comunității române. În ceea ce privește cele două mariaje înfăptuite între greco-catolici și luterani, se prea poate ca în cazul greco-catolicilor să fie vorba de etnici slovaci (detaliu care ar fi estompat problema diferențelor între cele două religii).

Odată cu trasarea graniței de vest în anul 1922, comunitatea slovacă din Nădlac s-a văzut despărțită de celelalte comunități slovace din comitatele Bekeș și Cenad. Acestea din urmă au ajuns sub administrație maghiară, fiind parte integrantă a Ungariei. Relațiile economice, precum și fireasca legătură culturală nu au mai putut să se dezvolte așa cum s-au dezvoltat până atunci. Acest lucru a influențat și prezumtivele legături maritale care puteau fi stabilite între slovaci luterani din Nădlac, cu alți slovaci luterani din localitățile învecinate.

Ana Sinkovic (țărăncă, 60 de ani) își amintește cum la nunta ei rude îndepărtate din comuna Ambrozfalva (Ungaria de azi) au sosit să le aducă daruri de nuntă mirilor și să petreacă la nuntă. Aceasta a avut loc în anul 1969, fiind probabil una din ultimele nunți nădlăcane la care au luat parte rude slovace de peste graniță.

Datorită faptului că exista un număr destul de însemnat de fete provenite din localități vecine care se măritau la Nădlac, localnicii le-au denumit pe acestea *purgelanke* (Ana Husarik, țărăncă, 73 de ani). Doamna Husarik nu cunoaște etimologia cuvântului, ea auzindu-l de la bunica ei. La ora actuală acest cuvânt nu mai este folosit de slovaci nădlăceni.

O altă problemă care a dus la mărirea procentului de căsătorii exogene în rândul slovaci luterani a fost faptul că, odată cu repatrierea din anii 1945-1949, populația slovacă din Nădlac aproape că s-a înjumătățit. Aceasta, coroborată cu

repatrierea slovacilor din comunele învecinate (Semlac, Peregu Mare, Pecica), a făcut ca „aria de selecție” a luteranilor nădlăcani să se micșoreze drastic.

Colectivizarea a fost punctul maxim al evoluției căsătoriilor mixte în din Nădlac. Deși până la colectivizare au existat cazuri de căsătorii exogene, odată cu începerea acestui proces numărul nunților mixte devine tot mai ridicat. Acest lucru se datorează și valului de slovaci din Bihor și Sălaj care se stabilesc la Nădlac tocmai pentru a se angaja la CAP-urile din localitate. Slovaci din Bihor și Sălaj sunt de religie romano-catolică. Această diferență nu a mai fost văzută ca fiind problematică de slovacii luterani din Nădlac, ancorați în realitățile secolului al XX-lea.

Moralitatea și relațiile nemaritale la slovacii din Nădlac

Moralitatea a jucat un rol foarte important în cultura slovacilor luterani din Ținuturile de jos. Această caracteristică poate fi observată și la slovacii din Nădlac. Datorită educației primite acasă, care a fost coroborată cu educația din școlile bisericești, slovacii nădlăcani și-au dezvoltat o cultură a moralității destul de puternică. E de la sine înțeles că moralitatea este percepută într-un alt sens în zilele noastre, dar bazele culturii protestante își mai fac simțită prezența și în secolul al XXI-lea.

În mileniul al treilea promiscuitatea e un termen mult mai vag decât în urmă cu o sută de ani. Acest lucru se datorează în mare parte laicizării slovacilor din Nădlac, precum și trendurilor globale existente (cu privire la concubinaj, preacurvie, etc.).

Jan Kollar, în lucrarea sa, *Kázne a ine spisy* (Predici și alte scrieri), publicată în anul 1831, ridică mai multe probleme legate de moralitate. Cele mai importante subiecte atinse sunt: „Cum ar trebui să fie fecioarele luterane”; „Cum ar trebui să fie feciorii luterani”; „Cum trebuie crescuți copiii luterani”; „Cum trebuie să fie familia luterană”¹.

În ceea ce privește fetele luterane, Kollar susținea că următoarele trăsături sunt vitale pentru buna imagine al unei fecioare luterane:

1. Prima trăsătură este virtutea virginității, căreia i se adăuga modestia și o imaculare de ordin creștin.
2. Capacitatea de a presta o muncă folositoare, spre deosebire de muncile care nu folosesc la nimic.
3. Răbdarea și obediența.
4. Devotamentul pentru casă în detrimentul plimbărilor fără sens.
5. Dragostea pentru viața creștină.

¹ J. Kollar, *Kázne a ine spisy*, Budín, 1837, p. 357.

Kollar mai susținea că fetele luterane, atâta timp cât sunt virgine, nu trebuie să aibă alt prieten în afara lui Dumnezeu și Isus Hristos¹.

Bărbatul creștin (holteiul) ar trebui să aibe următoarele virtuți:

1. Onestitatea, grija față de alte persoane precum și respectul față de demnitatea umană în general.

2. Alegerea unei ocupații care să-i asigure existența (subzistența) în cadrul societății.

3. Limitarea plăcerilor (moderație), precum și modestia de-a lungul vieții sale de holtei.

4. Nevoia de a fi precaut înainte de a crea prietenii și parteneriate cu alții.

5. Să fie un adevărat (bun) creștin².

Kollar își termină pledoaria prin susținerea ideii că bărbatul trebuie să se căsătorească. El trebuie să facă acest pas, care trebuie să fie încununat de asigurarea urmașilor.

Astfel de principii nu au constituit o noutate, ele fiind impuse de către Samuel Tesedik (1744-1749) în localitatea Sarvaș odată cu instalarea sa în calitate de preot al parohiei locale. Enoriașii erau nevoiți să respecte aceste hotărâri, altfel erau pedepsiți în fața întregii comunități³.

Luteranii nădlăcani nu erau nici ei o comunitate puritană, existând și aici încercări de seducție. O anumită Maria Hruz a ajuns să se plângă membrilor staffului bisericesc cu privire la încercarea lui Pavel Marget de a o seduce. Acesta a promis că se va căsători cu ea, Maria Hruz, dar s-a răzgândit între timp, deoarece acesta mai avea o soție în Slovacia. Membrii staffului bisericesc au hotărât ca ambii să părăsească zona, dar să respecte în continuare legile creștine⁴.

În ceea ce privește văduvii, și aceștia trebuiau să respecte o serie de reguli bine stabilite de către Biserica Luterană. Văduvul trebuia să aștepte o jumătate de an până a se recăsători, în timp ce văduva trebuia să aștepte un an întreg. Raționamentul era destul de simplu, membrii staffului bisericesc dorind să fie siguri 100% de paternitatea copilului⁵.

Preoții luterani păstrau statistici amănunțite pentru tot felul de probleme. Problema „copiilor din flori” a fost unul dintre cazurile pe care preoții luterani le-au trecut în matricolele lor. Spre exemplu, în anul 1911 preotul nădlăcan Ivan Bujna a prezentat, în timpul slujbei de Anul nou, statistica referitoare la nașteri. Din totalul de 307 nou născuți, 165 erau băieți iar 142 erau fete, cu 4 mai puțin decât în anul

¹ *Ibidem*, p. 360.

² *Ibidem*, p. 367.

³ I. Bolovan, C. Pădurean, *Concubinage, illegitimacy and morality on the romanian territory between XVII-th And XX-th century*, ed. Gutemberg Univers, Arad, 2005; Huszarik, *op. Cit.*, p. 47.

⁴ A. Moťovská, *Nadlacká kronika*, manuscris păstrat în forma dactilografiată, p. 393.

⁵ M. Žilinský, *Dejepis mestečka Sarvaš*, Vydavateľstvo Kultúrnej spoločnosti Ivana Krasku, Nădlac, 1997, p. 101.

precedent. Din totalul copiilor născuți șase au fost copii din flori iar zece s-au născut morți.

Există exemple ale unor preoți din zona Alfold care le rușinau, muștrau, în fața întregii biserici pe mamele care dădeau naștere unor astfel de copii din flori. Această practică se înscrie în nota acelor practici aspre ale preoților luterani din această zonă, care nu tolerau abaterea de la calea dreaptă a luteranismului și a creștinătății în general.

Bibliografie

- BOLOVAN, I., PĂDUREAN, C., *Concubinage, illegitimacy and morality on the Romanian territory between XVII-th And XX-th century*, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2005
- BUJNA, I., *Stručný nastin dejín cirkve a. V. Evanjelickej v Nadlaku od r. 1852 do r. 1912* Ed. Ivan Krasko, Nădlac, 2000
- HUSZARIK, P., *Dejny a tradície Slovákov v Rumunsku*, Druhá kniha, Ed. Ivan Krasko, Nădlac, 2005
- KOLLÁR, J., *Ako my tuto ...*, Buda, 1833
- KMEŤ, M., *Historiografia Dolnozemských Slovákov v 19. storočí*, Ed. Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, Bekešská Caba, 2010
- KOLENYI, E., ALU – SNK, sig. 60 E 38
- KOLLÁR, J., *Kázne a iné spisy*, Buda, 1837
- MOŤOVSKÁ, A., *Nadlacká kronika*, manuscris păstrat în forma dactilografiată
- SIRACKÝ, J., *Slováci vo svete*, Matica slovenská, Bratislava, 1980
- SIRACKÝ, J., *Dlhé hľadanie domova*, Matica slovenská, Bratislava, 1985
- ŠTEFANKO, O., *Despre slovacii din România*, Ed. Ivan Krasko, Nădlac, 2004
- ZAJAC, D., HAAN, L., *Dejepis starého a nového Nadlaku*, Ed. Ivan Krasko, Nădlac, 1998
- ŽILINSKÝ, M., *Dejepis mestečka Sarvaš a opis jeho pomerov*, Ed. Ivan Krasko, Nădlac, 1997

Anul	Mirele orthodox				Total	Mireasa ortodoxă				Total	Total căs. mixte	Total căs.
	Mireasa					Mirele						
	Rc.	Gc.	Re.	Ev.		Rc.	Gc.	Re.	Ev.			
1853	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	27
1854	-	-	1	-	1	1	-	-	-	1	2	16
1855	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12
1856	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
1857	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	13
1858	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30
1859	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	11
1860	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12
1861	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	41
1862	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	2	32
1863	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	1	21
1864	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	11
1865	-	1	1	-	2	-	6	-	-	6	8	38
1866	-	1	-	-	1	1	-	-	-	1	2	29
1867	-	4	-	-	4	-	11	-	-	11	15	18
1868	-	-	-	-	-	-	10	-	-	10	10	42
1869	-	2	-	-	2	-	6	-	-	6	8	31
1870	1	-	1	-	2	-	5	-	-	5	7	31
1871	-	2	-	-	2	1	7	-	-	8	10	44
1872	-	-	-	-	-	-	5	-	-	5	5	32
1873	-	1	-	-	1	1	4	1	-	6	7	40
1874	-	-	-	-	-	-	8	-	-	8	8	41
1875	-	-	-	-	-	1	-	1	-	2	2	22
1876	1	-	-	-	1	-	1	-	-	1	2	25
1877	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	2	27
1878	-	-	-	-	-	-	4	-	-	4	4	22
1879	-	-	-	-	-	-	3	-	-	3	3	24
1880	-	-	-	-	-	-	5	-	-	5	5	25
1881	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	30
1882	1	-	-	-	1	1	-	-	-	1	2	28
1883	-	1	-	-	1	-	6	-	-	6	7	25
1884	1	3	-	-	4	-	2	-	-	2	6	23

1885	-	-	-	-	-	-	3	-	-	3	3	25
1886	-	1	-	-	1	1	6	-	-	7	8	28
Total	5	17	3	-	25	7	100	2	-	109	134	887

Sursa: D.J.A.N. Arad, *Registre de stare civilă*, Nădlac, Registrul nr. 12

Anul	Mirele greco catolic				Total	Mireasa greco catolică				Total	Total căs. mixte	Total căs.
	Mireasa					Mirele						
	Or.	Rc.	Re.	Ev.		Or.	Rc.	Re.	Ev			
1850	-	-	-	-	-	5	-	-	-	5	5	21
1851	-	-	-	-	-	5	-	-	-	5	5	28
1852	1	1	-	-	2	6	-	-	-	6	8	18
1853	1	1	-	-	2	6	-	-	-	6	8	36
1854	-	-	-	1	1	3	-	-	-	3	4	38
1855	-	1	-	-	1	1	-	-	-	1	2	37
1856	-	1	-	-	1	-	-	-	1	1	2	34
1857	-	1	-	-	1	2	1	-	-	3	4	31
1858	1	-	-	-	1	4	-	-	-	4	5	25
1859	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1	9
1860	-	2	-	-	2	2	-	-	-	2	4	18
1861	-	1	-	-	1	4	1	-	-	5	6	42
1862	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	2	19
1863	-	1	-	-	1	1	1	-	-	2	3	11
1864	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	2	11
1865	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	14
1866	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12
1867	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15
1868	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	1	25
1869	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8
1870	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	21
1871	-	-	-	-	-	10	-	-	-	10	10	24
1872	-	-	-	-	-	7	-	-	-	7	7	17
1873	2	-	-	-	2	8	2	-	-	10	12	27
1874	4	-	-	-	4	7	-	-	-	7	11	23
1875	-	1	-	-	1	8	-	-	-	8	9	18
1876	4	1	-	-	5	5	1	-	-	6	11	17
1877	6	-	1	-	7	2	-	-	-	2	9	15
1878	3	-	-	-	3	6	-	-	-	6	9	23
1879	3	1	-	-	4	3	-	-	-	3	7	11
1880	1	1	-	-	2	4	-	-	-	4	6	10
Total	26	14	1	1	42	100	11	-	1	112	154	658

Sursa: D.J.A.N. Arad, *Registre de stare civilă*, Nădlac, Registrul nr. 12

KARAŠEVSKI HRVATI NA RAZMEĐU STOLJEĆA QUO VADIS? KRATAK OSVRT NA POSLJEDNJA DVA DESETLJEĆA

Maria LAŢCHICI

The Romanian Krashovani Croats are assumed to have come to Banat the 14th century. Their language belongs to the rarest Shtokavian peripheral dialects. After the Revolution of 1989, major changes took place in the localities where they had been living, and in their way of life, as well.

Keywords: The Krashovani Croats, the Revolution of 1989, socio-political and economic changes, migrations.

O Hrvatima u Rumunjskoj počelo se pisati početkom devedesetih godina, znači nakon pada komunizma i revolucije s kraja 1989. godine. Hrvati su se doseljavali u Rumunjsku u više valova, počevši od XIV. stoljeća. Obično se dijele u tri skupine s posebnim obilježjima, ali s neznatnim jezičnim razlikama. Prva od navedenih skupina živi u selu Rekaš, 30 km istočno od Temišvara, druga, manja skupina živi u mjestu Keča, zapadno od Temišvara. Treća i ujedno najveća skupina Hrvata, njih oko 6500 živi južno od Temišvara u Karaš-severinskoj županiji (glavni grad Rešica) u dvije općine Lupak i Karaševo. U medijima i u literaturi poznati su pod imenom Karaševski Hrvati ili Karaševci, prema imenu najvećeg mjesta Karaševo, koje je pak dobilo mjesto po rijeci Karaš. Hrvati u Rumunjskoj, a poglavito Karaševski Hrvati predstavljaju najstariju hrvatsku manjinu te jezično i etnografski najbolje očuvanu.

Najstarije mjesto u kojemu žive Hrvati u Rumunjskoj je Karaševo. Spominje se u zapisima 1299. godine, a u *Geografskom rječniku Transilvanije*, Coriolana Suciu 1333. godine. U XVI. stoljeću Karaševo je dobilo status *oppiduma* (administrativnog centra ili gradića). Uz ostala mjesta u kojima obitavaju Hrvati u Karaš - Severinskoj županiji u istom su rječniku navedene su sljedeće godine: 1562. g. – Jabalče, 1564. g. – Lupak, 1598. g. – Klokotič, 1690. g. – Ravnik, 1723. g. – Vodnik.

Osim postojećih naselja, spominju se i ugašena mjesta: Selište (nedaleko od Buja), Garište (u blizini Nermiđa), Tolva (u blizini Lupaka) i Jaszenovacz (u blizini Klokotiča).

Danas hrvatski živalj u karaševskim naseljima broji 6.700 duša. Do prve polovice XIX stoljeća brojalo je otprilike 10.000 žitelja. Nakon dviju seoba na istok (u Slatinu Timiš) i na zapad u Alibunar, broj stanovnika smanjen je na današnju brojku. Hrvatska naselja između rijeka Bege i Timiš zabilježena su kako slijedi: 1739. g. – Rekaš , 1741. g. – Keča i Čenej 1800. g., 1801.(tu su bile samo izgrađene ulice u postojeće naselje). Od Hrvata u Lipovi (Aradska županija) ostali su samo spomenici u groblju i usmena predaja o njima i putopisna zabilježja. Najstarija crkva Hrvata u Rumunjskoj je u Karaševu, čija je izgradnja dovršena 1726. g. Predaja govori da je prva crkva karaševskih Hrvata bila na Mostištu, čiji je trag ostao jedino križ uklesan u kamen. Krajem XIII. stoljeća u Karaševu je postojalo snažno katoličko sjedište u kojemu su služili franjevački redovnici u franjevačkom samostanu. Franjevce su zamijenili isusovci početkom XVIII. stoljeća, red koji je ostavio duboke tragove u građenju crkve i crkvenoj pučkoj prosvjeti. Njima dugujemo prve škole na materinskom jeziku, najme Michovilu Lovininiću koga Karaševci smatraju svojim prosvjetiteljem i osnivačem prvi škola. On organizirana pučke škole u našim krajevima, koje su ostale do početka XX stoljeća. U ostalim mjestima gdje žive Hrvati crkve su građene slijedećim redom: Ravnik 1787 , Lupak 1844, Klokotić 1846, Rekaš 1914, Nermid 1970, Jabalče 1974, Vodnik 1982.

U gradu Rešici, koji je regionalno središte i u kojem je nekoliko godina funkcionirao i počasni konzulat Republike Hrvatske, živi oko 296 stanovnika hrvatske nacionalnosti.

Narječje Karaševskih Hrvata ubraja se u red vrlo rijetkih štokavskih narječja. Do danas su sačuvali svoj izvorni identitet zahvaljujući visokom stupnju svijesti o podrijetlu, s jedne strane no i zbog svojevrsne infrastrukturne izoliranosti tih sela. Njihov jezik sadrži veliki broj arhaičnih oblika, i o njemu je napisano nekoliko radova u Rumunjskoj i mali broj članaka u Hrvatskoj. U hrvatskoj je jezičnoj i povijesnoj znanosti jako malo radova posvećenih ovoj manjini. Mislimo prije svega na jezikoslovne članke dr. Sanje Vulić, koja je boravila više puta među Karaševskim Hrvatima, kao i na rad dr. Castilie Manea – Grgin, o društvenom razvoju Karaševskih Hrvata u 17. i 18. stoljeću, te o nekoliko povijesnih članaka iste autorice.

Materinski se jezik koristi u svakodnevnoj komunikaciji kod hrvatskog življa koji nastoji očuvati svoja nacionalna obilježja. No ovdje se nećemo baviti njihovim jezikom, jer bi za to bilo potrebno znatno više vremena, već ćemo iznijeti u glavnim crtama što se dogodilo s ovom malobrojnou zajednicom nakon 1989. godine.

Nakon pada komunizma 1989. dolazi do znatnih socio-političkih gospodarskih promjena, ali i do promjena vezanih uz njihov jezik i običaje. Otvaranjem granica, oni mogu češće putovati u matičnu zemlju, uspostavljati kontakte.

U pravnom sustavu Rumunjske, Hrvati su priznati kao posebna nacionalna manjina. Temeljem Ustava Rumunjske iz 1991. godine i pripadnici hrvatske nacionalne manjine u toj zemlji imaju pravo na čuvanje, razvoj i izražavanje etničkog

identiteta (članak 6.), pravo na učenje hrvatskog jezika i pravo na školovanje na hrvatskom jeziku (članak 32.), pravo hrvatskih organizacija na zastupnika u rumunjskom Parlamentu (članak 59.) te pravo službene uporabe hrvatskog jezika na sudu i podizanju službenih dokumenata na hrvatskom jeziku (članak 127.). Rumunjski Hrvati organizirani su u dvije udruge. Prva udruga je Zajedništvo Hrvata u Rumunjskoj osnovano 1991. godine kao etničko-kulturno i socijalno društvo sa sjedištem u Karaševu. Udruga se prvenstveno bavi očuvanjem hrvatskim narodnih običaja, vjere, jezika i kulture. Zbog neslaganja unutar Zajedništva 1998. godine osnovana je druga hrvatska udruga po nazivom Demokratski savez rumunjskih Hrvata sa sjedištem u Klokotiću. U Karaševu djeluje i kulturno umjetničko društvo „Karaševska zora“, a u Klokotiću folklorna skupina „Klokotić“.

Kako je već spomenuto, godine 1991. osnovano je Zajedništvo Hrvata i ono je ove godine proslavilo dvadesetu obljetnicu svoga postojanja i slobodno možemo reći plodnog djelovanja. Sjedište je u Karaševu, a na čelu organizacije je prof. Milja Radan, ujedno i zastupnik Karaševskih Hrvata u rumunjskom parlamentu. Osnivanjem zajedništva tamošnje srpske organizacije stavljene su pred gotov čin. Naime te su organizacije pokušale negirati postojanje hrvatske nacionalne manjine u Rumunjskoj. »Zajedništvo Hrvata« izdaje glasilo *Hrvatsku grančicu*, a postoji i vlastiti internetski portal Karaševaca.

Nažalost, zbog spomenutog neslaganja i osnivanja još jedne organizacije, Karaševski su Hrvati uspjeli izabrati svog predstavnika u rumunjskom parlamentu tek 2000., i to već spomenutog prof. Milju Radana, koji je bio i dugogodišnji načelnik općine Karaševo.

Godine 1997. otvorena je u Karaševu dvojezična (rumunjsko-hrvatska) gimnazija, međutim škola u Klokotiću jedno je vrijeme odustala od predavanja na materinskom jeziku, zbog nedovoljnog broja učenika, no posljednjih godina oper se tamo počelo predavati na materinskom jeziku kao i u maloj školi u Ravniku. Devedesetih je godina Republika Hrvatska stipendirala nekoliko studenata koji su se pred kraj devedestih vratili u tu zajednicu i počeli predavati hrvatski jezik u tamošnjim školama.

Veze rumunjskih Hrvata s matičnom zemljom održavale su se u velikoj mjeri preko Hrvatske matice iseljenika, koja organizira kulturne i folklorne manifestacije u Hrvatskoj i u drugim zemljama s hrvatskom manjinom, a i redovito šalje u hrvatska mjesta u Rumunjskoj, već oko tri desetljeća, vlastita izdanja te novine iz matične zemlje. Tu svakako treba spomenuti i da je vrlo važnu ulogu u očuvanju rumunjskih Hrvata u etničkom smislu imala i Katolička crkva. Više od četvrt stoljeća Ravnateljstvo dušobrižništva za Hrvate u inozemstvu pomaže hrvatskim župama u Rumunjskoj materijalno te vjerskim i drugim knjigama i glasnicima. Rezultat toga je i to da su sadašnji karaševski župnici – u Karaševu, Lupaku i Klokotiću – svi redom domaći sinovi. Naravno da su se i kontakti preko župnih zajednica intenzivirali

nakon 1989. U više navrata, Karaševski Hrvati dolaze na hodočašće u Mariju Bistricu.

Godine 1994. u Zagrebu je organiziran *Tjedan Hrvata iz Rumunjske*.

Intenzivirana je i kulturna razmjena, folklorni ansambli Karaševska Zora i KUD Klokotič češće dolaze u Hrvatsku, a i gostovanja ansamblova iz matične domovine su brojnija. Uz potporu ZHR-a posljednjih godina zaživjela su ponovo i športska društva, tako je u Karaševo osnovan nogometni klub *Starigrad Karaševo* a u Klokotiču *Croatia Klokotič*.

I školstvo na materinskom jeziku doživjelo je svojevrсни preporod nakon povratka sada već diplomiranih profesora hrvatskog jezika. Republika Hrvatska šalje udžbenike hrvatskog jezika i književnosti, kao i brojnu literaturu na hrvatskom jeziku, tako da učenici imaju priliku čitati hrvatska književna djela, dječje časopise itd. Nastavnici pripadnici hrvatske manjine u Rumunjskoj sudjeluju svake godine na seminarima koje organizira AZOO (Agencija za odgoj i obrazovanje), što pridonosi njihovom kvalitetnijem radu s učenicima.

Uz potporu rumunjskog Ministarstva obrazovanja, mladeži i športa, svake se godine održava državno natjecanje iz hrvatskog jezika. Nakon lokalne i županijske razine, najbolji učenici (od sedmog razreda osnovne škole pa sve do četvrtog razreda srednje škole) sudjeluju na državnoj razini. Ovo je natjecanje vrlo motivirajuće za učenike, jer osim što produbljuju svoje znanje iz jezika, dobivaju i zanimljive nagrade, kao npr. dolazak na Jadran, ili putovanje u neku drugu zemlju.

One manje pozitivne promjene odnose se na masovni odlazak ne samo mladih ljudi već i onih srednjih godina na privremeni rad u inozemstvo, koje se sve više pretvara u stalni rad i sve rjeđi dolazak u rodne krajeve. Tako se smanjuje broj stanovništva, njihov jezik koji je doživio svojevrсну renesansu devedesetih godina zahvaljujući čestim boravcima što na radu, što na školovanju u Republici Hrvatskoj, ovog je desetljeća XXI. stoljeća na udaru rumunjskog jezika i njemačkog, zahvaljujući medijima ali i čestim boravcima u sredinama s njemačkog govornog područja.

Godine 2004. među tamošnjim Hrvatima u kratkom posjetu boravi tadašnji hrvatski predsjednik Mesić, i to u Karaševu, Lupaku i Klokotiču, a 2012. godine dolazi u njihovu sredinu i predsjednik Ivo Josipović. Može se zaključiti da su se uvjeti života stare hrvatske zajednice u Rumunjskoj nakon demokratskih promjena u zemlji primateljici te u matičnoj zemlji u mnogo čemu, iako postupno, promijenili nabolje. Štoviše, ulazak Rumunjske u Europsku uniju početkom 2007. otvorio je šire perspektive i nacionalnim manjinama koje žive na njezinu teritoriju, u smislu očuvanja njihovih etničkih posebnosti i sudjelovanja u društvenom, ekonomskom, političkom i kulturnom životu zemlje. Istodobno, intenzivne veze rumunjskih Hrvata s matičnom zemljom pružaju im vrlo važnu potporu kako bi opstali kao zajednica u multietničkom banatskom okruženju.

literatura

KRPAN, Stjepan, *Od Karaša do Biferna – Zapisi o Hrvatima u Rumunjskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Austriji i Italiji*, Zagreb, 1988, 13- 40.

MANEA-GRGIN, Castilia, *Karaševski Hrvati u prošlosti i danas*”, *Hrvatska revija*, IV/2004, br. 2, 98-103.

MANEA-GRGIN, Castilia, *Društveni razvoj rumunjskih Hrvata-Karaševaca u 17. i 18. stoljeću*, Doktorska dizertacija, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet, Zagreb, 2004.

VULIĆ, Sanja, *Osvrt na karaševske govore*, članak u katalogu «Tjedan Hrvata iz Rumunjske», 1994.

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

OBICEIURI DE PRIMĂVARĂ CEHE ȘI SLOVACE

Diana Florentina POPESCU

Morana is an ancient Czech and Slovak lay custom, based on the idea of the death and rebirth of nature which consists of making a doll stuffed with straw and mounting it on a stick or a wooden cross. The figurine is adorned with ribbons, flowers, wreaths, sometimes with a string of blown eggs or snail shells. A procession of girls and boys leads the figurine, singing or reciting poetry specific to the village, after that they gave it fire or thrown into the river. *Morana*, with all its variants *Morena*, *Morena*, *Marena*, *Marana*, *Smrt*, *Smrtka*, *Smrtholka*, *Hejhana*, *Kyselica*, *Kysel' Baba*, was considered the goddess of death. May Day is a custom similar to *Arminden* (May pole) found in Romania.

Keywords: custom, Czech, Slovakia, *Morana*, May Day.

Dintre obiceiurile cehe și slovace de primăvara m-am oprit la *Morena* și la *Înălțarea Maiului* sau *Armindenul*, la care am participat la Bratislava.

Înălțarea *Morenei* este un obicei slav precristian de gonire a iernii și de întâmpinare a primăverii, mai des atestat la slavii de apus, dar și la ruși, germani, suedezi, care constă în confecționarea unei păpuși mai mici sau de mărimea unui om, umplute cu paie și fixată pe un băț sau o cruce din lemn. De cele mai multe ori este o reprezentare feminină cu fața desenată, cu băsmăluță pe cap și îmbrăcată cu o cămașă și o fustă. În Silezia cămașa trebuia să fi aparținut ultimului localnic decedat, iar băsmăluța sau voalul ultimei mirese din localitate. Culorile predominante sunt albul și negrul, iar dacă *Morena* era îmbrăcată în prețiosul costum popular, aceasta era dezbrăcată înainte de a i se da foc. Figurina se împodobește cu panglici, flori, coronițe, uneori cu un șirag de ouă suflate sau cochilii de melci. Un alai de fete și băieți conduceau figurina, cântând sau recitând poezii specifice, până la marginea satului, unde îi dădeau foc, o aruncau în râu sau mai rar o aruncau de pe o stâncă, o băteau cu pietre, o îngropau în pământ sau o aruncau pe teritoriul satului vecin. Apoi tinerii începeau să fugă, iar cel care rămânea ultimul sau care se împiedica se credea că până într-un an va muri. Deoarece această păpușă numită *Morena* cu toate variantele ei *Mořena*, *Muriena*, *Mamuriena*, *Barboriena*, *Morěna*, *Mařena*, *Marena*, *Mařana*, *Morjana*, *Marzana*, *Smrt*, *Smrtka*, *Śmierć*, *Smrtholka*, *ejhana*,

Kyselica¹, Kysel', Baba era considerată zeița morții. După îndeplinirea acestui ritual se tăia un pom tânăr denumit *líto*, îl împodobeau cu panglici și se întorceau în sat cântând: „Smrt' jsme vám zanesli, nové léto přinesli. Smrt' plyne po vodě, nové léto k nám jede” (V-am gonit moartea, am adus un nou an. Moartea plutește pe apă, la noi vine un nou an.)

Numele ei provine din slava veche, din cuvintele *mrěti* și *moria*, în sanscrită *mara*- moarte, lat. *Mors*, iar în credințele populare slave exista o divinitate semidemonică numită *Mora*, care se spunea că sufocă oamenii în timpul somnului. În limba noastră avem cuvântul *moroi*, care apare în descântece și reprezintă niște strigoi care ar lua naștere din sufletele copiilor născuți morți, avortați sau morți nebotezați. La cehi și slovaci *můra*, *mora* (strigoaică, fluture de noapte, coșmar) era un demon feminin care putea fi alungat prin baterea hainelor cu nuiile sau prin lăsarea foarfecelor deschise, în formă de cruce.

Acest ritual cunoscut sub denumirea de *vynašení Mořeny*/ *vynašanie Moreny* semnifică de fapt omorârea „morții”, a iernii. În unele zone se confecționează și perechea Morenei, adică Mařák sau Marák. Atunci alaiul fetelor însoțește Morena, iar băieții îl duc pe Marák, cântând un fel de colinde:

*Morena, Morena,/ Morena, Morena,
za koho umřeľa,/ după cine ai murit,
za pána Martina,/ după domnul Martin,
s černýma očima./ cel cu ochii negri.*

*Bud'te baby veselé,/ Babelor vă veseliți,
nové léto neseme./ Vă aducem un nou an.
Kvítíčko, listíčko!/ Florică, frunzuliță!*

Sau:

*Neseme Mořenu / O ducem pe Mořena
pěkně přistrojenú / Frumos gătită
neseme Mořochca / Îl ducem pe Mořoch
rovnou do potoka./ Direct în pârâu.*

*Smrt, smrt ukrutná,/ Moarte, moarte cruntă
kyselica nechutná./ Nu-ți place supă
Kyselicu sníme / Supă o mâncăm
a smrt utopíme./ Și pe moarte o înecăm.*

¹ *Valašská kyselice* – supă din cartofi, varză murată, ciuperci, smântână, ou, dafin, sare, chimen; are diverse variante în care se pot adăuga cârnați, ceapă, slănină, făină, oțet, alte condimente, precum piper, boia, busuioc, rozmarin, pătrunjel.

Cele două păpuși se despart printr-un sărut simbolic, înainte de a fi arse sau aruncate în apă. Acest ritual se mai păstrează numai în unele zone, mai mult la sate și are loc de obicei în Postul Paștelui într-una din duminicile 4, 5 sau 6, denumite Duminica Amiciției, a Morții sau a Floriilor. În Cehia se păstrează proverbul: *Proti Mořeně není kořene* – Nimeni nu scapă de moarte. Originile acestui ritual au fost controversate de-a lungul vremii: cum că ar fi venit de la romani, de la germane sau de la polonezi. Cel mai vechi document ceh în care se descrie acest obicei datează din 1366 și aparține Sinodului de la Praga, iar în Slovacia din secolul al XVI-lea. Cronicarul polonez Jan Długosz (1415-1480) scrie despre zeița Marzyana asemuind-o cu zeița fertilității, Ceres. De altfel de-a lungul secolelor Morena a fost comparată cu Hecate, zeița greacă a răscrucilor ce avea trei capete, cu Proserpina, zeița prosperității, a primăverii, dar și stăpâna infernului, cu Sf. Marketa sărbătorită pe 13 iulie, protectoarea femeilor însărcinate, a țăranilor și a păstorilor. Morena apare sub diverse înfățișări: preafrumoasa chelăreasă a cerului, tânără fată, mama lui Triglav, bătrână posomorâtă, urâtă, în haine cernite, care menține ordinea și repausul.

Alte obiceiuri străvechi asemănătoare Morenei: în Rusia *Maslenice* cu o săptămână înainte de intrarea în Postul Paștelui, altele au loc odată cu solstițiul de vară și se numesc la slavii de răsărit *Kupalo*, *Jarilo*, *Kostroma* și la slavii de sud *German* sau *Džerman*, *Skalojan*, *Perperun*, *Juraj cel Verde*, în România *Caloianul* sau *Scaloianul*:

Ene, Ene, Scaloiene
O, o, o ...
Să deschizi porțile
O, o, o ...
Să curgă ploile
Să curgă șiroaiele
O, o, o ...
Să umple zăvoaiele.

Ritualul a început să dispară în Cehia pe la finele secolului al XIX-lea, iar în Slovacia aprox. în 1930, fiind menținut până în 1989 doar de anumite ansambluri folclorice. Excepție fac regiunile cehe Trutnov și Přerov, unde s-a păstrat continuitatea. După 1989 acest obicei laic a început din nou să se practice în multe sate și orașe. *Marena* nu s-a păstrat la cehii și slovacii din țara noastră.

Obiceiul apare la scriitori precum Ján Kollar (1793-1852) în timpul Renașterii Naționale, la Karel Jaromír Erben (1811-1870) în *Prostonárodní české písně a říkadla*, Cântece cehe populare simple și zicători 1864, la Alois Jirásek (1851-1930), *Staré pověsti české – O Čechovi*, Mituri vechi cehe – Cehul, la Božena Němcová (1820-1862) ș.a. De asemenea există expresiile: *vztáhla po něm ruku Morena*, a întins mâna după el Morena, *sklonil čelo do klínu Moreny*, și-a așezat fruntea în poala Morenei.

Mikoláš Aleš (1852-1913) și František Ženíšek (1849-1916) au redat ciclul de 14 picturi intitulat *Patria* la Teatrul Național din Praga, dintre care una o înfățișează pe Morana care îi arată drumul spre lumea cealaltă unui călăreț. Figura Moranei apare și în filmul ceho-american *Kněžna Libuše* (Prințesa Libuše) din anul 2009.

Ca și în alte state, în fosta Cehoslovacie din 1 mai 1919 s-a sărbătorit ziua muncii, dar și înălțarea Maiului sau Armindenul, obicei asemănător întâlnit și la noi. 1 mai este considerată sărbătoarea iubirii, când oricare ceh și slovac își amintește de poetul romantic Karel Hynek Mácha 1810-1836 și recită cu plăcere măcar începutul poemul *Máj* 1836:

*Byl pozdní večer – první máj –
večerní máj – byl lásky čas.
Hrdliččin zval ku lásce hlas,
kde borový zaváněl háj.*

Era seară târzie – de întâi mai –
noapte de mai – era timpul iubirii.
Trilul turturelelor la ea te-mbie
în dumbrava înmiresmată de pini.

De 1 mai multe perechi de îndrăgostiți depun flori la mormântul poetului, din cartierul praghez Petřín. Cel mai vechi document cehesc despre Arminden datează din 1422, în care se precizează că flăcăul care îl înălța era recompensat cu permisiunea de a se căsători cu fata. Tradiția spune că în seara zilei de 30 aprilie ceata de flăcăi mergea în pădure să taie un pom falnic, de obicei un mestecăn, molid, pin sau brad. Îi tăiau crengile, îi îndepărtau scoarța, lăsându-i numai vârful pentru a fi împodobit cu o coroană, panglici și flori. Înălțau Armindenul în mijlocul localității sau chiar într-un loc tainic ca nu cumva flăcăii din satele vecine să ale fure pomul, așa că stau de pază. În anumite localități se înălța Maiul chiar la solstițiul de vară, iar după festivitate, pomul se ardea.

De-a lungul anilor acest obicei a avut mai multe semnificații: fie era înălțat de un tânăr pentru iubita lui, iar între casele lor se presăra o dâră de rumeguș, de var sau de nisip, fie reprezenta un dar comun din partea flăcăilor pentru toate fetele nemăritate din localitatea respectivă, sau actualmente în marile orașe Maiul e înălțat de Primărie, de obicei în fața Căminului Cultural. După festivitate tinerii care au înălțat Armindenul, merg însoțiți de muzică și cântece pe la casele fetelor și sunt ospătați, primesc daruri sau li se oferă bani. În orașe se organizează petreceri în aer liber, concerte, concursuri, chioșcuri cu mâncare și băutură pentru toată lumea.

Alt obicei de 1 mai este cel de a-ți săruta iubita sau iubitul sub un pom înflorit, cel mai bine sub un cireș sau un mestecăn, fiind o consecință a proverbului: *Divka na prvního máje nepolíbená, do roka uschne* (Fata nesărutată de întâi mai, se va usca până-ntr-un an). Conform etnologilor este mult mai recent, având în vedere că

În secolul al XIX-lea era ceva de neînchipuit ca acest lucru să se petreacă în văzul lumii. În alte localități se organizau în prima duminică a lui Florar petreceri numite *Kytka* (Buchețelul), organizate de băieți sau *Věneček* (Cununița), organizate de fete.

Tot din secolul al XIX-lea datează și petrecerile studențești numite *Majáles*, oprite în timpul celui de-al II-lea Război Mondial, reluate în anii 60, interzise după 1968, reluate din 2004 mai mult ca niște festivaluri muzicale, concursuri de îndemânare, de miss și mister.

Bibliografie

- Bestajovský, M., *Velká kniha lidových obyčejů a nápadů pro šikovné ruce*, Computer Press, Brno, 2008
- Ionescu, A. I., *Mitologia slavilor*, Ed. Lider, București, 1999
- Klepáčová, E.: *Jarné obchôdzky*. In: *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava 1990
- Šindlářová, I., Růžička, J., *Báje a mýty starých slovanů*, Fontána, 2003
- Žíbrt, Č., *Stavění májů: Národopisná scema: Obřady, zábavy, písně, řeči, přípitky při slavení májových obyčejů*, Řada „Besední pořady“, ročník XIX., sešit 2. Nákladem Besedních pořadů, Praha, 1929

Surse electronice

<http://www.ludovakultura.sk/>.

Poze <http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Morana>.

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

INFLUENȚE ȘI REALIZĂRI ORIGINALE ALE ARTEI MEDIEVALE BALCANICE

Dușița RISTIN

Our work starts with a discussion of some aspects of the history of culture, with references to the historical events in the evolution of Southeastern Europe art during the Middle Ages. The Medieval Byzantine art in the Balkans is the result of a stable and fruitful contact of the stylistic influences and intersections of the knowledge of South Slavic, Romanian and Greek gifted craftsmen. Therefore, we will deal with, on the one hand, the contents which are common to such masterpieces of art especially regarding the church one and, on the other hand, with those aspects that have made them be unbeaten - their aesthetic and theological identity. We are going to locate those border areas of medieval art in which the stable principles (rules) could be converted into artistic individual authorial solutions in South-Slavic and Romanian space.

Keywords: history of culture, medieval art, Byzantine tradition, the Balkans, originality.

Studierea istoriei culturii social-politice, artistice și religioase a popoarelor din sud-estul european ne arată că dincolo de structurile vizibile, analizabile cu instrumente conceptuale, există și un conținut adecvat interpretărilor și explicațiilor globale, pe de o parte, și comportamentale individualizante, pe de altă parte.

Relațiile culturale dintre români și slavii sud-dunăreni se desfășoară, în anii următori întemeierii principatelor românești din secolul al XIV-lea, sub zodia unor profunde schimbări din Peninsula Balcanică, determinate contextual de înfrângerea treptată a țărilor balcanice de către Imperiul Otoman și decăderea economică a acestui spațiu. Este vorba despre un proces care își are rădăcinile încă din secolul al XII-lea, când Imperiul Bizantin cunoaște o perioadă de slăbire politică în ultima parte a dinastiei Comnenilor (1081-1185), urmată la începutul secolului al XIII-lea de victoria participanților la cruciada a IV-a asupra Bizanțului și instaurarea Imperiului latin în Constantinopol, în 1204¹, o dominație apuseană lipsită însă de prestigiul și strălucirea Bizanțului, care nu a exercitat decât înrâuriri culturale și artistice sporadice și neînsemnate și care nu a fost capabilă să se întărească, ceea ce a determinat de altfel și prăbușirea acesteia în anul 1261. Tendințele centrifuge din Peninsula Balcanică din perioada dominației bizantine au dus la apariția în secolul al XII-lea și, respectiv, al XIII-lea, a unor noi state în Balcani, cel sârbesc și cel vlaho-

¹ Virgil Vătășianu, *Istoria artei europene*, I, *Epoca veche*, București, 1967, p. 502.

bulgar, formațiuni politice care aveau să aibă și ele idealuri imperiale de inspirație bizantină. Astfel, în acest spațiu, Ivan Asen II (1218-1241) va înfăptui un țarat vlaho-bulgar întins, iar mai apoi va predomina Serbia din vremea lui Stefan Dušan (1331-1355), care își va extinde stăpânirea la rândul său asupra unor teritorii bizantine și bulgărești. Apogeul tendinței de preluare a modelului politic bizantin a fost atins în Serbia în timpul domniei lui Stefan Dušan și a urmașului său, Stefan Uroš V (1355-1371), singurul țar al sârbilor, Stefan Dušan (titlu preluat la 16 aprilie 1346), domnind „după modelul obișnuit al romeilor (bizantinilor)”¹.

Conflictele dintre cele trei țări rivale din Balcani au ușurat expansiunea cuceritorilor turci, astfel încât țaratul vlaho-bulgar, prin dezbinări interne și lovituri din afară, își încheie istoria în 1396, pentru mai bine de o jumătate de mileniu de stăpânire otomană. Cealaltă putere sud-slavă pe care am menționat-o, cea a sârbilor, încercă să dăinuiască, prelungindu-și până la jumătatea secolului al XV-lea zbaterea din ce în ce mai slabă și zadarnică, regatul și țaratul sârb de odinioară fiind redus treptat la un îngust despotat, care va fi asimilat în totalitate de marele imperiu turcesc, în 1459.

Prezentarea succintă a evenimentelor social-politice de mai sus are menirea de a încadra referențial liniile directoare în care a trebuit să evolueze arta bizantină din perioada ultimei dinastii, cea a Paleologilor (1261-1453), precum și de a emite ipoteza că în aceste condiții în Bulgaria și Serbia s-a dezvoltat treptat o artă de tradiție bizantină, dar cu numeroase caractere particulare. Pentru toate aceste țări este comun faptul că evoluția artistică a fost determinată de interesele clasei feudale și ale bisericii și se grefează principial pe tradiția ortodoxismului². Atât Bulgaria din timpul dinastiei Asăneștilor, cât mai ales Serbia lui Stefan Dušan, și-au afirmat identitatea prin ortodoxie și au reprezentat în egală măsură continuări ale ideii imperiale bizantine în forme „naționale”. Biserica Ortodoxă Sârbă din secolul al XIV-lea, de pildă, a fost un fel de biserică națională, iar acest fapt decurgea și din identificarea etniei cu confesiunea, bisericile ortodoxe, în general, asumându-și acest rol de protejare a identității naționale.

În ceea ce privește arta bizantină, dezvoltarea acesteia cunoaște două perioade culminante de la începuturile sale și până către finele secolului al XII-lea, două „epoci de aur”³, urmate de acea perioadă de uluitoare înflorire artistică din vremea dinastiei Paleologilor. Prima durează de la începutul secolului al IV-lea până către sfârșitul secolului al VII-lea și al cărui moment suprem este domnia lui Iustinian (527-565), iar cea de-a doua, de la finele secolului al IX-lea până la finele secolului al XII-lea, atunci când la Constantinopol domnesc împărații macedoneni și

¹ Alexandru Madgearu, *Originea medievală a focarelor de conflict din Peninsula Balcanică*, București, 2001, p. 110.

² Vătășianu, *op. cit.*, p. 503.

³ G. Oprescu, *Manual de istoria artei, Evul Mediu*, București, 1985, p. 139.

Comnenii, și când arta bizantină devine arta călăuzitoare a Europei¹. Ulterior, în timpul Paleologilor, ultima Renaștere a artelor s-a manifestat atât în Imperiu, care a fost în cele din urmă redus la Constantinopol și suburbiile sale, cât și în principatele grecești autonome (Sparta, Trapezunt) și în statele slave care au urmat exemplul Bizanțului².

Așezate la răscrucea dintre lumea orientală și Europa Centrală, de altă confesiune și civilizație, Țările Române din Veacul de Mijloc au moștenit cultura statelor sud-slave de odinioară. Au primit-o prin intermediul aceleiași confesiuni creștine pravoslavnice, prin continuitatea acelorași aspirații politice, prin strânse legături de sânge dintre dinastii sau mari familii boierești. Creștinismul ortodox reprezintă fenomenul central al specificității românești și datorită acestuia ne deosebim mult de celelalte comunități romanofone din vestul Europei, devenind, în raport cu acestea, o individualitate romanică specifică, romanitatea orientală. Prin urmare, este cunoscut faptul că, de-a lungul istoriei, această romanitate a avut mai multe momente de aculturație, mai întâi slavo-bizantină, prin ortodoxia sud-dunăreană, apoi maghiară și germană, prin catolicism și prin Reformă, prin unirea greco-catolică și activitatea Școlii Ardelene, când ne-am reapropiat elementele de cultură latină.

În perioada medievală, acest proces de asimilare a culturii bizantino-slave n-a fost însă singura cale de îmbogățire a resurselor noastre sufletești și spirituale. O creație proprie, uneori originală, a crescut din adaptarea elementelor de împrumut la cerințele altor forme de viață. În noua fază de dezvoltare în cadrul vieții românești, cultura bizantino-slavă s-a transfigurat prin contribuții noi, care explică și persistența ei până târziu, precum și superioritatea unor manifestări ale ei față de nivelul celorlalte țări din ortodoxia sud-slavă a vremii.

Domeniul cel mai fertil din cadrul relațiilor române și sud-slave din epoca medievală se dovedește a fi cel cultural, apartenența la ortodoxism constituind, cum am mai spus, o bază adecvată pentru crearea unui sistem de interferențe, schimb de idei și identități culturale. Acestea susțin un sistem comun de mentalități culturale, religioase și artistice, iar unul din momentele de apogeu ale acestor interferențe culturale poate fi marcat în perioada domniei lui Neagoe Basarab (1512-1521), care a patronat viața culturală din Țara Românească în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

Astfel, cea mai de seamă ctitorie a lui Neagoe Basarab și a soției sale, Despina Milița, din neamul despoților sârbi Branković, biserica mănăstirii Curtea de Argeș, a fost sfințită la 1517 și se cunoaște, de asemenea, faptul că Despina Milița a ajutat cu banii și podoabele sale la ridicarea renumitei biserici între 1514-1517 și a făcut importante danii mănăstirilor Krušedol și Sopoćani din Serbia. Din ordinul acestei doamne se pictează în pronaosul bisericii de la Curtea de Argeș, pe același perete de

¹ *Ibidem*.

² A. A. Vasiliev, *Istoria Imperiului Bizantin*, Iași, 2010, p. 679.

pe latura de sud cu tabloul votiv al familiei lui Neagoe, o frumoasă frescă în care stă înfățișat Cneazul Lazar al Serbiei (1372-15 iunie 1389), așezat față în față cu imaginile sfinților Simeon și Sava ai Serbiei de pe peretele opus din pronaos. Voievod încercat și viteaz, cneazul Lazar al Serbiei se număra printre strămoșii doamnei Despina Milița și era modelul absolut al monarhului creștin, apărător al creștinătății, căzut pe câmpul de luptă de la Kosovo Polje (1389), în încercarea de a slava Serbia de la cucerirea otomană¹. Portretul cneazului Lazar de la Argeș, prezentând modelul bisericii mănăstirii Ravanica, ctitoria sa ridicată între anii 1375-1381 a cărei arhitectură se bazează pe tradiția de la Muntele Athos și care a servit ca prototip și exemplu pentru mănăstirile sârbești de mai târziu², creează o pereche simetrică pentru tabloul votiv al lui Neagoe Basarab, care se plasează astfel în descendența acestui mare erou al creștinătății³.

Prin acest paralelism al imaginilor și în contextul istoric general de amplificare a ofensivei otomane, Neagoe Basarab devine noul erou aducător de speranță pentru Orientul ortodox, iar biserica de la Curtea de Argeș, asemenea celei construite de cneazul Lazar, un loc de prestigiu și de refugiu spiritual, care va rămâne în memoria poporului și în tradiția din poezia epică populară⁴. Avem deci o asumare a unui model simbolic al virtuților creștine întruchipate de monarhul sârb și o preluare a acestei misiuni de continuare a luptei împotriva dominației turcești, care se va exprima în planul concret al realității istorice mai ales printr-o susținere a rezistenței spirituale și prin dorința domnului român de aderare la un front antiotoman al statelor creștine europene⁵. Acestea sunt argumente care lămuresc cu atât mai mult modul în care domnitorul Neagoe Basarab a dorit să fie reprezentat în tabloul votiv, în imediata apropiere cu viteazul și sfântul cneaz Lazar și cu marile icoane cu dublă față, înfățișând sfinți militari și sfinți cuvioși, care delimitau camera mormintelor princiare. Se cuvine precizat faptul că pictarea originală a bisericii, datorată zugravului Dobromir din Târgoviște, a fost terminată în anul 1526, după moartea voievodului, în timpul urmașului său, Radu de la Afumați (1524; 1525-1529), iar între anii 1880-1886, cu prilejul unor ample lucrări de restaurare, arhitectul francez André Lecomte du Noüy a decis înlocuirea picturii originale cu cea nouă⁶. Astăzi, din opera originală a lui Dobromir și a echipei sale nu se mai păstrează decât 34 de fragmente, din care 29 în colecția Muzeului Național de Artă al României, două la Muzeul Național de Istorie a României și trei la muzeul din Curtea de Argeș. Elemente precum monumentalitatea tratării, echilibrul compozițional,

¹ Lucreția Pătrășcanu, *Tabloul votiv Neagoe Basarab și familia sa*, în *II Catalog la Mărturii. Frescele Mănăstirii Argeșului*, București, 2013, p.68.

² Dušan V. Komluški, *Средњовековни манастири и цркве у Србији*, Belgrad, 2004, p. 90.

³ Pătrășcanu, *op. cit.*, p. 68.

⁴ Idem, *Cneazul Lazăr*, în *op. cit.*, p. 72.

⁵ Cf. Pătrășcanu, *Tabloul votiv...* n. 7, p.70.

⁶ Emanuela Cernea, *Arta în Țara Românească în secolul XVI*, în *Ghidul Galeriei de Artă Veche Românească*, București, 2008, p.41.

armonia cromatică și desăvârșita execuției tehnice plasează frescele de la biserica Argeșului în galeria capodoperelor picturii postbizantine, ilustrând un fast aulic neegalat, dar și priceperea și rafinamentul unui meșter format în ambianța școlii iconografice veneto-cretane¹.

Circulația numeroșilor meșteri purtători și mijlocitori ai tradiției iconografice bizantine, originari din Epir și Macedonia Apuseană sau din întreg spațiul sud-slav medieval, organizați în bresle, care au străbătut toate ținuturile balcanice, până la Dunăre și în Carpați, precum și tradiția iconografică sârbească, cu realizări memorabile încă din secolul al XIII-lea, ne îndreptățesc să evidențiem câteva din complexele mănăstirești medievale sârbești cu bisericile lor și care sunt reprezentative în ceea ce privește dezvoltarea unei concepții arhitecturale originale, concretizate în două stiluri distincte, cunoscute sub denumirea de Școala de la Raška (secolul al XII-lea) și, respectiv, Școala de la Morava (a doua jumătate a secolului al XIV-lea, având ca punct de pornire realizarea artistică a mănăstirii deja menționate, Ravanica). Datorită valorii lor monumentale și iconografice, frescele de la Studenica (1183-1195, ctitoria marelui jupan Stefan Nemanja), Mileševa (ctitoria regelui Vladislav, 1218-1219), Sopoćani (ctitoria lui Uroš I Nemanjić, 1263), Gračanica (ctitoria regelui Milutin Nemanjić, 1315, fresce de la 1318-1321), Dečani (ctitoria regelui Stefan Dečanski, 1327-1335 și a fiului său, regele și țarul de mai târziu Stefan Uroš IV Dušan), Manasija (ctitoria despotului Stefan Lazarević, 1407-14018) ocupă un loc deosebit în sfera picturii și artei bisericești ortodoxe în ansamblu. Frumusețea frescelor mănăstirii Sopoćani, de pildă, din secolul al XIII-lea, i-au determinat pe unii dintre cei mai cunoscuți istorici de artă, precum Germain Bazin (*Istoria artei*, 1953) și Viktor Nikitici Lazarev (*Istoria iconografiei bizantine*, 1948), să afirme că școala de pictură în frescă din Serbia este cea mai frumoasă tocmai datorită frescelor din secolul al XIII-lea din acest cunoscut lăcaș de cult².

La sud de Dunăre, putem evidenția faptul că filiera culturală medievală bulgară, prin intermediul căreia o bună parte din creațiile artistice de sorginte bizantină au ajuns în spațiul românesc, a cunoscut o perioadă de maximă înflorire a culturii medievale în vremea țarului Ivan Alexandru (1331-1371), al cărui patronaj asupra artelor a jucat un rol important în dezvoltarea acestora. Iubitor de cultură și posesor al unei importante biblioteci, donator generos care a contribuit la renovarea a numeroase mănăstiri din spațiul bulgar (Mănăstirea Bacikovo, ctitorie care își are începuturile în secolul al XI-lea, așezămintele bisericești de la Nessebar și mănăstirea Zograf de la Muntele Athos), țarul bulgar a comandat și realizarea unor manuscrise (psaltiri, evanghelii, zbornice), care se disting prin frumusețea lor decorativă.

În cele din urmă, nu putem să nu trecem cu vederea faptul că Țările Române, deși se înscriu în aria de influență bizantină, determinată în mare măsură

¹ *Ibidem*.

² Komluški, *op. cit.* p.365.

de apartenența poporului român la Biserica de rit ortodox, s-au situat mereu la confluența celor două mari culturi europene – cea răsăriteană și cea apuseană – și, prin urmare, vor asimila și elemente ale civilizației occidentale, pe care le vor adapta specificului local¹. Astfel, conform aprecierii specialiștilor în domeniu, arta medievală românească, văzută ca o expresie a acestor sinteze originale, parcurge în evoluția sa mai multe etape². Prima dintre acestea începe în secolul al X-lea și se încheie în secolul al XIV-lea, fiind hotărâtoare în procesul de cristalizare a particularităților artei medievale românești. Este perioada când se ridică primele monumente de arhitectură, se adoptă programe iconografice în pictură, se dezvoltă arta caligrafiei și artele decorative, domenii puternic marcate de cultura bizantină, dominantă cum am văzut deja în această parte a Europei. Cea de-a doua etapă de înnoire a formelor artistice tradiționale și de diversificare a programelor constructive corespunde perioadei de consolidare a statelor românești și de dezvoltare a vieții economice în contextul luptei împotriva expansiunii Imperiului Otoman și al tendințelor hegemonice ale Ungariei și Poloniei, iar secolele al XV-lea – al XVI-lea marchează momentul de apogeu în evoluția artei și culturii din Țările Române. Acum au loc în Țara Românească și Moldova primele sinteze în arhitectură, sculptură, pictură și broderie între arta de tradiție bizantină și sud-slavă și arta occidentală, gotică și renașcentistă. Veacurilor al XVII-lea – al XVIII-lea le corespunde ultima fază de evoluție a artei medievale de la noi, perioadă în care cele trei provincii românești erau vasale Imperiului Otoman și în care vor fi asimilate influențe artistice islamice, venite pe filieră otomană, și elemente occidentale specifice renașterii târzii și barocului vehiculate de meșterii din Italia, Transilvania, Polonia și Ungaria, la sfârșitul secolului al XVII-lea Transilvania trecând sub autoritatea Imperiului Habsburgic. Prin îmbinarea tradiției locale cu influențele primite din exterior, în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) ia naștere stilul brâncovenesc, considerat a fi primul stil românesc, care va marca arta celor trei provincii românești și a cărei autoritate se va exercita pe tot parcursul secolului al XVIII-lea, până la începuturile epocii moderne.

Bibliografie

CERNEA, E., *Arta în Țara Românească în secolul XVI*, în *Ghidul Galeriei de Artă Veche Românească*, Muzeul Național de Artă al României, București, 2008, pp. 35-57

DOBJANSCHI, A., *Galeria de Artă Veche Românească*, în *Ghidul Galeriei de Artă Veche Românească*, MNAR, București, 2008, pp. 7-10

¹ Ana Dobjanschi, *Galeria de Artă Veche Românească*, în *Ghidul Galeriei de Artă Veche Românească*, București, 2008, p. 12.

² *Ibidem*.

- DRĂGUȚ, V., *Dicționar enciclopedic de artă veche românească*, ed. a II-a. Ediție îngrijită de Tereza Sinigalia, Ed. Vremea, București, 2000
- KOMLUŠKI, Dušan V., *Средњовековни манастири и цркве у Србији*, Службени гласник, Belgrad, 2004
- MADGEARU, A., *Originea medievală a focarelor de conflict din Peninsula Balcanică*, Ed. Corint, București, 2001
- OPRESCU, G., *Manual de istoria artei, Evul Mediu*, Ed. Meridiane, București, 1985
- PĂTRĂȘCANU, L., *Cneazul Lazăr*, în II *Catalog la Mărturii. Frescele Mănăstirii Argeșului*, Muzeul Național de Artă al României, București, 2013, pp. 72-73
- PĂTRĂȘCANU, L., *Tabloul votiv Neagoe Basarab și familia sa*, în II *Catalog la Mărturii. Frescele Mănăstirii Argeșului*, Muzeul Național de Artă al României, București, 2013, pp.68-71
- VASILIEV, A. A., *Istoria Imperiului Bizantin*, Ed. Polirom, Iași, 2010
- VĂTĂȘIANU, V., *Istoria artei europene, I, Epoca veche*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1967

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

DIDACTICĂ

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

TVORBA A VYUŽÍVANIE TESTOV PRI VÝUČBE SLOVENČINY AKO CUDZIEHO JAZYKA

Vladimíra BASHIR GÉČOVÁ

Content of this paper is to point to three basic phases that make up the production of quality didactic test – planning, design, verification and adjustment. In theory follows the criteria for all language levels of the Common European Framework of Reference for Languages and literature teaching professional, dedicated to creating tests. Drafting tests form an essential part of professional and methodological training of lecturers on the learning process. Lecturer actively uses them in the implementation of teaching. Tests serve as a didactic tool and also detect and control the quantity and quality of acquired knowledges and skills. Creating tests is essential in the learning process.

Keywords: test, language level, Slovak as a foreign language, lecturer.

Téma nášho príspevku vyplynula z každodennej pedagogickej praxe lektorky slovenčiny ako cudzieho jazyka na Sofijskej univerzite sv. Klimenta Ochridského v Bulharsku a podobne v Ústave jazykovej a odbornej prípravy cudzincov a krajanov Centra ďalšieho vzdelávania Univerzity Komenského v Bratislave. Našou ambíciou je poukázať na koncipovanie a tvorbu testov ako nevyhnutnú súčasť odbornometodickej prípravy lektorov na vyučovací proces a zdôrazniť potrebu ich aktívneho využívania pri realizácii vyučovania.

Slovo test (z lat. *testor, testorí*) v zmysle skúšať, skúmať, overovať, dosvedčovať či dokazovať sa poníma veľmi široko. Jedna z definícií tohto hesla uvádza, že ide o „skúšku na overenie určitých hodnôt, akosti, vlastností, vedomostí, znalostí“ (Slovník cudzích slov, 1997, s. 905). Pre nás je pojem markantný v terminologickej oblasti psychológie, pedagogiky či didaktiky. „Pod testom sa rozumie štandardizovaný postup, ktorým je vyvolaná určitá aktivita, ktorej výsledok sa potom meria a hodnotí tak, že sa individuálny výsledok porovnáva s výsledkami dosiahnutými inými jedincami v rovnakých podmienkach alebo s vopred presne stanoveným kritériom, štandardom“ (Turek, 1996, s. 13). Predmetom nášho záujmu sú testy (druh písomnej skúšky) ako primárny prostriedok overovania, zisťovania a následného hodnotenia výsledkov v procese osvojovania a učenia sa slovenčiny ako cudzieho jazyka, ktorými sa zisťuje kvantita i kvalita vedomostí, znalostí

a zručností učiacich sa subjektov, v našom prípade študentov slovenského jazyka a literatúry.

Teoretická východisková báza, o ktorú sa opierame, je v súlade s kritériami pre jednotlivé referenčné úrovne podľa SERR¹ a zároveň vychádzame z lingvistickej monografie J. Pekarovičovej (2004). Teoreticky nadväzujeme v slovenskej didaktickej literatúre na práce I. Turka a M. Lapitku venujúce sa problematike didaktických testov. Metodicky je pre nás podnetná príručka M. Chrásku o testoch pre učiteľov a študentov učiteľstva.

Vyučovací proces si vyžaduje precízne plánovanie, (pred)prípravu, samotnú realizáciu, následnú úpravu či vyhodnotenie. Jeho neoddeliteľnou zložkou je samotný test so špecifickými funkciami. Pri koncipovaní a tvorbe testov za rozhodujúce možno pokladať ciele vyučovacieho procesu v oblasti jazykovej prípravy cudzincov, študentov i krajanov v jazykových kurzoch predmetu SakoCJ². Prvotným impulzom úspešného koncipovania testov je špecifikácia obsahu učiva pre jazykové úrovne v jednotlivých ročníkoch štúdia. S tým súvisí dôsledný výber, používanie a „príprava diferencovaných učebných materiálov zahrňujúcich reprezentatívny výber jazykových javov a komunikačných situácií z pohľadu príslušných jazykových oblastí a vymedzeného didaktického cieľa“ (Pekarovičová, 2004, s. 28-29). Treba mať na zreteli, že skladbu študujúcich predstavujú frekventanti lektorátov slovenského jazyka a kultúry na univerzitách v zahraničí, konkrétne v našom prípade sú to študenti s filologickým zameraním štúdia (jednoodborové štúdium slovistiky na Katedre slovanskej jazykovedy Fakulty slovanských filológií Sofijskej univerzity sv. Klimenta Ochridského v Bulharsku) a budúci prekladatelia. „Na základe aktuálnych sociolingvistických okolností možno v jednotlivých typoch jazykovej prípravy modifikovať vzťah gramatiky a nácviku receptívnych a produktívnych rečových schopností, cieľavedome budovať inventár potrebných systémových lingvistických znalostí s ohľadom na jazykové vedomie študujúcich“ (ibid., s. 28). Strategickým prístupom volíme dostupné učebné materiály (pozri ďalej), a samozrejme, podkladom testového materiálu sú časovotematické plány jazykových kurzov. Charakterové zameranie testov odzrkadľuje vyššie uvedené faktory v súlade s požiadavkami reflektujúcimi testovanú jazykovú úroveň.

Podľa M. Chrásku (1999, s. 9) riadený proces výučby je charakterizovaný dvoma základnými funkciami: 1) odovzdávaním nových poznatkov a 2) kontrolou

¹ Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky: Učenie sa, výučba, hodnotenie (angl. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment) obsahujúci špecifikáciu jazykových zručností jednotlivých referenčných úrovní s dôrazom na spoločný základ pri testovaní jazykových znalostí. V príspevku venujeme pozornosť problematike tvorby testov ako ukazovateľov úrovne sociolingválnych kompetencií učiacich sa v univerzitnom prostredí. Nemáme na mysli kritériá na testovanie znalosti slovenčiny ako cudzieho jazyka z hľadiska certifikácie cudzincov.

² Podrob. k vymedzeniu pojmu a špecifikácii predmetu Slovenčina ako cudzí jazyk pozri Pekarovičová, 2004, s. 32-55).

kvantitu a kvalitu osvojených vedomostí a zručností. Proklamujeme tak dôležitosť funkcie spätnoväzbového kanála, ktorý informuje vyučujúceho/lektora o tom, ako študent učivo spracoval, či mu porozumel a zároveň vykresľuje reakcie pedagóga na výkon študenta (hodnotenie, odstraňovanie chýb, konzultácie a pod.). Reakcia v tomto vzťahu sa okrem orálnej formy deje aj prostredníctvom písomnej formy – testov. Dostávame sa tak k nášmu hlavnému zámeru – náčrtu súradníc pri koncipovaní kvalitného testu ako spätnoväzbového mechanizmu i motivačného aspektu, ktorý pozostáva z troch základných etáp. Podľa A. Hincovej (In: Hincová – Húsková, 2012, s. 41) všetky tri fázy – plánovanie, konštrukcia, overenie a úprava testu významne ovplyvňujú finálnu podobu testu. Všetky výsledky, ktoré testom získame, si vyžadujú dôslednú analýzu a vyhodnotenie ako kvantifikátory deklarujúce logickú postupnosť a správnosť krokov pri jeho tvorbe. Vďaka nim sú zdôraznené výhody, ktoré testy prinášajú.

Je v absolútnej kompetencii pedagóga, aby exaktne formuloval obsahový charakter testových otázok (úloh) so zreteľom zistiť, do akej miery si študenti osvojili stanovený rozsah gramatických a lexikálnych javov podliehajúcich tematickému plánu a samotnému cieľu vzdelávacej aktivity v konkrétnej jazykovej skupine (v ročníku). Proklamujeme, že je potrebné zdôvodniť zámer výberu konkrétnych úloh, tiež voľbu hierarchie pri koncipovaní úloh, a v neposlednom rade ich celkový počet. Je na schopnosti a obratnosti pedagóga, akú stratégiu zvolí pri tvorbe kvalitného a praktického testového materiálu.

V prvotnej plánovacej fáze si pedagóg stanoví účel testovania, teda „čo“ testuje, „koho“ testuje a aká je reflexia konkrétnych výsledkov testovania. Východiskom je rozsah i obsah testovaného učiva podľa príslušnej pedagogickej dokumentácie, ktorá obsahuje primárne a doplnkové učebné materiály týkajúce sa výučby slovenčiny ako cudzieho jazyka (základné učebnice, gramatické a pravopisné cvičebnice, gramatiky slovenčiny, fonetické, konverzačné a textové príručky s cvičeniami, obrázkové slovníky, beletria, populárno-náučné texty, rôzne typy komunikátov a pod.)¹. Testovanou „zložkou“ je cieľová skupina študentov sledovanej jazykovej úrovne v konkrétnom ročníku štúdia. Na základe týchto parametrov si lektor vytýči: aké bude časové rozpätie testu (s tým súvisí počet a čiastočne aj forma testových úloh); akú finálnu podobu bude mať (aký druh testu chce vytvoriť); aký typ úloh sa v ňom bude vyskytovať; akým spôsobom ho bude vyhodnocovať. „Pri vymedzení obsahu testu treba argumentovať, aké sú očakávané a predpokladané vedomosti a zručnosti študentov, ktoré časti učebnej látky a ktoré špecifické ciele má test pokryť“ (ibid., s. 41).

V konštrukčnej fáze testu lektor vytvára jednotlivé testové položky – úlohy a koncepčne ich zoraduje postupom od jednoduchých k zložitejším. Úlohy analyzuje

¹ Z hľadiska individuálnych potrieb lektorov pri práci s dostupnými aj vlastnými učebnými materiálmi na kurzoch jazykovej výučby nie je vo všeobecnosti potrebné vymenúvať inventár existujúcej literatúry.

a hľadá koreláciu so špecifickými cieľmi, ktoré si stanovil a s reprezentatívnosťou pilierov testovaného učiva. Kontroluje ortografickú, sémantickú i gramatickú správnosť zadaných úloh s dôrazom na jednoznačnosť, nespochybniteľnosť a hodnovernosť správnej odpovede. Správna a presná formulácia úloh odvádza študentov od neželateľných foriem odpovedí. Zároveň overuje technickú kvalitu úloh (správne formulované, zrozumiteľné, primerane dlhé), a v neposlednom rade kontroluje obťažnosť úloh, t.j. či sú adekvátne náročné/ obťažné pre cieľovú skupinu študentov.

Postup pri konštrukcii testu uvádzajú viacerí autori rôznym počtom krokov, avšak s identickým obsahom. My sme zvolili postup podľa I. Turka (1996, s. 20-42). Uvádzame ho v skrátenej podobe: 1) vymedzenie účelu testu; 2) vymedzenie obsahu testu; 3) určenie formy úloh; 4) určenie testovacieho času; 5) určenie počtu úloh; 6) určenie formy a počtu variantov testu; 7) návrh predbežnej podoby testu (tzv. prototyp); 8) určenie spôsobu skórovania; 9) posúdenie testu kompetentným odborníkom; 10) predbežné overenie testu; 11) finálna úprava testu a jeho foriem.

Osobitnú pozornosť venujeme jednotlivým typom testových úloh. Bohatá variabilita testových úloh sprostredkúva pedagógovi možnosť vyhnúť sa uniformite v zadaní testových položiek. Ak zvolí správnu stratégiu, komplexne obsiahne typologickú škálu otázok, čím zaručí originalitu testu s aspektom inováčnosti a vyhne sa tak monotónnej povahe testu. Tá sa zvyčajne dostaví selekciou iba jedného z ponúkaných typov testových úloh. Keďže nejestvuje presná klasifikácia typov úloh vyskytujúcich sa v testoch, „za skoro storočnú históriu didaktických testov sa však do istej miery štandardizoval určitý súbor úloh, ktoré autori testov používajú“ (Lapitka, 1988, s. 65). V odbornej literatúre zaoberajúcej sa problematikou testov sa uvádzajú diferenčné druhy testových úloh¹. Pre nás je smerodajná kategorizácia na tri základné skupiny – zatvorené, otvorené a poloopené otázky/testové úlohy.

Zatvorenými otázkami zisťujeme správnosť obsahu výpovede, pri nich študent vyberá z dvoch možností – *áno/ nie*, resp. *pravdivé/ nepravdivé*. Pri dichotomických úlohách neexistuje odpoveď spôsobom *čiastočne áno/ čiastočne nie*. Opodstatnenie majú otázky tohto typu najmä pri dialógoch a textoch (komunikátoch) s porozumením. Do prvej skupiny radíme úlohy na jednoduchú identifikáciu s inštrukciou, napr. *prečtiarkni, podčiarkni, zakrúžkuj, vyznač* a pod. Oblíbené sú úlohy s ponukou výberu z viacerých možností, a to s výberom iba jednej správnej odpovede alebo analogicky viacerých odpovedí. K ďalším typom úloh patria priradovacie úlohy, ktoré obsahujú dva zoznamy pojmov (údajov) a inštrukciu, pričom ku každému pojmu v prvej skupine študent priraduje niektorý z pojmov druhej skupiny tak, aby priradenie vyjadrovalo ich vzájomný vzťah zadefinovaný v inštrukcii. Cieľom zoradovacích (usporiadacích) úloh je logická následnosť (postupnosť) pojmov podľa kritérií frekvencie, chronológie, počtu a pod. Tieto typy

¹ Porov. Chráska, 1999, s. 26 a Turek, 1996, s. 26.

úloh si vyžadujú jasnú inštrukciu v smere usporiadania, ktorý údaj má byť uvedený prvý v poradí.

Ďalšiu početnú skupinu úloh tvoria poloopené otázky so stručnou odpoveďou. Nasledujú najmä po dialógoch a krátkych komunikátoch, pri ktorých treba podať informáciu jednou vetou. Využívajú sa aj v doplňovacích cvičeniach, transformačných (napr. *zmena préterita na futúrum*) alebo substitučných úlohách (napr. *náhrada slova vhodným synonymom*) vyžadujúcich si krátku odpoveď – *hlásku, slovo, slovné spojenie, číslo, gramatický, lexikálny tvar, vetu, synonymum* a pod.

Do poslednej skupiny sú zaradené otvorené otázky s rozsiahlejšou odpoveďou na sebareprezentáciu. Pri nich si študent najlepšie precvičí produktívne jazykové zručnosti (písanie). Sám vytvára krátky text, kompozíciu na zadanú tému (napr. *motivačný list, sms, e-mail, recenzia, pozvánka, žiadosť, opis osoby, miniesej* a pod.)

Zatvorené otázky tvoria nosnú konštrukciu testu, čím zaručujú jeho praktickosť (ekonomickosť). Preferovaním stručných odpovedí deklarujú jednoduchý a uľahčujúci spôsob hodnotenia testu s vytvoreným kľúčom správnych odpovedí. Na stupnici zatvorených a otvorených otázok oscilujú ich výhody a paralelne nevýhody. Za výhodné pri zatvorených otázkach považujeme maximálne objektívne a časovo efektívne hodnotenie a zadanie väčšieho počtu otázok v teste. Ich nevýhodou je, že nimi nemožno testovať niektoré časti učiva, nevykazujú postup riešenia, slabo reflektujú myšlienkové pochody študentov, znevýhodňujú nepozorných študentov, naopak, uprednostňujú komunikatívne slabších študentov, negatívom je nejednoznačné zabránenie v opisovaní. Otvorené otázky môžu spôsobiť nižšiu objektívnosť hodnotenia, príprava na tvorbu testu je náročnejšia z časových aj organizačných parametrov. Z pozitívneho hľadiska sa nimi dajú testovať výstupy, ktoré nemožno testovať uzavretými otázkami, informácie o lexikálno-gramatickom fonde študenta sú komplexnejšie, charakter týchto otázok je identický s metodickými a didaktickými postupmi na vyučovaní¹. Starostlivý tvorca testu sa vyznačuje predispozíciami pre efektívnu pedagogickú činnosť, čím má preňho rozmanitosť vo výbere a v spracovaní úloh motivačný charakter a zároveň podnecuje záujem i zvedavosť študentov.

Jednotlivé úlohy didaktického testu pedagóg neznámkuje, ale boduje. Po sčítaní parciálnych bodov získa konečný počet bodov a percentuálne vypočíta výslednú známku testu. Ako uvádza A. Hincová (In: Hincová – Húsková, 2012, s. 45), môžeme podľa typu úlohy zvoliť: a) binárne skórovanie, kde pridelieme 1 bod za správnu odpoveď a 0 bodov za nesprávnu alebo vynechanú odpoveď; b) zložené

¹ Na medzinárodnej vedeckej konferencii pod názvom *Slovenčina včera, dnes a zajtra* (30. – 31. máj 2014) pri príležitosti 70. výročia výučby slovenčiny na Univerzite v Bukurešti sme v praktickej časti nášho príspevku odprezentovali rozbor jednotlivých úloh výstupného semestrálneho testu zo slovenčiny ako cudzieho jazyka úrovne B2 študentov 4. ročníka odboru slovakistiky na Sofijskej univerzite sv. Klimenta Ochridského v Bulharsku.

skórovanie, pri ktorom 1 bod udelíme za každý samostatne uvedený znak, pojem a samostatný krok v riešení úlohy. Prevodom bodových výsledkov testu na klasifikačné stupne sa vychádza z počtu percent správnych odpovedí, ktoré študent v teste dosiahol. M. Chráska (1999, s. 77) navrhuje, ako prevádzať dosiahnutý počet bodov na klasifikačné stupne touto metódou v tabuľke:

Percento správne vyriešených úloh v teste (%)			Klasifikačný stupeň
Bežná klasifikácia	Prísna klasifikácia	Veľmi prísna klasifikácia	
91 – 100	96 – 100	95 – 100	1
81 – 90	88 – 95	90 – 94	2
71 – 80	82 – 87	85 – 89	3
61 – 70	70 – 81	80 – 84	4
0 – 60	0 – 69	0 – 79	5

Tab.: Klasifikácia podľa percenta správne vyriešených úloh

V záverečnej fáze overenia a úpravy testu lektor sleduje použitie navrhnutého testu v praxi. Relatívne definitívnu predstavu o vlastnostiach testu získa až jeho následnou verifikáciou na vzorke študentov v jazykovej skupine (v ročníku) s testovanou jazykovou úrovňou. Precíznosť verifikácie závisí predovšetkým od počtu študentov vyplňajúcich test. Prvý variant testu obyčajne obsahuje chyby a nepresnosti v konštrukcii úloh, vo verbálnom vyjadrení zadaných inštrukcií či vo formálnej úprave testu. Preto vo fáze overenia sa zisťuje celková použiteľnosť testu. Výsledky overovania umožňujú pedagógovi modifikovať jednotlivé úlohy, resp. ich odstraňovať v dôsledku redundantnosti, nevhodnosti či nepresnosti vo formulácii, aby čo najpresnejšie spĺňali stanovené kritériá, t. j. prvotný test je aplikovaný a dotváraný po uspokojivom splnení pedagogických kritérií. Takto vytvorený test však môže prechádzať v overovacej fáze kontrolou „zvonku“. Posudzujú ho odborní recenzenti – kolegovia (lektori a tútori slovenského jazyka) z gramatického, lexikálneho i štylistického hľadiska. „Pri posudzovaní je potrebné zamerať sa na primeranosť úloh, na odbornú stránku navrhovaných riešení, technickú kvalitu úloh, dôležitosť učiva testovaného úlohou a skórovanie úloh testu“ (Hincová – Húsková, 2012, s. 45). Po konštruktívnej kritike a zvážení pripomienok ich autor testu zapracuje do definitívnej podoby testu, ktorá zohľadní vyjadrenia odborníkov (ak boli oslovení) a výsledky predbežného overovania testu. V prípade minimálnej nespokojnosti, dôkladnosti a splnenia kritérií možno verziu prvotného testu považovať za finálnu. Paralelná verzia testu – forma A a forma B je predpokladom detailnejšej analýzy testových úloh, predznamenáva zvýšenú mieru kreativity lektora v koncipovaní testov a u študentov eliminuje frekvenciu vzájomného opisovania.

Príspevkom sme sa snažili poukázať na skutočnosť, že test ako realizátor prieskumu úrovne osvojených zručností a získaných vedomostí oscilujúcich na stupnici jazykových úrovní si môže vytvoriť každý učiteľ samostatne. Je to náročný a zodpovedný proces vyžadujúci si vysokú odbornú pripravenosť, bohatú pedagogickú skúsenosť, individuálny prístup, schopnosť kladne motivovať študentov a v neposlednom rade dodržať objektívne zásady kritérií hodnotenia. Pozícia učiteľa je v tomto smere kľúčová a nenahraditeľná, pretože je iniciátorom koncipovania testu a jeho priamym tvorcom. Test je nielen znamenitou pomôckou, ale najmä trvalou súčasťou každého vyučovacieho procesu. Kvalitný a precízne pripravený test prinesie recipročný úžitok pre učiteľa aj študentov.

Literatúra

HINCOVÁ, A. – HÚSKOVÁ, A.: Tvorba testov a možnosti ich využitia v predmete slovenský jazyk a literatúra. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum 2012. 68 s. Dostupné na internete: http://www.mpc-edu.sk/library/files/tvorba_testov_huskova_hincova_web.pdf

CHRÁSKA, M.: Didaktické testy. Příručka pro učitele a studenty učitelství. Brno: Paido – edice pedagogické literatury 1999. 97 s.

LAPITKA, M.: Tvorba a použitie didaktických testov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990. 144 s.

PEKAROVIČOVÁ, J.: Slovenčina ako cudzí jazyk – predmet aplikovanej lingvistiky. Bratislava: Stimul 2004. 208 s.

Slovník cudzích slov. 1. A-K. 2. L-Ž. Red. Ľ. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 991 s.

Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky. Učenie sa, vyučovanie, hodnotenie. Bratislava: Štátny pedagogický ústav 2006. 252 s. Dostupné na internete: http://www.fedu.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/KRIL/clenovia/SERR_2006def.pdf

TUREK, I.: Učiteľ a didaktické testy. Bratislava: Metodické centrum 1996. 79 s.

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

DIDAKTICKÁ HRA VO VYUČOVANÍ SLOVENČINY AKO CUDZIEHO JAZYKA

Lenka GARANČOVSKÁ

The paper focuses on the importance of games in educational process in the context of modern teaching. The first part deals with the communicative way of teaching, development of communication skills and the importance of didactic games in the language teaching process, especially in teaching Slovak as a foreign language. There is a collection of efficient didactic games in the second part of this paper. Using games is essential for the learning process.

Keywords: language teaching methods, didactic games, communication skills, Slovak as a foreign language.

Hra je radost. Učení při hře je radostné učení.

J. A. Komenský

V úvode tohto príspevku by sme chceli zdôrazniť fakt, že naším cieľom nie je podať vyčerpávajúcu explanačnú pojmovú a termínovú, ktoré sa spájajú s problematikou didaktickej hry ako vyučovacej metódy, ale skôr poukázať na jej význam a pevné miesto vo vyučovacom procese, a to najmä pri výučbe cudzích jazykov. Pozornosť sústredíme predovšetkým na konkrétny súbor jazykových didaktických hier, ktoré sme aplikovali počas nášho lektorského pôsobenia na Fakulte cudzích jazykov a literatúr pri Univerzite v Bukurešti s cieľom rozvoja komunikatívnych kompetencií slovakistov v rámci jazykovej úrovne A1 (úplný začiatok). Nazdávame sa preto, že praktická časť tohto pracovného výstupu by mohla byť podnetná pre samotných lektorov slovenského jazyka.

1 Teoretická časť

V súčasnosti považujú pedagógovia hru za významnú súčasť edukačného procesu. Čoraz častejšie sa stáva preferovanou vyučovacou metódou v kontexte komunikatívnej koncepcie vyučovania a zážitkovej formy učenia. Pedagógovia najčastejšie využívajú vo výchovno-vzdelávacom procese tzv. *didaktické hry*,

prostredníctvom ktorých je možné na základe uplatnenia prirodzenej ľudskej aktivity a interakcie naplniť didaktický zámer.

Ako píše K. Vančíková (In Bariaková – Gálisová – Vančíková, 2013, s. 19), „pre správne pochopenie významu hry vo vyučovaní je potrebné rozlišovať medzi hrou ako prirodzeným prejavom človeka a hrou ako didaktickou metódou. Hra je spontánna a slobodná činnosť, no v prostredí školy sa stáva premyslenou učebnou aktivitou.“

1.1 Hra ako vyučovacia metóda

Hra je predmetom štúdia rôznych vedných disciplín ako napr. pedagogiky, andragogiky, psychológie, sociológie a iných, z čoho vyplýva aj pestrosť a rôznorodosť definovania samotného pojmu i klasifikácie hier.

Využívanie hry v edukačnom procese predstavuje zmysluplnú metódu učenia sa. Hra ako produktívna metóda podnecuje žiakov¹ k aktivite a tým im pomáha rýchlejšie a efektívnejšie osvojovať si poznatky ako prostredníctvom memorovania a udržať si ich v pamäti pomerne dlhšiu dobu. Hra zintenzívňuje motiváciu žiakov, rozvíja ich komunikačné schopnosti, podporuje ich kreativitu a predstavivosť, učí žiakov narábať s emóciami, resp. ich následne verbalizovať a v neposlednom rade tiež rozvíja sociálne zručnosti žiakov, akými sú napr.: kooperácia, empatia, asertivita a pod.

V súvislosti s hrou treba okrem aktívnosti a interakcie vyzdvihnúť aj jej ďalší nemenej dôležitý atribút, a to cielenosť učenia sa. Hra by nemala byť iba čírou zábavou, ale malo by ísť o premyslenú aktivitu so zmysluplným učebným obsahom. Hra musí mať teda didaktický cieľ a presne vymedzené pravidlá. Učiteľ by mal v úvode hry žiakom detailne vysvetliť jej pravidlá a v priebehu hry by sa mal snažiť o pozitívnu motiváciu žiakov. Hra ako taká vytvára priestor pre príjemnú a uvoľnenú atmosféru, čo spĺňa všetky predpoklady na odbúranie vnútorných blokov, bariér či iných zábran, čím sa podporuje komunikácia a kooperácia.

Zatiaľ čo sa žiak stáva aktívnym členom vyučovacieho procesu a dôležitú úlohu zohráva prvok autoregulácie, pedagóg je v pozícii facilitátora, ktorého úlohou je dohliadať na organizáciu hry, usmerňovať žiakov, pomáhať im, kontrolovať ich a v prípade potreby zasiahnuť. Učiteľ by však mal hry, ktoré má záujem začleniť do výučby, dobre poznať a vedieť ich v správny čas vhodne aplikovať vzhľadom na konkrétnu problematiku. Mnoho hier má svoje pravidlá a bez ich dodržania nie je hra možná, príp. vedie ku konfliktu a prestáva uspokojovať účastníkov. Význam pedagóga teda spočíva predovšetkým v príprave na samotný vyučovací proces, resp. vo vhodnom výbere a voľbe hier, ktoré žiakom sprostredkuje s cieľom osvojenia si určitého učebného obsahu, ale aj v hodnotiacej fáze hry, v ktorej je jej neodmysliteľnou súčasťou.

¹ Pojem *žiak* tu chápeme v tom najširšom slova zmysle, tzn., že pod uvedeným pojmom rozumieme nielen žiakov základnej školy, ale aj študentov, poslucháčov alebo frekventantov jazykových kurzov.

Z uvedeného vyplýva, že didakticky aplikovaná hra je nepochybne jednou z efektívnych metód, ktoré majú vo vyučovaní akéhokoľvek predmetu svoje pevné miesto, a teda aj v celom výchovno-vzdelávacom procese.

1.2 Didaktická hra vo vyučovaní cudzích jazykov

Štúdium jazykov predstavuje v súčasnosti v celosvetovom meradle jeden z najdôležitejších prvkov základného vzdelania. Schopnosť dohovoriť sa v inom ako v materinskom jazyku nám umožňuje komunikovať s ľuďmi inej národnosti a máme tak jedinečnú a autentickú možnosť spoznať odlišnú mentalitu, nahliadnuť do novej kultúry, jej zvykov a tradícií.

Kým vyučovanie materinského jazyka je orientované na používateľa, ktorý už ovláda svoj jazyk ako dorozumievací prostriedok, adept vyučovania cudzieho jazyka zvyčajne nedisponuje touto schopnosťou, a preto ťažisko jazykovej prípravy sa presúva na získanie komunikatívnej kompetencie. [...] Hlavným cieľom takejto koncepcie je čo najrýchlejšie osvojovanie si základných jazykových zručností prostredníctvom komunikačných modelov, reprezentujúcich potenciálne komunikačné situácie. V porovnaní s minulosťou sa najmä v začiatkovej fáze venuje väčšia pozornosť prezentácii ústnych komunikátov a nácviku hovorenia s priebežným osvojovaním lexikálneho a gramatického subsystému slovenčiny, ktoré tvorí základ lingvistických znalostí“ (Pekarovičová, 2004, s. 21-22).

Komunikatívnej koncepcii výučby by mal podliehať aj výber vhodných didaktických metód, zároveň by sa mali vytvárať také podmienky, ktoré by žiakov motivovali k reálnej komunikácii a nie iba k jej napodobňovaniu. Vo výučbe cudzích jazykov by sa mal preto klásť dôraz najmä na kolektívne činnosti, pri ktorých by mali žiaci možnosť komunikovať nielen s vyučujúcim, ale aj vzájomne medzi sebou. V centre pozornosti by mala stáť schopnosť spontánne zareagovať a prirodzene komunikovať s účastníkmi komunikačnej situácie pred formálnou správnosťou samotnej komunikácie.

Jestvuje množstvo efektívnych metód pre naplnenie didaktického cieľa – zlepšenie komunikatívnej kompetencie učiacich sa, ale nazdávame sa, že kľúčovú úlohu v spojitosti s preferenciou komunikatívneho princípu vo vyučovaní cudzieho jazyka a zážitkového učenia sa predstavuje didaktická hra, a to najmä *jazyková didaktická hra*. Podľa A. Gálisovej (In Bariaková – Gálisová – Vančíková, 2013, s. 73) možno za jazykovú didaktickú hru považovať takú hernú aktivitu, ktorá sa svojím cieľom dotýka niektorej z oblastí jazykového vzdelávania bez ohľadu na to, či ide o oblasť jazykového systému (fonetika a fonológia, lexikológia, morfológia atď.) alebo o tvorenie viet, či simulovanie situácií a pod. Jazykové hry patria do skupiny hier s didaktickými pravidlami, ktoré si vyžadujú primeranú prípravu a pedagóg musí pri nich myslieť na množstvo didaktických zásad a rôznych faktorov.

2 Praktická časť

V praktickej časti tohto príspevku sústredíme výberovo svoju pozornosť na prezentáciu efektívnych, podnetných a najmä na čas a prípravu nenáročných jazykových hier zo zásobníka, ktorý sme zostavili na základe vlastnej potreby komunikatívne a zážitkovo ladeného vyučovania s cieľom podporiť aktivitu študentov na hodine a tým prehĺbiť aj ich vnútornú motiváciu pre štúdium slovenčiny ako cudzieho jazyka. Zároveň sa pokúsime jasne a stručne charakterizovať niektoré z hier, ktoré sme počas vyučovacích jednotiek uplatnili v jazykovo homogénnej skupine s počtom 15 študentov v rámci jazykovej úrovne A1 (úplný začiatok) podľa kritérií Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky (CEF). Okrem charakteristiky hier uvádzame aj ich príslušnosť ku konkrétnej lekcii z učebného komplexu *Krížom-krážom A1* (R. Kamenárová – E. Španová – H. Tichá – H. Ivoríková – Z. Kleschtová – M. Mošatová, 2007), ktorý predstavuje základný učebný materiál v rámci lektorských cvičení počas prvého roku štúdia v odbore slovenský jazyk a literatúra ako predmet A čiže primárna špecializácia.

Učebnica *Krížom-krážom A1* obsahuje 10 lekcí s fixnou štruktúrou, pričom iba prvá a posledná lekcia predstavujú akúsi výnimku s osobitným zámerom. Kým prvá lekcija slúži na oboznámenie so slovenskou abecedou a základnými frázami, posledná lekcija ponúka priestor na rekapituláciu vedomostí nadobudnutých po prebratí učiva celej knihy. Treba vyzdvihnúť fakt, že v tomto učebnom komplexe nájdeme množstvo súhrnných cvičení na upevnenie rečových zručností so zreteľom na poslušnosť a čítanie s porozumením, ako aj na tvorbu nenáročných ústnych a písomných jazykových prejavov. Takisto sú k dispozícii sprievodné úlohy, doplnkové cvičenia, hlavolamy a niekoľko didaktických hier. Aj napriek tomu, že ide o moderný a zaujímavý učebný materiál založený na princípe kreativity a originality, z praxe je očividné, že študenti omnoho viac ocenia najmä také aktivity, ktoré nie sú primárne späté s učebnicou. Pod vplyvom týchto okolností sme sa rozhodli začleniť takmer do každej vyučovacej jednotky¹ jednu didaktickú hru s cieľom rozvoja kognitívnych a komunikatívnych kompetencií študentov.

2.1 Zásobník hier (nielen) k učebnému komplexu *Krížom-krážom A1*

V tomto náhlade do zásobníka hier uvádzame nielen názov didaktickej hry, jej opis, pravidlá a príslušnosť ku konkrétnej lekcii (v niektorých prípadoch aj k viacerým lekciam) spomínaného učebného materiálu, ale aj základné vzdelávacie ciele a kľúčové kompetencie, ktorých rozvoj je hlavným zámerom didaktickej hry. Okrem základného metodického postupu je k dispozícii aj ďalší variant danej jazykovej hry, a to so zámerom uplatniť ju v rámci inej vyučovacej jednotky so zacielením na odlišnú konverzačnú tému. Taktiež upozorňujeme na fakt, či sú pri hre

¹ Vo všeobecnosti trvá jedna vyučovacia jednotka 50 min., ale lektorské cvičenia sa na základe fakultného úzu realizujú formou štvorhodinovky čiže 200 min.

potrebné nejaké pomôcky, alebo aký časový interval si treba na tú-ktorú hru vyčleniť.

Hoci je ponúkaný výber didaktických hier primárne určený pre úplných začiatníkov, domnievame sa, že nižšie predstavené jazykové hry sú univerzálne do takej miery, že ich možno aplikovať aj v rámci výučby ostatných jazykových úrovní a prevažnú väčšinu z nich možno adaptovať na ktorúkoľvek konverzačnú tému.

➤ **Schôdzka na slepo**

Metodický postup: študenti sa rozdelia na dve skupiny (chlapci vytvoria jednu skupinu a dievčatá druhú skupinu). Chlapci medzi časom dostanú diskrétnu od vyučujúceho informáciu o tom, akú známu osobnosť reprezentujú. Postavia sa do zástupu tak, že stoja vedľa seba a postupne k nim prichádzajú dievčatá, ktoré im cca 2 minúty kladú rôzne otázky, aby zistili, s kým prišli na schôdzku. Chlapci pritom odpovedajú iba áno alebo nie. Po vypršaní času zaznie zvukové znamenie (napr. zapískanie) a študentka sa presunie k ďalšiemu chlapcovi v zástupe a proces sa opakuje. Na konci študentky hádajú, s kým boli na stretnutí. Dievča, ktoré uhádne najviac adeptov v utajení, vyhráva. Hra pokračuje: úlohy sa vymenia – dievčatá sú v utajení a chlapci prišli na schôdzku a jednotlivci im kladú otázky.

Variant: adept/adeptka v utajení môže viesť dialóg, nemusí sa obmedzovať na odpovede typu áno – nie.

Téma, príslušnosť k lekcii: Odkiaľ ste/si?, Kto je to? (Lekcia 2: *Ahoj. Ja som Johanna.*), profesie (Lekcia 4: *Mestá a miesta*).

Hlavné vzdelávacie ciele: upevňovanie nadobudnutej slovnej zásoby, fixovanie základných fráz, rozvoj správnej výslovnosti, prehlbovanie ústnej formy komunikačnej kompetencie a posluchu s porozumením.

Pomôcky: písťalka.

Časová dotácia: 10-15 min.

➤ **Protiklady**

Metodický postup: vo dvojiciach si študenti zo skupiny pripravujú pantomimickú scénu, aby prezentovali opozitá, ktoré poznajú (napr.: *usilovný – lenivý, drahý – lacný* atď.). Jeden z dvojice prezentuje jedno adjektívum a druhý z dvojice predstavuje jeho opozitum. Zvyšní členovia skupiny hádajú opozitnú dvojicu.

Variant: konkrétnu opozitnú dvojicu nevymýšľajú samotní študenti, ale zadá im ju vyučujúci.

Téma, príslušnosť k lekcii: adjektíva – opozitá (Lekcia 3: *Internát*).

Hlavné vzdelávacie ciele: upevňovanie slovnej zásoby, prehlbovanie gramatického javu antonym a posluchu s porozumením.

Pomôcky: žiadne.

Časová dotácia: 5-10 min.

➤ **Nevidiaci maliar**

Metodický postup: zo skupiny sa vyberie jeden dobrovoľník, ktorý predstúpi pred tabuľu. Učiteľ mu šatkou zaviaže oči, aby nič nevidel a pošepká mu slovo z danej lekcie (osobu, vec, zviera, predmet a pod.), ktoré má graficky stvárniť na tabuli a ostatní študenti hádajú, aké slovíčko sa ukrýva za kresbou. Kto uhádne, ide k tabuli a predošlý študent mu diskkrétne povie slovo, ktoré má nakresliť.

Variant: túto hru je možné realizovať aj v menších skupinkách, pričom namiesto tabule kreslia študenti na papier.

Téma, príslušnosť k lekcii: interiér – dom, byt, kancelária (Lekcia 3: *Internát*), mesto (Lekcia 4: *Mestá a miesta*), nakupovanie (Lekcia 5: *Dnes máme oslavu.*).

Hlavné vzdelávacie ciele: opakovanie slovnej zásoby k danej konverzačnej téme, jej prehĺbovanie, cibrenie posľuchu s porozumením, rozvoj kognitívneho myslenia, koordinácia pohybov so zrakovým hendikepom.

Pomôcky: šatka, tabuľa, resp. papier, krieda, resp. písacie potreby.

Časová dotácia: 10-15 min.

➤ **Posol**

Metodický postup: skupina študentov sa rozdelí na dve polovice, každá skupina sa spoločne dohodne a pripraví si jedno slovo, ktoré sprostredkuje poslovi (zástupcovi druhej skupiny). Jeho úlohou je toto slovo pantomimicky predviesť svojej skupine výstižným spôsobom, aby ho jej členovia čo najrýchlejšie uhádli. Ak uhádnu, získavajú bod, ak však neuhádnu, bod dostáva skupina, ktorá slovo poslovi zadala. Jednotlivé skupiny sa takto striedajú v hádaní, poslom je vždy niekto iný. Hru možno hrať dovtedy, kým sa všetci študenti z oboch skupín neocitnú v úlohe posla.

Variant č. 1: akt pantomimy sa nahradí verbálnou komunikáciou – študenti, ktorí hádajú, kladú otázky a posol na ne odpovedá kladne alebo záporne.

Variant č. 2: hru možno zintenzívniť zadaním časového limitu, za ktorý musia hádajúci stihnúť uhádnuť správnu odpoveď.

Téma, príslušnosť k lekcii: reštaurácia (Lekcia 6: *V reštaurácii*), univerzita (Lekcia 7: *Na univerzite*) alebo firma (Lekcia 8: *Vo firme*).

Hlavné vzdelávacie ciele: opakovanie slovnej zásoby ku konkrétnej konverzačnej téme, nadobúdanie novej slovnej zásoby, precvičovanie posľuchu s porozumením, rozvoj sociálnej kompetencie (upevňovanie spolupráce v skupine), schopnosť komunikatívnej kompetencie v ústnej podobe aj pod tlakom času.

Pomôcky: žiadne.

Časová dotácia: 15-20 min.

➤ **Kufor**

Metodický postup: vyučujúci zadá úvodnú frázu, napr.: *Idem na konferenciu a do kufra si zbalím usb-klúč.* Študent zopakuje túto výpoveď a doplní nejaký iný predmet, ktorý by si vzal so sebou na konferenciu.

Variant č. 1: oblasť predmetov sa môže zúžiť, napr. na predmety osobnej hygieny, oblečenie, pracovnú sféru a pod.

Variant č. 2: hru možno hrať súťažnou formou v niekoľkých skupinách. Úlohou študentov bude napísať čo najväčší počet vecí, ktoré si so sebou vezmú do kufru.

Téma, príslušnosť k lekcii: konferencia, služobná cesta, dovolenka, prázdniny (Lekcia 9: *Na konferencii*).

Hlavné vzdelávacie ciele: memorovanie, resp. precvičovanie novej slovnej zásoby, prehlbovanie nadobudnutej slovnej zásoby, rozvoj komunikatívnej kompetencie (v ústnej i písomnej podobe – v závislosti od variantu hry).

Pomôcky: žiadne, príp. papier a písacie potreby (v závislosti od zvoleného variantu hry).

Časová dotácia: 5-10 min.

➤ **Jedna minúta**

Metodický postup: každý študent zo skupiny dostane od vyučujúceho papierik so širokou témou (napr.: *ubytovanie, oslava, reštaurácia* a pod.), na ktorú má viesť po krátkej príprave zareagovať. Jeho úlohou je pred celou skupinou hovoriť súvislo jednu minútu o zadanej téme. Po prezentácii hodnotia ostatní študenti pozitívne a negatívne stránky prejavu, príp. sa ohodnotí študent sám.

Variant: študenti nemajú k dispozícii čas na prípravu prejavu, ale postupne prichádzajú ku katedre a zo škatulky si náhodne vyberú jednu tému, na ktorú musia okamžite zareagovať.

Téma, príslušnosť k lekcii: opakovanie (Lekcia 10: *Noviny*).

Hlavné vzdelávacie ciele: aktivizovanie nadobudnutej slovnej zásoby, rozvoj spontánneho jazykového prejavu, prehlbovanie komunikatívnej kompetencie v ústnej a/alebo písomnej forme, rozvíjanie schopnosti (seba)hodnotenia.

Pomôcky: papieriky s rečníckymi témami, škatuľka, stopky, papier, písacie potreby.

Časová dotácia: 10 -15 min.

➤ **Inzerát na zoznámenie**

Metodický postup: študenti majú napísať podľa možnosti čo najvtipnejší inzerát na zoznámenie. Vyučujúci inzeráty pozbiera a vyvesí na nástenku. Na základe preferencie toho-ktorého obsahu inzerátu vytvoria študenti dvojice. Ich úlohou je zahrať prvé stretnutie.

Variant č. 1: vyučujúci pozbiera inzeráty a doma ich prepíše do elektronickej podoby a následne pripraví printovú verziu, čím vytvorí akúsi inzertnú stránku novín. Samozrejme, v druhej časti hry sa pokračuje na nasledujúcej hodine.

Variant č. 2: druhú časť hry čiže scénu možno nahradiť odpoveďou, resp. spätnou reakciou na inzerát v podobe telefonického rozhovoru alebo elektronickej pošty.

Téma, príslušnosť k lekcii: opakovanie (Lekcia 10: *Noviny*).

Hlavné vzdelávacie ciele: aktivizovanie nadobudnutej slovnej zásoby, rozvoj novej slovnej zásoby s dôrazom na prehlbovanie komunikatívnej kompetencie (písomného a ústneho jazykového prejavu) a sociálnej kompetencie (práce vo dvojici).

Pomôcky: papier, písacie potreby.

Časová dotácia: 20-25 min.

➤ **Telegram**

Metodický postup: úlohou študentov je napísať telegram na ľubovoľnú tému, pričom vyučujúci zadá desať fixných slov, ktoré musia byť použité v texte správy. V rámci tvorby textu je dovolené použiť ďalších päť ľubovoľných slov.

Variant č. 1: fixné slová môžu zadať aj jednotliví študenti zo skupiny.

Variant č. 2: telegram sa obmedzí na vopred stanovenú tému.

Variant č. 3: hra pokračuje, vyučujúci náhodne prideli jednotlivé telegramy študentom a ich úlohou je odpovedať na konkrétnu správu.

Téma, príslušnosť k lekcii: opakovanie (Lekcia 10: *Noviny*).

Hlavné vzdelávacie ciele: podpora písomnej formy komunikatívnej kompetencie, opakovanie nadobudnutých jazykových znalostí.

Pomôcky: papier a písacie potreby.

Časová dotácia: 10-15 min.

3 Záver

Výber vhodných didaktických metód je pre priebeh vyučovacieho procesu veľmi dôležitý. Pedagóg ich má k dispozícii mnoho, ale dovoľme si tvrdiť, že jednou z najefektívnejších sa v súvislosti s preferenciou zážitkového učenia a komunikatívnej koncepcie vyučovania považuje didaktická hra. Vhodne zvolená hra totiž dokáže žiakov prebudiť k aktivite, motivovať k sebarozvoju a tým ich tiež podnietiť k vyšším výkonom. Predovšetkým cudzojazyčná komunikácia je mimoriadne priaznivá pre uplatnenie rôznych druhov jazykových hier. Dôležitou charakteristikou didaktickej hry je, aby bola na jednej strane pre žiakov zaujímavá, pútavá a zábavná, ale na druhej strane nesmie absentovať didaktický zámer. Je dôležité, aby nebola hrou pre zábavu, ale hrou s jasne stanovenými pravidlami a jednoznačným cieľom, aby na pozadí hrovej aktivity dochádzalo ku kognitívnemu a komunikatívnu rozvoju žiaka a budovaniu, resp. prehlbovaniu jeho sociálnych zručností.

V praktickej časti tohto príspevku je k dispozícii ukážka niekoľkých didaktických hier so stručným opisom, ktoré prispievajú k prehlbovaniu komunikatívnych kompetencií študentov a tým aj k automatizácii osvojovaných jazykových prostriedkov. Pri tvorbe didaktických hier sme sa do istej miery inšpirovali jazykovými hrami uplatňujúcimi sa vo výučbe nemčiny a angličtiny ako cudzieho jazyka, ktorých je na našom knižnom trhu i na internete veľké množstvo.

Pri výbere hier sme kládli dôraz na komunikatívne aktivity, skupinové formy práce a aktívnu účasť študentov pri učení sa slovenčiny ako cudzieho jazyka. K dispozícii sú jednoduché jazykové hry, ktoré nie sú náročné na prípravu a nepotrebujú na svoju realizáciu žiadne technické zariadenia (napr.: počítač, videoprehrávač, dataprojektor, rádioprehrávač a pod.), z čoho vyplýva, že ich možno zaradiť do vyučovacieho procesu bez fyzicky i časovo náročnej prípravy.

Väčšina jazykových hier je tematicky univerzálna, tzn., že sa dajú aplikovať na akúkoľvek konverzačnú tému v rámci ktorejkoľvek jazykovej úrovne. Ich výhodou je aj fakt, že ich vo vyučovacom procese možno zaradiť v hociktovej fáze (napr.: motivačnej, explikačnej, fixačnej a pod.). Práve tento moment predstavuje výzvu pre lektorov slovenského jazyka, ktorí môžu vyššie spomenuté hry považovať za akýsi podnet či inšpiráciu, no a následne ich modifikovať a adaptovať do takej miery, aby ich prispôbili konkrétnemu didaktickému cieľu a jazykovej úrovni svojich študentov.

Domnievame sa, že do budúcnosti by bolo vhodné uvažovať o zostavení komplexného zásobníka hier, resp. praktickej príručky s jazykovými hrami, ktoré by bolo možné uplatniť pri výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka v kontexte zážitkovej formy edukačného procesu s cieľom rozvoja slovnej zásoby, podpory komunikácie a pohotového uplatnenia cieľového jazyka v praxi, keďže v súčasnosti takýto typ publikácie na knižnom trhu chýba.

Literatúra

- BARIAKOVÁ, Z. – GÁLISOVÁ, A. – VANČÍKOVÁ, K.: Jazykové a literárne hry pre 1. a 2. stupeň základnej školy. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku 2013. 124 s.
- DOLÁKOVÁ, S.: Hravá angličtina. Dubicko: Infoa 2006. 78 s.
- HANŠPACHOVÁ, J. – ŘANDOVÁ, Z.: Angličtina plná her. Praha: Portál 2005. 174 s.
- HRKAL, J. – HANUŠ, R.: Zlatý fond her II. Praha: Portál 1998. 165 s.
- KAMENÁROVÁ, R. – ŠPANOVÁ, E. – TICHÁ, H. – IVORÍKOVÁ, H. – KLESCHTOVÁ, Z. – MOŠAŤOVÁ, M.: KRÍŽOM-KRÁŽOM Slovenčina A1. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave – Studia Academica Slovaca 2007. 187 s.
- KUPKA, I.: Jak úspěšně studovat cizí jazyky. Praha: Grada Publishing 2007. 160 s.
- PALENČÁROVÁ, J. – KESSELOVÁ, J. – KUPCOVÁ, J.: Učíme slovenčinu komunikačne a zážitkovo. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2003. 221 s.
- PEKAROVIČOVÁ, J.: Slovenčina ako cudzí jazyk – predmet aplikovanej lingvistiky. Bratislava: Stimul 2004. 208 s.
- RIES, L. – KOLLÁROVÁ, E.: Svet cudzích jazykov dnes. Inovačné trendy v cudzojazyčnej výučbe. Bratislava: Pedagogické vydavateľstvo DIDAKTIS 2004. 188 s.
- SAMSON, C.: 333 nápadů pro němčinu. Praha: Portál 1998. 95 s.
- TUREK, I.: Didaktika. Bratislava: Iura Edition 2008. 595 s.

Elektronické zdroje

7 Great Games To Learn Spanish, French & Other Languages. Dostupné online:
<http://www.makeuseof.com/tag/7-great-online-games-learn-spanish-french-languages/>
Sprachspiele für den Unterricht. Dostupné online: http://deutsch.gr/img/17a27272d9d53953cbf6d182310e95ecKerkinopoulou_Spiele_fuer_den_Unterricht.pdf
Wortspiele und Sprachspiele. Dostupné online: <http://www.gruppenspiele-hits.de/wortspiele-sprachspiele.html>

PROJEKTOVÉ VYUČOVANIE – EFEKTÍVNY PROSTRIEDOK VZDELÁVANIA NA HODINÁCH SLOVENSKEHO JAZYKA

Ianko GUBANI

The paper is focused on project teaching within Slovak language education abroad. The chosen method can support more effective education of SFL (Slovak as a Foreign Language) learners as well as primary and secondary learners who consider Slovak their mother tongue. We are primarily interested in the level of effectiveness of education, learner-activity during the project work, the rate of obtained experience and the level of systematic theory-practice interconnection. Since the Slovak language education is based on the communication and observation, we consider the method to offer some space for comparative linguistic recognition of some key elements of the source language (L1) and the target language (L2). On the basis of the accumulated information, the learner has an idea about the target language- he or she learns it.

Keywords: Slovak language, mother tongue, foreign language, education, project teaching.

Úvod

V priebehu historického vývinu a rozmachu vyučovania cudzích jazykov a materinských jazykov v európskom a celosvetovom kontexte sa stretávame s veľkým množstvom koncepcií, smerov a konkrétnych vyučovacích foriem, ktoré sú vždy spojené v prvom rade s požiadavkami spoločnosti a najnovšími vedeckými poznatkami v oblasti vedy a vzdelávania. Slovenčina ako materinský jazyk má najvýznamnejšie postavenie v plnení požiadaviek slovenskej enklávy v Rumunsku prostredníctvom svojej komunikačnej a poznávacej funkcie. V slovenských školách v Rumunsku s vyučovacím jazykom slovenským sa tieto funkcie prejavujú v role média, ktorým sa dosahujú ciele nielen v edukačnom procese slovenčiny, ale aj ostatných predmetov. Podľa D. M. Anocovej (2012, s. 7-8) sa na hodinách slovenčiny kladú základy nielen jazykovej kultúry, ale aj schopnosti akvizície, nadobúdania vedomosti, vytvára sa zmysel pre hodnoty a dalo by sa povedať, že slovenčina je médium, ktorým sa každý Slováčok „vrodí“ do slovenskej kultúry, a zároveň sa mu otvoria možnosti vstúpiť do kultúry univerzálnej.

Teoretické východiská

Koniec osemdesiatych rokov a obdobie deväťdesiatych rokov bolo významným obdobím rozvoja praxe v edukačnom procese cudzích a predovšetkým aj materinských jazykov. Moderné teórie vyučovania, ktoré vznikali v tomto období, vychádzajú z „poznatkov kognície, kognitívnej psychológie, sociolingvistických disciplín, psycholingvistiky, pragmatiky, teórie rečových aktov, teórie komunikácie, lingvistiky textu a zo štruktúrneho opisu jazykových rovín“ (Kováčová 2011, s. 15). V súčasnosti sa čoraz viac apeluje na interdisciplinárne vyučovanie slovenčiny s využívaním aktivizujúcich metód, ktoré spočívajú v „aktivizovaní kognitívnych procesov a rozumových operácií žiaka ako učiaceho sa subjektu“ (Kováčová, 2011, s. 105). Vysoké postavenie v takejto forme edukačného procesu má aj zážitkové vyučovanie hlásajúce zapájanie žiakov do procesu učenia sa tak na fyzickej, ako aj na emocionálnej a kognitívnej úrovni. Zážitkové vyučovanie predstavuje „dynamickú formu výučby, pretože na vyučovacom procese sa aktívne podieľajú všetci žiaci. V porovnaní s tradičným spôsobom výučby preferovanom v našom školstve, pre ktoré je typické statické a pasívne získavanie, lepšie povedané, sprostredkované preberanie nových poznatkov a informácií, je učenie zážitkom zaujímavejšie, pútavejšie, akčnejšie a v konečnom dôsledku omnoho účinnejšie. Efekt výučby je priamoúmerný intenzite zážitku na vyučovacej hodine. Čím intenzívnejšie žiak prežíva konkrétny zážitok, tým lepšie si nové učivo zapamätá a výsledok je efektívnejší“ (Garančovská, 2013, s. 186). Vychádzajúc z uvedeného si môžeme byť istí myšlienkou, že takáto, prípadne obdobná, forma vyučovania slovenčiny na slovenských školách v Rumunsku by bola nanajvýš vítaná. Obdobná metóda z celkového počtu aktivizujúcich metód vyučovania, ktorá podporuje zážitkovosť a aktívne zapájanie sa do vyučovacieho procesu, je projektová metóda – projektové vyučovanie.

Projektové vyučovanie je v odbornej literatúre definované rôzne. S ním je v úzkom prepojení aj projektová metóda, v ktorej sú „žiaci vedení k samostatnému spracovaniu určitých projektov a získavajú skúsenosti praktickou činnosťou a experimentovaním. (...) Projekty môžu mať formu integrovaných tém, praktických problémov zo života alebo praktických činností vedúcich k vytvoreniu nejakého výrobku, výtvarného či slovného produktu“ (Průcha – Walterová – Mareš, 2001, s. 184). Projektové vyučovanie je komplexná metóda, ktorá „žiakom umožňuje dotýkať sa reality, prežívať nové roly, riešiť problémy, prepájať a uplatňovať získané poznatky viacerých odborov pri zmysluplnej a užitočnej práci. Dáva im príležitosť sebarealizácie, motivuje ich k samostatnej práci a objavovaniu, tímovej spolupráce a komunikácie. Vedie ich k tomu, aby premýšľali v súvislostiach a systematicky riešili danú úlohu, problém“ (Tomková – Kašová – Dvořáková, 2009, s. 7).

V literatúre je táto metóda definovaná aj netradičným spôsobom apelujúc skôr na manažérsku terminológiu, ako napríklad „projekt je podnik žiakov, ktorý

dáva vyučovaniu jednotný cieľ a prispieva k jeho životnosti. Projekt predstavuje koncentrované úlohy zahrňujúce organicky stmelené učivo z rôznych predmetov alebo len z konkrétneho predmetu“ (Kratochvílová, 2009, s. 34-35). Spomínaná autorka definuje projektovú metódu ako „usporiadaný systém činnosti učiteľa a žiakov, v ktorom dominantnú úlohu majú učebné aktivity žiakov a podporujúcu úlohu poradenskú činnosť učiteľa, ktorými spoločne smerujú k dosiahnutiu cieľov v zmysle projektu. Komplexnosť činností vyžaduje využitie rôznych metód vyučovania a rôznych foriem práce“ (Kratochvílová, 2009, s. 37).

Nie náhodou spomíname túto definíciu. Nami vytvorený projekt je koncentrovaný okolo idey zmierniť chyby vo výslovnosti v oblasti suprasegmentálnych javov. Praktickým cieľom projektu je tvorba zvukového materiálu, na základe ktorého budú žiaci skúmať chybnú výslovnosť. Súčasťou praktického cieľa je aj prezentácia zvukového materiálu s čo najnižšou chybnou výslovnosťou. Žiaci pracujú ako tím, ktorý musí svoj podnik rozbehnúť a udržať ho. Učiteľ sa aktívne zapája do projektového vyučovania len v úvodných hodinách, a to z toho dôvodu, že vyučovací projekt je podnikom žiaka a nie podnikom učiteľa. V priebehu zvyšných hodín učiteľ plní rolu poradcu. V predkladanom projekte využívame predovšetkým aktivizujúce metódy, pretože vedú vyučovanie tak, aby sa výchovno-vzdelávacie ciele dosahovali hlavne na základe vlastnej učebnej činnosti žiakov, pričom je dôraz kladený na aktivitu žiakov a riešenie problémov v oblasti spisovnej výslovnosti žiakov slovenských škôl v Rumunsku. Prostredníctvom projektového vyučovania chceme rozvíjať aktívne učenie a kritické myslenie, dosiahnuť väčší záujem o slovenský jazyk a realizovať edukačný proces netradičnou formou.

Praktická časť – návrh vyučovacieho projektu „Pod’me sa hrať s intonáciou“

V tejto časti príspevku prezentujeme návrh vyučovacieho projektu „Pod’me sa hrať s intonáciou“. Na základe cieľa ho môžeme kategorizovať ako konštrukčný projekt, v ktorom dominuje iba slovné hodnotenie. Projekt má školský charakter (na základe miesta realizácie) a je krátkodobý, t.j., tvorí ho päť vyučovacích hodín. Je určený predovšetkým k realizácii vo ôsmom ročníku ZŠ a finálnym výstupom je rozhlasová relácia, ktorú vytvorili žiaci na základe skupinovej spolupráce. Interferuje v rámci týchto vzdelávacích oblastí: jazyk a kultúra, rozvoj sociálnych a komunikačných schopností žiakov, osobné, sociálne a občianske spôsobilosti a v neposlednom rade podporuje spôsobilosť vnímať a chápať kultúru a vyjadrovať sa nástrojmi kultúry – jazykom.

Vyučovacia hodina č. 1		
Predmet	Slovenský jazyk a literatúra	
Tematický celok	Zvuková rovina jazyka	
Téma	Suprasegmentálne javy – teoretické poznatky	
Štandard	Obsahový	Výkonový
	Precvičiť si spisovnú výslovnosť a správne uplatňovať suprasegmentálne javy.	Žiak disponuje teoretickými poznatkami o suprasegmentálnych javoch a vie používať správnu intonáciu v prejave.
Vstupné vedomosti žiaka	Teoretické poznatky z oblasti suprasegmentálneho systému jazyka	
Medzipredmetové vzťahy	Rumunský jazyk, estetická výchova	
Prierezové témy	Osobný a sociálny rozvoj, mediálna výchova	
Rozvíjané kľúčové kompetencie	Sociálne a komunikačné kompetencie, spôsobilosti sociálne a personálne	
Organizačné formy	Úvodná hodina k projektu	
Metódy	Brainstorming, brainwriting, pojmová mapa, individuálna práca	
Pomôcky	pre učiteľa	pre žiaka
	Pracovný list, farebné kriedy, počítač s prístupom na internet	Pracovný list, farbičky
Organizácia hodiny		
Úvod	Vypočutie rozhlasovej relácie, pracovný list (tajnička)	
Jadro	Opakovanie a systematické triedenie suprasegmentálnych javov	
Záver	Zadanie domácej úlohy	
Metodický postup		
ÚVOD 5 min.	Obyčajne má žiak ako vzor svojho učiteľa. Podobne je tomu aj pri výslovnosti v školskej praxi. Ide predovšetkým o imitáciu tak vonkajšieho vzhľadu, ako i prejavu konkrétnej osoby. Vzhľadom na to, že projektové vyučovanie prebieha v zahraničí, kde kontakt so spisovnou výslovnosťou nie je až tak intenzívny, ako vzor spisovnej výslovnosti sme si zvolili časť rozhlasovej relácie „Pozvete nás ďalej?“ V uvedenej nahrávke môžeme odlíšiť spisovnú výslovnosť redaktora a nespisovnú výslovnosť respondenta. Žiaci tak dokážu vnímať rozdiel medzi spisovným a nespisovným prejavom. Súčasťou motivácie celého projektu je tajnička. Jej vyriešením sa žiaci dozvedia tému vyučovacej hodiny.	
JADRO 35 min.	Jadro vyučovacej hodiny tvorí opakovanie teoretických poznatkov o suprasegmentálnych javoch. Žiaci disponujú teoretickými poznatkami, preto sme zvolili metódu brainstormingu, ktorá je založená na produkcii čo najväčšieho počtu myšlienok, návrhov riešení určitého problému vo veľmi krátkom čase. Na túto metódu nadväzuje aj brainwriting. Tieto metódy sme zvolili aj preto, lebo vzbudzujú väčšiu motiváciu k práci, podporujú tvorivé myslenie, organizačné a komunikačné schopnosti a prácu v skupine. Učiteľ napíše na tabuľu slovo INTONÁCIA a vyzve žiakov, aby každý jeden povedal aspoň tri slová, ktoré mu napadnú pri pojme intonácia. Slová nakoniec napíše farebnou kriedou na tabuľu. V konečnej fáze tejto vyučovacej metódy učiteľ pospája slová, ktoré pomenujú suprasegmentálne javy. Vyučujúci sa pri každom slove, ktoré pomenúva suprasegmentálne javy, pozastaví a daný jav vysvetlí. Žiaci si robia poznámky. Takýmto spôsobom v spolupráci so žiakmi definujú	

	a charakterizuje konkrétne suprasegmentálne javy. Na konci vysvetľovania pojmov sú žiaci vedení k tomu, aby si vytvorili pojmovú mapu, následkom čoho celá učebná látka nadobudne prehľadné usporiadanie pojmov.
ZÁVER 5 min.	Zadanie domácej úlohy. Žiaci si majú nájsť na internete, prípadne v tlačových médiách krátke texty podľa vlastného výberu (napr. vtip, krátku správu, rozhovor, rozšírenú správu, príp. cestopisný článok) v slovenskom a rumunskom jazyku. Tieto si viackrát prečítajú a prinesú ich do školy.

Vyučovacia hodina č. 2		
Predmet	Slovenský jazyk a literatúra	
Tematický celok	Zvuková rovina jazyka	
Téma	Suprasegmentálne javy v jazykovej praxi	
Štandard	Obsahový	Výkonový
	Aplikácia pojmov v praxi (pauza, melódia vety, prízvuk, rytmus, dôraz, tempo).	Žiak vie vysvetliť a aplikovať prízvuk, hlavný slovný prízvuk, a intonovať všetky druhy viet.
Vstupné vedomosti žiaka	Prehĺbené teoretické poznatky z oblasti suprasegmentálneho systému jazyka	
Medzipredmetové vzťahy	Rumunský jazyk a kultúra, hudobná výchova	
Prierezové témy	Osobný a sociálny rozvoj (jazykovo-komunikačné hľadisko), mediálna a multikultúrna výchova	
Rozvíjané kľúčové kompetencie	Sociálne komunikačné kompetencie, spôsobilosti sociálne a personálne	
Organizačné formy	Aplikačná hodina	
Metódy	Frontálna práca, skupinová práca (pracovné hniezda, metóda snehovej gule – snowballing), komparácia	
Pomôcky	pre učiteľa	pre žiaka
	pracovný list, publicistické texty, dataprojektor, počítač, internet	dvojhárok, publicistické texty, pero, lepidlo a nožnice
Organizácia hodiny		
Úvod	Dychové cvičenia, prezentácia domácej úlohy	
Jadro	Práca s textom	
Záver	Zadanie domácej úlohy	
Metodický postup		
ÚVOD 5 min.	Dychové cvičenia Podstatou príprav na rečnícky prejav sú aj dychové cvičenia. Pri tejto vyučovacej hodine uprednostňujeme dychové cvičenia, pretože žiaci nebudú narábať len s písomným textom, ale aj ústnym čítaným prejavom a ústnym spontánnym prejavom. Žiakom sú cez dataprojektor premietané vety zamerané na dychové cvičenia.	
JADRO 35 min.	Žiaci si mali za domácu úlohu priniesť rôzne publicistické texty. Každý žiak má viacero textov. Táto časť vyučovacej hodiny bude prebiehať v skupinách. Žiaci sú vyzvaní k utvoreniu trojčlenných skupín. Ide o tzv. pracovné hniezda – usporiadanie žiakov do malých pracovných tímov. Žiaci dostanú dvojhárky, do ktorých budú vypisovať, prípadne lepiť krátke úseky z vybraných textov. Napr. Z pripraveného textu vypíšte tri vety. Vyznačte slovný prízvuk, dôraz a prestávku.	

	Každá trojčlenná skupina si vyberie iba jeden text, na ktorom bude pracovať. Po vypracovaní zadania (cca 5 min.) si k prvej skupine prísadnú členovia druhej skupiny, ktorí overia správnosť riešenia. Následne skupina č. 1 overí riešenia zo skupiny č. 2. Skupina č. 3 overuje riešenia skupín č. 1 a 2 a pod. Učiteľ vyberie trojicu žiakov. Jeden pomaly prečíta text, druhý sa sústreďí na prízvuk. Jeho úlohou je, aby pri každej prízvukovej slabike tleskol. Tretí zo skupiny sleduje, či správne vytlieskal všetky prízvukové slabiky. Toto cvičenie môžeme opakovať viackrát. Po tejto časti nasledujú praktické cvičenia zamerané na reprodukciu textu. Žiaci pracujú ďalej v trojčlenných skupinách. V druhej časti pracovného listu žiaci dopĺňajú interpunkčné znamienka a nahlas prečítajú vzniknuté melodické typy viet. Z praxe vieme, že žiaci majú problém so správnym prízvukovaním slabík. V prízvukovaní sa objavujú kontrastívne prvky z rumunského jazyka. Súčasťou pracovných aktivít je aj kolektívna práca s rumunským textom (text, ktorý priniesli žiaci), ktorú vedie učiteľ. Využívaná je problémová metóda, ktorej cieľom je poukázať na rumunský prízvuk. Žiaci čítajú jednotlivé vety z textu a vyznačujú prízvuk v slovách. Na konci tohto cvičenia učiteľ a žiaci porovnávajú prízvukovanie v slovenskom a rumunskom jazyku. Zadanie domácej úlohy. Pri sledovaní televízie si žiaci všímajú postupnosť dialógov v rozhovore. Vypíšu hlavné body rozhovoru a pokúsia sa vytvoriť vlastný rozhovor na ľubovoľnú tému.
ZÁVER 5 min.	

Vyučovacia hodina č. 3		
Predmet	Slovenský jazyk a literatúra	
Tematický celok	Zvuková rovina jazyka	
Téma	Suprasegmentálne javy v jazykovej praxi	
Štandard	Obsahový	Výkonový
	Aplikácia do praxe intonačných javov ako: hlavný slovný prízvuk, dôraz, tempo, rytmus, pauza a melódia vety.	Žiak vie vysvetliť pojmy: prízvuk, hlavný slovný prízvuk, vie správne intonovať všetky druhy viet a uplatňovať správny slovný a vetný prízvuk.
Vstupné vedomosti žiaka	Prehĺbené teoretické poznatky z oblasti suprasegmentálneho systému jazyka	
Medzipredmetové vzťahy	Rumunský jazyk a kultúra, hudobná výchova	
Prierezové témy	Osobný a sociálny rozvoj (jazykovo-komunikačné hľadisko). Mediálna a multikultúrna výchova.	
Rozvíjané kľúčové kompetencie	Sociálne komunikačné kompetencie, spôsobilosti sociálne a personálne	
Organizačné formy	Aplikačná hodina	
Metódy	Frontálna práca, individuálna práca, skupinová práca (pracovné hniezda), komparácia	
Pomôcky	pre učiteľa	pre žiaka
	dataprotektor a počítač s prístupom na internet	rozhovory, ktoré si žiaci mali pripraviť za domácu úlohu
Organizácia hodiny		
Úvod	Dychové cvičenia, prezentácia domácej úlohy	

Jadro	Práca s textom, nácvik melódie vety
Záver	Zadanie domácej úlohy
Metodický postup	
ÚVOD 5 min.	<i>Dychové cvičenia</i> Aj na tejto vyučovacej hodine zdôrazňujeme podstatu dychových cvičení. Počas vyučovacej hodiny budú žiaci narábať oveľa viac s hlasom ako na predchádzajúcej hodine. Budú nacvičovať správnu intonáciu viet tak v čítaných, ako i spontánnych ústnych prejavoch. Dychové cvičenia premietame na plátno.
JADRO 35 min.	Na minulej hodine žiaci dostali za domácu úlohu vypátrať hlavné body rozhovoru a pokúsiť sa vytvoriť vlastný rozhovor na ľubovoľnú tému. Učiteľ vyzve aspoň dvoch dobrovoľníkov nech prečítajú pripravený rozhovor. Kolektív triedy pozorne počúva a zaznamenáva prípadné nedostatky, na ktoré nakoniec upozornia. Aktivita dnešnej hodiny bude spočívať v tvorbe rozhovoru. Žiaci pracujú v skupinách. Navrhnu tému, o ktorej chcú viesť rozhovor a vopred si pripraví otázky. Potom samotný rozhovor zrealizujú. Dbajú predovšetkým na dodržiavanie spisovnej výslovnosti. Triedny kolektív sleduje ich aktivitu, vyjadrovanie a intonáciu. Žiaci zhodnotia celkový priebeh a dodržiavanie intonačných pravidiel v jednotlivých rozhovoroch. Na základe vybraného rozhovoru žiaci analyzujú melódiu vety. Pozornosť zameriavajú na opytovacie a oznamovacie vety. Zisťujú, aký je rozdiel v melódii opytovacej a oznamovacej vety a podstatu otáznika ako interpunkčného znamienka.
ZÁVER 5 min.	Zadanie domácej úlohy. Počas sledovania televízie si majú žiaci z prvej a druhej skupiny všimnúť zhlásenia ľubovoľne vybraných relácií. Majú porovnať zhlásenie športovej a spravodajskej relácie a následne zaznamenať ich intonačné špecifiká. Žiaci z tretej skupiny si všimnúť rozmiestnenie auditória a urobia návrh rozmiestnenia publika pri rozhovore, ktorý bude finálnym výstupom projektu.

Vyučovacia hodina č. 4 a č. 5		
Predmet	Slovenský jazyk a literatúra	
Tematický celok	Zvuková rovina jazyka	
Téma	Naša rozhlasová relácia	
Štandard	Obsahový	Výkonový
	Praktická práca v oblasti médií.	Aplikovať poznatky z oblasti suprasegmentálnych javov pri vzniku vlastnej rozhlasovej relácie.
Vstupné vedomosti žiaka	Rozhlas ako prostriedok šírenia informácií, charakteristické znaky rozhlasu, tvorba rozhlasovej relácie	
Medzipredmetové vzťahy	Dramatická výchova, estetická výchova	
Prierezové témy	Osobný a sociálny rozvoj (jazykovo-komunikačné hľadisko), mediálna a multikultúrna výchova	
Rozvíjané kľúčové kompetencie	Sociálne komunikačné kompetencie, spôsobilosti sociálne a personálne	
Organizačné formy	Aplikačná hodina	
Metódy	Skupinová práca, rolové hranie	
Pomôcky	pre učiteľa a žiakov	
	papier formát A1, diktafón, počítač s prístupom na internet	

Organizácia hodiny č. 4	
Úvod	Zhodnotenie výstupov z predchádzajúcich hodín
Jadro	Vytvorenie vlastnej rozhlasovej relácie
Záver	Zhodnotenie hodiny, rady a odporúčania
Metodický postup	
ÚVOD 5 min.	Slovné zhodnotenie predchádzajúcich hodín zamerané na aktivity a úspešnosť riešenia jednotlivých žiakov. Učiteľ zameriava pri hodnotení svoju pozornosť na mieru aplikácie teoretických poznatkov do praxe a taktiež aj na celkovú aktivitu žiakov na projekte.
JADRO 35 min.	Príprava plánu finálneho produktu projektového vyučovania – rozhlasovej relácie. Najskôr žiaci o priebehu celého produktu diskutujú a vyberú najlepší plán. Na tabuli je prilepený papier formátu A1, na ktorý žiaci črtajú finálny plán relácie. Žiaci pracujú na zahĺásení relácie (tvoria text a precvičujú intonáciu prejavu), určia, ktorý zo žiakov reláciu zahľási, plánujú rozmiestnenie publika a vyberajú vhodné melódie do hudobných prestávok. Nakoniec hlasujú, kto bude reláciu prezentovať, kto bude hosťom a kto bude mať na starosti jednotlivé stanovené úlohy. Po dohode nasleduje prvá skúška relácie. Téma nie je známa nikomu. Určí ju moderátor. Žiak vie pohotovo reagovať na otázku a spisovne sa vyjadrovať. Dbá na správnu intonáciu a pravidlá spisovnej výslovnosti. Celý priebeh je nahrávaný na diktafón.
ZÁVER 5 min.	V závere hodiny si žiaci vypočujú celú reláciu a zhodnotia jej priebeh. Diskutujú o možných zmenách, prípadne vylepšeniach. Pri vypočutí relácie si žiaci uvedomujú svoje chyby. V prípade nejasností učiteľ usmerňuje v postupe realizácie celej relácie. Moderátor bližšie spresní tému relácie, ktorú budú prezentovať na záverečnej hodine projektu.
Organizácia hodiny č. 5	
Úvod	Zhodnotenie výstupov z predchádzajúcich hodín
Jadro	Realizácia vlastnej rozhlasovej relácie
Záver	Zhodnotenie projektu zo strany žiakov aj učiteľa
Metodický postup	
ÚVOD 5 min.	Učiteľ si spolu so všetkými žiakmi zopakuje role a úlohy. Prejdú si celý plán finálneho produktu. Moderátor už má pripravené otázky a oboznámi účinkujúcich s detailnejším plánom rozhovoru.
JADRO 35 min.	Priebeh rozhlasovej relácie podľa vopred stanoveného plánu. Učiteľ sleduje aktivitu žiakov a celkový priebeh relácie.
ZÁVER 5 min.	Žiaci hodnotia celkový projekt a finálny produkt. Hodnotenia píšú na malé papieriky, ktoré hodia do vopred pripravenej škatule. Následne je hodnotenie čítané jedným zo žiakov pred celou triedou. Aj učiteľ hodnotí svojich žiakov. V rámci slovného hodnotenia sa zameriava predovšetkým na to, či žiaci vedia správne aplikovať suprasegmentálne javy v praxi. Ďalej hodnotí aktivity, spoluprácu v skupinách a celkový priebeh projektového vyučovania.

Záver

V poslednom období je projektové vyučovanie preferovaným spôsobom vzdelávania. V odbornej literatúre upozorňujú viacerí autori na silné a slabé stránky tejto formy vedenia vyučovacieho procesu. V závere príspevku uvádzame aspoň

niektoré pozitíva so zámerom inšpirovať viacerých k využívaniu tejto metódy vo vyučovacom procese. Ako aj každá iná metóda, aj projektové vyučovanie má svoje negatíva a úskalia, ktoré môžu začínajúcich učiteľov, ale aj tých s dlhodobou praxou prekvapiť pri realizácii. Je nevyhnutné uvedomiť si, že túto metódu nemôžeme aplikovať na akékoľvek učivo a nemali by sme ju používať stále.

Výhod vyplývajúcich z projektového vyučovania je nesmerne veľa a pri aplikácii ktoréhokoľvek projektu sa kumulujú v závislosti od manažmentu vyučovacieho procesu, klímy v triede a celkovo školského prostredia. Ide predovšetkým o výhody vyplývajúce z integrácie učiva tak, aby poskytovalo jednotný pohľad na daný problém, ktorý majú žiaci riešiť interdisciplinárne, čo umožňuje edukantovi vnímať skutočnosť ako celok a konštruovať si ucelený pohľad na obklopujúci svet. Vychádzajúc zo skúsenosti s vyučovacím projektom môžeme s presvedčením tvrdiť, že samotné zaraďovanie projektovej metódy do vyučovacieho procesu môže byť v porovnaní s využívaním tradičných metód pre žiaka motivujúce. Preto by mal učiteľ pri voľbe témy prihliadať, okrem iného, aj na žiaka, mal by vyberať tému, ktorú navrhnu žiaci, pretože ich motivačná sila garantuje úspešný priebeh projektového vyučovania. Ďalšou z výhod je spojitosť s reálnym svetom, ktorá je pre žiakov prínosným momentom vo vyučovacom procese. Zabezpečuje vnútornú motiváciu žiakov k neustálemu celoživotnému vzdelávaniu a podporuje presvedčenie, že ich snaha je zmysluplná a nie je len nutným zlom povinnej školskej dochádzky. Nesmierne dôležité postavenie v realizácii projektového vyučovania má výhoda spolupráce, predovšetkým spolupráce medzi pedagogickým zborom, navzájom medzi žiakmi a v konečnom dôsledku spolupráca medzi učiteľom a žiakom. Táto výhoda pramení z rozvíjania intelektuálnych vlastností edukanta, podporuje sociálne kompetencie, ktoré mu umožnia stať sa sociálnou bytosťou schopnou začleniť sa do spoločnosti, pracovať v tíme, rešpektovať individualitu jednotlivých členov skupiny a upevňovať sociálne vzťahy. Projektové vyučovanie prispieva k rozvoju schopností samostatne a tvorivo riešiť problémy.

V príspevku sme sa venovali otázke projektového vyučovania v rámci edukačného procesu slovenského jazyka v zahraničí. Zvolená metóda môže byť nápomocná a efektívne využitá aj pre frekventantov kurzov slovenského jazyka ako cudzieho jazyka a taktiež pri výučbe žiakov základných a stredných škôl, ktorí slovenčinu vnímajú ako materinský jazyk. V edukačnom procese prispieva nielen k sprostredkovaniu teoretických poznatkov, ale aj k jeho ozvláštneniu, zefektívneniu a využitiu tvorivého potenciálu žiakov.

LITERATÚRA

- ANOCA, D. M.: *Slovacica miscellanea*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2012. 159 s.
- GARANČOVSKÁ, L.: Výučba slovenského jazyka ako cudzieho jazyka kreatívne a zážitkovo. In: *Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí*. Ed. A. Kováčová – A. Uhrinová. Békešská Čaba: Výskumný ústav Celoštátnej samosprávy v Maďarsku 2013, s. 186 -198.
- KOVÁČOVÁ, Z.: *Reč a jazyk v škole: kapitoly z teórie vyučovania slovenčiny*. Nitra: Emigma 2011. 128 s.
- KRATOCHVÍLOVÁ, J.: *Teorie a prax projektové výuky*. Brno: Masarykova univerzita 2009. 160 s.
- PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J.: *Pedagogický slovník*. Praha: Portál 2001. 322 s.
- TOMKOVÁ, A. – KAŠOVÁ, J. – DVOŘÁKOVÁ, M.: *Učíme v projektech*. Praha: Portál 2009. 176 s.

KREATÍVNO-INOVATÍVNY PRÍSTUP PRI VÝUČBE SLOVENČINY AKO CUDZIEHO JAZYKA V SÉRII UČEBNÍC *KRÍŽOM-KRÁŽOM*

Renáta KAMENÁROVÁ

The author of the paper focuses on innovative and creative solutions applied in explaining grammatical phenomena of Slovak language as a foreign language that aim at supporting the passive perception of the explained studying material and developing of productive language skills. The collection of Slovak language textbooks *Krížom-krážom* (A1-B2) is the outcome of a project of the Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic named Slovak Language as a Foreign Language that is being solved by a collective of authors and coworkers of Studia Academica Slovaca – The Center for Slovak as a Foreign Language of Comenius University in Bratislava. The selection of grammatical phenomena in the textbooks is subordinate to everyday communication situations and their easy acquisition is helped by richly illustrated contents and didactically processed texts and exercises. These components are supposed to help students to not only handle the process of acquisition of Slovak grammar, but also to interest them, entertain and thus motivate them in further studies.

Keywords: foreign language, passive perception, productive language skills, innovative and creative solutions.

Súbor učebníc a cvičebnice slovenského jazyka ako cudzieho série *Krížom-krážom* (A1-B2) je výstupom projektu Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky pod názvom *Slovenčina ako cudzí jazyk*, ktorý rieši kolektív autorov a spolupracovníkov Studia Academica Slovaca – centra pre slovenčinu ako cudzí jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave v súlade s požiadavkami *Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky (SERR, angl. CEFR)*. Cieľom projektu bolo pripraviť didakticky spracovanú sériu učebníc a cvičebníc, ktorá by bola určená čo najväčšiemu počtu záujemcov o štúdium slovenčiny.

Učebnice *Krížom-krážom* a ich poslanie

Učebnice sú rozvrhnuté vždy do desiatich kapitol, ktoré by mali byť zvládnuté v priebehu 70 (A1, A2) alebo 100 (B1, B2) vyučovacích hodín. Súčasťou každej učebnice je kľúč k cvičeniam, gramatické tabuľky a anglicko-slovenský

slovníček. Zvukové nahrávky dialógov a posluchových cvičení z učebnice sú vždy rozdelené na 2 CD. Z technického hľadiska je učebnica spracovaná tak, že všetky povely a informácie sú prehľadne znázornené pomocou ikoniek, ktoré sú v úvode knihy vysvetlené po anglicky. Ilustrácie a fotografie sú funkčné a zrozumiteľné, grafika knihy je prehľadná a názorná, čo napomáha rýchlemu a jednoduchému osvojeniu si gramatických konštrukcií.

Prezentované učebné texty sú adresované primárne homogénnym i heterogénnym skupinám študentov – buď ako hlavný, alebo ako doplnkový študijný materiál. Prvú veľkú skupinu (zvyčajne heterogénnu) tvoria študenti i pracujúci, ktorí prichádzajú na Slovensko a chcú sa naučiť porozumieť bežným komunikačným situáciám a vedieť na ne zareagovať. Pre túto skupinu učiacich sa je určená séria učebníc *Krížom-krážom* ako základný študijný materiál. Druhú výraznú skupinu (homogénnu) tvoria študenti slovakistiky na univerzitách vo svete, pre ktorých je *Krížom-krážom* doplnkovým študijným materiálom (popri základných príručkách venovaných opisu jednotlivých jazykových rovín) určeným najmä na jazykové cvičenia s vyslaným lektorom alebo iným rodeným hovoriacim. Aj tu je však potrebné rozlišovať medzi slovakistickými pracoviskami v slovanských krajinách a neslovanských krajinách, medzi slovakistami (študentmi jednodborovej či dvojodborovej slovakistiky), slavistami či neslovakistami a pod.

Komunikatívny prístup

Pri spracovaní i sprostredkovaní jazykovej reality bol naším hlavným kritériom komunikatívny prístup, z čoho vyplýva skutočnosť, že gramatika je podriadená komunikačným témam a zámerom. „Hlavným cieľom takejto koncepcie je čo najrýchlejšie osvojovanie si základných jazykových zručností prostredníctvom komunikačných modelov, reprezentujúcich potenciálne komunikačné situácie. V porovnaní s minulosťou sa najmä v začiatkovej fáze venuje väčšia pozornosť prezentácii ústnych komunikátov a nácviku hovorenia s priebežným osvojovaním lexikálneho a gramatického subsystému slovenčiny, ktoré tvorí základ lingvistických znalostí“ (Pekarovičová, 2004, s. 22). S ohľadom na komunikatívny prístup pri spracovaní učebníc má v prvých dvoch učebniciach (A1, A2) prevahu rozvíjanie rečovej aktivity v situačno-tematickom zameraní jednotlivých lekcí¹. Témy lekcí sú vybrané podľa komunikačnej frekvencovanosti a sú aktuálne zasadené do časového a zemepisného priestoru súčasného Slovenska, so špeciálnym zameraním na komunitu mladých ľudí a ich spôsob života (vrátane nových informačno-komunikačných technológií).

¹ Na úrovni úplný začiatok (A1) a začiatok (A2) výrazne prevládajú krátke rečové komunikáty (5 dialógov na začiatku každej lekcii), ktorých počet sa znižuje na úrovni mierne (B1) a stredne pokročilý (B2) v prospech súvislých textov (2 dialógy, 3 texty v každej lekcii).

Hlavné postavy a komunikačné bariéry

Pozitívnym aspektom učebníc, oceňovaným zo strany študentov, je príbehovosť a jej chronologické reťazenie v jednotlivých lekciách celej série *Krížom-krážom*. Každodenný život štyroch hlavných postáv (Nemka Johanna, Talian Carlo a súrodenci Slováci Zuzana a Róbert) sa sleduje v období zhruba 10 rokov – od prvých fráz v jednoduchých zoznamovacích dialógoch až po uzatvorenie ich životných osudov v predposlednej lekcii úrovne B2. Výberu štyroch postáv predchádzalo starostlivé zváženie mnohých detailov – výber ich mien a priezvisk (napr. priezvisko nemeckého pôvodu Šoltýs sme využili pri lekcii venovanej menšinám na Slovensku), charakterov (každý z nich reprezentuje iný povahový typ – Zuzana je cholerik, Johanna sangvinik, Carlo melancholik a Róbert flegmatik), záľub či názorov, ktoré museli byť rešpektované počas všetkých úrovní kvôli autentickému vykresleniu ich osobností. Zahraniční študenti sa tak môžu stotožniť s cudzincami Carlom a Johannou a spoločne s nimi prekonávať pri osvojovaní si slovenčiny komunikačné bariéry vyplývajúce z neznalosti jazykového systému a pravidiel komunikačnej praxe, ako aj z nedostatočných poznatkov o slovenských vonkajších i vnútorných reáliách¹. V *Krížom-krážom A1* (s. 121-122) je venovaná aj pozornosť zavádzajúcej jazykovej interferencii pri internacionalizmoch ako *mítíng – schôdza, tréning – školenie, interview – pohovor*.

Vonkajšie a vnútorné reálie

Názov *Krížom-krážom* sme si vybrali preto, lebo najlepšie odzrkadľuje našu snahu nielen o prepojenie rôznych aspektov gramatiky s bežnými a frekventovanými situáciami, ale aj o systematické sprostredkovanie doplnkových informácií o slovenských vonkajších reáliách (krajínovede) z hľadiska: historického, kultúrneho (osobnosti, literatúra a umenie), kultúrohistorického (zvyky, tradície, gastronómia), geografického (regióny), spoločenského (národnostné zloženie, životný štýl), politického (štátoprávne zriadenie) či z ďalších oblastí (šport, veda a technika, školský a zdravotný systém, podnikanie, cestovný ruch a pod). Série *Krížom-krážom* prináša veľa poznatkov a faktov, ku ktorým sa na vyšších úrovniach vracia s cieľom prehĺbiť ich a špecifikovať. V poslednej lekcii úrovne B2 nájdeme záujemcovia o Slovensko súhrnne a zaujímavo spracované vonkajšie reálie celej série, čo im pomôže dotvoriť si ucelený obraz o Slovensku a jeho kultúre.

Orientácia študentov v reáliách Slovenska je nevyhnutná pre bezbariérovú komunikáciu, ale v glottodidaktike cudzích jazykov sa v posledných rokoch prízvukuje aj potreba rozvíjania sociokultúrnej kompetencie učiacich sa, ktorá je

¹ Podrob. pozri Pekarovičová, 2004, s. 135 a n.

potrebná pre plnohodnotnú komunikáciu v cieľovom jazyku a na formovaní ktorej sa podieľajú vnútorné reálie tohto jazyka. Podľa J. Hasila (2012, s. 35) predstavujú lingvoreálie široký okruh faktov odrážajúcich sa priamo v jazyku, predovšetkým v slovnej zásobe, vo frazeológii, v štýlovom stvárnení komunikátov i vo vlastnom komunikačnom akte. Sú to jazykové prostriedky a frazémy ťažko preložiteľné do druhého jazyka alebo vôbec nepreložiteľné. (...) Týkajú sa tak komunikácie verbálnej, ako aj neverbálnej.“ Z verbálnej komunikácie sem patrí ovládanie a použitie vhodného kódu podľa typu konverzácie (otázka stratifikácie slovenčiny, používanie hovorových a slangových výrazov, nespisovných konštrukcií), zdvorilostných noriem (vykanie/ tykanie, vhodné oslovenie osôb, používanie akademických titulov a pod.¹), z neverbálnej komunikácie je potrebné venovať pozornosť gestikulácii, tempu reči a pod.

Z tohto hľadiska sa ako veľmi vhodný a efektívny ukázal výber štvorice rovesníkov a kamarátov – dvaja sú nositeľmi cieľového jazyka a zároveň súrodenci, dvaja sú cudzinci, ktorí prichádzajú z rozličných kultúrnych prostredí. Táto skutočnosť nám umožnila pri koncipovaní učebníc cieľavedomo, komunikatívne a pragmaticky: a) sprostredkovať najrozmanitejšie lingvoreálie, b) podporovať u študentov ich osvojenie si a správne používanie v rečovej praxi (pragmatická lingvistická koncepcia), c) odstraňovať s tým súvisiace interakčné bariéry.

K najdôležitejším lingvoreáliám v *Krížom-krážom* patria: 1) používanie hovorových slov v neformálnej ústnej komunikácii (dialógy) i písomných prejavoch (e-mailová a chatová komunikácia, správy sms, facebookové statusy); 2) používanie deminutív a familiárnych slov (mamička, Robko, Zuzka) s ohľadom aj na ich regionálne použitie (mamka), hypokoristík (zlatko, papa, srdiečko) a pod.; 3) poukázanie na zdvorilostné normy (oslovenie a používanie akademických titulov, vykanie / tykanie, pozdravné formulky na začiatku a na konci komunikátu) a rozdiel v ich použití pri úradnej a súkromnej komunikácii; 4) poukázanie na prechýľovanie ženských priezvisk a zmeny priezviska po sobáší (k tejto problematike sa vraciame v predposlednej lekcii učebnice B2); 5) systematické sprostredkovanie fráz a frazeologizmov, ktoré tvoria pevnú súčasť slovníčkov pod dialógmi a textami, ako aj záverečných slovníkov. Vtipné sprievodné ilustrácie k frazeologizmom založené na oxymorone, teda na doslovnom zobrazení idiomatickej jednotky, prispievajú nemalou mierou k ich efektívnemu osvojeniu si a pragmatickému používaniu.

Úloha učiteľa

Celá séria učebníc *Krížom-krážom* je monolingválna, bez sprostredkujúceho jazyka, a na úrovni A1 aj bez gramatického výkladu, ktorý nahrádzajú grafické znaky, odkazy, ikony či tabuľky. Od úrovne A2 sme začali používať jednoduché

¹ Podrob. pozri Pekarovičová – Trubačová, 2012, s. 213-223.

vysvetlenia či poučky v slovenčine, ktoré sa stávajú explicitnejšími i detailnejšími priamoúmerne s narastajúcou jazykovou kompetenciou študentov. Z tohto dôvodu je pri prezentácii série *Krížom-krážom* veľmi dôležité podčiarknuť skutočnosť, že nie je určená samoukom, ale, naopak, práca s učebnicami si vyžaduje podrobný sprievodný výklad učiteľa. Napriek tomu, že v učebniciach sa nepoužíva sprostredkujúci jazyk, neznamena to, že pri výklade učiva (najmä na úrovni začiatočník) musí učiteľ používať výhradne slovenčinu. Úloha učiteľa je v tomto smere nezastupiteľná a kľúčová, dôležitá je jeho odbornosť, invenčnosť a kreatívnosť vo vyučovacom procese, kde je učebnica druhoradým oporným prvkom. Od učiteľa či lektora sa očakáva, že bude mať výborne zvládnutú gramatiku slovenského jazyka, jeho didaktiku so špeciálnym zameraním sa na slovenčinu ako cudzí jazyk a navyše bude schopný komparatívne (so zameraním sa na zhody a rozdiely) porovnať špecifiká cieľového jazyka (slovenčina ako flektívny slovanský stredoeurópsky jazyk) s typologickou, genetickou a areálovou klasifikáciou východiskového jazyka študentov či sprostredkujúceho (mediačného) jazyka, ktorý používajú pri vzájomnej komunikácii na hodine. „Čím je lektor lepšie teoreticky pripravený, tým účinnejšie môže chyby spôsobené interferenciou predvídať a súčasne hľadať spôsob, ako im predchádzať. Poznaním interlingválnych úskalí môže viesť študentov k uvedenému štúdiu slovenčiny a efektívnejšiemu osvojovaniu jazykových / komunikačných štruktúr“ (Pekarovičová, 2004, s. 50).

Didaktická diagnostika a stratégia

Pri práci s *Krížom-krážom* zohrávajú dôležitú úlohu didaktická diagnostika a stratégia, pod ktorými chápeme diferencovaný prístup k jednotlivým skupinám frekventantov podľa ich odborného zamerania (slovakisti a neslovakisti), lingvistických znalostí (lingvisti i nelingvisti), východiskového jazyka (Slovania a Neslovania), zloženia (zmiešané/ heterogénne a homogénne skupiny) a z toho vyplývajúcu voľbu didaktických parametrov pri vyučovaní¹. Každá gramatická strana v *Krížom-krážom* upozorňuje na vybraný gramatický jav a svojím grafickým spracovaním ponúka východisko pre výklad učiteľa, od ktorého sa očakáva, že po starostlivom zvážení vyberie relevantné informácie o gramatickom jave pre danú skupinu učiacich sa, na ktoré bude klásť dôraz a zároveň dokáže flexibilne reagovať na dopĺňajúce otázky študentov.

Pre ilustráciu uvedieme dva príklady (z morfonológie a morfológie slovenčiny): 1) Problematika alternácií tvarotvorného základu je v učebnici A1 (s. 58-59) naznačená veľmi stručne: a) pri vokálnych alternáciách (typ V: Ø)

¹ „Rešpektovanie sociolingvistických okolností jazykového vyučovania má priamy vplyv na výber príslušných didaktických parametrov, najmä na vymedzenie optimálneho vzdelávacieho zámeru, ktorý podmieňuje obsah učiva i metodiku jeho prezentácie“ (Pekarovičová, 2004, s. 32).

prečiarknutím samohlásky prítomnej v základnom tvare (napr. *Peter* vs. *Petrovia*), b) pri konsonantických alternáciách uvádzame pri červenom výkričníku schému -k > -c-, -ch > -s- (napr. *Slovák* vs. *Slováci*, *Čech* vs. *Češi*). Od učiteľa sa očakáva systematickejší výklad alternácií, ak má pred sebou študentov slovakistiky alebo iných filológii. V prípade Slovanov alebo slavistov je veľmi vhodné doplnenie o stručný historicko-porovnávací aspekt s upozornením, že anomálie zo súčasného pohľadu sú výsledkom prirodzeného jazykového vývinu. Podobné jednoduché grafické upozornenia, ktoré si vyžadujú podrobnejší výklad zo strany učiteľa nájdeme pri slovoslede, rytmickej krátení, znelostnej neutralizácii a pod. 2) Druhým príkladom sú zmenené vzory pre deklinačné a konjugačné modely slovenčiny (pozri ďalej). Pri ich prezentácii sa od učiteľa očakáva pre skupinu slovakistov a slavistov vysvetľujúci komentár tejto didakticky motivovanej zmeny a porovnanie s klasickými vzormi, ktoré sa používajú v slovenskej lingvistike a s ktorými sa frekventanti nevyhnutne stretnú pri štúdiu slovenčiny. Z uvedeného vyplýva, že je veľmi dôležité vedieť správne interpretovať a použiť základné gramatické východisko ponúkané v *Krížom-krážom*.

Kreatívno-inovatívny didaktický prístup

V centre pozornosti tohto príspevku sú strany v učebnici *Krížom-krážom Slovenčina A1* venované sprostredkovaniu slovenskej gramatiky a kreatívno-inovatívny prístup pri jej vysvetľovaní na úrovni úplný začiatok. Počas praktickej výučby slovenčiny pre cudzincov a pri príprave učebných materiálov *Krížom-krážom* (určených širokej skupine učiacich sa) sme sa stretli s viacerými lingvodidaktickými problémami, ktoré si vyžadovali nielen aplikáciu existujúcich teoretických poznatkov z odboru slovenčina ako cudzí jazyk¹ (práce J. Pekarovičovej a Ľ. Žigovej), ale aj sformulovanie nových teoretických lingvodidaktických prístupov vychádzajúcich z najnovších záverov explanačnej lingvistiky. Uvedomujeme si nevyhnutnosť didaktického sprístupnenia a teoretického vysvetlenia týchto nových inovatívnych prístupov pre lektorov a učiteľov slovenčiny ako cudzieho jazyka, aby sa predišlo nedorozumeniam alebo dezinterpretáciám. Naším zámerom je pripraviť metodickú príručku, ktorá sprostredkuje lektorom teoretické poznatky z odboru slovenčina ako cudzí jazyk vzťahujúce sa na riešenie konkrétnych lingvodidaktických problémov, ktorým bolo (je a bude) potrebné čeliť pri výučbe slovenčiny pre cudzincov nielen pri práci s predstavovanou sériou učebníc. V *Krížom-krážom* je veľa gramatických javov, ktoré sú vysvetlené inovatívne (alebo aj nie sú vysvetlené, napr. vybrané slová) z pohľadu didaktiky slovenského jazyka ako cudzieho a

¹ Rozdiel medzi termínmi *slovenčina ako cudzí jazyk* a *slovenčina pre cudzincov* chápem analogicky v súlade so spresnením týchto pojmov pre češtinu od M. Hrdličku, ktoré uvádza vo svojom texte J. Hasil (2012, s. 32).

overením v praxi sa ukázali takto prezentované riešenia ako efektívne a vhodné pre takýto typ učebnice. Výberovo uvádzam niekoľko najdôležitejších na úrovni A1¹.

1. Latinská terminológia – Na úrovniach A1-B1 uprednostňujeme latinskú lingvistickú terminológiu pred slovenskou (*substantívum, verbum, singulár* a pod.), v ojedinelých prípadoch používanie oboch foriem súčasne (*maskulínus* vs. *mužský rod*). Od úrovne B2 upozorňujeme na slovenské jazykovedné pojmoslovie na viacerých miestach i v zadaniach cvičení (*slovesný vid* popri *verbálny aspekt*).

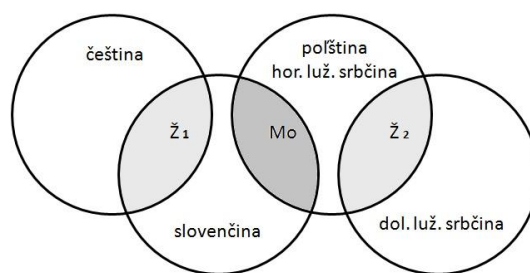
2. Vybrané slová a obojaké konsonanty – Problematiku vybraných slov a s nimi súvisiacich obojakých konsonantov sme sa rozhodli nezaradiť do obsahu gramatického učiva, pretože zahraniční študenti tento problém (po náležitom vysvetlení -y ako grafémy) rešpektujú ako súčasť slovenskej ortografie a nové slová sa učia ako znak, v ktorom je spojená grafická, zvuková i sémantická stránka. Túto gramatiku by mali učitelia individuálne doplniť pri výučbe Slovanov, krajanov a detí Slovákov, ktorí majú disproporčne rozvinuté receptívne a produktívne zručnosti (počúvanie s porozumením a hovorenie vs. čítanie s porozumením a písanie).

3. Postupnosť vysvetľovania pádov – Pády v slovenčine na úrovni A1 sa prezentujú na väčšine mien súčasne (substantíva, adjektíva, pronomína vrátane prepozícií, okrem numerálií) s uvedením foriem v singulári aj v pluráli. V gramatických cvičeniach, ktoré sprevádzajú lekcii (i v cvičebnici) sa kladie dôraz na osvojenie si foriem v singulári. Z plurálových foriem uvádzame napr. formy nominatívu (v porovnaní s inými gramatikami slovenčiny) skôr, ale zaradenie tejto gramatiky do 4. lekcie pre úplných začiatočníkov sa nám v praxi osvedčilo. Výber gramatiky v *Krížom-krážom* je podriadený komunikačným témam a zámerom, čo sa prejavilo aj v postupnosti osvojovania si pádov pri deklinácii v poradí nominatív, akuzatív, inštrumentál a lokál. (Genitív ako najkomplikovanejší pád a datív ako najmenej frekventovaný pád, sú posunuté až do stupňa prípravy A2). Na úrovni úplný začiatočník sa pri témach ako krajina genitív precvičuje v komunikačne nevyhnutných spojeniach (typu *pochádzam / som z Talianska*) a pri výklade foriem numerálií 2, 3, 4 sa upozorňuje aj na väzbu s genitívom v prípade čísloviek 5 vyššie, ktoré sa precvičujú tiež na obmedzenom počte substantív (názvy svetových mien: *dolár, euro...*).

4. Nové vzory – Pre potreby vyučovania slovenčiny pre cudzincov sa ukázalo praktické nahradiť klasické vzory novými frekventovanými slovami, na ktorých si vďaka ich častejšiemu použitiu lepšie a ľahšie osvoja danú paradigmú. Zmeny sa týkali vzorov deklinačných substantívnych paradigiem (*muž, kolega, plán, počítač, žena, stanica, loď, miestnosť, mesto, more, poschodie, dievča*), adjektívnych (*Róbertov, Zuzanin*) i konjugačných verbálnych paradigiem (*volať sa, hovoriť, študovať, rozumieť, pozvať, žiť, nieť, spať, stretnúť, vidieť, brať, vziať, pozrieť, minúť*).

¹ Pri prvých štyroch zmenách sme brali ohľad najmä na nelingvistov a Neslovanov, poslednú považujeme za prínosnú pre lingvodidaktiku slovenského jazyka všeobecne (pre Slovákov i cudzincov).

5. Gramatická kategória mužskej osoby/ mužskoosobovosti a životnosti – Na úrovni A1 upozorňujeme v gramatických tabuľkách pri N a A pl. graficky (figúrkou muž a zmenou pozície figúrky pes) na existenciu špecifickej gramatickej kategórie mužskoosobovosti v pluráli v slovenčine. Rovnako upozorňujeme aj na špecifické vyjadrenie kategórie životnosti v singulári v slovenčine (na rozdiel od iných slovanských jazykov) pádovou homonymiou D sg. = L sg. Gramatická kategória mužskej osoby existuje v súčasnosti ako osobitný gramatický jav iba v západoslovanskom makroareáli. Zo slovanských jazykov túto kategóriu v pluráli vyjadrujú slovenčina, poľština a horná lužická srbčina osobitnými koncovkami pre osobné maskulína v nominatíve množného čísla (slov. -i, -ia, -ovia) a pádovou homonymiou medzi genitívom a akuzatívom plurálu (slov. -ov). Napriek existencii tejto kategórie a jej používaniu v poľských a lužickosrbských gramatikách sa v slovenských gramatických príručkách táto kategória a s ňou spojený pojem mužskoosobovosti používa iba okrajovo. V roku 1966 J. Horecký v práci *Model gramatického rodu v západoslovanských jazykoch* konštatoval fakt, že slovenčina má päť rodov. Formalizáciou gramatického rodu dokázal pôsobenie gramatickej kategórie mužskej osoby v slovenčine. Domnievam sa, že je veľmi dôležité, aby sa táto kategória viac používala pri vysvetľovaní javov z oblasti slovenskej morfológie, pretože determinuje nielen tvary maskulín, ale aj ostatných slovných druhov s mennou deklináciou, ktoré vyjadrujú zhodu s nadradeným substantívom. Stojí za dvoma základnými opozíciami v pluráli: 1) opozícia osobné maskulína (*MPers.*): ostatné substantíva (*n-MPers.*) – *pekní muži, kolegovia* vs. *pekné psy, plány, počítače, ženy, stanice, mestá, dievčatá*; 2) opozícia osobné maskulína (*MPers.*): neosobné maskulína (*MnPers.*): feminína a neutrá (*Fem. + Neut.*) – *tí dvaja pekní muži, kolegovia* vs. *tie dva pekné psy, plány, počítače* vs. *tie dve pekné ženy, stanice, mestá, dievčatá*.

Obr. 1 Vzťah západoslovanských jazykov s ohľadom na kategóriu životnosti a mužskoosobovosti.

Na obr. 1 je zobrazený vzájomný vzťah medzi piatimi západoslovanskými jazykmi s ohľadom na pôsobenie kategórií životnosti a mužskoosobovosti (podrob-

ne Kamenárová, 2010, s. 72-78)¹. Obe tieto kategórie výrazne prispeli k divergencii v západoslovanskom makroareáli a patrili k dôležitejším morfolo-gickým zmenám po rozpade praslovančiny. Ich správna a jednoduchá prezentácia na úrovni A1 je kľúčová pre pochopenie slovenského deklinačného systému a v prípade slovanských študentov sa tak podarí efektívnejšie vyhnúť jazykovej interferencii pri týchto kategóriách.

Séria učebníc *Krížom-krážom* je vďaka svojej jednoduchosti, prehľadnosti a farebnosti vo všeobecnosti veľmi obľúbená u učiacich sa (o čom svedčia jej opakované vydania a dotlače). Pre učiteľov však predstavuje veľkú výzvu, keďže nejde o typ učebnice, kde je všetko vysvetlené a jasne určené. Tento príspevok je prvým krokom k zamýšľanej metodickéj príručke, ktorá by pomohla učiteľom efektívne pracovať s učebnicami tejto série.

Literatúra

HASIL, J.: Jaké místo zaujímá frazeologie ve výuce češtiny pro cizince? In: Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: Пам'яті академіка Леоніда Булаховського: Збірник наукових праць. – Випуск 19. Kyjev: Osvita Ukrainy 2012, s. 32-39.

HORECKÝ, J.: Model gramatického rodu v západoslovanských jazykoch. In: Jazykovedný časopis, 1966, roč. 17, č. 1, s. 3-11.

KAMENÁROVÁ, R.: Komunikatívny prístup ku gramatike slovenčiny ako cudzieho jazyka v sérii učebníc *Krížom-krážom*. In: Studia Academica Slovaca. 43. Ed. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2014, s. 246-260.

KAMENÁROVÁ, R. – ŠPANOVÁ, E. – TICHÁ, H. – IVORÍKOVÁ, H. – KLESCHTOVÁ, Z. – MOŠAŤOVÁ, M.: *Krížom-krážom Slovenčina A1*. Bratislava: Univerzita Komenského 2007, 190 s.

KAMENÁROVÁ, R.: Paradigmatika maskulín v Slovanskom jazykovom atlase. In: Jazykovedné štúdie. 28. Súradnice súčasnej slovanskej dialektológie. Ed. K. Balleková. Bratislava: Veda 2010, s. 72-78.

PEKAROVIČOVÁ, J.: Slovenčina ako cudzí jazyk – predmet aplikovanej lingvistiky. Bratislava: Stimul 2004. 218 s.

PEKAROVIČOVÁ, J. – TRUBAČOVÁ, L.: Zdvorilosť v interkultúrnom kontexte. In: Studia Academica Slovaca. 41. Ed. J. Pekarovičová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2012, s. 213-223.

SOKOLOVÁ, M.: Porovnanie západoslovanských jazykov vo výučbe slovenčiny (aj ako cudzieho jazyka). In: Slovenčina (nielen) ako cudzí jazyk v súvislostiach. Ed. Ľ. Žigová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2011, s. 138-145.

¹ V spôsobe realizácie oboch spomínaných kategórií má slovenčina špecifické postavenie v západoslovanskom makroareáli. Medzi západoslovanskými jazykmi je výrazný rozdiel vo vyjadrení kategórie životnosti v jednotnom čísle. Západoslovanský makroareál preto môžeme rozdeliť na severnú časť (Poľsko a Lužica) s jednoduchším vyjadrením životnosti (Ž₂, Gsg.=Asg, Dsg.#Lsg.) a na južnú časť (Česko a Slovensko) so zložitejším vyjadrením životnosti (Ž₁, Gsg.=Asg, Dsg.=Lsg.). Kategóriu životnosti (Ž₁) v singulári slovenčina vyjadruje ako čeština (a ukrajinčina), ale kategóriu mužskej osoby (Mo) v pluráli slovenčina vyjadruje ako poľština a horná lužická srbčina. (Protipólom slovenčiny je dolná lužická srbčina, ktorá životnosť (Ž₂) vyjadruje v súlade s hornou lužickou srbčinou a poľštinou.

ŽIGOVÁ, L.: O mennom rode vo vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka. In: Slovenčina (nielen) ako cudzí jazyk v súvislostiach. Ed. L. Žigová – M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2011, s. 157-165.

VÝUČBA SLOVENČINY AKO CUDZIEHO JAZYKA V JUŽNOSLOVANSKOM PROSTREDÍ

Daniela KONSTANTINOVA

The article presents a short survey of Slovak language learning at university St. Cyril and St. Methodius in Veliko Turnovo. The attention is also focused on some difficulties that Bulgarian students have to face while learning Slovak. Some comparisons between Slovak (as West Slavic language) and Bulgarian (as South Slavic language) are made.

Keywords: Slovak, Bulgarian, Slavic languages, difficulties, foreign language teaching.

Veľkotrnavská univerzita sv. Cyrila a Metoda vo Veľkom Trnove je druhou najväčšou univerzitou v Bulharsku (ďalej Veľkotrnavská univerzita). Bola založená v roku 1963 ako prvá bulharská univerzita mimo hlavného mesta Sofie. Výber mesta Veľkého Trnova nebol náhodný. Mesto má malebnú rozlohu a bohatú historickú minulosť, ktorú pripomínajú mnohé krásne a významné pamätihodnosti. Už 50 rokov si univerzita udržiava svoje pevné miesto vo vede a vzdelávaní v Bulharsku.

Najväčšia z fakúlt univerzity je Filologická fakulta, na ktorej bol v roku 1978 otvorený prvý lektorát slovenského jazyka v Bulharsku. Prvá slovenská lektorka PhDr. Terézia Igazová svojím veľkým nadšením podnietila záujem bulharských študentov o slovenčinu a taktiež v spoluautorstve vydala prvú učebnicu slovenčiny pre Bulharov (Igazová – Kožuchová, 1984). Slovenský jazyk, literatúra a kultúra v rámci odboru Slovanská filológia sa začali vyučovať od akademického roku 1995/1996. Doteraz (akademický rok 2013/2014) na univerzite pôsobilo 10 slovenských lektorov: PhDr. Ondrej Hábovčík, PhDr. Ivona Vaňková, PhDr. Elena Neoveská, doc. PhDr. Kornélia Resutíková, CSc., doc. PhDr. Božena Švihranová, CSc., PhDr. Emil Kudlička, PhD. (pôsobil ako lektor na Sofijskej univerzite sv. Klimenta Ochridského v Sofii a na Veľkotrnavskú univerzitu prichádzal ako hosťujúci lektor), PhDr. Katarína Sedláková, PhD., a PhDr. Bibiana Košovská, PhD. Od akademického roku 2013/2014 je lektorkou slovenského jazyka, literatúry a kultúry PaedDr. Eleonóra Zvalená, PhD.

Keďže spoločenské pomery sa stále menia, vyvoláva to aj zmeny vo vyučovacích odboroch a programoch. Okrem klasických filologických odborov, v ktorých absolventi získavajú profesionálnu kvalifikáciu filológa (učiteľa

a redaktora), je na Veľkotrnavskej univerzite aj odbor Aplikovaná lingvistiká, v ktorom sa vyučujú dva cudzie jazyky s nadobudnutou profesionálnou kvalifikáciou prekladateľ a tlmočník. Práve v rámci odboru Aplikovanej lingvistiky v akademickom roku 2001/2002 boli prijatí prví študenti so zameraním: angličtina a slovenčina, nemčina a slovenčina. V snahe rozširovať možnosti budúcej realizácie študentov na trhu práce, v akademickom roku 2010/2011 v rámci Aplikovanej lingvistiky bol otvorený ďalší odbor pre študentov, ktorí sa učia západný jazyk (angličtina, nemčina, francúzština, španielčina) a slovenčinu, a takisto aj ruštinu a slovenčinu.

Od roku 2014 je odbor Slovanská filológia na univerzite obnovený a má nové meno – Slavistika. Ponúka nové možnosti profesionálnej realizácie v oblasti cestovného ruchu, obchodnej a podnikateľskej administratívy.

Na Veľkotrnavskej univerzite sa momentálne slovenčina vyučuje v dvoch vysokoškolských stupňoch. V *bakalárskom štúdiu* (8 semestrov, odbory Slavistika a Aplikovaná lingvistiká) dosiahnutá úroveň znalosti slovenského jazyka podľa Spoločného európskeho referenčného rámca (SERR) je B2+. V *magisterskom štúdiu* (2 semestre) sú dva slavistické programy: *Translatológia so slovanským jazykom a Literatúra a kultúra slovanských národov*. Štúdium v oboch programoch je určené na nadobudnutie nových vedomostí v oblasti slovanských jazykov (úroveň C1+ podľa SERR), literatúr a kultúr. Program *Translatológia so slovanským jazykom (slovenčina)* je vypracovaný s ohľadom na verejno-hospodárske požiadavky v podmienkach globalizácie a eurointegrácie. Štúdium v ňom sa končí napísaním diplomovej magisterskej práce, ktorá predstavuje preklad slovenskej knihy a analýzu tohto prekladu. Na univerzite je aj *doktorandské štúdium* slovakistiky.

Od akademického roku 1995 až dodnes v rámci odborov Slovenskej filológie a Aplikovanej lingvistiky slovenčinu úspešne ukončilo vyše 45 absolventov. Mnohí z nich sa dokázali uplatniť a profesionálne realizovať ako slovakisti-filológovia, aj ako prekladatelia a tlmočníci. Pracujú so slovenčinou v oblasti cestovného ruchu, v súkromných firmách, zákazníckych centrách ako tlmočníci, niektorí z nich sa uplatňujú aj ako prekladatelia slovenskej literatúry.

V súčasnosti má Veľkotrnavská univerzita moderné materiálne vybavenie. Katedra slavistiky sa nachádza v osobitnej budove – tzv. Slavistický komplex, kde je Kabinet slovakistiky a bohatá slavistická knižnica, v ktorej je aj veľa slovenských kníh – učebníc a diel zo slovenskej literárnej klasiky a zo súčasnej literatúry.

*
* *

Napriek tomu, že bulharčina a slovenčina sú geneticky blízke jazyky, sú medzi nimi závažné rozdiely, čo často spôsobuje ťažkosti vo vyučovaní. Bulharčina patrí do južnej vetvy slovanských jazykov a balkánskej jazykovej únie. Písmo, ktoré

používa, je cyrilika. Má pohyblivý prízvuk, nemá neurčitok slovesa, pri substantívach, adjektívach a číslovkách je určitý člen s príponou, pri slovesách je rozšírený systém slovesných časov. Najzávažnejší rozdiel spočíva v tom, že na rozdiel od všetkých ostatných slovanských jazykov je bulharčina analytickým jazykom, v ktorom existujú len zvyšky deklinácie vo vzoroch niektorých osobných zámen a oslovení. So slovenčinou, ktorá je typickým predstaviteľom západoslovanských jazykov, a je do určitej miery ovplyvnená južnoslovanským jazykovým areálom, má veľa spoločných črt, napríklad podobnosti slovnej zásoby, niektoré spoločné gramatické kategórie (rod, číslo, osoba, vid sloves, slovesný rod).

Na účel tohto článku bol urobený dotazník so študentmi slovakistami. Obsahoval otázky o ťažkostiach vo výučbe slovenčiny. Keďže sa niektorí okrem slovenčiny učili aj iné slovanské jazyky, zaujímala nás otázka porovnania slovenčiny s inými slovanskými jazykmi z hľadiska ťažkostí:

- s ruštinou a so srbčinou – slovenčina má ťažšiu výslovnosť a pravopis;
- s poľštinou – slovenčina je ľahšia, najmä z hľadiska výslovnosti a pravopisu;
- s češtinou – slovenčina je ľahšia z hľadiska gramatiky (morfológia).

Skoro všetci označili, že je pre nich najťažšia **deklinácia** substantív, adjektív a zámen. Kategórii pádu sa vo výučbe slovenčiny venuje najviac pozornosti. Zo začiatku sa kladie dôraz na všeobecné využitie pádov a na to, že práve týmto spôsobom sa vyjadrujú vzťahy medzi slovami, čo sa v bulharčine stáva pomocou množstva predložiek a slovosledu.

Fonetika a výslovnosť sú druhou problematickou oblasťou pre Bulharov. Najproblematickejšia je výslovnosť *h* a *ch*, keďže v bulharčine je len neznelé [ɣ]. Taktiež v bulharčine nie je kvantita vokálov a študenti zo začiatku ťažko rozlišujú dlhé a krátke vokály. Dĺžne často vynechávajú (aj v písomných prejavoch), a preto treba neustále upozorňovať, že znelosť/ neznelosť *h* a *ch* ako aj kvantita majú zmyslorozlišovaciu funkciu. Na to treba robiť špecifické fonetické cvičenia, spojené s čítaním, počúvaním a vyslovovaním jednotlivých hlások a slabík. V bulharčine existuje vokál *ѣ* [ä], napríklad v slovách *ѣлк* [vǎlk], *крѣв* [krǎv], *ѣгъл* [ǎgǎl] a neexistujú slabikotvorné spoluhlásky, preto slabikotvorné *r*, *l* (aj dlhé *ѣ*, *л*) sú ťažko vysloviteľné a často v slovách ako: *ѣлк*, *ѣблѣк*, *крѣв*, *прѣст*, *мѣртѣв* a pod. študenti vsúvajú hlásku *ѣ* [ä]. V súvislosti s výslovnosťou treba poukázať na fakt, že pre bulharčinu je charakteristická zatemnená výslovnosť vokálov *a*, *o* v neprízvučnej pozícii (ich zvuková podoba sa približuje hláskam [ä], [u]), preto Bulhari vyslovujú takým spôsobom aj niektoré slovenské vokály, čo spôsobuje nezrozumiteľnosť.

V porovnaní s bulharčinou je slovenčina oveľa mäkkším jazykom, a preto pri skupinách *de*, *te*, *ne*, *le*, *di*, *ti*, *ni*, *li*, *dí*, *tí*, *ní*, *lí* si nositelia bulharského jazyka neuvedomujú mäkkosť vo výslovnosti *y* a *i*, *ý* a *í*, napríklad v slovách typu: *mlady* a *mladí*, *pracovitý* a *pracovití* atď. Tieto fonetické osobitosti sa prejavujú aj

v písomných podobách, preto sa Bulharom zo začiatku zdá, že slovenský pravopis je náročnejší.

Z **lexikologického** hľadiska problematické vo vyučovaní slovenčiny sú niektoré medzijazykové homonymá a predložky (*na, do, po...*), ktoré existujú aj v bulharčine, ale majú iné použitie a význam. Týmto „zradným slovám“ treba venovať osobitnú pozornosť, pretože často môžu viesť k lingvokulturologickým a komunikačným problémom. Existujú aj niektoré cudzie a prevzaté slová, ktoré v oboch jazykoch majú odlišné rody, čo spôsobuje kolísanie aj v deklinácii (do akého vzoru treba takéto slová zaradiť, napríklad: bulh. *плаж* (*pláž*) je mužského rodu, *програма* (*program*) – ženského rodu atď.

Slovenská syntax nie je ťažká pre Bulharov, a preto nikto zo študentov neoznačil, že sa stretol s ťažkosťami na **syntaktickej** úrovni.

Kým pred 15 rokmi bola ruština povinným predmetom v bulharských základných školách, veľa študentov, ktorí sa slovenčinu začínali učiť, si ľahko osvojovalo pádový systém jazyka. Teraz je situácia v školách iná a študenti sú zvyknutí na štúdium iných typov jazykov (napríklad angličtina). Existujú dobre koncipované a vypracované učebnice slovenčiny. Na Veľkotrnavskej univerzite sa počas štúdia v bakalárskom odbore používajú učebnice a učebné pomôcky vypracované kolektívom autorov a spolupracovníkov SAS Centra pre slovenčinu ako cudzí jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a tiež aj učebnice vydané Ústavom jazykovej a odbornej prípravy zahraničných študentov Centra ďalšieho vzdelávania UK v Bratislave. Ale keďže nositelia každého jazyka majú svoje špecifiká, svoje jazykové „nastavenie“ a vnímanie, do učebného procesu treba zaradiť a využívať aj učebné pomôcky, ktoré sú vypracované práve pre Bulharov. Bulharskí slovaskisti spolu so slovenskými lektormi na Veľkotrnavskej univerzite už vydali niekoľko učebných pomôcok (Konstantinova – Sedláková, 2005; Константинова – Седлакова, 2006; Sedláková – Živova, 2007) a pokračujú aktívne pri hľadaní nových metód vo výučbe slovenčiny. Aktívne spolupracujú aj so svojimi kolegami zo Sofijskej univerzity, kde je ďalší lektorát slovenčiny. Momentálne sa pripravuje nová učebnica slovenčiny v dialógoch, ktorá je primárne určená pre Bulharov – študentov, pracujúcich atď., ktorí sa chcú učiť po slovensky alebo sa chcú zdokonaľovať v slovenčine (Konstantinova – Башир-Гечова, v tlači). Taktiež je vhodná pre úplných začiatočníkov zo slovenského jazyka. Veľmi nápomocné pri samoštúdiu bude aj priložené CD. Učebnica bude zostavená z lekcií, ktoré sa venujú určitej téme, súčasťou bude aj zrozumiteľná gramatika, užitočné frázy a slovné spojenia použité v živých dialógoch. Na záver každej lekcie je minitest na praktické precvičenie naučených gramatických javov a nových slov. Kľúč správnych odpovedí slúži na overenie znalostí zo slovenčiny.

Pri vyučovaní slovenčiny v južnoslovanskom prostredí treba hľadať efektívne metodické postupy a stále nové riešenia pri ovládaní ťažkostí. Taktiež to vyplýva aj z mimojazykovej skutočnosti, rozvoja spoločnosti a generačných zmien.

Literatúra

IGAZOVÁ, T. – KOŽUCHOVÁ, M.: Slovenský jazyk a literatúra. Veľké Trnovo: Univerzitná tlačiareň pri Univerzite sv. Cyrila a Metoda 1984. 350 s.

KONSTANTINOVA, D. – SEDLÁKOVÁ, K.: Slovenčina pre Bulharov – pre pokročilých. Veľké Trnovo: Univerzitné vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda 2005. 135 s.

SEDLÁKOVÁ, K. – ŽIVOVA, V.: Výber textov zo súčasnej slovenskej prózy. Veľké Trnovo: Univerzitné vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda 2007. 91 s.

КОНСТАНТИНОВА, Д. – БАШИР-ГЕЧОВА, В.: Словашки език – самоучител в диалози. Плевен: Грамма (v tlači).

СЕДЛАКОВА, К. – КОНСТАНТИНОВА, Д.: Българско-словашки разговорник, Bulharsko-slovenská konverzačná príručka. Плевен: Издателство "ГРАММА" 2006. С. 447.

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

DIDAKTICKÉ A OBSAHOVÉ ASPEKTY E-LEARNINGOVÉHO KURZU MYSLOVAK.SK

Michaela MOŠAŤOVÁ, Helena ĽOS IVORÍKOVÁ

In this paper the authors present the didactical-contentual concept of the e-learning course of Slovak language for breakthrough beginners „*My Slovak*“, which is part of foundation of the Slovak Language Centre at California University of Pennsylvania in USA. The establishment of the course and the Centre is preconditioned by a fact that there are about 1.2 million people living in the U.S.A. acknowledging their Slovak nationality. Mostly they do not know Slovak in written neither in spoken form; nevertheless they are very interested in learning the language at least at the level of beginners. The content of the project is being prepared and managed by the Faculty of Arts at the Comenius University in Bratislava and online teaching will be managed by Studia Academica Slovaca – Centre for Slovak as Foreign Language in Bratislava. The Civic Society iLearn is responsible for preparation of infrastructure technology, the course layout, methodical preparation of lecturers leading the online teaching, operation of virtual rooms and implementation of KnowledgePulse application, using the microlearning methodology.

Keywords: e-learning course, microlearning, LMS system Moodle, asynchronic teaching.

V príspevku chceme prezentovať didakticko-obsahovú koncepciu vznikajúceho e-learningového kurzu slovenčiny pre úplných začiatčníkov *My Slovak*, ktorého obsahovú stránku od apríla 2013 pripravuje Studia Academica Slovaca – centrum pre slovenčinu ako cudzí jazyk. Kurz je súčasťou projektu vytvárania Centra slovenského jazyka pri California University of Pennsylvania v USA (CSJ)¹.

Vznik kurzu, ako aj samotného centra bol podmienený faktom, že v USA žije podľa momentálne dostupných údajov približne 1,2 milióna ľudí hlásiacich sa k slovenskej národnosti, pričom mnohí z nich neovládajú ani písomnú, ani hovorenú formu slovenčiny. Títo ľudia však majú záujem osvojiť si slovenčinu aspoň na úrovni úplného začiatčníka.

Na projekte budovania CSJ v USA participujú nasledujúce inštitúcie:

¹ <http://csj.sk>.

- Filozofická fakulta UK v Bratislave v spolupráci s California University of Pennsylvania (príprava a manažment projektu, projektový manažér – PhDr. Vladimír Burčík, PhD.),
- občianske združenie iLearn SK (technologická infraštruktúra, tvorba kurzu v prostredí Moodle, metodická príprava lektorov riadiacich online výučbu, prevádzka virtuálnych miestností a implementovanie aplikácie KnowledgePulse, využívajúcej metodiku tzv. microlearningu),
- Studia Academica Slovaca (obsahová náplň kurzov, zabezpečenie online výučby z Bratislavy).

Ciele projektu

Základným cieľom projektu je propagácia a výučba slovenského jazyka v USA, najmä v štátoch so silnou populáciou hlásiacou sa k slovenskej národnosti (Pensylvánia, Ohio a New Jersey). Zámerom je okrem toho:

- vytvoriť kurz slovenského jazyka pre široký okruh záujemcov z radov verejnosti, a to pre úrovne A1 až B2,
- na akademickej úrovni vybudovať možnosť bakalárskeho a magisterského štúdia slovenského jazyka v dvoch formách štúdia: dištančnej aj prezenčnej.
- vytvoriť podmienky na prípravu učiteľov slovenského jazyka v USA.
- dosiahnuť, aby si slovenčinu na rôznej úrovni osvojilo jedno percento (12 000) ľudí v USA, ktorí sa hlásia k slovenskej národnosti.

Kurz My Slovak (A0)

Ciele kurzu My Slovak (A0)

Po absolvovaní kurzu by mal študent vedieť jednoducho reagovať v najbežnejších komunikačných situáciách – podľa Spoločného európskeho referenčného rámca pre jazyky na úrovni A1.1 (ovládanie základných princípov slovenskej výslovnosti, základných pozdravov a elementárnych fráz v každodenných komunikačných situáciách, osvojenie si najfrekvencovanejších konjugačných modelov súvisiacich s opisom základných činností, osvojenie si základných čísloviek, osobných a prívlastňovacích pronomín v nominatíve). Na tento kurz bude nadväzovať kurz A1, ktorý doplní komunikačné situácie prezentujúce lexiku i gramatiku zodpovedajúce úrovni A1.2

Cieľová skupina

Cieľovú skupinu kurzu My Slovak (A0) tvoria:

- organizácie v západnej Pensylvánii, východnom Ohu a západnej Virgínii;
- firmy, organizácie s obchodnými kontaktmi na Slovensku ako napr. US Steel;

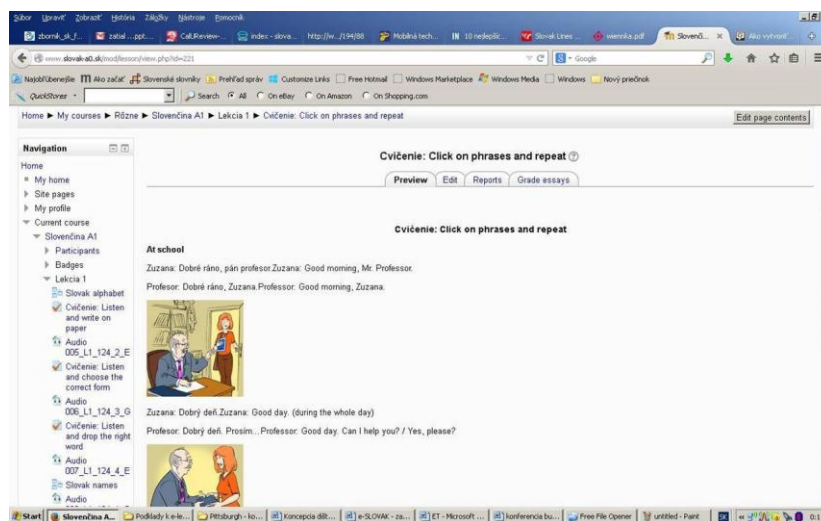
- individuálni záujemcovia o slovenský jazyk – začiatočníci – z radov verejnosti;
- záujemcovia o univerzitné štúdium slovenského jazyka.

Koncepcia kurzu

My Slovak je kurz, v ktorom bude študent študovať iba online formou (t. j. ide o plne dištančný kurz). Samoriadený, individuálny proces asynchrónneho učenia sa pomocou webovej stránky s možnosťou väčšinou bezprostrednej spätnej väzby (vyhodnocovanie cvičení a kvízov) bude podporený e-mailovou komunikáciou s tútorom a pravidelne organizovanými virtuálnymi stretnutiami s tútorom v rámci komunikačného systému onif¹. Predmetom e-mailovej komunikácie bude primárne zasielanie úloh, prác, esejí, príp. prekladov, ale aj kontakt so spolužiakmi. Z dôvodu organizácie synchrónnych stretnutí (vo virtuálnych miestnostiach) musia byť študenti rozdelení do menších skupín.

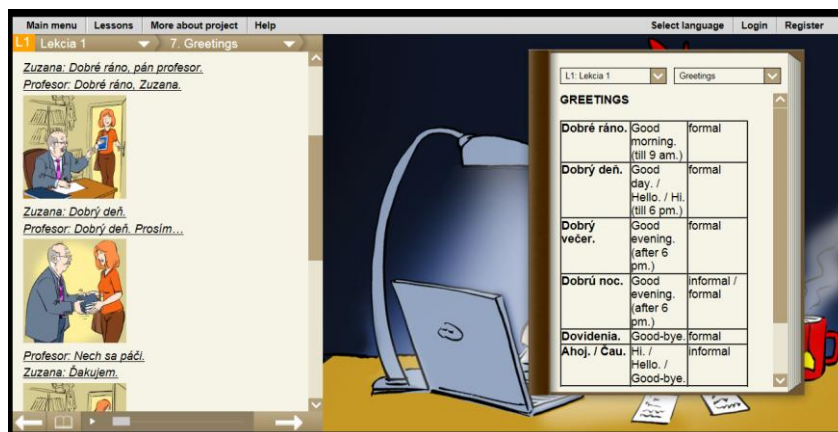
Technologická stránka

Kurz A0 je vytvorený v LMS-systéme Moodle (learning management system), ktorý je graficky upravený systémom CMS (content management system).

Obr. 1: Výučbový obsah LMS- systéme

¹ www.onif.cz

Obr. 2: Grafická úprava výučbového obsahu v CMS

Hlavné okno kurzu je rozdelené na dve časti – ľavé a pravé okno. Ľavé okno je nosnou zložkou, v ktorej sa študent šípkami posúva po lekcii a kliknutím na symbol knihy si môže aktivovať pravé okno. Pozadie hlavného okna tvorí ilustrácia korešpondujúca s témou lekcie. Zároveň je možné mať neustále prehľad o štruktúre kurzu a samotnej lekcii na hornej lište (Lessons). Audionahrávky možno spustiť nielen na spodnej lište ľavého okna (dialogy), ale aj v samotnom texte (podčiarknuté frázy, slovíčka) oboch okien.

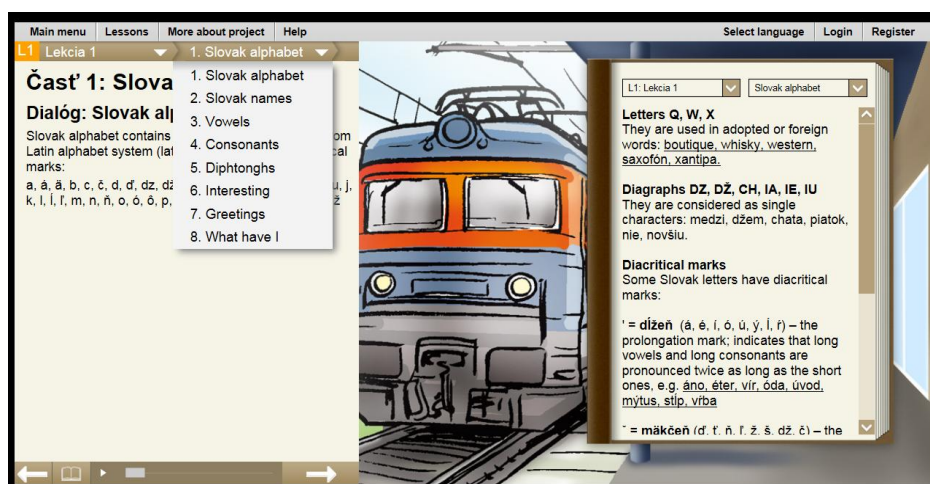
Výučbový obsah

Výučbový obsah kurzu A0 sa sčasti opiera o texty a cvičenia učebnice Krížom-krážom A1, otestované v praxi, sčasti je úplne nový. Učivo sa sprostredkúva induktívne: v úvode každej z celkovo 8 lekcii sú motivačné dialógy, ktoré sa používajú v reálnych komunikačných situáciách a ktoré súčasne poskytujú príklady na istý gramatický a lexikálny jav. Potom nasledujú cvičenia, ktoré na seba didakticky nadväzujú: najprv sú to 1. cvičenia zamerané na identifikáciu osvojovaných foriem, potom 2. na výber správnych foriem z viacerých možností a nakoniec 3. na vlastné tvorenie správnych foriem. Teda uprednostňujeme motivovať študenta postupnými krokmi osobného progresu, čiže najprv spája a vyberá a až nakoniec sám tvorí. Vzhľadom na technické možnosti LMS-systému Moodle autorky využili primárne tieto typy cvičení:

- GAPFILL DROP DOWN – dopĺňajúce cvičenie z vopred určenej ponuky slov alebo tvarov v rolovacej lište,

- DRAG AND DROP INTO TEXT – doplňujúce cvičenie z vopred určenej ponuky slov alebo tvarov, posúvaných kurzorom na prázdne miesta v texte,
- TRUE / FALSE – pravda / nepravda – zakliknutie relevantnej odpovede,
- MATCHING – priradenie správnych slov / odpovedí / spájanie,
- FILL IN – doplňujúce cvičenie – vpísaním slova alebo chýbajúcej hlásky.

Zároveň sa v kurze kladie dôraz na prezentovanie a opis gramatických javov alebo novej lexiky či témy ako prirodzenej súčasti jazykovej reality. Niektoré časti lekcie sú preto veľa ráz pomenované spôsobom, ktorý v podvedomí študenta eliminuje pocit „preberania látky“. Študent tak na konci celku alebo lekcie nepíše zhrňujúce cvičenie alebo test, iba sumarizuje svoje vedomosti v bloku cvičení *Čo som sa doteraz naučil?* (What have I learned?), neštuduje jav s názvom nepravidelné sloveso *byť*, ale otvorí si okno s názvom *Byť alebo nebyť?* (To be or not to be?) alebo si začne osvojovať konjugačné triedy sloves v časti *Slovesá na každý deň* (Daily life verbs) a číslovky sa učí v časti *Čísla okolo nás* (Numbers around us). I napriek tomu sa autori nevyhli priamemu pomenovaniu istých tém, napr. *Slovenská abeceda*, *Diftongy*, *Vokály* atď.

Obr. 3: Priame pomenovanie prezentovanej témy

Jazyk sprievodných textov a funkcia tzv. „booku“

Gramatické i lexikálne javy sú študentovi vysvetlené nielen formou prehľadných tabuliek či ilustrácií, ale aj pomocou sprievodných textov v angličtine. Tie sú súčasťou hlavného (ľavého) okna i doplňujúcich textov v tzv. „booku“, pravom okne. V sprievodných, obsah komentujúcich textoch sme sa opierali o princípy, ktoré zvyšujú motiváciu študenta učiť sa:

- jednoduchý jazyk výkladu (nie vedecký),
- dialogický charakter výkladu – nadviazanie ľudskej komunikácie,
- neformálny prístup – osobný postreh, rada, odporúčanie,
- heuristický – nabádajúci k objavovaniu.

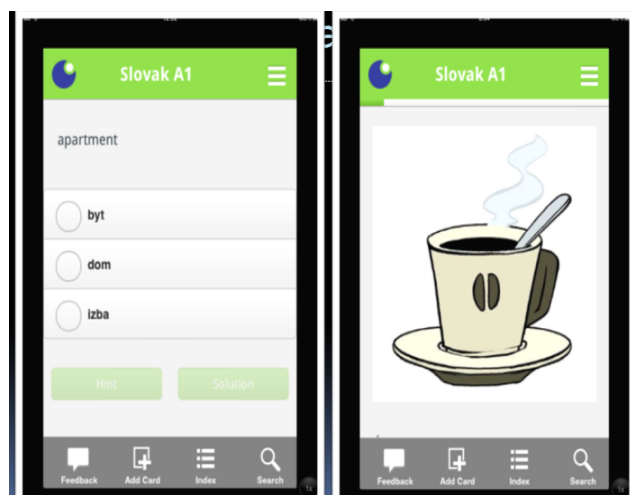
Pravé okno má viacero funkcií. Slúži nielen ako priestor na vysvetlenie gramatických javov prezentovaných v ľavom okne, ale ponúka i doplňujúce informácie s audionahrávkami, komparatívny opis gramatického javu či lexémy zamerané na anglický hovoriaceho, či pomôcky (tabuľky a prehľad novej slovnej zásoby) pri cvičeniach zameraných na osvojenie si istých javov. V procese výučby slúži „book“ i ako miesto na zábavu (link na pieseň, slang, slovenské reálie) či príručný prekladový alebo ozvučený obrázkový slovník. Už spomínaný komunikatívny a neformálny prístup sprievodných textov v pravom okne oslovuje a provokuje študenta poznámkami typu *Zapamätaj si!* (Remember!), *Nezabudni!* (Do not forget!) alebo *Be careful!* (Na toto si daj pozor!)

Obr. 4: Rôznorodé využitie pravého okna, tzv. „book“

KnowledgePulse

Na lepšie osvojenie si výučbového obsahu použijeme tiež metodiku tzv. microlearningu s aplikáciou KnowledgePulse®, ktorú vyvinulo Research Studio Austria. Microlearning sa vzťahuje na proces učenia sa v malých krokoch (mikrojednotky – ako napríklad slová alebo frázy) prostredníctvom mobilov, tabletov alebo počítačov, kde využíva výučbové karty s otázkami. Tento spôsob učenia sa, resp. upevňovania si výučbového obsahu je časovo nenáročný a nezávislý od miesta, kde sa študent nachádza. Metodika a dizajn microlearningu tak odrážajú kontext fungovania, správania, ako aj učenia sa súčasného človeka – používateľa moderných technológií.

Obr. 5: Výučbové karty podporujúce microlearning

Kľúčové aspekty tvorby a udržiavania kvalitného on-line kurzu

Podľa T. Batesa (2012) a aj podľa našich osobných skúseností považujeme pri tvorbe a udržiavaní kvalitného on-line kurzu za kľúčové tieto aspekty:

- spoľahlivo fungujúce technológie a aplikácie – predvídať problémy, s ktorými sa môžu študenti stretnúť, a vopred ich odstrániť, príp. eliminovať (vopred predísť problému písania slovenských grafém s diakritikou, dobrou stratégiou programovania predchádzať problémom s updatmi, upgradmi),
- hneď v úvode študentovi dôkladne objasniť prácu s technológiami (vstupná synchronná inštrukcia alebo videoinštrukcia na zvládnutie LMS-systému a synchronných technológií),
- dobrý dizajn kurzu (ľahká orientácia, jednoduchá navigácia v kurze),
- vopred dobre prepracovaná metodika výučby (pri asynchrónnej online výučbe sa nedá improvizovať),
- vhodný je spoločný začiatok kurzu pre väčšiu skupinu študentov (uľahčuje to prácu tútorovi, podporuje to v študentovi pocit začlenenia k istému kolektívu),
- vstupná fáza práce s kurzom – najdôležitejšia (anticipovať, čo sa od študentov v kurze očakáva, aká je koncepcia kurzu, aké sú ciele kurzu, aké sú ich úlohy, aké sú termíny, ako je nastavené hodnotenie, ako sa majú pri učení sa v kurze správať – tzv. etický kódex),
- jasne stanovené a v kurze dobre viditeľné ciele kurzu, úlohy, termíny a hodnotenie, ciele kurzu (zamerať sa nielen na osvojenie poznatkov, ale aj na osvojenie zručností),

- komplexné hodnotenie – (podľa T. Batesa je hodnotenie tým, čo najviac ovplyvňuje správanie študentov),
- neprestajne udržiavať motiváciu študentov (chváliť pokroky, vzbudzovať zvedavosť, čo bude nasledovať, navodzovať dojem, že tútor je prítomný, že vidí prácu študentov v kurze, rýchlo reaguje pri problémoch – pocit ne-/prítomnosti tútora je kľúčovým faktorom pri práci s online študentmi),
- primeraná a približne rovnaká časová náročnosť na jednotlivé moduly,
- vhodné pripojiť aj doplnkové materiály (najmä ku gramatike), s iným alebo ešte podrobnejším vysvetlením, ako je v kurze (vyhneme sa tým časovo náročnému dodatočnému vysvetľovaniu detailov gramatického systému prostredníctvom emailov), pridať linky na materiály dostupné v elektronickej podobe alebo online (napr. online slovníky).

Kurz My Slovak (A0) chápeme ako istý model, ako by prítiažlivý on-line kurz mohol vyzerieť. Spustenie kurzu je naplánované na jar 2015.

Literatúra

BATES, T.: Nine steps to quality online learning introduction. Dostupné online. <http://www.tonybates.ca/2012/05/02/nine-steps-to-quality-online-learning-introduction/>

IVORÍKOVÁ, H. – ŠPANOVÁ, E. – KAMENÁROVÁ, R. – MOŠAŤOVÁ, M. – KLESCHTOVÁ, Z. – TICHÁ, H.: Krížom-krážom. Slovenčina. Cvičebnica A1+A2. Bratislava: Univerzita Komenského 2009. 232 s.

KAMENÁROVÁ, R. – TICHÁ, H. – ŠPANOVÁ, E. – IVORÍKOVÁ, H. – KLESCHTOVÁ, Z. – MOŠAŤOVÁ, M.: Krížom-krážom. Slovenčina A1. Bratislava: Univerzita Komenského 2007. 187 s.

PEKAROVIČOVÁ, J. – ŽIGOVÁ, L. – MOŠAŤOVÁ, M.: Vzdelávací program Slovenčina ako cudzí jazyk. Jazykový kurz v kontaktnej i dištančnej forme. Bratislava: Univerzita Komenského 2007. 83 s.

SALMON, G.: E-tivities. The key to active online learning. Kogan page 2002. 223 s.

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

RECENZII

ROMANOSLAVICA vol. L, nr. 2

Marilena Felicia Luță (Țiprigan): *Aspectul verbal. Retrospective și perspective* [Slovesný vid. Retrospektívy a perspektívy], Editura Universității din București 2013, 216 s. ISBN 9786061602650

Monografia (pôvodne dizertačná práca) odbornej asistentky Dr. Marileny Felicie Luță (podpisovala sa aj Popescu, Țiprigan) pertraktuje z rôznych perspektív (teoretickej, praktickej, pragmatickej, komparatívno-kontrastívnej) a úrovní (lingvistickej, didaktickej, literárnej) jednu z najkomplexnejších otázok slovenského jazyka a jazykovedy (ako napokon aj v iných slovanských jazykoch), a to kategóriu slovesného vidu. Vychádza zo štúdií dôležitých osobností z oblasti lingvistiky, či už z kultúrneho prostredia slovanského alebo frankofónneho, anglofónneho či iného, čím dokazuje aj vynikajúci rozhľad a pripravenosť vysloviť vlastné súdy.

Svoju prácu kompozične rozvrhla do zrozumiteľnej štruktúry, každá kapitola sa delí na podkapitoly a paragrafy, v rámci ktorých autorka rozvíja tú-ktorú dôležitú tému. V prvej kapitole *Premisy* sa venuje teoretickému fundovaniu, kritickej analýze rôznych náhľadov a teórií (synoptických, temporálnych) slovenských, českých a neslovanských lingvistov, aby napokon vyslovila vlastný názor, podľa ktorého je z perspektívy rumunčiny pri slovesnom vide v slovenčine podstatné rozlišovať opozíciu rozprávania – diskurz.

Druhá kapitola *Aspektuálnosť, slovesný vid, spôsob slovesného deja* (t.j. aktionsart) tvorí podstatnú, najrozvinutejšiu časť dizertačnej práce. Vychádzajúc predovšetkým z teórie E. Benvenistu a prihliadajúc aj na názory slovenských lingvistov, autorka vypracovala vlastnú koncepciu na slovesný vid a uplatnila ju na bohatom exemplifikačnom jazykovom materiáli z konfrontatívnej (komparatívnej) perspektívy hovoriaceho po rumunsky, ako aj na poetickom texte. Autorka uvádza problematiku slovesného vidu v slovenčine z gramatického a sémantického hľadiska, pričom preberá aj sémantiku slovesných predpôn, vďaka ktorým slovenské predponové slovesá môžu byť „vodičmi fantastickej tenzie“. Perspektívu z hľadiska hovoriaceho po rumunsky sleduje na základe náhľadov na slovesný vid v rumunskej jazykovede a v rumunčine. Slovesný vid sa jej javí ako fenomén medzi rozprávaním a diskurzom, napokon uvádza logicko-sémantickú štruktúru slovesa a slovesného vidu z hľadiska slovensko-romanistickej lexikológie.

Na vyjasnenie sémantických otázok preberá mnohosť významov spätých so spôsobom slovesného deja v slovenčine (Aktionsart, označený skratkou MAV – modul acțiunii verbale), roztriedených podľa troch funkčno-sémantických subkategórií: miesto, spôsob, čas. Vysvetľuje gramatickú kategóriu nazývanú v slovenskej jazykovede slovesná intencia (lexikálno-gramatická kategória, ktorá vyjadruje zameranie slovesného deja smerom k podmetu a iným syntaktickým funkciám a je tesne spätá so slovesným vidom, ako aj, podľa mienky autorky, so spôsobom slovesného deja).

Rozbor prebieha na rovine semiotickej, autorka svoje vedomosti uplatňuje nielen v oblasti jazyka, ale aj literatúry, čitateľovi ponúka naozaj pozoruhodný a presvedčivý hermeneutický pohľad na básnické dielo slovenského spisovateľa Jána Ondruša, kde sa uplatňuje (vyššie uvedená) vlastnosť „vodiča fantastickej tenzie“ prefixovaných slovíes.

V tretej kapitole *Relevantné didaktické postupy pri vyučovaní slovesného vidu hovoriacich po rumunsky – výzvy, limity, komunikačná performancia* využíva lingvo-didaktický prístup na uchopenie kategórie slovesného vidu, uvádza konkrétne príklady v rámci prípadových štúdií, predkladá a rieši na báze komunikačného princípu vyučovanie kategórie slovesného vidu, navrhuje celý rad tém, postupov pri štruktúrovaní a rozbere teoretických poznatkov, cvičení a testov fonetických, morfológických, syntaktických, lexikálnych a štylistických, ktoré možno využiť pri vyučovaní slovesného vidu v rámci praktických cvičení jazyka na univerzite.

Originálnosť pozostáva teda v kontrastívnom prístupe, pokiaľ ide o slovesný vid v slovenčine a rumunčine, ako aj uplatnenie didaktickej perspektívy, čo je už prvým krokom k zvýšeniu kvality vyučovacieho procesu.

Štvrtá kapitola je určená všeobecným záverom. Najprv autorka zhrnula otázky, o ktorých hovorila v prvých troch dôležitých kapitolách svojej práce, potom upozorňuje, že „v slovenskej lingvistike sa nerozlišuje medzi slovesným vidom ako prísne gramatickou kategóriou realizovanou sufixami (verbá nedokonavé), respektíve prefixami a sufixami (verbá dokonavé) a spôsobom slovesného deja (Aktionsart) ako kategóriou lexikálno-gramatickou, úzko spätou s deriváciou.“ Originálny prínos pri riešení pertraktovaných otázok spočíva v záveroch, ktoré napriek tomu, že autorka vychádza z teórie E. Benvenistue, odlišujú sa od jeho náhľadov. Podľa autorky sa to isté slovenské sloveso môže po rumunsky vyjadriť rôznymi slovesnými časmi podľa špecifických parametrov diskurzu, respektíve rozprávania. Preto je možné, aby po presnom určení vzťahu medzi rozprávaním a diskurzom „slovenský slovesný vid splynul s logikou diskurzu, respektíve logikou rozprávania, a tak voľba slovesných časov už nebude priamo determinovaná slovesným vidom, ale týmto rozlišovaním diskurz – rozprávanie, čo znamená, že je v rumunčine funkcia vidu periférna a podradená funkcii času, podstatnej na určenie roviny, na ktorej sa nachádzame, a iba druhoradá je relevancia rozlišovania medzi dokonavými a nedokonavými“.

Vzhľadom na priekopníckosť tejto práce treba osobitne oceniť a poukázať na úsilie adaptovať a tvoriť terminológiu, v záujme presadenia vlastných názorov zreteľne a presvedčivo argumentovať vlastnými alebo prevzatými názormi a príkladmi, a napokon aj adekvátnymi prekladmi príkladov, citácií z viacerých jazykov. V rumunskej slavistike je táto monografia základnou prácou, ktorú nebude možné obísť.

Dagmar Maria Anoca

Lenka Garančovská: *Slovensko-rumunský frazeologický slovník/ Dicționar frazeologic slovac-român*, Editura Universității din București, 2013, 284 p. ISBN 978-606-16-0412-8

Pornind de la nevoile concrete ale predării și ale comunicației, știut fiind faptul că frazeologia, o componentă mai greu de însușit a lexicului oricărei limbi, propune, după cum arată autoarea, o imagine figurată „a omului, dar și a unui popor, oglindă a experienței îndelungate și a înțelepciunii acestuia, a modului său de viață, de muncă, de percepere a lumii“, Mgr. Lenka Garančovská, PhD., lector străin, în baza acordului bilateral, la specializarea limba și literatura slovacă din cadrul Departamentului de Filologie Rusă și Slavă a Universității din București, cu teză de doctorat în domeniul onomasiologiei, întocmind lucrarea *Slovensko-rumunský frazeologický slovník/ Dicționar frazeologic slovac-român*, și-a asumat o întreprindere nu tocmai ușoară, ba chiar de pionierat, întrucât nu a dispus de o bibliografie preexistentă bogată, dicționarele bilingve de buzunar, fie mai ample (datorate autorilor precum Milota Bagoňová, Corneliu Barborică, Monica Breazu, Anca Irina Ionescu), fiind epuizate de mult, iar unicul dicționar bilingv frazeologic din domeniu (Ján Kerd'o) este alcătuit din perspectivă inversă, româno-slovacă.

Modul în care este gândit și realizat dicționarul se pune în evidență în capitoul *Utilizarea dicționarului*. Primul paragraf, *Frazeologismele slovace*, aduce la cunoștința utilizatorilor organizarea unităților frazeologice în funcție de cuvintele-cheie, iar în cadrul aceluiași articol așezarea în ordine alfabetică a mai multor unități frazeologice, în funcție de primul element component; în paragraful *Echivalente în limba română*, sunt semnalate problemele de echivalare adecvată și se evidențiază

introducerea a mai multor echivalente sinonimice; în privința *Caracteristicilor stilistice* adică a specificării valorii stilistice a frazeologismelor, se menționează că nu întotdeauna s-a reușit identificarea acestora din cauza inadvertențelor din sursele lexicografice. De asemenea, nu se indică clasificarea stilistică a echivalentului românesc; paragraful următor, *Exemple ilustrative*, lămurește problemele legate de contextele care însoțesc marea majoritate a cuvintelor-titlu și a unităților frazeologice. Concretizarea semnificației în cadrul unui context, la nevoie în mai multe contexte spicuite din literatura contemporană, clasică, dar și din diferite publicații periodice în format „clasic” – tipărit sau cel electronic, fie cele preluate din emisiunile TV și radiodifuziune ajută la o mai bună înțelegere din partea utilizatorilor; în finalul instrucțiunilor de folosire se fac referiri la *Indicele de cuvinte* (cuprinzând frazeologismele și variantele lor, în ordinea alfabetică dată de primul cuvânt) – instrument pentru înlesnirea căutării fiecărei unități în parte. Acestui scop îi servește, de fapt, și aparatul științific de rigoare, deci indicele de cuvinte, lista bibliografiei utilizate și excerptate (tipărită sau electronică), precum și cea de abrevieri și simbolurilor.

Elaborat din perspectiva limbii și lingvisticii slovace, *Slovensko-rumunský frazeologický slovník/ Dicționar frazeologic slovac-român*, se bazează pe premise circumscrise rezultatelor, de ultimă oră, ale cercetării lexicologice din Slovacia, ceea ce se oglindește în abordarea frazeologiei ca o parte constitutivă a lexicologiei, respectiv ca un compartiment important al limbii, în terminologia, definirea și clasificarea unităților frazeologice (unitățile frazeologice, frazeologisme, frazeme, expresii frazeologice – în limba română acestea pot fi expresii, locuțiuni, îmbinări de cuvinte etc.). Criteriile aplicate în selectarea unităților frazeologice decurg din teoriile elaborate de către lingviștii slovaci, diferențele și dificultățile în redarea caracteristicilor formale, stilistice etc. izvorând astfel și datorită premiselor teoretice, cât și din cauza tipologiei și specificului celor două limbi. Materialul cuprinde două grupe mari de unități: cele cu caracter paremiologic, pe de o parte, precum și cele care nu au semnificație paremiologică, pe de altă parte. O atare abordare nu este singulară, ea se regăsește și la alți autori. Autoarea a reușit în majoritatea covârșitoare a cazurilor să redea adecvat parametrii care se impun la prelucrarea unui astfel de material. De exemplu, *BRITVA – kto sa topí, aj britvy/slamky sa chytá * topiaci sa britvy/slamky chytá prísl.* omul la nevoie se prinde și de ascuțișul sabiei * omul când e să se înecă, se agață și de un pai * omul care se înecă se agață de un pai [...]”; [...] *BOH – Pánu Bohu za chrbtom* a sta la dracu-n praznic * la mama dracului * unde și-a înțărcat dracul copii * unde și-a rupt dracul opincile [...]; *REMESLO – devätoro remesiel, desiata beda/psota porek.* douăsprezece meserii, treisprezece sărăcii [...], *remeslo má zlaté dno prísl.* meseria e brătară de aur * o meserie plătește cât o moșie și gâtul cât o vie * cine are o meserie, are o moșie [...].”

Adresându-se cu precădere studenților și profesorilor ca instrument auxiliar în procesul de învățare a limbii slovace, dar și traducătorilor și interpreților, este, de asemenea, util în cercetările lingvistice comparatiste/contrastive cum, de altfel, o arată autoarea în *Introducere*. Tot aici explică modul de alcătuire, criteriile de selectare a celor 1300 de cuvinte-titlu, precum și al articolelor de dicționar care constau în prezentarea echivalentelor românești, fie (în cazuri extreme când nu se găsește un echivalent) explicația, sensul frazemului slovac, urmate de un context ilustrativ slovac excerptat din beletristică sau publicistică (de diverse formate, tipărit, electronic). După cum precizează autoarea, dicționarul nu este exhaustiv din perspectiva bogăției limbilor slovacă și română, ci se concentrează asupra celor mai frecvente frazeologisme în comunicarea curentă, în ziare, reviste sau în literatură.

Cu certitudine, publicația, pe lângă faptul că va „contribui, cel puțin într-o mică măsură, la cunoașterea bogăției de sensuri ale limbilor slovacă și română, precum și la posibilitatea unei mai bune stăpâniri a ei”, așa cum și-o dorește autoarea, constituie un pas înainte în activitatea lexicografică pe tărâmul raporturilor lingvistice slovac-române, deschizând drumul altor inițiative.

Dagmar Maria Anoca

Vysokoškolské skriptá zo slovenskej morfológie (nielen) pre prekladateľov a tlmočníkov. Ladislav György: Kapitoly zo slovenskej morfológie pre prekladateľov a tlmočníkov. Banská Bystrica: Vydavateľstvo UMB – Belianum, Filozofická fakulta UMB 2014. 110 s. ISBN 978-80-557-0759-4

Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela – Belianum v Banskej Bystrici vydalo koncom roka 2014 novú knižnú publikáciu, ktorej autorom je vysokoškolský pedagóg Katedry translatológie Filozofickej fakulty UMB PhDr. Ladislav György, PhD. Samotný názov publikácie – *Kapitoly zo slovenskej morfológie pre prekladateľov a tlmočníkov* evokuje nielen jej hlavný predmet, ale aj cieľovú skupinu, ktorej sú vysokoškolské skriptá prvotne určené.

Predmetom recenzovaných skriptov je problematika vybraných javov gramatického systému súčasnej spisovnej slovenčiny – kapitol zo slovenskej morfológie. Aj napriek faktu, že „predkladané skriptá nemajú charakter monografického diela [...] a sú spracované synteticky“ (s. 6), vhodne zvoleným prístupom ich zostavenia predstavujú podľa našej mienky prehľadnú, a zároveň plnohodnotnú teoretickú bázu k vybraným kapitolám zo slovenskej morfológie, ktorá je síce primárne určená poslucháčom odboru prekladateľstva a tlmočníctva, ale s ambíciou uplatnenia v širšom kruhu nielen domácich, ale aj zahraničných poslucháčov. Ako píše autor v úvode skriptu, „štúdium programov v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo predpokladá, že istú časť základných poznatkov a vedomostí si potrebujú osvojiť všetci študenti bez rozdielu jazykovej špecializácie. Zostavený program sa [...] zameriava tiež na praktické cvičenia zo slovenčiny ako štátneho jazyka. [...] Predmety slovenského jazyka (teoreticko-praktického charakteru) tvoria dôležitú súčasť výučby tlmočníctva a prekladateľstva“ (s. 6).

L. György vychádzal pri vypracovaní vysokoškolských skriptov predovšetkým z akademickej *Morfológie slovenského jazyka* (1966) a vysokoškolskej učebnice *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia* (1988), avšak na ilustráciu príslušnej problematiky používa prevažne vlastné príklady so zameraním na translatologickú prax. Práca tak nadobúda okrem deskriptívno-teoretického charakteru, aj hodnotný praktický rozmer. Autor tu tiež upozorňuje na množstvo frekventovaných ortografických a ortoepických chýb, ktorých by sa mali nielen budúci prekladatelia či tlmočníci vyvarovať, čo považujeme za jeden z najdôležitejších prínosov tejto publikácie (napr.: výslovnosť ukazovacích zámen *ten, tá, to* v tvaroch *ten, tej, tí, tie, tento, títo, tieto, tamten* a pod. s konsonantom „t“ vs. nespisovná mäkká výslovnosť *t'en, t'ie, t'ieto* atď. (s. 55) alebo nespisovná výslovnosť číslovky 4 – *št'iri*, ako aj jej tvar v inštrumentáli – *štyrmi* vs. nárečová podoba *štyrma* (s. 63) a iné).

Z obsahového hľadiska člení L. György svoju prácu na tri základné časti (*Úvod do morfológie, Morfológická typológia v medziach typologickej klasifikácie jazykov a Slovné druhy a ich morfológické kategórie*), ktoré pozostávajú z ďalších podkapitol. V logickej nadväznosti tak sprostredkováva základné informácie o podstate a predmete jazykovednej disciplíny skúmajúcej tvarovú rovinu jazyka, o gramatickom tvare, morféme a morfematickej štruktúre. Zaoberá sa tiež problematikou morfolologickej typológie jazykov so zacielením na morfológický typ slovenčiny. Najrozsiahlejšiu časť skriptu, resp. ich jadro tvorí kapitola s poznámkami o jednotlivých slovných druhoch. Ako uvádza autor, „pre obrovskú rozsiahlosť témy sa [...] sústredil predovšetkým na ohybné slovné druhy, svoje zastúpenie však dostali aj adverbiá, prepozície, konjunkcie, partikuly a interjekcie. Jednotlivé slovné druhy sú pre potreby dobrej orientácie a transparentného štúdia vykladané tak, že najprv je podaná ich lexikálno-gramatická klasifikácia, potom nasleduje rozbor príslušných gramatických kategórií, deklinačné a konjugačné charakteristiky doplnené o veľmi prehľadné tabuľky jednotlivých tvarov, vzorov a ich paradigiem“ (s. 7).

Učebný materiál *Kapitoly zo slovenskej morfológie pre prekladateľov a tlmočníkov* je vhodným príspevkom do databázy vysokoškolských skriptov, venujúcich sa morfolologickej problematike súčasného spisovného slovenského jazyka. Zaiste budú užitočnou učebnou pomôckou nielen pre poslucháčov odboru prekladateľstva a tlmočníctva na slovenských univerzitách, ale svoje využitie si nájdu aj na

slovakistických pracoviskách v zahraničí, kde je takýto typ publikácií vítaný. Domnievame sa, že by mohli poslúžiť aj ako vhodný doplnkový materiál pre študentov slovakistiky a učiteľstva na vysokých školách na Slovensku.

Lenka Garančovská

Juraj Vaňko: *Obraz človeka v jazyku: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 11. septembra 2013 na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2014. 330 s. ISBN 978-80-558-0560-3

Zborník príspevkov *Obraz človeka v jazyku* je výsledným produktom konferencie, na ktorej sa zúčastnili významní jazykovedci zo Slovinska, Českej republiky, Poľska, Ukrajiny, Ruskej federácie a v neposlednom rade aj jazykovedci z renomovaných vedeckých pracovísk na Slovensku. Je dôkazom úspešnej kooperácie Katedry slovenského jazyka UKF v Nitre s lingvistickými pracoviskami zo Slovinska, aj zo zahraničia. Podľa slov hlavného garanta podujatia a editora predkladaného zborníka, prof. PhDr. Juraja Vaňka, CSc., „organizovanie konferencie primárne súviselo s riešením grantovej výskumnej úlohy Antropocentrické sémantické kategórie v slovenčine (v porovnaní s inými slovanskými jazykmi) v rámci projektu VEGA 1/0754/12, no iniciovanie jazykovednej konferencie zameranej na širokospektrálny vzťah *jazyk – človek*, resp. *človek a (jeho) jazyk* celkom prirodzene vyplynulo aj z orientácie súčasnej jazykovedy na otázky fungovania jazyka, ktoré sú úzko späté s ľudským faktorom, s nositeľom jazyka“ (s. 8).

Uvedený širokospektrálny lingvistický antropologizmus či antropocentrizmus sa odráža aj v príspevkoch obsiahnutých v predkladanom zborníku. V príspevku zameranom na antropocentrizmus v jazyku a jazykovede (s. 10), prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc., naznačil komplexnosť a zložitost' celého spektra problémov súvisiacich nielen s jazykom a rečou, ale aj s otázkami ľudského vedomia a poznania, ktoré sa otvárajú v bádani o človeku. Príspevok *Topológia deja v rámci vzťahu tempus – aspekt (Tematický okruh Otázky závislosti jazyka od všeobecných princípov a spôsobov vnímania sveta človekom)* (s. 58) z pera prof. PhDr. Pavla Žiga, CSc., priblížil problémy súvisiace s chápaním času a modelovaním časových súvislostí v jazykových systémoch. Dotkol sa problematiky dištinkčných významov, ktorými sa vyjadruje priebeh deja v čase, jeho trvanie, uzavretosť či ohraničenosť, t. j. identifikoval významové prvky súhrnne nazývané pojmom topológia času. Pozoruhodným je aj príspevok s názvom *Obraz človeka v jazykových kategóriách* (s. 30). Autor tohto príspevku, renomovaný slovenský jazykovedec, prof. PhDr. Ján Kačala, DrSc., sa zaoberal analýzou formy a významu gramatických kategórií, ktoré má používateľ jazyka uložené v podvedomí a ich aktualizovanie sa deje automaticky v rečových stereotypoch. Doc. PhDr. Eva Tibenská, CSc., predniesla referát s názvom *Antropocentrický, egocentrický a individualistický prístup v syntaxi*, v závere ktorého sa dozvedáme, že „na syntaktickej rovine jazykového systému Skaličkom vyzdvihovalý princíp antropocentrizmu v syntaxi je podriadený vyššie stojacemu princípu analógie. Na jeho základe sa aj deje sémanticky neaktívne môžu stvárať ako aktívne (typické pre činnosť človeka), ak je význam vety (a teda aj jej jednotlivých zložiek, najmä však význam slovesa v úlohe predikátu) jednoznačne neaktívny. Podobne sa deje sémanticky aktívne ani v derivovaných vetných štruktúrach s neaktívnou vetnou štruktúrou menia na deje neaktívne“ (s. 45). Príspevok prof. PhDr. Jozefa Sipka, PhD., *Jazykový obraz „osobnosti“ a osobitosti* (s. 68) prezentuje akcentovanie orientácie lingvistických bádani na skúmanie hodnotovozmyslového priestoru v jazyku, kde sa hodnotový systém národného spoločenstva navonok

reprezentuje ako jazykový obraz sveta – v jazyku sa hodnoty prezentujú, ale i opakovane potvrdzujú vo vedomí jeho používateľov. Poľský jazykovedec, prof. Kazimierz Michalewski, dr. hab., v príspevku *Językowe kategoryzowanie (stygmatyzowanie) ludzi* (s. 82) poukázal na dispozície jazyka, ktorý slovami, gramatickými kategóriami, frazémami, ale aj paralingvistickými prostriedkami môže vyjadriť istú kvalitu či hodnotu a to objektívne, bez emocionálneho náboja.

Okrem vyššie uvedených príspevkov s charakterom všeobecne koncipovaných referátov o antropocentrizme a egocentrizme v jazyku všeobecne a v jazykových kategóriách sú v zborníku zahrnuté aj príspevky, ktoré môžeme na základe ich tematickej orientácie klasifikovať do nasledujúcich okruhov: a) *obraz človeka v jazyku a v jazykoch – konfrontačné aspekty*; b) *obraz človeka v médiách a v literárnom texte*; c) *sémantika – pragmatika – rodové a lingvokulturologické aspekty*.

V nadväznosti na tematické zameranie príspevkov do prvého okruhu *Obraz človeka v jazyku a v jazykoch – konfrontačné aspekty* môžeme zaradiť príspevok prof. PhDr. Jany Sokolovej, CSc., v ktorom poukazuje na sémantiku a pragmatiku údivu v slovenskom a ruskom jazyku (s. 141). Problematiku funkčno-sémantickej kategórie personálnosti v slovenčine a ruštine rozoberal PaedDr. Ján Gallo, PhD. V závere príspevku konštatuje, že „pri porovnávaní spôsobov vyjadrovania kategórie personálnosti v oboch skúmaných jazykoch konštatujeme, že aj v ruštine aj v slovenčine hlavným spôsobom vyjadrovania kategórie osoby sú osobné slovné tvary. V ruštine aj slovenčine sa kategória osoby zúčastňuje na fungovaní celého radu kategórií relatívno-štruktúrneho podaspektu štruktúry vety: podmetovosti/bezpodmetovosti, osobnosti/neosobnosti, určitosti/neurčitosti...” (s. 116-117).

Vo svojich príspevkoch sa konfrontačnému aspektu slovenského a poľského jazyka venovali doc. Ольга Руда, CSc., (s. 242) a Dr. Mariola Szymczak-Rozlach, PhD., ktorá referovala o zhodách a rozdieloch eufemizujúcej lexiky v slovenskom a poľskom jazyku (s. 165). Sylvia Sojda, PhD., vystúpila s príspevkom *Reflektywność i pasywność w języku słowackim i polskim wzajemne relacje* (s. 153).

Konfrontačné aspekty frazeologického výskumu v oblasti slovenskej frazeológie, spojené s názvami príbuzenských vzťahov, prezentovali doc. PhDr. Natália Korina, CSc., a Mgr. Zuzana Vargová (s. 208). K problematike kognitívne orientovaného frazeologického výskumu editor zborníka zaraďuje aj príspevok doc. PaedDr. Zuzany Kováčovej, PhD., ktorá vo svojom príspevku s názvom *Obraz človeka v kognitívnej frazeológii* (s. 193) konfrontačným prístupom k španielsko-slovenským frazeologickým jednotkám poukazuje na frazému, resp. jej význam a zmysel ako na element uchovávací jazykové poznanie. V závere príspevku spomínaná autorka konštatuje, že „v procese recepcie frazémy sa odкрýva mikrosvet, niekedy aj mikropříbeh, ktorý je zdrojom informácií a tie sa následne stávajú súčasťou nášho poznania“ (s. 205).

V tematickom okruhu s názvom *Obraz človeka v médiách a v literárnom texte* je zaradený príspevok prof. Pavla Odaloša, CSc., s názvom *Človek a mediálne udalosti v bulvárnej a nebulvárnej tlači* (s. 253). Danuta Kępa-Figura, PhD., v rámci vyššie uvedenej problematiky poskytuje cenné lingvistické informácie o mediálnej komunikácii (s. 266). Na túto oblasť výskumu nadväzuje aj príspevok Mgr. Patrika Petráša *Hodnotenie tempa reči v spravodajských reláciách televízie a rozhlasu percipientmi* (s. 282). Autor príspevku sa sústredil predovšetkým na tempo reči v médiách a mieru jeho percepcie u poslucháčov. Vychádza predovšetkým z empirických dát, ktoré prezentuje v adekvátnom štatistickom spracovaní s grafickou projekciou. Do okruhu problematiky obrazu človeka v médiách sú zahrnuté aj príspevky Dr. Anny Guzy *Wpływ głosu na obraz i postrzeganie człowieka* (s. 126), prof. US Bernadety Niesporek-Szamburskej, DrSc., *Perspektywa twórcy: profile wyobrażenia czarownicy w literaturze dla dzieci* (s. 299).

Tematický okruh zborníka, zameriavajúci sa na sémantiku, pragmatiku, rodové a lingvokulturologické aspekty, ponúka širokú paletu pohľadov na odraz nás obklopujúcej skutočnosti v jazyku. Príkladom je štúdia *Lingvokultúreý ako súčasť interkultúrnej kompetencie* (s. 88), ktorej autorkou je doc. PhDr. Jana Pekarovičová, PhD., a štúdia Dr. Marii Wtorkowskej s názvom *Motywacje jednostek językowych u dziecka dwujęzycznego* (s. 319). V príspevku *Jazykový obraz chcenia v slovenčine* (s. 182) Mgr. Katarína Dudová, PhD., ukazuje, „ako je predmet chcenia hodnotený a aká je hodnotiacia norma (štandard) Slovákov na osi chcený (uprednostňovaný) a nechcený (neuprednostňovaný)“ (s.

191). Do okruhu úvah o sémantike je zaradený aj príspevok s názvom *Věta a představová schémata* (s. 47), ktorého autorom je PhDr. Ladislav Janovec.

Zborník prác s názvom *Obráz človeka v jazyku* tematicky odráža dominantné tendencie v obsahovej a metodologickej orientácii súčasnej lingvistiky. Svedectvom toho je aj obsah predkladaného zborníka, ktorý prispeje k prehĺbeniu poznatkov súčasnej vedy o človeku a najmä o jeho verbálnom správaní.

Ianko Gubani

Lubomír Kralčák: *Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód*. Martin: Matica slovenská 2014. 207 s. ISBN 978-80-8128-099-3

Vysokoškolský profesor v študijnom odbore slovenský jazyk na Katedre slovenského jazyka FF UKF v Nitre – Lubomír Kralčák sa vo svojom vedeckom bádani prioritne venuje štúrovskému obdobiu a dejinám spisovnej slovenčiny. Okrem uvedeného sa aktívne angažuje aj na výskumnom poli písma z veľkomoravského obdobia. Jeho vedecká erudovanosť sa na jednej strane odráža vo veľkom množstve vedeckých prác vydaných časopisecky a na druhej strane z aspektu vedeckých bádani najhlavnejšej, v monografickom diele *Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód*, ktorú vydal v roku 2014 vo vydavateľstve Matice slovenskej s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky.

Podľa autorových slov „monografia *Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód* je prvou odbornou publikáciou slovenskej paleoslavistiky zameranou špecificky na problematiku hlaholského písma. Má ambíciu ponúknuť odpovede na viaceré otázky, ktoré súvisia s pôvodom, charakterom i používaním hlaholiky ako prvej slovanskej sústavy grafém“ (s. 9).

Autor problematiku hlaholskej abecedy, obsiahnutej v predkladanom monografickom diele, rozčleňuje do štyroch vedecky erudovaných kapitol. V prvej kapitole sa venuje vedeckým formuláciám o pôvode slovanského písma vo všeobecnom zmysle, zamýšľa sa aj nad existenciou slovanského písma pred Konštantínom a v neposlednom rade svoju pozornosť upriamuje aj na určenie historického prvenstva v pomere medzi hlaholikou a cyrilikou. Druhá kapitola prezentuje paletu jednotlivých názorov a koncepcií zaoberajúcich sa genézou hlaholiky od najstarších čias až po súčasnosť. Obsahom tretej kapitoly je charakteristika hlaholskej alfabety ako sústavy grafém i hlások a jej rekonštrukcia vychádzajúca z historických prameňov. Autor sumarizujúcim pohľadom poukazuje na významnejšie teoretické koncepty rekonštrukcie hlaholskej abecedy a v závere kapitoly ponúka aj svoj pohľad na súbor grafém pôvodnej Konštantínovej hlaholiky.

V úvodnom slove publikácie si autor uvedomuje skutočnosť, že „pri objasňovaní jednotlivých hlaholských grafém je potrebné prehodnotiť niektoré doterajšie tradičné bádateľské postupy a navyše ponúknuť pre výklad genézy hlaholskej grafiky oporu o možné nové, i keď už dávno jestvujúce, avšak doteraz nepovšimnuté východisko. Ním je Euklidova geometria reprezentovaná jeho dielom *Základy* (s. 8 – 9). Tento odvážny krok je obsiahnutý vo štvrtej kapitole, ktorú môžeme považovať za samotné jadro publikácie, pretože autor prináša vlastný výklad pôvodu hlaholských písmen. Na margo uvedeného sa žiada poznamenať, že autor publikácie neodmieta doterajšie výsledky skúmania tohto problému. Ponúka reálne spojenie už jestvujúcich všeobecnejšie prijímaných poznatkov o pôvode niektorých hlaholských písmen s poznatkami, ktoré získal o genéze hlaholských grafém na základe uplatnenia nových postupov a východísk. V druhej časti kapitoly autor poukazuje na doposiaľ známe inšpiračné zdroje vzniku hlaholiky a za možný inšpiračný zdroj Konštantínovej hlaholiky, ktorý nebol doteraz v úvahách o pôvode prvého slovanského písma využitý, pokladá Euklidovu geometriu. Podľa

jeho slov „ide o veľmi starobylý súbor technických poznatkov, ktorý sa prirodzene ponúka na využitie pri geometrickom konštruovaní písma. Za reálne možný pokladáme tento zdroj aj z historických dôvodov, pretože je potvrdené, že Konštantín vynikajúco zvládol a poznal Euklidovo učenie o geometrii“ (s. 125). V časti s názvom *Ako čítať Konštantínov kód* sa autor publikácie zamýšľa nad tým, či Konštantín pri výbere geometrických konštrukcií neuplatnil nejaký opakujúci sa systémový postup, ak áno, je možné ho rekonštruovať. Následkom podrobnej analýzy paleografických vlastností hlaholských grafém autor konštatuje, že je možné uvažovať až o troch variantoch Konštantínovho postupu¹. Uplatňujúc tieto tri postupy autor dospel k záveru, že Konštantín sa inšpiroval Euklidovým učením o geometrii pri konštrukcii týchto grafém: *ž, dz, z, i, l, m, s, f, ě, jo/jq, ju, o, t*.

V predkladanej publikácii okrem odbornej erudície autora, nesmierne dôležitú úlohu zohráva aj grafické spracovanie postupov pri vysvetľovaní genézy hlaholských litier, predovšetkým tých, ktoré majú pôvod v Euklidových *Základoch*. Vďaka tomu čitateľ môže ľahko nadobudnúť vizuálnu predstavu o predpokladanom tvorivom postupe, ktorý Konštantín mohol aplikovať pri zostavovaní danej grafémy. Okrem grafickej projekcie autor uvádza aj originálne grafické podoby jednotlivých písmen a ich výskyt v konkrétnej písomnej pamiatke.

V závere vyslovujeme domnienku, že predkladaná publikácia *Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód* čitateľov obohatí a ponúkne im odpovede na mnohé otázky, s ktorými sa vedecká verejnosť zaoberala už stáročia. V neposlednom rade má čo povedať aj laickej verejnosti a vysokoškolským študentom. Vzhľadom na to, že je prvou odbornou publikáciou slovenskej paleoslavistiky, zaoberajúcou sa v plnom rozsahu problematikou hlaholského písma, vyplňa tzv. „biele miesta“ v oblasti paleoslavistického výskumu.

Ianko Gubani

¹ Tieto postupy autor detailne popisuje na stranách 148-177. Z dôvodu nedostupnosti elektronickej verzie knihy, z ktorej by sme mohli extrahovať geometrickú projektilu jednotlivých grafém sme sa rozhodli, že z recenzie vynecháme popis uvedených troch Konštantínových postupov. Vyslovujeme domnienku, že zánietení čitateľa nám tento krok dokážu odpustiť.

Despre autori

Anoca, Dagmar Maria – conf. dr., Departamentul de Filologie Rusă și Slavă, Universitatea din București (anocadm@gmail.com)

Barborică, Corneliu – prof. univ. emerit, dr., Departamentul de Filologie Rusă și Slavă, Universitatea din București (cornel.barborica@gmail.com)

Bashir Géčová, Vladimíra – Mgr., lector de limbă slovacă, Catedra de Lingvistică Slavă, Facultatea de Filologie Slavă, Universitatea „Sf. Clement de Ohrid” din Sofia, Bulgaria (wladenka@gmail.com)

Crasovschi, Axinia – conf.dr., prodecan Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Departamentul de Filologie Rusă și Slavă, Universitatea din București (xenia.crasovschi@gmail.com)

Čížiková, Zuzana – conf.dr., Catedra de Slavistică, Facultatea de Filologie, Universitatea din Belgrad, Serbia (z.cizikova@fil.bg.ac.rs)

Čolević, Lidija – drd., Departamentul de Filologie Rusă și Slavă, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București (lidijacolevic@yahoo.com)

Franga, Liviu – prof.dr., decanul Facultății de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București (liviu.franga@lils.unibuc.ro)

Gábor, Ján – JUDr., Ambasadorul Republicii Slovace la București (jan.gabor@mzv.sk)

Garančovská, Lenka – Mgr., PhD., lector străin la Universitatea din București, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Departamentul de Filologie Rusă și Slavă (lenkagarancovska@gmail.com)

Geambașu, Constantin – prof.dr., Departamentul de Filologie Rusă și Slavă, Universitatea din București (kgeambasu@yahoo.com)

Gubani, Ianko – Mgr., drd., Catedra de Limbă slovacă, Facultatea de Filozofie, Universitatea „Constantin Filozoful” din Nitra, Slovacia (ianko.gubani@ukf.sk)

Hupková, Dagmar – JUDr., director Direcția Burse guvernamentale, Mobilități academice și Conaționali, Secția Colaborare Internațională, Relații europene și Educație permanentă a Ministerului Învățământului Științei, Cercetării și Sportului Republicii Slovace (dagmar.hupkova@minedu.sk)

Huszarik, Mihai-Răzvan – drd., Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca (husarikmichal@gmail.com)

Ionescu, Anca Irina – prof.dr., Departamentul de Filologie Rusă și Slavă, Universitatea din București (irinatrada@gmail.com)

Kamenárová, Renáta – Mgr., PhD., lector de limbă slovacă, Dipartimento di Interpretazione e Traduzione, Scuola di Lingue e Letterature, Traduzione e Interpretazione, Università di Bologna, Campus di Forlì, Italia (renata.kamenarova@unibo.it)

Konstantinova, Daniela – Mgr., PhD., Universitatea „Sf. Chiril și Metodie”, Veliko Trnovo, Bulgaria (didi_konstantinova@abv.bg, d.konstantinova@uni-vt.bg)

Kováčová, Zuzana – doc. PaedDr., PhD., Catedra de Limbă și Literatură Slovacă, Catedra Culturilor Mediului, Facultatea de Studii Central Europene, Universitatea „Constantin Filozoful” din Nitra, Slovacia (zkovacova@ukf.sk)

Lațchici, Maria – asist.dr., Departamentul de Filologie Rusă și Slavă, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București (marialatchici@yahoo.com)

Lifanov, Konstantin – prof. DrSc., Catedra de Filologie Slavă, Facultatea de Filologie, Universitatea de Stat „M. V. Lomonosov” din Moscova, Federația Rusă (lifanov@hotmail.com)

Ľos Ivoríková, Helena – Mgr., lector de limba slovacă, Facultatea de Filologie, Universitatea din Beograd; (helena.ivorikova@gmail.com)

Luță, Marilena Felicia – lect.dr., Departamentul de Filologie Rusă și Slavă, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București (marilena_tiprigan@yahoo.com)

Marin, Florentina – asist.dr., Departamentul de Filologie Rusă și Slavă, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București (florymr@gmail.com)

Merka, Adrian Miroslav – Președintele Uniunii Democratice a Slovacy și Cehilor din România, deputat în Camera Deputaților a Parlamentului României (adrian_miroslav@yahoo.com)

Mihăilă, Rodica – Ph.D. Executive Director Romanian U.S. Fulbright Commission (Rodica.Mihaila@fulbright.ro)

Mirowska, Virginia – conf.PhDr., CSc., Catedra de Slavistică, Universitatea „Sf.Chiril și Metodie”, Veliko Trnovo, Bulgaria (mirowska@op.pl)

Mošatová, Michaela – Mgr., PhD., lector de limbă slovacă, Studia Academica Slovaca – Centrul pentru limba slovacă ca limbă străină, Facultatea de Filozofie, Universitatea „Komenský”, Bratislava, Slovacia (michaela.mosatova@gmail.com)

Nedelcu, Octavia – prof.dr., Departamentul de Filologie Rusă și Slavă, Universitatea din București (cnedelcu2004@yahoo.com)

Orieșcică, Jana – PaedDr., lector de limbă slovacă, Catedra de Limbi Slave de Apus, Institutul de Slavistică, Universitatea „Humboldt” din Berlin, Germania (oriescika.jana@gmail.com)

Pekarovičová, Jana – conf., PhDr., PhD., Director Cursurile de vară SAS, Bratislava, Slovacia; Directorul Centrului pentru Limba Slovacă ca Limbă Străină a Facultății de Filozofie, Universitatea „Komenský” din Bratislava, Slovacia (pekarovicova@fphil.uniba.sk)

Popescu, Diana Florentina – lect.dr., Departamentul de Filologie Rusă și Slavă, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București (dipopis@hotmail.com)

Popović, Ljudmila – Dr., șeful Catedrei de Slavistică, Facultatea de Filologie, Universitatea din Belgrad

Ristin, Dușica – lect.dr., Departamentul de Filologie Rusă și Slavă, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București (dusica_ristin@yahoo.com)

Štupáková, Viera – PhDr., diplomat, fost lector străin la secția de limbă slovacă (vierastupakova@gmail.com)

Timar, Vioroslava Elisabeta – inspector, Direcția Generală Învățământ în Limba Minorităților Naționale, Ministerul Educației Naționale, România (vieratimar@yahoo.com)

Tučná, Eva – prof.PhDr., CSc., Catedra de Limbă și Literatură Slovacă, Catedra Culturilor Mediului, Facultatea de Studii Central Europene, Universitatea „Constantin Filozoful” din Nitra, Slovacia (etucna@ukf.sk)

Tuska, Tünde – conf.dr., PhD., Catedra de Limbă și Literatură Slovacă, Institutul pentru Limbile Naționalităților, Facultatea Pedagogică „Gyula Juhász”, Universitatea din Szeged, Ungaria (tuskatunde@yahoo.co.uk)

Vajičková, Mária – prof.PhDr., CSc., directorul Institutului de Studii Filologice, Facultatea de Pedagogie, Universitatea „Komenský” din Bratislava, Slovacia (vajickova@fedu.uniba.sk)

Zajacová, Stanislava – Mgr., PhD., lector de limbă slovacă, Catedra de Limbă și Literatură Slovacă, Institutul pentru Limbile Naționalităților, Facultatea Pedagogică „Gyula Juhász”, Universitatea din Szeged, Ungaria (stanislava.zajacova@gmail.com)

Zăvoianu-Petrovici, Ramona – drd., Departamentul de Filologie Rusă și Slavă, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea din București (petroviciramona@yahoo.com)

CUPRINS

Conferința internațională dedicată aniversării a 70 de ani de predare a limbii slovace la Universitatea din București

Liviu Franga, <i>Cuvânt de deschidere</i>	5
Ján Gábor, <i>Cuvânt de salut</i>	9
Adrian Miroslav Merka, <i>Cuvânt de salut</i>	11
Dagmar Hupková, <i>Cuvânt de salut</i>	13
Vieroslava Elisabeta Timar, <i>Cuvânt de salut</i>	15

Mesaje de salut

Jana Pekarovičová, <i>SAS a sasisti pozdravujú rumunských slovakistov</i>	19
Zuzana Kováčová, Eva Tučná, <i>Pozdrav od slovakistov z Univerzity</i> <i>Konštantína Filozofa v Nitre</i>	20
Ljudmila Popović, <i>Pozdrav od slovakistov z belehradskej univerzity</i>	22
Viera Štupáková, <i>Rozpomätávania Viery Štupákovej na druhú domovinu</i>	23
Rodica Mihăilă, <i>Mesaj de salut</i>	26
Corneliu Barborică, <i>Mesaj de salut</i>	27
Pavel Molnár, <i>Mesaj de salut</i>	27

Tabula gratulatoria

31

Dagmar Maria Anoca: <i>Slovacistica la Universitatea din București</i> / <i>Slovakistika na Univerzite v Bukurešti</i>	33

Lingvistică

Anca Irina Ionescu, <i>Šafařík, nu Miklosich</i>	59
Konstantin V. Lifanov, <i>Kodifikácia Antona Bernoláka a spisovná bernolákovčina</i>	69
Marilena Felicia Luță, <i>Stilistica – mijloc de cultivare a producției lingvistice</i>	75
Wirginia Mirosławska, <i>Gramatická podoba přísudku a úroveň jazykovéj</i> <i>etikety v polštině a slovenčine</i>	87

Jana Orieščiková, <i>Implicitné aspekty a stratégie ako prejavy porozumenia</i> <i>textu zahraničnými študentmi (A2)</i>	93
Tünde Tušková, <i>Používanie slovenského jazyka v kruhu poslucháčov slovakistiky</i> <i>na území Maďarska</i>	105
Mária Vajičková, <i>Kolokácie vo vyučovaní cudzích jazykov</i>	113
Stanislava Zajacová, <i>K výskumu hovorovej slovenčiny na Dolnej zemi</i>	129
Ramona Zăvoianu-Petrovici, <i>Kognitívna veda v slovenskom kontexte –</i> <i>prijatie a prehľad smerovania výskumu</i>	139

Literatúrá

Axinia Crasovschi, <i>Stihul duhovnicesc: gen literar și univers poetic</i>	151
Zuzana Čížiková, <i>Recepcia tvorby Dagmar Márie Anoca v slovenskom</i> <i>vojvodinskom kontexte</i>	161
Lidija Čolević, <i>Magijski realizam i Danilo Kiš</i>	169
Constantin Geambașu, <i>Tadeusz Rózewicz între realism și postmodernism</i>	179
Florentina Marin, <i>Influențe budiste în romanul lui Viktor Pelevin</i> <i>„Mitraliera de lut”</i>	185
Octavia Nedelcu, <i>Ipostaze imagologice ale soldatului în romanele lui Miloš</i> <i>Crnjanski sau războiul dintre colectivitate și individualitate</i>	195

Mentalități

Mihai-Răzvan Huszarik, <i>Casătoriile mixte în comunitatea luterană din Nădlac</i>	211
Maria Lačhici, <i>Karaševski Hrvati na razmeđu stoljeća quo vadis? Kratak osvrt</i> <i>na posljednja dva desetljeća</i>	221
Diana Florentina Popescu, <i>Obiceiuri de primăvară cehe și slovace</i>	227
Dușița Ristin, <i>Influențe și realizări originale ale artei medievale balcanice</i>	233

Didactică

Vladimíra Bashir Géčová, <i>Tvorba a využívanie testov pri výučbe slovenčiny</i> <i>ako cudzieho jazyka</i>	243
Lenka Garančovská, <i>Didaktická hra vo vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka</i> .	251
Ianko Gubani, <i>Projektové vyučovanie – efektívny prostriedok vzdelávania</i> <i>na hodinách slovenského jazyka</i>	261

Renáta Kamenárová, <i>Kreatívno-inovatívny prístup pri výučbe slovenčiny ako cudzieho jazyka v sérii učebníc „Krížom-krážom“</i>	271
Daniela Konstantinova, <i>Výučba slovenčiny ako cudzieho jazyka v južnoslovanskom prostredí</i>	281
Michaela Mošaťová, Helena Ľos Ivoríková, <i>Didaktické a obsahové aspekty e-learningového kurzu myslovak.sk</i>	287

Recenzii

Dagmar Maria Anoca, <i>[Marilena Felicia Luță (Țiprișan): Aspectul verbal. Retrospective și perspective [Slovesný vid. Retrospektívy a perspektívy], Editura Universității din București 2012, 216 s. ISBN 9786061602650]</i>	297
Dagmar Maria Anoca, <i>[Lenka Garančovská: Slovensko-rumunský frazeologický slovník/ Dicționar frazeologic slovac-român, Editura Universității din București, 2013, 284 p. ISBN 978-606-16-0412-8]</i>	298
Lenka Garančovská, <i>Vysokoškolské skriptá zo slovenskej morfológie (nielen) pre prekladateľov a tlmočníkov. [Ladislav György: Kapitoly zo slovenskej morfológie pre prekladateľov a tlmočníkov. Banská Bystrica: Vydavateľstvo UMB – Belianum, Filozofická fakulta UMB 2014. 110 s. ISBN 978-80-557-0759-4]</i>	300
Ianko Gubani, <i>[Juraj Vaňko: Obraz človeka v jazyku: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 11. septembra 2013 na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2014. 330 s. ISBN 978-80-558-0560-3]</i>	301
Ianko Gubani, <i>[Lubomír Kralčák: Pôvod hlaholiky a Konštantínov kód. Martin: Matica slovenská 2014. 207 s. ISBN 978-80-8128-099-3]</i>	303

Despre autori	305